

..

Dr. Yılmaz Nevruz, doğ. 1938, tıp doktoru, genel Kafkasya tarihi araştırmacısı. Eserleri: Umumi Kafkas Tarihine Giriş Cild I 2013, Cild II 2016, Cild III 2017. Muhammed Tahirü'l-Karahî. [Bārikatü's-Süyûfi'd'-Dağistāniyye fî Ba'zi'l Ğazavâti's Şāmiliyye]/Şamil'in Bazı Ğazavâtında Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması (henüz yayımlanmadı).

Dr. Yılmaz Nevruz, born in 1938, medical doctor, researcher of general Caucasian history. Works: Introduction to General Caucasian History Volume I 2013, Volume II 2016, Volume III 2017. Muhammed Tahirü'l-Karahî, [Bārikatü's-Süyûfi'd'-Daghistāniyye fî Ba'zi'l Ğazavâti's Şāmiliyye]/The Glittering of Dagestan Swords in Some Ghazavats of Şamil (not yet published).

Yılmaz Nevruz

Karaçay-Balkar Halkının Etnogenetik Kökeni

Editör: Prof. Dr. Ufuk Tavkul

Tashih: Adnan S. Tabakcı

İstanbul 2024

İçindekiler

Özet	1
Önsöz	3
I. Giriş	7
II. Coğrafi Konum ve Genel Bilgiler	15
2. 1. Merkezî Kuzey Kafkasya'nın Coğrafi Konumu	15
III. Merkezi Kuzey Kafkasya Hakkında Genel Bilgiler	17
3. 1. Kuzey Kafkasya'da Homo Sapiens sapiens Türü İnsanın Yerleşmesi	17
3. 2. Merkezi Kuzey Kafkasya'da Modern İnsanın Ne Zaman Yerleştiği Sorunu	17
IV. Kuzey Kafkasya Yerli/Otokton Halklarının ve Bunların İçinde Karaçay-Balkarların Irksal ve Tıpsel Mensubiyetleri	21
V. Karaçay-Balkarların Etnik Kökenleri	27
5. 1. Genel Sunum	27
5. 2. Karaçay-Balkarların Etnik Kökenleri Hakkında İleri Sürülen Başlıca Varsayımlar	27
5. 2. 1. Türk-Alan Kökenlilik Varsayımı	28
VI. Yerel/Otokton Kökenlilik Varsayımı	41
6. 1. Genel Sunum	41
6. 2. "Yerel/Otokton Kökenlilik Teorisini" Kabul Eden Yazarların Görüşleri	41
VII. Karaçay-Balkarların Etno-Genetik Şekillenmesi Sorununa Genel Bakış	59
7. 1. Kuzey Kafkasya'ya İlk Modern İnsan Ne Zaman ve Nereden Geldi?	60
7. 2. Kronolojik Devirler Çerçevesinde Merkezi Kafkasya Nüfusunun Gelişme Safhaları	62
7. 2. 1. Neolitik Dönemde Merkezi Kafkasya	63
7. 2. 2. Eneolitik/Bakır-Taş Döneminde Merkezi Kafkasya	65
7. 2. 3. Erken Tunç Çağı	65
7. 2. 3. 1. Maykop Kültürü	65
7. 2. 3. 2. Kurgan Kültürü/Çukur Mezar Kültürü	68
7. 2. 3. 3. Dolmen Kültürü	69
7. 2. 3. 4. Kuzey Kafkas Kültürü	70
7. 2. 3. 5. Katakomp Mezar Kültürü	72
7. 2. 3. 6. Srubnyokültürü/Ahşap Kültürü	73
7. 2. 3. 7. Koban Kültürü/ Koban Kültürel Tarihsel Topluluğu (KKTT)	74
VIII. Geç Koban Döneminde Antik Yazılı Kaynaklarda Adları Geçen Dağlık Kafkasya Kabilelerinin Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin En Yakın Cedleri Olduğu Hakkında Yeni Bir Görüş	81
IX. Karaçay-Balkarların Kökenlerini Genetik	87

Araştırmalar Çerçevesinde Değerlendirme	87
9. 1. Konuya Giriş	87
9. 1. 1. Konunun Etapları	87
9. 1. 2. (mtDNA) Analizlerine Göre Neandertaller Modern İnsan'ın Cedleri Değil	87
X. Kafkasya'da Paleontoloji/Fosil Bilim Çalışmaları ve Sonuçları	90
XI. Antik Çağlarda Kafkasya Halklarının Genetik Yapılanması	95
11. 1. Genel Sunum	95
11. 1. 2. Kafkasya Halklarının ve Onların İçinde Karaçay-Balkarların Genetik Yapıları	96
XII. Sözün Özü	103
XIII. Sonuç.....	111
Doğrudan Yararlanılan Kayaklar	113
İndeks	123

Özet

Ezelden beri Merkezî Kuzey Kafkasya'da Elburus Dağı'nın kuzeybatı ve kuzeydoğu eteklerinde yaşayan Karaçay-Balkar Halkının etnik kökeni hakkında genelde efsanelere dayanan birçok varsayım ileri sürülmüşse de bilimsel değer taşıyan iki varsayım vardır: Türk-Alan kökenlilik ve yerli/otokton kökenlilik. Biz bu çalışmada anılan her iki varsayımın belli başlı temsilcilerinin görüşlerini özetledikten, tutarlı ve tutarsız yanlarını belirledikten sonra kendi görüşümüzü ortaya koyacağız.

İlk olarak Kafkasya'ya ve onun içinde Merkezî Kuzey Kafkasya'ya Anatomik Olarak Modern İnsanın (Homo Sapiens sapiens) ne zaman ayak bastığını ve nerelere yerleştiğini paleontoloji (fosil bilim), arkeoloji, paleo-antropoloji, antropoloji, genetik bilim, yazılı kaynaklar ve bunlara yardımcı diğer disiplinlerin verilerine dayanılarak açıklanacaktır. Bunu takiben Kuzey Kafkasya yerli/otokton halklarının ve bunların içinde Karaçay-Balkarların ırksal ve tıpsal mensubiyetleri ele alınacaktır. Böylece Kafkasya'da yerleşen ve tarihsel kültürel topluluklar teşkil eden modern insanın klandan uluslaşmaya kadar geçirdiği safhalar Kafkasya özelinde Paleolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar (bilimsel kaynak verileri çerçevesinde) belirlenecektir. Özellikle etnik oluşumun ve uluslaşmanın sürekliliği (continuité) vurgulanacaktır. Türk-Alan kökenlilik ve yerli/otokton kökenlilik varsayımları ayrıntılı olarak incelendikten sonra Karaçay-Balkar ve bunlara ilaveten Osetin halkının da içinde bulunduğu bölge halklarının kronolojik sırayla etno-genetik şekillenmeleri fazla ayrıntıya girmeden anlatılacak ve bu arada Neolitik Dönemde Merkezi Kafkasya, Eneolitik/Bakır-Taş Döneminde Merkezi Kafkasya, aynı şekilde Erken Tunç Çağında Merkezi Kafkasya, Maykop Kültürü, Kurgan Kültürü/Çukur Mezar Kültürü, Srubnoy Kültürü /Ahşap Mezar Kültürü, Geç Tunç ve Erken Demir Çağında Koban Kültürü ve sonraki evrelerde anılan halkların uluslaşma süreçleri hakkında yeterli bilgi verilerek varılan sonuç ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Karaçay-Balkar, Merkezi Kafkasya, modern insan, Türk-Alan Kökenlilik Varsayımı, Yerel/Otokton Kökenlilik Varsayımı, Maykop Kültürü, Koban Kültürü, etno-genetik şekillenme.

Summary

Although many assumptions, generally based on legends, have been put forward about the ethnic origin of the Karachay-Balkar people, who have lived on the North-western and northeastern slopes of Mount Elburus in the Central-North Caucasus since time immemorial, there are two assumptions that have scientific value: Turkish-Alan origin, native-autochthonous origin. After summarizing the views of the main representatives of both assumptions mentioned in this study and determining their consistent and inconsistent aspects, we will then present our own opinion. First, when Anatomically Modern Humans (Homo Sapiens sapiens) set foot in the Caucasus and the Central-North Caucasus within it and where they settled will be explained based on the data of paleontology (fossil science), archaeology, paleoanthropology, anthropology, genetics, written sources and other supporting disciplines. Following this, the racial and typical affiliations of the native/ autochthonous peoples of the North Caucasus and the Karachay-Balkars among them will be discussed. Thus, the stages that modern humans, who settled in the Caucasus and formed historical and cultural communities, went through from clan to nation will be determined (within the framework of scientific source data) from the Paleolithic Age to the Middle Ages, specifically for the Caucasus. In particular, the continuity of ethnic formation and nation formation (continuité) will be emphasized. After the assumptions of Turkish-Alan origin and native/ autochthonous origin are examined in detail, the ethno-genetic formations of the peoples of the region, including the Karachay-Balkars and the Ossetian people, will be explained in chronological order without going into too much detail, and in the meantime, sufficient information will be given about the Central Caucasus in the Neolithic Period, the Central Caucasus in the Eneolithic/Copper-Stone Period, the Caucasus

in the Early Bronze Age, the Maykop Culture, the Kurgan Culture/Pit Grave Culture, the Srubnaya Culture/Wooden Grave Culture, the Koban Culture in the Late Bronze and Early Iron Ages, and the nationalization processes of the peoples mentioned in the following stages, and the conclusion will be presented.

Keywords: Karachay-Balkar, Central Caucasus, modern man, Turkic-Alan Origin Hypothesis, Local/Autochthonous Origin Hypothesis, Maykop Culture, Koban Culture, ethno-genetic formation.

Краткое содержание

Хотя об этническом происхождении карачаево-балкарского народа, с незапамятных времен проживающего в северо-западных и северо-восточных предгорьях Эльбруса в Центрально-Северном Кавказе, выдвигалось много предположений, в основном основанных на легендах, существуют два предположения, имеющие научную ценность: тюрко-аланское происхождение и коренное/автохтонное происхождение. В настоящем исследовании мы обобщим взгляды основных представителей обоих упомянутых предположений и определим их последовательные и противоречивые аспекты, после чего представим собственное мнение. Во-первых, будет объяснено, когда анатомически современный человек (*Homo Sapiens sapiens*) впервые ступил на Кавказ и на Центрально-Северный Кавказ в его пределах и где он поселился, на основе данных палеонтологии (науки об ископаемых), археологии, палеоантропологии, антропологии, генетики, письменных источников и других вспомогательных дисциплин. Далее будут рассмотрены расовая и типовая принадлежность коренных/автохтонных народов Северного Кавказа и карачаево-балкарцев среди них. Таким образом, будут определены (в рамках научных источниковых данных) этапы, которые прошли современные люди, заселившие Кавказ и образовавшие историко-культурные общности, от рода до государственности, от палеолита до средневековья, конкретно для Кавказа. Особое внимание будет уделено преемственности этнического формирования и государственности. После подробного изучения предположений о тюрко-аланском происхождении и коренном/автохтонном происхождении, этногенетические формации народов региона, включая карачаево-балкарцев и осетинский народ, будут объяснены в хронологическом порядке, не вдаваясь в излишние подробности, и в то же время будет предоставлено достаточно информации о Центральном Кавказе в период неолита, Центральном Кавказе в энеолит/медно-каменный период, Центральном Кавказе в ранний бронзовый век, майкопской культуре, курганной культуре/культуре ямных могил, срубной культуре/культуре деревянных могил, кобанской культуре в позднем бронзовом и раннем железном веках, а также о процессах национализации народов, упомянутых на следующих этапах, и будет представлено заключение.

Ключевые слова: карачаево-балкарцы, Центральный Кавказ, современный человек, гипотеза тюрко-аланского происхождения, гипотеза местного/автохтонного происхождения, майкопская культура, кобанская культура, этногенетическое формирование.

Önsöz

Kuzey Kafkasya'nın en eski halklarından olan Karaçaylar ile Balkarların etnik kökenleri hakkında çeşitli varsayımlar ileri sürülmüştür. 1828 yılından beri Rus işgali altında yaşamlarını sürdüren Karaçay-Balkarlar XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına kadar yazılı tarih, etnoloji, etnografi, paleo-antropoloji, antropoloji, arkeoloji, lengüistik ve diğer tarihe yardımcı bilim dallarında uzmanlaşan bilim adamları yetiştirme imkânına sahip olamadıkları için millî tarihleri ve kültürleri hakkında bilimsel anlamda çalışmalar yapılamamıştır. Hal böyle olunca Karaçay-Balkarların tarihsel geçmişleri hakkında geleneksel anlatılarla onların yaşadığı toprakları ziyaret eden gezginlerin verdikleri yetersiz ve doğruluğu tartışılabilir seyahatname bilgileri dışında güvenilir kaynaklar oluşmamıştır. Bu konuda modern tarih yazmacılığı çerçevesinde ilk çalışmayı yapan Hamit Orazoviç Laypanov'un "Karaçay-Balkarların tarihi çalışılmamıştır, keza kökenleri tamamen aydınlatılmamıştır. Bunun temel sebebi de yeterli tarihsel kaynağın olmamasıdır" tespiti doğrudur. Hamit Laypanov temelde tarih öğrenimi görmekle beraber 1930-lu yılların ortalarında "Karaçay Millî Kültür Araştırma Enstitüsü" nün müdürü olarak yardımcısı Mahmut Dudov (Ramazan Karça) ile birlikte (daha önce toplanan) folklor malzemelerinin tertibi, derlenmesi ve redaksiyonu, Karaçay tarihine ait kitap ve arşiv belgelerinin toplanması ve derlenmesi, keza el yazı metin halinde duran Rusça-Karaçayca Sözlük'ün redaksiyonu ve basıma hazır hale getirilmesi gibi ulusal kültür çalışmalarının yürütülmesi işini yönettiler. Ama Sovyetler Birliği'ni oluşturan halkların, özellikle de Gayri-Rus Halkların önde gelen aydınlarının (1935—1939) yılları arasında (burjuva milliyetçi, karşı devrimci) suçlamasıyla takip ve tenkile uğradıkları (**Yejevizm Terörü**)¹ nün devreye girmesiyle bu güzel çalışmalar akamete uğradı. Çok geçmeden II. Cihan Harbi patlak verdi. Mahmut Dudov Askere alındı, Hamit Laypanov 2 Kasım 1943 topyekûn Karaçay Sürgününe dahil edildi. O sürgünde hayatta kalan şanslı insanlardandı. 1957 yılında sağ salım sürgünden döndü ve Karaçay-Çerkes Muhtar Bölgesi yeniden kurulunca millî kültür ve tarih çalışmalarına kaldığı yerden devam etti. Sürgünden önce toplanan belgeler ve derleme çalışmalarının kaydedildiği dosyaların akıbeti hakkında resmi bilgi yoktur (Nevruz 2023/171-172). Buna rağmen Hamit Laypanov yukarıda anılan eserini 1957 yılında yazdı ve yayımlattı. Bana göre çalışması zaman darlığı ve kaynak bulma güçlükleri sebebiyle birinci derece kaynak düzeyine erişmedi. Ama Karaçay-Balkar yazarları tarafından hâlâ vazgeçilmez bir kaynak olma özelliğini koruyor. Mahmut Dudov ise Almanlara esir düşen Sovyet Rusya askerlerinin arasındaydı. Savaşın sona ulaşmasına dönmedi. Almanya, Türkiye ve ABD arasında sürgün hayatı yaşadı ve Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı ülküsüne hizmet etti.

Yıllardan beri Karaçay-Balkarların etnik kökenleri hakkında erişebildiğim ilk el kaynakları arşivlememe rağmen telif işini hep tehir ediyordum. Ancak son yıllarda Karaçay-Balkarların Türki kökenliliğini kanıtlamaya matuf çok sayıda yazar makale veya kısa monografi formunda bir hayli çalışma yaptı. Bunların hepsinin temel argümanı Karaçay-Balkarların dillerinin Türkçe olmasıydı. Ortaya çıkan çalışmaların tamamına yakınında (sanki sözleşmiş gibi) Karaçay-Balkar Halkının köken itibarıyla Türk kavmine mensup olduğu tezi kanıtlanmaya çalışılıyordu. Bunlara göre başka köken aramaya gerek yoktur, önemli olan hangi Türk boyundan neşet ettiklerini açıklığa kavuşturmadır. Mamafih Hunlar'dan Kıpçaklara kadar Kuzey Kafkasya'ya gelen ve orada yaşayan Göçebe Türk Boylarının hemen hepsinin az veya çok Karaçay-Balkarların etnik şekillenmesinde rol aldıkları bilinen bir gerçektir. Lakin Karaçay-Balkarların antropolojik özellikler ve kültürel benlik yönünden tıpa tıp Kafkasya otoktonları ile aynı oldukları da bir gerçektir. Tüm çalışmalarda bu

¹ Николай Иванович Ежов (Nikolay İvanoviç Yejev). (1935—1939) yılları arasında SBKP Merkez Komitesi Sekreteri ve NKVD'nin başkanı. Aynı yıllarda Sovyetler Birliği Halklarının aydınlarını (burjuva milliyetçi, karşı devrimci) suçlamalarıyla yok etme hareketinin icracısı. 1939 yılında tedip ve tenkil işi bitirildikten sonra Sovyetlerin Tepe Yönetiminin talimatıyla tutuklandı ve bir yıl sonra (casusluk, Sovyet karşıtı darbe hazırlamak ve terör estirmek, vs.) gibi suçlarla itham edilerek suçlu bulundu ve kurşuna dizildi. Zaten kanunsuz işlerde (kullanılabilir) insanların mukadder akıbeti budur.

çelişkiye ikna edici bir açıklama yapıldığına rastlayamadım gibi dilin temel özelliğinin insanlar arasında bir iletişim ve konuşup anlaşma aracı olduğu gerçeğinin göz ardı edildiğini ve dilin (etnisitenin temel ögesi) olarak algılandığını tespit ettim.

Öte yandan Karaçay ve Balkar etnonimlerinin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı meselesi en büyük sorun olarak ele alınıyor ve bu konuda pek çok varsayım ileri sürülüyor: Mesela Orta Çağ Arap yazarları başta olmak üzere Klaproth'tan Uslar'a kadar Avrupalı ve Rus coğrafyacı ve gezginlerinin Merkezi Kuzey Kafkasya'nın dağlık bölgesinde Türki dille konuşan ve başka topluluklarla (ulaşım zorluğu) sebebiyle kısıtlı ilişki kurabilen iki kardeş halkla ilgili müphem ve kulaktan dolma bilgilere dayanarak kesin bir sonuca varılmaya çalışılıyor. En güvenerek kullandıkları kaynaklar da XVII. yüzyılda Rusya'nın Gürcüstan'a gönderdiği iki ayrı elçilik heyetinden birinin Karaçayların yarı-feodal bey sülalesi Kırımşavhallarda, diğerinin de Balkar Mirzalarında on beşer gün süreyle misafir oldukları ve bu esnada kayda geçirdikleri bilgilerdir. Bilindiği gibi 1639 yılında Pavel Zakhariev, Fedor Yelçin ve Fyodor Bajenov'dan oluşan bir Rus elçilik heyetinin Gürcüstan'a giderken yol güzergâhı üzerinde yer alan şimdiki Tırnavuz şehri yakınlarındaki El-Curt köyünde 15 gün Karaçay prensleri Kırımşavhallar nezdinde konaklaması; aynı şekilde yine XVII. yy Rus kroniklerinde verilen bilgilere göre Rus Çarı Aleksey Mikhayleviç'in elçileri Nikifor Toloçanov ile Aleksey İyevlev'in Mayıs 1650'de "Balkar toprakları" üzerinden İmeretya kıralına giderken "Balkar Mirzaları" tarafından ağırlanması onlara göre ilk yazılı ve en güvenilir kaynaklardır. Her iki heyet raporlarında Karaçaylar ve Balkarlar hakkında kulaktan dolma bilgilere dayalı notlar almışlardır. Keza her iki elçilik heyetinin raporlarında da Karaçay-Balkarların kökenleri ve isimleri hakkında yine rivayetlere dayalı müphem bilgilere yer verilmiştir.

Bu arada Karaçay-Balkar Halkı'nın eskiliği konusunda Sümerce kelimeler ile Karaçay-Balkarca kelimeler arasında benzerlikler kurularak netice almaya çalışılmaktadır (Miziev 1996). Keza Kimmerler, İskitler, Sarmatlar ve Alanlar ile ilgili şahıs ve yer isimlerinin şimdiki Karaçay-Balkarcaya benzerliğini kanıtlama gayretleri anılmaya değer. Ancak bu çalışmalardan sonuç çıkarmak için hem Sümerlerin hem de anılan diğer Göçebe kavimlerin Türki kökenli olduklarının kanıtlanması gerekmektedir. Bu alanda en çok araştırma yapan yazar bence İ.M. Miziev'dir. Lakin onun ve takipçilerinin çalışmaları ve vardıkları sonuçlar Kafkasologlar tarafından pek kabul görmemiştir.

Netice itibarıyla Karaçay-Balkar yazarları Karaçay-Balkarların Türki kökenliliğini kanıtlamak için neden bu derece ısrarla gayret ediyorlar. Amaçları gerçekten Karaçay-Balkarların Türki kökenli olduğunu kanıtlamak mı yoksa başka bir sebep mi var? Mesela alt etnik gruplaşmaya ve mikro milliyetçilik çıkmazına sürüklenmeye haklı bir sebep var da bizler bunu idrak edemiyor muyuz?

Yazımın başında Karaçay-Balkar Halkı'nın Sovyetler Birliği dönemine yahut XX. yy'nın ilk çeyreğinin sonlarına kadar ehil bilim insanı kifayetsizliği yüzünden kendi ulusal tarihini ve kültürünü bilimsel yöntemle araştırma imkânı bulamadığını hatırlatmıştım. Ancak Yejovizm kırımına, II. Cihan Harbi sırasında cephelelerde yaşamlarını kaybeden çok sayıda muhtevalı aydının yok olmasına, keza 1943-1944 sürgünlerinde yaşanan büyük soy kırma rağmen yine de hatırı sayılır derecede bilim insanı yetişti, bunlardan birçoğu bilim kandidate ve doktora dereceleri aldı. Buna rağmen bilimsel çalışmalara dayalı ulusal tarih ve kültür alanında parlak eserler ortaya çıkmadı. Bu arada başka alanlarda güzel eserler ortaya konulduğunu da belirtmeliyim. Bana göre bunun sebebi bellidir: Emperyalist yönetimler hakimiyet altına aldıkları milletleri "parçala ve yut" yöntemiyle yönetirler. Kafkas Milleti bu sebepten paramparça edilmiş, üç-beş değil onlarca subetnik milliyet ortaya çıkmıştır. Mesela aynı millet olduğu kabul edilen Karaçaylar ile Balkarlar uygulamada ayrı milletler haline getirilmiştir. Dağıstan'da 3-5 bin nüfusu olan bir topluluk kendisini ayrı bir millet olarak görmektedir. Avar, Lezgi, Dargı, Lak, Kumuk, vs. halkların ayrı ayrı tarihleri yazılmıştır, ama Genel Kafkas Tarihi yoktur. Bu hazine tablo Emperyal gücün "parçala ve yut" politikasının büyük yol kat ettiğinin göstergesidir.

Karaçay-Balkarlar örneğinde ortaya koyduğum bu acı gerçekler Tüm Kuzey Kafkasya Halkları için de geçerlidir. Parçalanıp bölünmüşlük çok ileri safhalara erişmiştir. Lakin millî tarih, millî kültür ve etnik aidiyet alanlarında eser veren yazarlar büyük bir şevk ve heyecanla kendi öz halkını (Kafkas Milleti'ni) bölüp

parçalamaya devam ediyor: Sen Karadeniz ırkından geliyorsun, sen Türk ırkına mensupsun, o İran kökenlidir. Olmayan menşe Kafkas/Kafkasion Irkına mensubiyet.

Ben bu çalışmamda Karaçay-Balkar Halkı'nın kökeni hakkında en ciddi bulduğum ilk el kaynakları tarayarak objektif bir sonuca varmak istiyorum. Keza Kuzey Kafkasya'yı vatan edinmiş toplumların yahut halkların aynı milletin öğeleri olduğuna atıfta bulunacağım. Yazım planımı üç bölüme ayırdım. İlk bölümde "Karaçay-Balkarların Türk-Alan kökenli oldukları varsayımını kabul eden yazarların (bunların büyük ekseriyetini Karaçay-Balkar yazarları oluşturmaktadır) görüşlerini eleştirel yöntemle tartışacağım. İkinci bölümde ise Karaçay-Balkarların genelde Kafkasya yerlisi/otoktonu, özelde Koban Kültürü'nün takipçileri olduğunu tarihî, etnolojik, antropolojik, lengüistik, etnografik, arkeolojik, paleo-antropolojik, gnetik ve diğer kanıtlarla teyit eden ve bu teorinin doğruluğunu kabul eden yazarların görüşlerini ortaya koyup irdeleyeceğim. Üçüncü bölümde de kendi kanaatimi ifade edip objektif bir sonuca varmak amacını taşıyorum. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımları dokunan değerli bilim insanları Prof. Dr. Fethi Güngör, Öğr. Gör. M. Tekin Koçkar ve kızım Ayşat Şeyda Nevruz'a şükranlarımı sunuyorum.

Yılmaz Nevruz

I. Giriş

Karaçay-Balkarların etnik kökenleri hakkında XX. yy'a kadar sistematik bilimsel çalışma yapılmadığı için yazılı kaynaklara dayalı literatür yeterince oluşmamıştır. Bu hayati derecede önemli boşluk efsaneler ve geleneksel rivayetlere dayalı yarım yanlış bilgilerle doldurulmaya çalışılmıştır. Eksikliğin sebebini çalışmamın önsözünde açıklamıştım, tekrarına gerek yoktur. Ben bu çalışmada Karaçay-Balkarların Etnik Kökenleri konusunu mümkün mertebe alışılmışın dışında bir yöntemle, yani doğrudan yazılı kaynaklar, arkeolojik, etnografik, etnolojik, antropolojik, paleoantropolojik, lengüistik, genetik ve diğer tarihe yardımcı bilimlerin çerçevesinde ele alacağım. Keşiş Arcangelo Lamberti ve tüccar Chardin gibi gezginlerin seyahat anıları üzerinde durmayacağım. Keza Karaçay ve Balkar toprakları üzerinden Gürcistan'a giden, görünüşe göre diplomatik, gerçekte bölgenin genel durumu, yerel halkın sosyo-ekonomik vaziyeti, günlük yaşam ve aşiretlerin birbirleriyle ilişkileri ile ilgili bilgi toplamak ve ülkenin yerüstü yeraltı kaynaklarının ayrıntılı haritasını çıkarmak amacını taşıyan, (bir mecburiyet yokken) seyahatlerini 15'er gün uzatan Rus elçilik heyetlerinin hazırladıkları raporlarını da vazgeçilmez bir kaynak olarak değerlendirmeyeceğim. Keza efsanelerin ve rivayetlerin yanı sıra onomastik bilim yöntemlerine uymadan geliş güzel yapılan onomastik değerlendirme ve kıyaslamalara dayalı bilgileri kanıt olarak ön plana almayacağım. Ancak eski dönemlerden beri Karaçay-Balkar dilinde var olan, keza doğruluğundan kuşku duyulmayan antroponimler, toponimler, hidronimler, v.s bundan müstesnadır. Sırası gelmişken hemen belirteyim ki onomastiğe dayalı bilgiyi neredeyse en güvenilir kaynak olarak gören bazı yazarların eserlerinde örnek olarak sundukları bazı kelimelerin Karaçay-Balkarcaya Arapça veya Farsçadan geçen kelimeler olduğunu da şaşkınlıkla müşahade ediyorum.

Amacım bu alanda otorite olan bilim insanlarınca genel kabul gören belli başlı kaynaklardan yararlanarak Karaçay-Balkarların etno-genetik oluşma sürecini açıklığa kavuşturmadır.

Bu arada çalışma yöntemim ve yararlandığım kaynaklarla ilgili kısaca malumat vermem yararlı olacaktır. Yöntemimin temeli, Karaçay-Balkarların etnik kökenlerini açıklığa kavuşturma konusunda ileri sürülen varsayımlar hakkında araştırmacıların yanlı ve karşıt görüşlerini fazla ayrıntıya girmeden özetleyip mevcut görüşleri mümkün mertebe objektif bir biçimde karşılaştırarak tartışmaya açmaya ve sonunda kendi görüşümü de ortaya koyarak nihai hükme varmaya müstenit olacaktır.

Kaynaklara gelince; bilindiği gibi konumuzla ilgili sınırlı sayıda bilim adamının katılımıyla yapılan ilk bilimsel konferans 1959 yılı haziran ayının 26'sında Nalçık'te toplanmıştı². Konferansta sunulan tebliğlerden uygun gördüklerimi seçerek inceledim ve yararlandım. Bu tarihten günümüze kadar Karaçay-Balkarların kökenleri hakkında çok sayıda monografi, ilmi makale ve ilmi tebliğ formunda çalışma yapıldı. Bu sebepten Hamit Laypanov'dan çok daha şanslıyım. Çünkü yeteri kadar yazılı kaynaktan yararlanma imkânına sahibim.

Yararlandığım kaynakların hemen hepsinde Karaçay-Balkarların kökenleri hakkında ileri sürülen varsayımlar liste halinde takdim edilmiştir. Bana göre bunlardan üçü incelenmeye ve tartışılmaya değer:

1. Karaçay-Balkarlar Bulgarlardan Kıpçaklara kadar Merkezi Kafkasya'ya gelip yerleşen Göçebe Türk Kavimlerin yerel nüfusla karışıp kaynaşması sonucunda ortaya çıkmıştır.
2. Merkezi Kafkasya'da yaşayan kadim Yerli Kafkas Halkının üzerine gelip konan İran-Dilli ve Türk-Dilli Göçebe Kavimlerin yerel kabilelerle karışıp kaynaşması neticesinde oluşmuştur.

² "Balkar-Karaçay Halkı'nın Kökeni Sorunu" Konulu bilimsel Konferans Materyalleri (22-26 Haziran 1959). Tebliğ sunanlar: T. Kh. Kumikov, S. K. Babaev, L.I. Lavrov, A.O. Laypanov, A.Kh. Sottaev, E.İ. Alekseeva, B. A. Alborov. 3. V. Ançabadze, V.İ. Abaev, A.İ. Robakidze ve R. L. Kharadze, KH. A. Porkşeyan, E.B. Bernstein; *söz alıp görüşlerini bildirenler*: G. K. Canberidze, N.A. Baskakov, U.B. Aliev, X.G. Gimadi, M. M. Tsoraev, Z. M. Ulakov, P. G. Akritas, İ. L. Ulbaşev, T.K. Gidzhieva, T. K. Sheibler, I. V. Fadeev.

3. Karaçay-Balkarlar Kafkas Büyük Irkının Kafkasion tipine mensuptur, Kuzeyli Göçebelerin (Alan-Aslar ve Türkler) bu yerli substrat üzerine gelip konması ve karışıp kaynaşması sonucunda teşekkül etmiştir. Bana göre bunlardan ilk ikisini birleştirmek daha uygundur.

Birinci varsayımın taraftarları biraz önce de ifade ettiğim gibi genelde Karaçay-Balkar kökenli yazarlardır. Bunların görüşüne göre Karaçay-Balkarların yaşadıkları bölgeye en önce Göçebe Hunlar gelmişler ve Karaçay-Balkarların ilk etnik nüvesini teşkil etmişlerdir. Dolayısıyla Karaçay-Balkarlar Hunların kalıntılarıdır. Aslında bu varsayımı ilk olarak öne süren yazar gezgin A. Lamberti'dir³. Hamit Laypanov'un da aynı görüşe katıldığını söyleyebiliriz.

İkinci varsayımın savunucularını yine Karaçay-Balkar kökenli yazarlar oluşturuyor. Bu yazarlardan bir kısmı Göçebe Türkler gelmeden önce Karaçay-Balkarların yaşadığı Merkezi Kafkasya bölgesinin ahalisinin kimlerden oluştuğu ve bunların ne zaman buralardan çekildikleri sorununa cevap arıyorlar.

Üçüncü görüşün taraftarları yazılı tarihsel kaynakların yanı sıra genelde paleo-antropolojik, antropolojik, lengüistik, arkeolojik, etno-genetik, vb. kaynaklara dayanıyorlar. Bunlara göre Karaçay-Balkarlar kökleri Kafkas Tunç Çağı'na kadar uzanan Kafkasya'nın en eski yerli/otokton halklarıdır. Ancak onların etnik oluşumunda yerel Kafkas nüfusunun teşkil ettiği alt substrat/katman üzerinde Kuzeyli Göçebe kavimler ile Göçebe Türk Kavimleri ve aynı şekilde Alanlar ve Aslar az veya çok rol almışlardır.

Biraz da çalışmayı hazırlarken doğrudan yararlandığım kaynak eserlerden söz etmek itiyorum. Genelde yerel yazarlar ile Rus yazarların çalışmaları Rusça kaleme alınmıştır ve bunlar büyük çoğunluk oluşturuyor. Fransızca, İngilizce ve Rusçaya çevrilmiş Greko-Latin kaynaklardan da yararlandım.

Modern batı dillerinde Karaçay-Balkarların kökenleriyle ilgili özel çalışma yok denecek kadar azdır. Daha ziyade Umumi Kafkasya veya Kuzey Kafkasya konusuna adanan çalışmalarda kısa malûmat mahiyetinde bilgilere rastlıyoruz. Kadim Gürcü ve Ermeni kaynakları ile orta Çağ Arap yazarlarının eserlerinde de çeşitli vesilelerle rivayetlere dayalı bilgiler vardır.

Özelde konumuzla ilgili monografi, bilimsel adaylık ve doktora tezleri, ilmi makale ve tebliğ formunda pek çok çalışma vardır. Doğrudan yararlandığım bazı kaynaklardan da söz etmeliyim:

Umar Caşuvoviç Aliyev derli toplu ilk Karaçay Tarihi olarak kabul edilebilecek "**Karaçay**" (Tarihsel-Etnolojik ve Kültürel-Ekonomik İnceleme) isimli eserinde Prof. Vs. Miller'i kaynak göstererek köken konusuna cevap arıyor⁴. Miller'e göre o dönemde ıssız olan Merkezi Kafkasya topraklarında Osetlerin ataları olarak kabul edilmesi gereken Alanlar oturuyordu, Farsça topoğrafik isimler bu görüşü destekliyor. Dolayısıyla Alanlar şimdiki Karaçay Dağ Boğazlarında yaşıyordu, sonucuna varıyor. Aliyev daha sonra anılan topraklara Miladi V. yy'da Hunların geldiğini, Miladi VI. yy'da bunları Bulgarlar ile Hazarlar'ın takip ettiğini, aynı şekilde Peçenekler ile Kıpçakların göç kervanına katıldıklarını, neticede Göçebe Türk Kavimleri'nin Kafkasya Alanları'nı daha da dağlık alanlara doğru kaydardıklarını belirtiyor.

Hamit Orazoviç Laypanov da 1957 yılında kaleme aldığı "K İstorii Karachayevtsev i Balkartsev" (=Karaçay ve Balkarların Tarihi Hakkında) isimli çalışmasında konumuzla ilgili bir hayli bilgi vermiştir. Hamit Laypanov Miladi V. yy'dan itibaren Merkezi Kafkasya'nın bir bölümünün yerli nüfusunu yerlerinden uzaklaştırıp onların topraklarına yerleşen Türk boylarını temel alıyor.

Bu ilk iki yazarı takiben Karaçay-Balkarların kökenleriyle ilgili biraz önce sözünü ettiğim 1959 yılında Nalçik'te toplanan ilk konferansta sunulan tebliğler ile konferans sırasında söz alıp görüşlerini açıklayan katılımcıların konuşma metinlerini ihtiva eden kitaptan da bahsetmem

³ A. Lamberti. Opsanie Kolxhidi ili Mingrelii. Zapisk Odesskogo Obşestva İstorii i Drevnostey, tom X, Odessa 1871.

⁴ Vs. Miller. Osetinskie etyudi. Ç.Ş, Uçenie zapiski Moskovskogo universiteta, vıp. 8, M., 1887, s. 103—104.

gerekir⁵.

Karaçay-Balkarların 1957 yılında sürgünden dönmelerinden iki yıl sonra Kabardey-Balkar Araştırma Enstitüsü tarafından alenî acele düzenlendiği anlaşılan bu konferansta sunulan tebliğlerin derin araştırmaya dayalı ilmi tebliğler olarak değerlendirmek zordur. Nitekim aynı oturumlara katılan S.K. Babuev sunulan tebliğlerin layıkıyla araştırma yapılmadan hazırlanıldığına işaret ederek “[...] bazı yoldaşların sunumlarında ve konuşmalarında yanlış beyanlar vardır. Anlaşıldığına göre bu ifadeler yoldaşların konuyu yeterince bilimsel olarak incelemediklerini gösteriyor” ifadesiyle eleştiriyor. Aynı şekilde Moskova’dan katılan ünlü tarihçi A. B. Fadaev de Orta Kafkasya halklarının etnogeneziyle ilgili araştırmaların yetersizliğini hatırlatarak konuşmacıların “kaynaklara eleştirel olmayan bir yöntemle yaklaştıklarını, çoğunun eski ve çok bilinen malumatlar çemberinden çıkmayı başaramadıklarını, bazı yoldaşların keşiş Arcangelo Lamberti veya tüccar Jean Chardin’in seyahatnamelerine lüzumundan fazla güvendiklerini, keza fantastik kurguların devreye girdiğini” ifade ederek yöredeki antik yerleşim, akarsu, dağ, vs. gibi isimlerle günümüz Karaçay-Balkar Dilinde yer alan isimler arasında (morfolojik benzerliğe) dayalı bağlantılar kurup kanıt bulmaya çalışanlara zımnen imada bulunarak sert eleştiride bulunuyor: “Kelime hokkabazlığıyla Balkarların kökeninin yalnızca Bulgarlardan değil, aynı zamanda Özbekler, Kırgızlar ve Yakutlardan da geldiği kolayca kanıtlanabilir. Ancak bunun ikna edici olması pek mümkün değildir. Açıkçası konumuzla ilgili sorunların incelenmesi sırasında, sadece kaynak çemberini genişletmek değil, aynı zamanda kaynakları daha eleştirel bir şekilde ele almak, kesinleşmiş malzemeleri seçmek, şüpheli ve umutsuz olan her şeyi tereddüt etmeden atmayı gerektirir”, diyor. Biraz önce ben de anılan konferansın alenî acele düzenlendiğini, katılımcıların bilimsel değer taşıyan kaynaklara erişmekte sıkıntı çektiklerini ifade etmiştim. Karaçay kökenli yazarlar Umar Aliyev ve Hamit Laypanov’un çalışmalarında A. B. Fadaev’in şiddetle eleştirdiği kelime benzerliklerini kanıt olarak kullanma yönteminden ve tarihle ilgisi olmayan sıradan gezginlerin tuttukları notlardan bir hayli yararlandığını söyleyebiliriz, ama bunu kaynak kıtlığına bağladığımı da ifade etmeliyim. Mamafih günümüz yazarları da “kelime hokkabazlığı” yöntemini ve seyahatname bilgilerini kanıt olarak kullanma hususunda eski kuşak yazarlardan daha ileride görünüyorlar.

Kazı Tanayeviç Laypanov "Karaçay-Balkarların Diğer Halklarla Etnogenetik İlişkileri" isimli eserinde Eylül 1994'te "Karaçaylar ve Balkarların Etnogenezi sorunları" ile ilgili Karaçayevsk'te düzenlenen bilimsel konferansa atıfta bulunarak orada Karaçay-Balkarların etnogenezi sürecinde Kurgan Kültürü Taşıyıcıları, Türk Dilli İskitler, Sarmatlar, Alan-Aslar, Bulgarlar, Hunlar ve Hazarların otokton Kafkas Kabileleriyle karışık kaynaşmasının büyük rolü olduğu sonucuna varıldığını hatırlatıyor ve konuyu bu çerçevede ele alıyor.

İsmail Musayeviç Miziyev Karaçay-Balkarların Türk kökenli olduğuna inandığı için olsa gerek "Karaçay-Balkar Halkının Eski Çağlardan Rusya'ya İlhakına Kadar Olan Tarihi" isimli eserinde erişebildiği (yazılı ve arkeolojik kaynaklara göre) en eski dönemlere kadar giderek bir kısım araştırmacılar⁶ tarafından proto-Türk olarak kabul edilen Avrasya'nın Kurgan Kültürü Taşıyıcılarını Türk Halklarının ilk ataları şeklinde değerlendirip etnogenezi konusunu bu temele oturtuyor. İskitler, Sarmatlar ve Kimmerler, Hunlar, Bulgarlar ve Hazarlar'ın Karaçay-Balkarlar ile akrabalığı üzerinde duruyor. Sonunda sözü Alanlara getiriyor.

Hanafi Hacı Muratoviç Biciyev "Krupnovskiy Çtenia-1971" oturumlarında sunduğu tebliğinde Karaçay-Balkarların kökeni hakkında ileri sürülen belli başlı varsayımları özetledikten sonra "Son yıllarda bazı bilim adamları, dışarıdan gelen Türk boylarını kendi içlerinde eriten Koban Kültürü aşiretlerinin takipçilerinin Karaçay-Balkarların etnogeneziinde belirleyici bir rol oynadığına inanmaktadır" görüşüne dikkat çekerek bunlar tezlerini ispat etmek için arkeoloji, etnografya ve antropolojiden elde edilen verilere güveniyorlar. Ancak Karaçayların etnik çekirdeğini otokton aşiretlerin oluşturduğuna inanmak için hiçbir sebep yoktur. Bu

⁵ **Materialı nauçnoy sessii po probleme proizkhojdenie Balkarskogo i Kaçayevskogo narodov** (22-26 iyunya 1959)-Kabardino-Balkarsko knijnoye izdatelstvo Nalçık 19 // Balkarlar ve Karaçayların Kökenleri Sorunu Hakkında Bilimsel Konferans materyalleri (22-26 Haziran 1959).

⁶ Mirfatih Zakiyeviç Zakiev, Türklerin ve Tatarların Kökeni. İstanbul-2007. S. 49-53.

varsayım arkeoloji, etnografya ve özellikle dil verileriyle ciddi şekilde çelişmektedir, ifadesiyle anılan teze karşı olduğunu beyan ediyor, ama kendi görüşünü kanıtlamak için (dilden) başka hiçbir kanıt göstermiyor.

Raşit Tokhtaroviç Hatuyev (Kazi Tanoviç Laypanov ve İbrahim Magamedoviç Şamanov) ile ortaklaşa hazırladıkları “Antik Çağlardan 1917’ye Kadar Karaçay (Tarihsel ve Etno grafik İnceleme)” isimli eserin bizzat kendisinin kaleme aldığı “Etnik Tarih ve Etnogenez” bölümünde Karaçay-Balkarların otokton (yerli), yani Kafkas kökenli olduğu görüşünün akademik bilimde sağlam bir şekilde yerleştiğini, uzmanların uzun zamandır Karaçay-Balkarların (Vaynahlar, Svanlar ve Osetler ile birlikte) Kafkas ırkının Kafkas antropolojik tipine ait olduğunu tespit ettiklerini, keza belli başlı Kafkasologların “Karaçay-Balkarlar”ın kökleri (Tunç Çağı’na kadar uzanan) Kafkasya’nın eski yerli, sekenesi” olduğunda görüş birliği içinde olduklarını naklediyor. Sonra da Kuzey Kafkasya’nın Geç Tunç Çağı’nın ünlü arkeolojik kültürüne, yani Erken Demir Çağında (MÖ XII-IV. yüzyıllar) var olan Koban Kültürü’ne getirerek Kobanlıların günümüz (Kuzey Kafkas) Halklarının ve bunların içinde Karaçay-Balkarların (sonraki) etnogenetik oluşumunda doğrudan "güçlü bir alt tabaka" teşkil ettikleri görüşü üzerinde duruyor ve Hun-Alan ilişkilerinden söz ediyor. Hazar-Bulgar Kabileleri konusunda bilgi veriyor ve Karaçay-Balkarlar ile ilişkilerini özellikle dilsel benzerlikler yönünden karşılaştırıyor. “Orta Çağ’ın sollarında Yerli Kafkas alt tabaka ile bozkır yabancı üst tabakanın art arda yüzyıllarca devam eden karışma prosesini inceliyor.

Murat Caddayeviç Karakētov’un konumuzla ilgili görüşleri calib-i dikkattir. Hacı Murat Sabançiyev ile birlikte editörlüğünü yaptığı çoklu yazar tarafından kaleme alınan “Карацаевцы. Балкарцы-2014”⁷ (“Karaçaylar-Balkarlar”-2014)] isimli eserin “Karaçay-Balkarların Etnik Haritası” alt başlıklı bölümünde Karaçay-Balkarların etnik kökenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Yazar konu hakkında yeterli bilgiler verdikten sonra “Karaçay-Balkar halkının etnogenezi sorunu, esas olarak Karaçay-Balkar etnik topluluğunun (eski Kafkas) otoktonu kökenliliğini iddia etmemize izin veren arkeolojik, antropolojik ve etnografik veriler ve tarihi kaynaklar temelinde çözülür” (VP. Alekseev 1974) görüşü üzerinde duruyor.

İlginç bir kaynak da “**Narodı Karachayevo-Cherkessii: Istoriya i kul'tura-1988** (=Karaçay-Çerkes Halkları: Tarih ve Kültür)” isimli okulların 11. sınıfları için öngörülen eserdir⁸. Anılan eseri (verilen bilgilerin) ilmi yöntemlere dayalı ve objektif olması sebebiyle yararlandığım kaynaklar arasına aldım. Kitabın “*Karaçay Halkı’nın Etnogezi*” bölümünde “Tarih biliminde var olan teoriye göre Karaçaylar ve yakın akrabaları Balkarların yerli (otokton) Kafkas nüfusuna mensup oldukları, art arda Alanlar ile Bulgar grubu kabileleri ve bu bölgeye en son gelen Kıpçaklarla karışması” prosesi ilmi yönetime göre inceleniyor. Balkarlar ve Karaçaylar, Osetler, Svanlar ve Abhazlar arasındaki etnografik ve folklorik benzerlikler üzerinde duruluyor.

Tugan Khabasovich Kumikov 22-26 Haziran 1959 tarihinde Nalçik’te toplanan “Balkar ve Karaçay Halkı’nın Köken Sorunu Üzerine” isimli ilmi konferansta sunduğu “Tarih Literatüründe Balkar ve Karaçay Halklarının Etnogenezi” başlıklı tebliğinde Karaçay-Balkarların Kökeni sorununu genel hatlarıyla tartışıyor. Yazar konuyu işlemeye geleneksel hipotezleri sıralayarak başlıyor. Sonra da bunlar hakkında bilgi veriyor. Önce Hun, Bulgar ve Hazar Türk boylarının “Türki Kökenlilik” hipotezi çerçevesinde oynadıkları rolü oldukça ayrıntılı biçimde izah ediyor. Sonra “Türkleşmiş Kafkasyalılık” ve “Alan kökenlilik” hipotezlerini etraflıca inceleyerek daha önceki çalışmaları kronolojik sıraya göre değerlendiriyor. Ancak “Karaçay ve Balkarların Kafkas Kökenli Olduğu Teorisi” ara başlığına rağmen bu konuyu sessiz geçiştiriyor. Keza Karaçay-Balkarların kökenlerinin Kuzey Kafkas yerel substratına dayandığından ve aynı substratın Geç Tunç Çağında devamı olduğu kabul edilen Koban Kültürü’nden de söz etmiyor.

Valery Pavloviç Alekseev çeşitli eserlerinde Kafkas Halkları’nın köklerini antropolojik yönden incelemiş ve ikna edici tespitlerde bulunmuştur. Aynı zamanda tarihçi de olan Alekseev konuya derinlemesine vakıf olduğu için Kafkas Halkları hakkında araştırmacılara güvenilir kaynak teşkil edecek eserler vücuda getirmiştir.

⁷ M.D. Karaketov, Kh.-M. A. Sabançiyev. Karaçayevtsy. Balkartsy, biografiçeskaya istoriya, Moskva nauka 2014, s. 10-24.

⁸ Narodı Karachayevo-Cherkessii: istoriya i kul'tura Uçebnyy post dlya 10-11 klassa nablyudatel'nyy. Pod redaktsiey doktora filosofskikh nauk, professor V.Sh. Nakhuşeva, Çerkessk 1998.

Antrpolog Alakseev'in önemli eseri "Историческая антропология и этногенез// Tarihsel Antropoloji ve Etnogenez" isimli kitabı başta olmak üzere ulaşabildiğim diğer çalışmalarını da taramaya çalıştım. Esas konu işlenirken V. P. Alekseev'in özellikle antropolojik görüşlerinden geniş ölçüde yararlanacağım için burada ayrıntıya girmiyorum.

Evgenia Pavlovna Alekseeva müteaddit çalışmalarında Karaçay-Balkarların köken-leriyle ilgili araştırmalara atıfta bulunarak kendi incelemelerini de dile getirmek suretiyle görüşlerini ortaya koymuştur. "Карачаевцы и балкарцы древний народ Кавказа-1993"⁹/"Karaçaylar-Balkarlar Kafkasya'nın Kadim Halklarıdır" isimli çalışmasında yazar mevzuu kronolojik gelişme evreleri çerçevesinde incelemiş, ilk önce Eneolitik-Erken Tunç Çağı (Maykop kültürü dönemini) ele almıştır. Neticede yazar Anılan Halkların Kafkas Otoktonları/Yerli Halkları olduğu hipotezini benimsediğini kesin ifadelerle ortaya koymuştur: **"Bir şey kaldı ve kesin olarak kalacak, Karaçaylar ve Balkarlar kökleri Kafkas Tunç Çağı'na kadar uzanan Kafkasya'nın kadim otokton halklarıdır"** tespiti ona aittir.

G. K. Canberidze. 22-26 Haziran 1959 Nalçik Konferansı'nın katılımcılarından Gürcü Antropolog G.K. Canberidze "Karaçay ve Balkar Halkları ile İlgili Antropolojik Materyaller" konusunu işleyen tebliğinde ilginç bilgiler vermiştir. Bazı araştırmacıların Karaçay-Balkarların Türki Dilli olmasını, onların Kafkasya'ya doğudan gelen Mongoloid grupların torunları olmasıyla ilişkili olduğunu hatırlatarak "antropolojik verilerin toplanmasından sonra incelenen tüm özelliklerin kapsamlı bir analizi yapılmıştır. Analiz sonunda Karaçay-Balkarlar arasında (kesinlikle) Moğol unsurların olmadığı ortaya çıkmıştır" hükmüne varıyor. Bu kesin hükmü doğrulamak için de yapılan çalışmalardan kanıt olarak yararlanılacak örnekler veriyor.

L.İ. Lavrov. Sorumlu editörlüğünü L.İ. Lavrov'un üstlendiği ["Karaçaylar" Tarihsel ve Etnografik İnceleme-Çerkessk 1978] isimli ve çoklu yazar tarafından yayıma hazırlanan çalışmanın I. Bölümünde Karaçayların kökeni hakkında çeşitli ve çelişkili hipotezler bulunduğu atıfta bulunularak Kıpçak ve Bulgar versiyonları, Türkçe konuşan Alanlardan gelen bir versiyon ile Karaçay-Balkar Halkının oluşumunda yerel, Kafkas bileşeninin ana unsur olduğu hipotezinden söz ediliyor.

Ruslan Camaldinoviç Betrozov. "Adıgelerin Kökeni ve Etno-kültürel İlişkileri" isimli eserinde Abhaz-Adıge grubuna giren halkların V.V. Bunak, G.F. Debets, M.G. Abduşelişvili gibi antropologların görüşlerine göre Pontus ırkı Orta Kuban tipine mensup olduğunu, bu tipe Kuban Halkı tipi de denildiğini, Pontusluların fizik yapı ve fizyonomi itibarıyla doğu komşuları Kafkasion gruplardan bir hayli farklı olduklarını belirterek, Kafkasion grubuna Merkezi Kafkasya'da Karaçaylar, Balkarlar, Osetinler, Çeçenler, İnguşlar ile Gürcüstan topluluklarından Raçalar, Khevsurlar, Pşavlar, Tuşlar, v.s. nin dahil olduklarını bildirerek konu hakkında ayrıntılı bilgi veriyor.

Ya. A. Fedorov çok erken dönemlerden beri gelişmesini sürdüren Yerel Kafkas Kültürünün dışarıdan gelip katılan unsurları özümseyip kendine benzeterek belirli ve çok özel Kafkas koşullarında (beşeri kültür yasaları çerçevesinde) yerel bir temelde gelişip kökleştiğini vurgulayarak antropolojik verilerin hem Kafkasya nüfusunun bir bölümünün komşu bölge halklarıyla (güneydoğu, güneybatı ve kuzeyden Kafkasya'ya bitişik yerler) akrabalığını hem de Kafkasya'nın ana nüfusunun antropolojik özelliklerinin uzun tarihsel dönemler boyunca istikrarını ikna edici bir şekilde koruduğunu gösterdiğini; yeni gelenlerin Kafkasya nüfusunun çoğunluğunu büyük ölçüde etkilemediği (yerel substrat tarafından hızla emilen zayıf bir etki bıraktığı izlenimi) söz konusu olsa da antropolojik verilerin insan yaşamının yalnızca belirli bir yönünü, yani nüfus grupları arasındaki biyolojik temasları yansıttığını, kültür alanlarındaki karışma süreçlerinin her zaman yaygın olmadığını, nüfusun bizzat kendisinin antropolojik görünümünde bir değişiklikte birliktelik seyretnmediğini,

⁹ V.Ş. Nakhuşeva, (Editör)-Çoklu Yazar. Narodı Karaçayevo-Çerkessii: İstoriya i kultura, Çerkessk 1988 // Karaçay-Çerkes Halkı: Tarih ve Kültür. [Библиотека: Народы Карачаево-Черкесии: история и культура (elbrusoid.org)]

dilin, insanlar arasında bir iletişim aracı olduğunu ifade ediyor. Keza Koban Kültürü Kabileleri'nin Merkezi Kafkasya Halklarının (Osetler, Karaçaylar, Balkarlar) oluşumunun temeli olduğu hakkında bilgi veriyor.

S.L. Dudarev, A.L. Pelikh, S.N. Savenko, G.R. Tsetskhladze'nin "Arkeolojik Kaynakların Kökeni ve Kuzey Kafkasya Nüfusu nun Etno-Politik Tarihi" isimli müşterek eserlerinde Taş Devrinden Yeni Çağ'a (XIX-XX yüzyılın başı) kadar Kafkasya Nüfusunun geçirdiği etnogenetik istihaleleleri bilimsel yöntemle araştırarak açıklamaya çalışıyorlar. Anılan eserde Karaçay-Balkarların etnik ve genetik gelişimleri hakkında Geç Tunç Çağından başlayarak XX yy'ın başlangıcına kadar geniş bilgi verilmiştir.

A. Kaloiev. Osetin kökenli yazar 2015 yılında yazdığı bir makalede¹⁰ Karaçay-Balkarların etnogeneğinde Alan substratının varlığını kanıtlamak için Osetler ile Karaçay-Balkarlar arasında dilsel ve etnografik veriler ile paganlık döneminden kalan inançlar ve adetlerden misaller vererek Karaçay-Balkarlar ile Osetinler arasındaki (Alan kökenlilik) açısından yakınlığa işaret ediyor. Uzun süre orada yani Merkezi Kafkasya'da yaşayan Alanların yanlarındaki dağlık alanlara yerleşen Türk dilli kavimlerin yavaş yavaş o dönemin bir kısım yerel halklarıyla (günümüz Karaçay-Balkarlarının yaşadığı topraklarda yaşayan kabileler) kaynaşarak onlara kendi dillerini ve bazı geleneklerini aktardıkları görüşünü tartışıyor. Aynı şekilde Osetler ile Karaçay-Balkarlar arasındaki hayat tarzı, dilsel ve kültürel birlikteliği kanıtlayan verilerin ancak (onların) etnogeneğine Alanların aktif katılımıyla izah edilebileceğini ileri sürüyor.

Ünlü Sovyet Lingüist ve folkloristi **V.İ. Abayev** "Balkar-Karaçay Halkının Köken Sorunu Üzerine Bilimsel Oturumlar-1959" isimli kitapta yer alan kısa tebliğinde Karaçay-Balkarlar ile Osetler arasındaki (Alan alt tabakasına bağlı) dilsel, kültürel ve sosyal alanlardaki yakın bezerliği muhtelif araştırmacıların topladıkları malzemeler ve bizzat (sahada) topladığı malzemelere dayanarak açık ve net ifadelerle izah etmiştir¹¹.

Bunların dışında yararlandığım yazarlar ve eserleri hakkında sadece atıfta bulunmakla yetineceğim: A.V. Gadlo, *Etnicheskaya istoriya Severnogo Kavkaza* X-XIII vv.1994; Ye. İ. Krupnov, *Drevnyaya istoriya Severnogo Kavkaza* 1960; Oleg *Balanovsky, Dibiroya Khadiyat et al.* Parallel Evolution of Genes and Languages in the Caucasus Region; V.M. Batçayev. Iz istorii tra ditsionnoy kul'turı Balkartsev i Karachayevtsev. 1986; R.C. Betrozov, Adığı; vo zniknoveniye i razvitiye etnosa, 1998; Çoklu Yazar (Editör: V.Ş. Nakhuşeva). Narodı Karaçayevo-Çerkesii: İstoriya i kul'tura, 1988; V.V. Bunak, Cherena iz sklenov goriogo Kavkaza v sravnitel'no-antropologicheskoy osveshchenii 1953; M. A. Caubermesov, et al. Geneticheskaya kharakteristika Bal kartsev i Karachayevtsev po dannim ob izmenchivosti mitokhondrial'noy dnk. Genetika, 2019; *Genetic research links Koban culture people with ancient and modern ethnic groups of the Northern Caucasus*. 2023; Gerasimova, M.M. Gorodskoye naseleniye Zapadnoy Alanii VIII-IX vv ne (po kraniologii mogil'nika moshchevaya balka) 2018//Batı Alania'nın VIII-IX Yüzyıllarda Kentsel Nüfusu (Moşeya Balka Mezarlığının kraniyolojisine göre); M.M. Gerasimova, D.V. Pejemskiy, Paleoantropologiya naseleniya Kobanskoy Kultury 2013.; N. Gobejishvili, Interrelation of Colchian and Koban Cultures According to Burial Constructions and Funerary Customs (Late Bronze – Early Iron Age). Electronic Bilingual Scholarly Peer-Reviewed Journal "Spekali" of the Faculty of Humanities at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; S. Kh. Khotko, Karachay-Strana na vershine Kavkaza. Ocherki istorii i kul'turı Karachaya 2011; Kokiev, G.A. K voprosu o proiskhozhdenii i vremeni rasseleniya Balkartsev i Karachayevtsev na nineshney territorii (fragman) 1941; K.T. Laypanov, R.T. Khatuyev, İ.M. Şamanov, Karaçay s drevneyşikh vremen do 1917. Istoriko-etnografiçeskiye oçerki 2009; A. Yardumian, et al. (Çoklu Yazar), Genetic diversity in Svaneti and its implications for the human settlement of the Highland Caucasus 2017; N.N. Velikaya, S.L. Dudarev, S.N. Savenko, Etnogenezi i etnopoliticheskaya istoriya Severnogo Kav kaza (drevnosti, srednevekov'ye, novoye

¹⁰ Kabardin-Balkar Cumhuriyeti ve Rusya Bilimler Akademisi Kabardin-Balkar Bilim Merkezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Bülteni, sayı: 2 (25) yıl: 2015, Nalçik.

¹¹ V. İ. Abayev, Ob Alanskoy substrat v Balkaro-Karachayevskoy yazıke. Materialı nauchnoy sessii po probleme proiskhozhdeniya Balkarskogo Karachayevskogo narodov (22—26 iyunya 1959 g.). S. 127-134. Kabardino-Balkarskoe kijnoe izdatelstvo, Nalçik 1960. (Balkar-Karaçay Halkının Köken Sorunu Üzerine Bilimsel Oturumların Materyalleri (22-26 Haziran 1959)-Kabardino-Balkarskoe kijnoe izdatelstvo, Nalçik 1960.)

vremya) 2019; *U. Roostalu, et al.* (çoklu yazar). Origin and Expansion of Haplo group H, the Dominant Human Mitochondrial DNA Lineage in West Eurasia: The Near Eastern and Caucasian Perspective 2007; *T. X. Kumikov*, Etnogenez balkarskogo i karaçayevskogo narağov v istoričeskoy literatüre 1959; *Yu.S. Gagloyti*. Nekotorie problemy etnogeneza i etničeskoy istorii Osetin 2014, v.s. Keza “Karaçay-Balkarların Kökenlerini Genetik Araştırmalar Çerçevesinde Değerlendirme” bölümünü hazırlarken yararlandığım çok sayıda bilimsel makale ve diğeri.

Bu çalışmanın amacı objektif bir yaklaşımla Karaçay-Balkar Halkının etno-genetik şekillenmesini güvenilir kaynaklara dayanarak aydınlatmak olduğunu daha önce belirtmişim.

II. Coğrafi Konum ve Genel Bilgiler

2. 1. Merkezî Kuzey Kafkasya'nın Coğrafi Konumu

Konumuzla ilgili coğrafi bölgeyi kabaca bugünkü Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar ve Osetya toprakları olarak kabul etmekte bir yanlışlık yoktur. Dağlık Abhazya, Dağlık Kuzey Gürcistan, İnguşetya ve Dağlık Çeçenya toprakları da anılan bölge ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Esas konumuz olan Karaçay-Balkarlar'ın cetleri bugün olduğu gibi eski devirlerde de deniz seviyesinden 1500 m yükseklerde ve Elburuz'un eteklerinde yaşıyordu. Bu sebepten kültürel ve günlük yaşam özellikleri dağlık alan doğasına uygundu. Kuban Nehri ve dalları ile Terek Nehri'ne katılan sol taraf dallarının aktığı dağ vadileri onların ezeli yaşam alanları idi. Tanımladığımız bu fiziksel şartlar pek çok yazarın onlardan Dağlı veya Dağlılar diye söz etmesine sebep olmuştur. Ben bu yaklaşımı doğru bulmuyorum. Kafkasya'da dağlık alanlarda sadece Karaçay-Balkarlar mı yaşıyor? Karaçay-Balkarların kendilerinden (Tavlu yani Dağlı) diye söz ettikleri söylentisi de bence yakıştırmadır. Osetler için de aynı yaşam ortamı söz konusudur. Dağlık alanlarda yaşayan halklara daha aşağılarda ve düzlüklerde oturanların "Dağlı" diye hitap etmeleri anlaşılabilir. Kabardeylerin hem Osetinleri hem de Karaçay-Balkarları Kuşha/Dağlı diye adlandırmaları buna örnektir. Başta yazarlar olmak üzere yabancıların onları "dağlı" adıyla çağırmaları doğru bir hitap değildir, Ruslardan kopyadır. Konumuz olan bölge dağlar, ormanlar, verimli vadiler, yüksek alp otlaklarının yanı sıra maden yatakları bakımından da oldukça zengindir. Keza Merkezi Kafkasya Kafkas Dağ Zinciri'nin en yüksek bölümünde yer aldığı için Kafkasların en yüksek zirveleri de burada bulunur: Elbruz / Mingi Tav (5642), Dıh Tav (5204 m), Puşkin Zirvesi (5100 m) Dıh Tav masifinin yükseltilerinden biridir. Koştan Tav (5122 m), İşhara Tav (5201 m), Kazbek Tav (5034), Cangı Tav (5058 m) Büyük Kafkasların orta kesiminde bir dağ zirvesidir ve Cangı Tav masifinde her birinin yüksekliği beş bin metreden fazla olan üç zirve vardır. Mijirgi (5022 m) Bızıngı Duvarı'nın bir dağ zirvesidir. Dağın adı Karaçay-Balkar dilinde "Koş Tav"/bitişik dağ anlamına gelir.

Kuzey Kafkasya'nın iki ana akar suyu Kuban ve Terek Nehirleri bu bölgeden çıkarlar ve yüksek dağ buzullarından beslenirler. Bu iki ana nehre sayısız küçük ve orta boyutta dereler ve ırmaklar katılır. Bunlardan Ullukam, Uzunkol, Uçkulan, Duvut, Teberdi, Aksaut (Ishavat), Marukh (Morh), Zelençuk, Büyük Laba, Küçük Laba, Urup ırmakları Kuban Nehrine; Çegem, Bızıngı, Çerek, Bashan, Uruh, Ardon, Fiagdon, Gizeldon, Hataldon ırmakları da Terek Nehri'ne kavuşurlar. Terek Nehri ile Sunja Nehri'nin memba bölümleri Merkezi Kafkasya'da akarlar. Malka (Balık) Irmağı ise kuzey kumsallarında kaybolan Kuma (Gum) Nehri'ne katılır.

Kafkas Sıradağlarının merkezi kısmında yer alan geçitler genelde aşılması zor geçitlerdir. Böyle de olsa Sancar, Maruha (Morhh), Makhar/Kluhor geçitleri eski çağlardan beri geçişler için kullanılmıştır. Klukhor ile Mahkar aynı geçidin isimleridir. Karaçaylar Mahar adını, Gürcüler de Klukhor adını kullanırlar. Daryal Geçidi tarih boyunca Ön Asya ile bağlantı kurulmasında kullanılmıştır. Bunlardan Daryal Geçidi ile Klukhor Geçidi işlevliği ve stratejik konumları itibariyle büyük önem taşırlar.

III. Merkezi Kuzey Kafkasya Hakkında Genel Bilgiler

3. 1. Kuzey Kafkasya'da Homo Sapiens sapiens Türü İnsanın Yerleşmesi

Klasik literatürde Kuzey Kafkasya'nın insanlar tarafından iskân edilmesinin günümüzden 2,1 milyon yıl öncesinden başladığı kayda geçmiştir. Ancak bunlar Modern İnsan (Homo Sapiens sapiens) ten önceki antropoidler veya ilkel insanımsılardır. Buna karşılık 2000'li yıllarda Krasnodar civarında yapılan arkeolojik araştırmalarda Acheulean dönemine (G.Ö. 150-120 bin) ait ve bulunduğu yer kısmen bozulmuş bir katmanın yeri keşfedilmiştir¹². Bu buluntunun Homo Sapiens sapiens türü insanların yadigarı olduğunu tahmin etmek mümkündür. Lakin tek başına (Homo Sapiens sapiensin çıkış zamanına uymakla beraber) bunu kesin bir kanıt olarak değerlendirmek de pek mantıklı görünmüyor.

V.P. Lyubin bugünkü Karaçay-Çerkes topraklarında, Kardenik ve Zelençuk köyleri civarında paleolitik insan kültürü izlerini keşfetmiştir. P.U. Autlev de Abzekh civarında (Krasnodar bölgesi) Alt Paleolitik döneme ait iki binden fazla farklı silisium kabuklarının bulunduğu yeri keşfetti. Kislovodsk civarındaki mağaralar ile Urup ırmağının yukarısında Pregradnoy köyü yakınındaki mağara da Paleolitik insan izleri hakkında referans olarak değerlendirilmektedir¹³.

K. Kafkasya'da Üst Paleolitik Dönem Kuban, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar ve Dağıstan'ın dağlık ve dağ eteği bölgelerinde (mağara, asma, açık alanlar, atölyeler) ile temsil edilir. Belaya ve Laba nehirleri boyunca (Gubu 1 ve Gubu 7 sundurmaları), Soçi'de Vorontsov mağaraları Üst Paleolitik'e aittir.

Bölgede Mezolitik anıtlar oldukça azdır: Adigey'de bir dizi sundurma, Buyvol/ Dombay nehri vadisinde Gofitskoe 1 ve 2 siteleri, Karaçay-Çerkes'te Yavor ve Sosruko mağaraları, keza Kabardey-Balkar'da Alabaster sundurması, Kara Mağara, Kuzey Osetya'daki Mısttulagtı-Lagat, Dağıstan'da Çoh, Mekegi ve diğer yerleşimler¹⁴.

Geç Mezolitik döneme ait yeni keşifler arasında, Kuzey Osetya'da Zaramag Boğazı'nda Tsmi bölgesi araştırmaları söylenebilir. Bu bilgiler çerçevesinde Homo Sapiens sapiens türü insanın ne zaman geldiğini kesin olarak zamanlamak mümkün görünmüyor. Bunun da sebebi anılan konuda yapılan araştırmaların yeterli bir düzeye gelmemesi olabilir.

3. 2. Merkezi Kuzey Kafkasya'da Modern İnsanın Ne Zaman Yerleştiği Sorunu

Homo Sapiens sapiens adı verilen anatomik modern insanın ilk Avrupalı çağdaşları, Cromagnon, Combe, Capelle-Brunn, vs. gibi isimler ile anılan gruplardır. *Cromag-non* insanları bugünkü İskandinavyalara benzeyen uzun boylu insanlardı. Diğerleri öncekilerden nispeten kısa boylu olup bu sonuncuların *Kafkas/Europoid* adı verilen gruba mensup oldukları kabul ediliyor. Homo Sapiens sapiensin ilk olarak Afrika'da ortaya çıktığı hakkında bilim adamları arasında görüş birliği vardır. Güney Afrika'da ortaya çıkartılan ve günümüz insanlarını temsil ettiği kabul edilen en eski kafatası fosilleri bugünkü Afrika *Buşmenlerine* benzemektedir¹⁵.

Modern insanın Kuzey Kafkasya'ya ne zaman ayak bastığı konusundaki yetersiz bilgilere rağmen araştırmacılar Merkezi Kuzey Kafkasya'ya ilk modern insanın gelişiyile ilgili bazı tahminlerde bulunmuşlardır.

¹² V. P. Lyubin, Ye. V. Belyayeva. Issledovaniye paleolita na Stavropol'ye v 2001–2002 gg. // Materialy po izucheniyu istoriko-kul'turnogo naslediya Severnogo Kavkaza. Vıp. VII. Arkheologiya, paleontologiya, krayevedeniye, muzeyvedeniye. M.: Pamyatniki istoricheskoy mysli, 2007. S. 9–32. (S.L. Dudarev et al. 2020) den naklen.

¹³ Y. Nevruz. Umumi Kafkas Tarihi'ne Giriş Cild 1, 2013 s. 9.

¹⁴ A.A. Tuallagov 2006, A. P. Zakharikov 2007 (S.L. Dudarev 2020) den naklen.

¹⁵ R. J. Braidwood. *Tarih Öncesi İnsan*, çev. Bilgi Altınok, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995. s. 39, 40.

Şöyle ki Kafkasya'ya ilk gelen modern insanın çıkış yerinin Doğu Akdeniz (Levant) olduğu kabul edilecek olursa, muhtemel tarihin Üst Paleolitik Dönem ile Mezolitik Dönem'in kesiştiği zamana, yani 35.000-25.000 yıl öncesine tarihlenebileceği akla yatkındır.

İlk modern insan Kuzey Kafkasya'ya nereden ve hangi güzergâhı takip ederek gelmiştir? Bugünkü bilgilere göre, bu bölgeye gelip yerleşen ilk insanların köklerinin Ön Asya bölgelerinde aranması akla en uygun olanıdır. Nereden ve nasıl geldikleri hakkında ileri sürülen görüşlerden en inandırıcı olanı da Doğu Akdeniz'deki Aşölyen avcı grupların kuzey istikametine doğru hareketlenerek Doğu Karadeniz sahillerine gelmeleri ve kıyı şeridini takip ederek Kuzey Kafkasya'ya ulaşmalarıdır. Kafkasya'da hatırı sayılacak derecede Aşölyen grupların varlığı bilinmektedir.

Orta Kafkaslarda yüksekliği 3000 m ye ulaşan dağlık bölgelerde bulunan Kudaro I, Kudaro III ve Tsona mağaralarında Aşölyen tabakalara rastlanmıştır, lakin Kafkasya'da istikrarlı ve yaygın bir biçimde Aşölyen yaşamın varlığını kabul etmek güçtür. Aşölyen gruplar genel olarak Güneydoğu Karadeniz kıyı bölgesinde (Abhazya), Kuban Nehri çevresinde ve merkezi dağ bloğunun 3000 m seviyesindeki mağaralarında yoğunlaşmıştır¹⁶. Psekhups Nehri kıyısındaki Saratovskaya kasabası-nın yanında bulunan İgnatenkov Kutok dağboğazında ve Taman'daki Tsimbal taş ocağında bulunan taş aletler, Kafkasya bölgesinin en eski (Erken Aşölyen) buluntuları olarak sayılabilir. Tuapse'nin kuzeyindeki Kadoşskiy burnu ile **Adler** yakınındaki **Ahtır Mağarası**'nın alt kültür katmanı (Abzekh, Orta-Khacokh, Fortep'yanka, Kurcips anıtları, v.b.) aynı döneme aittir. Keza Marta deresi yakasındaki Kamışk, Psiş ırmağı kıyısındaki Karpov, Beloy ırmağı kıyısında bulunan Meşoko, Khodz (Hoj) ile Khodz ırmağı kıyısındaki yerleşimler aynı dönemi temsil eder. Merkezi Kafkasya (Osetya) ve Dağıstan'da da Aşölyen anıtlar ortaya çıkarılmıştır.

Orta Paleolitik dönemde Musteryan (G.Ö. 80-35 bin yıl öncesi) insan grupları Kafkasya'nın kuzey alanlarına, Doğu Karadeniz çevresine, Kuban ve Dağıstan'a girmişlerdir. Kuban havzasında Kurcips, Fars, Psefir, Urup, Kolosovsk, Smolensk, Tikhinsk, Hadijensk, Grişinsk, Borisovsk, vb. Musteryan anıtların açığa çıkarıldığı yerlerdir (Maroçnitskiy 1988/30).

Merkezi Kafkasya'da Üst Paleolitik dönem Kuban bölgesi, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar ve Dağıstan'ın dağlık ve eteklik bölgelerinde (mağara, asma, açık alanlar, atölyeler, münferit yerler) ile temsil edilmektedir. Çoğu Belaya ve Laba nehirleri boyunca bulunur (Gubu 1 ve 7 sundurmaları, keza Ruslanova ve Kasozhskaya mağaraları vb.), Soçi bölgesinde (Vorontsov mağaraları) park yerleri yer alır.

Mezolitik anıtlara örnek olarak (yukarıda da ifade edildiği gibi) Adıgey'de bir dizi sundurma, Buyvol/Dombay nehri vadisinde Gofitskoe 1 ve 2 siteleri, Karaçay-Çerkes'teki Yavora sitesi ile Sosruko mağaraları, Kabardey-Balkar'da Alabaster Sundurması, Kara Mağara, Kuzey Osetya'da Mıstulagıtı-Lagat, Dağıstan'da Çoh, Mekegi, Kozma Nokho ve diğer yerleşimleri örnek gösterebiliriz. Ayrıca G.Ö. 9-8,5 bin yıl öncesine tarihlenen Merkezi Kafkasya Geç Mezolitliğine ait Kuzey Osetya'da Zaramag dağ Geçidindeki Tsmi yerleşiminden bahsetmek gerekir (Dudarev et al. 2020).

Neolitik buluntular tüm K. Kafkasya'da ortaya çıkartılmıştır. Karaçay-Çerkes'teki yerleşim yerleri: Çerkessk yakınlarında Oveçka nehri buluntuları, Ust-Ceguta/Cögetey Ayağı yakınında Rojkao köyü yakınında Yujniy mağarası, Kala-Tüp mağarası (Aynı kaynak). Kabardey-Balkar'da Agubek yerleşiminde Eneolitik Dönem'e ait buluntuların yanında erken Maykop kültürünün bazı işaretlerini taşıyan malzemeler belirlenmiştir. Araştırmacılara göre Agubek yerleşimi, Merkezi Kafkas Önünde geç Neolitik ve Eneolitik çağlarda muhtemelen tarım ve sığır yetiştirici-liğine dayalı yerel yerleşik bir kültürün varlığına tanıklık etmektedir¹⁷

Netice itibarıyla K. Kafkasya'nın Merkez bölgesinde Eneolitik Çağ, Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı da normal seyirlerini sürdürmüşlerdir. İleride bu konularda geniş bilgi verilecektir. Bu bilgilerden anlaşıldığına

¹⁶ P.M. Dolukhanov, Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı, çev. S. Aydın. S. İmge Yayınevi, Ankara 1998. S. 126-127.; Y. Nevruz. Umummi Kafkas Tarini'ne Giriş Cild 1. İstanbul 2013, s. 25.

¹⁷ Munçayev R.M. Eneolit Kavkaza // Eneolit SSSR. Arkheologiya SSSR. T. 3 (20) / pod red. akad. B.A. Rybakova. M.: Nauka, 1982. S. 129–131 (Dudarev'den naklen).

göre *Merkezi Kuzey Kafkasya' da Homo Sapiens sapiens türü insan yaşamı Üst Paleolitik dönemden günümüze kadar aralıksız varlığını sürdürmektedir.*

Bu arada V.P. Lyubin, taş alet topluluklarının tipolojik analizine dayanarak Kafkas Musteryanı ile Doğu Akdeniz Musteryanı arasında benzerlik olduğunu, keza bunlar ile önceki Aşölyen topluluklar arasında genetik bir yakınlığın mevcudiyetini ortaya koymuştur (V.P. Lyubin, Musterskie kulturi Kavkaza. L. 977)¹⁸.

Bu bilgilere ek olarak: Doğu Akdeniz (Levant)den hareket ederek Anadolu üzerinden Balkanlara geçen Homo Sapiens sapiens türü insan tayfalarının Batı ve Kuzey Karadeniz kıyılarını takip ederek Kafkasya'ya gelebileceği büyük ihtimal dâhilindedir. Bunların gelişleri de öncekilerle çağdaş olmalıdır. Üçüncü bir göç güzergâhı da Doğu Akdeniz>Kuzey Mezopotamya>Doğu Transkafkasya üzerinden Hazar kıyılarını takiben Dağıstan ve ötesine erişim sağlayan yoldur. *Her üç yolu takip ederek Kuzey Kafkasya'ya ulaşan ilk modern insan grupları Doğu Akdeniz (Levant)çıkışlıdır ve bunlar tüm Kuzey Kafkasya'nın ileride otokton nüfusunu oluşturacaktır.*

Edinilen bilgilere göre kesin bir sınır çizilmeden Orta Paleolitik dönemden itibaren Kuzey Kafkasya'nın bir kısım bölgelerinde modern insanın (Homo Sapiens sapiens) yerleşmeye başladığını ileri sürmek mümkündür.

Burada Modern İnsan'ın Kafkasya'da yerleşmesi hakkında verilen bilgiler arkeoloji, antrtopoloji, paleoantropoloji, lengüistik gibi tarihe yardımcı bilimlerin verilerine istinaden derlenmiştir. Ama günümüzde bu disiplinlerin sağladığı bilgiler yeterli değildir. Son çeyrek yüzyılda yapılan genetik bilim çalışmaları (mtDNA- Y-chromozom, v.s.) sayesinde önceki bilimsel yöntemlerin eksikliklerini ve hatta yanlışlarını düzeltme imkânı vermiştir.

3. 3. Ulusun Etnik Oluşumunun Kesintisiz Sürekliliği

Modern tarihçiler, antropologlar ve etnologlar bir ulusun etnik formasyon tarihini araştırırken genelde sürecin başlangıcını Paleolitik Çağ'a dayandırmaya önem verirler. Bunu yaparken de paleontoloji, arkeoloji, antropoloji ve diğer yan bilim dallarından yararlanırlar. Sonrasında aynı sürecin devamlılığını (continuité) belirlemeye çalışırlar, biz de aynı kurala uyacağız. Birbirinden kopuk bilgilerin rast gele birleştirilmesi ilmi bir değer taşımaz.

Merkezi Kafkasya Bölgesinde Antik Çağ'dan beri bulundukları bölgede yaşadığı kabul edilen yerel arkeolojik kültür toplulukları aralıksız bir etnogenetik oluşum süreci geçirdiler, bu gelişmeler arkeolojik, antropolojik, lengüistik, genetik ve diğer etnik tarihe yardımcı bilimlerin çerçevesinde inandırıcı delillerle kanıtlanmıştır. Biz ırksal ve kültürel olarak birbirlerinden farklı olmayan bu kültürel toplulukların Karaçay-Balkarların kökenleri ile ilgili çalışmamızı hazırlarken Osetinler başta olmak üzere diğer yakın akraba topluluklara da atıfta bulunacağız. Zira bunlar, daha doğrusu tüm Kuzey Kafkasya halkları bölünmez bir bütün teşkil ederler.

¹⁸ Naroçnitskiy 1988/31'den naklen.

IV. Kuzey Kafkasya Yerli/Otokton Halklarının ve Bunların İçinde Karaçay-Balkarların Irksal ve Tıpsal Mensubiyetleri

Konuya girerken “Kafkas Irkı”¹⁹ kavramı hakkında kısa da olsa bir açıklama yapmamız gerekiyor. Genelde antropologlar farklı irksal sınıflamalar yapmışlardır, misal olarak üçünü alalım:

Buffon (1749) *American, Laplander, Tartar, Güney Asyalı, Avrupalı, Etiyopyen*;

Blumenbach (1781) *Caucosoid, Mongoloid, American Indian, Ethiopian, Malay*;

Prichard (1884) *Caucasian, Mongolian, Negro, American, Eskimeaux*.

Bunlardan sonra da birçok sınıflamalar yapılmış olup bilim adamları belli bir sınıflama üzerinde konsensüs sağlayamamışlardır.

Blumenbach ırkçılığa karşı olduğu için tanımladığı tüm ırklara eşit mesafede duruyordu. Diğer yandan *insanların, kısmen de olsa insan dışı hiçbir (ara formu) olmayan kendine özgü bir tür olduğunu*, büyük beyin, konuşma kabiliyeti, dik duruş, iki serbest el, çıplak cilt, vs. gibi benzersiz özelliklere sahip olduğunu vurguladı. Ayrıca Johann Friedrich Blumenbach insanlığın birliğine (tek türliliğine) dikkat çekti, insanlar arasında geçişler olsa da “belirgin bir tür ya da alt tür” yoktur, görüşünü savundu. *İnsan türleri arasındaki boy ve renk farklılıkları gibi farklılıkları büyük ölçüde iklimle bağladı. Rengin bir tür veya çeşitlilik teşkil etmediğini söyledi*. Lakin sonradan gelen ve ırkçılık görüşüne meyilli olan bilim adamları ve onların takipçileri Friedrich Blumenbach’ın beşli tür tanımlamasından “Caucasian/ Européen” i öne çektiler ve onun “Beyaz ırkı” temsil ettiğini, diğer ırklardan üstün olduğunu savundular. Keza Caucasian/Européen ırkının çıkış ocağının Transkafkasya olduğunu, Hind-Avrupalı/Aryan ırkının bu nüveden geldiğini ileri sürdüler²⁰.

Zamanla “Européen” ve “Caucasian” kavramları aynı anlamda kullanılır hale geldi. Aşırıların görüşlerine göre Transkafkasya Aryanların “anavatanı” olarak belirlendi. Ancak Transkafkasya otokton nüfusu antropolojik, kültürel, dilsel ve diğer etnogenetik özellikler yönünden Aryanistlerin görüşlerine hiç de uymuyordu. Cedler ile torunlar arasında bu derece büyük farklılıklar nasıl oluşmuştu?

1950-li yılların ikinci yarısında Gürcü Antropologlar Avrupa- Merkezciilerin genelleyici teorilerini dışlayarak “Orta Kafkasya Dağ zincirinin kuzey ve güneyinde *izole bir biçimde* yaşayan Dağlı Halkları” temel almak suretiyle “Caucasian ırkı” yerine “Kafkasion tipi” kavramını ortaya attılar. Bu görüş başka antropologlar tarafından da kabul gördü²¹. Böylece “Caucasian Irkı” teorisi temelinden sarsıldı. Yine antropologlar Kafkas

¹⁹ Bu terimi ilk önce Christoph Meiners (1747-1810) katı bir ırkçılık anlamında kullanmış, sonradan terk etmiştir. Bilahare Blumenbach tarafından kullanılmıştır.

²⁰ Raj Bhopal, reappraises Blumenbach, an important contributor to the scientific concept of race. National Library of Medicine national center for biotechnology information (Ulusal Tıp Kütüphanesi biyoteknoloji bilgileri için ulusal merkezi bilimsel ırk kavramına önemli katkılarda bulunan Blumenbach’ı yeniden değerlendiriyor.) [[The beautiful skull and Blumenbach’s errors: the birth of the scientific concept of race -PMC \(nih.gov\)](#)]; Mario Marino, At the Roots of Racial Classification: Theory and Iconography in the Work and Legacy of Johann Friedrich Blumenbach. Bérosee-Encyclopédie internationale des histoires de l’anthropologie, Paris 2022. (İrksal Sınıflandırmanın Köklerinde: Johann Friedrich Blumenbach’ın Çalışmalarında ve Mirasında Teori ve İkonografi. Bérosee-Encyclopédie Internationale des Histoires de l’Anthropologie, Paris.) [[At the Roots of Racial Classification: Theory and Iconography in the Work \(...\) - Bérosee \(berose.fr\)](#)]

²¹ M.G. Abdushelishvili Osetini (antropologicheskiy ocherk)/Trudi İnstitutu eksperimenta-tal’noy morfologii AN GSSR. T. 6. — Tbilisi, 1957 (Osetinler (antropolojik makale); M. G. Abdushelishvili. Ob antropologicheskoy sostave sovremennogo naseleniya Gruzii «Tr. Institut eksperimental’noy morfologii AN Gruzinskoy SSR», tom VII. Tbilisi, 1958. (Gürcistan’ın modern nüfusunun antropolojik bileşimi üzerine); M. G. Abdushelishvili. Antropologiya drevnego i sovremennogo naseleniya Kavkaza / Moskva: Nauka, 1964. (=Gürcistan’ın Eski ve Modern Nüfusunun Antropolojisi.).

Ötesi'nin şimdiki nüfusunun, Avrasya'nın geniş bölgelerine yerleşen Caucasian/ Européen ırkın atalarıyla çok az ortak noktasının bulunduğunu kanıtladılar. “Kafkas/Beyaz Adam” ırkçı teorisi en sonunda genetikçiler tarafından tamamen çürütüldü²².

Öte yandan Modern İnsan'ın ilk çıkış yerinin Kafkasya değil, Afrika olduğu da kanıtlandı²³.

Bu ön bilgilerden sonra biz yerine göre hem “Kafkas Irkı” terimini hem de “Kafkasion Tipi” terimini kullanacağız. Şimdi de esas konumuza, yani Kafkas Halklarının ırksal yahut tipisel mensubiyetine dönelim. İrksal temel oluşturma yaklaşımı çok karışık ve içinden çıkılması fevkalade güç bir konudur. Zaten bizim konumuzun dışındadır. Bizim için önemli olan genelde tek mil Kafkasya ve özelde Kuzey Kafkasya coğrafyasında yaşayan toplulukların en eski çağlardan (Üst Paleolitik ve Neolitik) itibaren sosyolojik anlamda ırksal yahut tipisel oluşumlarını (konunun uzmanlarının görüşleri) çerçevesinde irdelemek ve açıklığa kavuşturmadır.

Antropologlar, paleoantropologlar ve arkeologların tespitlerine göre Kafkasya nüfusunun teşkil eden Homo Sapiens sapiens türü insan toplulukları Üst Paleolitik ve Neolitik dönemden itibaren Kafkasya bölgelerini yurt edindiler ve çağlar boyunca sosyal, kültürel, ekonomik yönlerden gelişerek yerleşik ve yerel/otokton Kafkas nüfusunun teşkil ettiler. Konumuz Merkezi Kafkasya nüfusunun etnik kökensel şekillenmesi olduğu için ağırlıklı olarak anılan bölge nüfusunun gelişim safhalarını inceleyeceğiz. Aslında bu bölge ile diğer bölgelerde yaşayan topluluklar arasında kesin ayırt edici farklılıklar yoktur. Keza antropolojik ve kültürel özellikler yönünden tam bir benzerlik vardır.

Ünlü Gürcü kökenli Sovyet antropolog M.G. Abdushelishvili günümüz Kafkasya nüfusunun bileşiminin 6 temel antropolojik tipten oluştuğunu, bu tiplerin hepsinin kuşkusuz Büyük *Kafkas* ve *Avrasya* ırkına mensup olduğunu belirledi. Bunlardan Kafkasion/Kafkas grubuna Svanlar, Kakhether, Osetler, Batı Dağıstan Grupları, Çeçen-İnguşlar, ve Karaçay-Balkarlar'ı yerleştirdi²⁴. Abdüşelişvili Kafkasion tipini morfolojik olarak diğer tiplerden ayırt edici özelliklerini de şöyle tanımladı: Diğer Kafkas gruplarına göre geniş bir yüz, açık renk gözler ve uzun boy. Keza coğrafya ve etnik faktörlerin sebep olduğu izolasyon koşullarında (otokton gelişmeye) bağlı olarak Kafkasya antik katmanının tipisel özelliklerinin günümüze kadar korunduğunu vurguladı (Abdushelishvili 1964).

Öte yandan 1946'da antropolog V.V. Bunak, esas olarak Oset gruplarını kapsayan Terek varyantını tanımladı; bu tanım “Orta Kafkasya'nın antropolojik tipteki dağ gruplarının özgünlüğüne dair ilk ipucu” idi. Bu tip ilk kez 1954'te bilim adamları Natishvili ve Abdushelishvili tarafından sistematik olarak tarif edildi. Keza M.G. Abdushelishvili Kafkasion Tipi'nin otokton kökenini kanıtlayan ilk bilim adamıydı. Sonuç olarak, Abdushelishvili'ye göre Kafkasya'nın en eski nüfusu Neolitik veya Üst Paleolitik döneme kadar uzanmaktadır ve Kafkas ırkının Paleo-europoid tipine aittir (Kharsiyev, a.g.y.).

Biraz önce adı geçen XX. yy'ın tanınmış Sovyet Antropologu Viktor Valerianoviç Bunak “Karşılaştırmalı antropolojinin ışığı altında Dağlık Merkezi Kafkasya kript mezarlarından (toplunan) kafatasları” isimli uzun makalesinde²⁵ “*Kriptaların (yer altı mezar odaları) görünümü farklılık gösterse de hepsi Merkezi Kafkasya nüfusunun yerel atalarının mezarlarını temsil ediyor*” tespitini yaptı, anılan bölgede S. Shapkin, G.F. Debets (1948) ve B. Kuftin'in de çalıştıklarını hatırlatarak “Kafkasların kuzey yamaçlarındaki Orta-Çağ nüfusunun kranyolojik türü az çok bilinmektedir” kanaatini beyan etti.

²² L. Cavalli-Sforza. The genetics of human population, con Walter F. Bodmer, San Francisco, W. H. Freeman and C., 1971 (İnsan popülasyonunun genetiği, Walter F. Bodmer ile birlikte)

²³ L. Cavalli-Sforza, African Pygmies, Academic Press, Orlando, 1986. (Afrika Pigmeleri, Academic Press, Orlando); Luke Taylor. Where Was the Birthplace of Modern Humans? 18 Kasım 2020 23:45 [[Where Was the Birthplace of Modern Humans? | Discover Magazine](#)]

²⁴ Kharsiyev B.M.-G. K voprosu o Kavkasijskom tipe v rabote M.G. Abdushelishvili «Antropologiya narodov Kavkaza». [УДК 902.01(=1.35-81):572.1] [Microsoft Word- БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ (helri.com)], naklen.

²⁵ V.V. Bunak. Çerepa iz sklenov gornogo Kavkaza v cpravitelno-antropologičeskom osbetşenniy, 306-366 ve devamı. Sbornik Muzeya antropologii n etnografii XIV, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR 1953 Moskva-Leningrad.

Yazar makalesinde anılan bölgede kendi yönetiminde yapılan kranyolojik çalışmalarda kullandıkları yöntemler hakkında bilgi veriyor ve kafatasının tip belirlemede önem taşıyan bölümlerini anatomi bilimini göz önünde bulundurarak izah ediyor, keza çalışmalarını Sovyet antropolojisinde kabul edilen Trofimova, Debets, Ginzburg ve kendisi tarafından da kullanılan (kabul edilen metodoloji) ye göre yaptıklarını belirtiyor.

Anılan makalede verdiği bilgilere göre kript mezarlıklar Digor ya'da Kamunta, Kumbulta'da (Osetya), Yukarı Kuban Baytal Çapkhanev mevkisinde (Karaçay), Assa Nehri'nin düzlüğe indiği yere yakın Duba-Yurt/Dubin Evla (Çeçenistan) köyleri çevresinde ortaya çıkarılmıştır (1950). Anılan mezarların dağılım alanı tüm Kuzey Kafkasya'nın eteklerini kapsamaktadır. Ölü defin gelenekleri hem önceki hem sonraki mezarlarda dikkate değer bir değişiklik olmadan muhafaza edilmiştir. Ölen erkekler kıyafetleri ve silahlarıyla, kadınlar ev ve süs eşyalarıyla, çocuklar ise beşikleriyle mezara gömülüyordu. Keza ölümlerin ruhlarına yiyeceklerin sunulduğu ahşap kâseler, tabaklar ve kil testiler de gömü nesneleri arasında yer alıyordu. Bütün bu aksesuar nesneler Nart Efsanelerinde ölümleri onurlandırma gelenekleriyle tutarlıdır. Genelde Kuzey Kafkasya'da kript inşası, klanın tüm üyelerinin tek bir yere gömülmelerini gerektiren klan sisteminin gelenekleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Anılan gelenekler yakın zamana kadar korunmuştur. Kriptaların yani (ölüyü yeraltı veya yerüstü muhafaza sandıklarına yerleştirmek suretiyle hazırlanan mezarların kronolojik yaş tarihlenmesine gelince; V.V. Bunak dikdörtgen kript mezarların mimari yönden tarihlenmesinin zorluğunu göz önünde bulundurarak tarihi bilgiler ve defin nesnelerine göre başlangıç tarihini XII.-XIII. yüzyıllara, yani Moğol öncesi döneme götürülebileceğini düşünüyor. Mamafih en eski yer altı kript mezarlar XI-XII. yüzyıllarda, hatta daha da önce (IX. yüzyılda) taş sandukalar ve katakompların yerini almıştır. Daha sonraki bir mezar türü olan piramidal çatılı kare kriptaların yanı sıra yuvarlak ve sekizgen kriptalar XIV.-XV. yüzyıllarda yaygınlaştı. Bu tarihlerin bir yüzyıl kadar oynaması mümkündür. Öte yandan hem dikdörtgen hem de kare kriptalarda mezar envanterleri aynıdır, herhangi bir farklılık yoktur. Tahribe uğramış veya mimari yapısı korunamamış kript mezarların yanı sıra günümüze kadar sağlam kalmış çok sayıda ve çeşitli biçimli kriptalar vardır.

Bunlar Kafkas Dağlarının kuzey yamaçlarında Dağıstan sınırından Digorya'ya ve Karaçay'a kadar uzanan topraklarda yer almaktadır. L.İ. Lavrov (1939) Yukarı Çegem'de Dalakau köyünde farklı türde mezarların ve mezarlıkların bulunduğu bir mezar alanını kaydetmiştir. Aynı şekilde Degen-Kovalevskiy (1935) Köndelen (Gundelen) ve Zayuk köyleri yakınında Bakhsan Nehri üzerinde mezarlık kalıntılarından söz etmiştir. Mamafih XIX. yy. sonlarında bile Dolbejev Bakhsan'da iyi korunmuş mezarlar tespit etmiştir, aynı şekilde Pallas da Seyahatnamesi'nde Malka Nehri üzerinde ve Kabardey'de bulduğu kriptaların resimlerini yeniden çizdi (Jessen, 1941). Teberdi vadisindeki kript yapıları hakkında (Sisoev, 1903) bilgi vermiştir. Bu bilgiler çerçevesinde Orta Çağ'da Argun'dan Kuban'a kadar Kafkas Dağ Zinciri'nin kuzey yamaçları boyunca kriptalarda defin geleneğinin hâkim olduğu düşünülebilir. Buna karşılık *Kafkasya'nın kuzey düzlüklerinde kript yapıların izine rastlanmamıştır*.

Tüm bu verilerin gösterdiği gibi kriptalar, katakomplar ve taş sandukalar Kafkas Dağ geçitlerinin (ilk ahâlisinin) doğrudan torunları olan yerel kabile gruplarına aittir (Bunak, 1953). Yazar Kuzey Kafkasya'nın en eski (modern insan) gruplarının tipleri hakkındaki görüşünü, M.Ö. II. binden Geç Alan dönemine kadar geçen süreye ait müzelerde saklanan kafataslarının kranyolojik incelenmesine istinaden (kranyolojik tiplerin oluşumunun) üç unsur temelinde husule geldiği sonucuna varmıştır:

1. İlk unsur brakisefal tipe mensup Batı Asya/Ön Asya kökenli modern insan gruplarıdır ve Neolitik dönemde Kafkasya'ya yayılmış ve Kuzey Kafkasya'nın dağ kuşağının ilk nüfusunun temel antropolojik katmanını oluşturmuştur.
2. Avrasya bozkır kökenli ikinci unsur yine brakisefal tipe mensup olup çok daha sonraları Kuzey Kafkasya'da yayılmıştır.
3. Dolikosefal tipe ait, ancak kafatası çapları büyük olan üçüncü unsur Bakır Çağı'nın ikinci etabında Kuzey Kafkasya'nın doğu kesiminde yerleşmiştir. Bunlardan bazı gruplar günümüzde dahi takip edilebilmektedir. Kafkasya'nın bu dar burunlu dolikosefal tipi Hazar çevresinin diğer benzer grupları gibi, Orta Asya'nın eski Eneolitik nüfusu ile ilişkilidir (Bunak, 1953).

Görüldüğü gibi ünlü antropolog V.V. Bunak'ın görüşü Merkezi Kafkasya'nın en eski insan topluluklarının Akdeniz kökenli olduğu hipoteziyle uyushmaktadır.

İkinci şıktaki gruplar ise Kafkasya'ya gelmeden önce (Neolitik Çağ'da veya daha öncesinde) muhtemelen İran ve Orta Asya üzerinden Avrasya steplerine ulaşan Akdeniz ırkına mensup topluluklardır. Yazarın (üçüncü unsuru teşkil eden) "Hazar Tipi grupların Orta Asya'nın eski Eneolitik nüfusu ile ilişkili olduğu" ifadesinde (doğrudan) Batı Kazar kıyısı yolunu takip ederek Kafkasya'ya ulaşan Akdeniz kökenli grupların da (zımnen) yer aldığını kabul etmemizde bir sakınca görmüyorum. Netice itibariyle V.V. Bunak'ın verdiği bilgiler çerçevesinde Merkezi Kafkasya'nın en eski nüfusu veya ilk nüfusunun köken itibariyle genelde Doğu Akdeniz (Levant) ırkına mensup insan gruplarından oluştuğu ve bunların en alt antropolojik katmanı (substrat) teşkil ettikleri anlaşılmaktadır.

Bir başka antropolog G. F. Debets bir yandan Kafkasya'daki Kafkasion tipinin eskiliğini dışlamadan antropolojik, arkeolojik, tarihsel, dilsel ve etnografik verilerin bütünlüğü çerçevesinde (Merkezi Kafkasya topluluklarının) etnik çekirdeğinin uzun süredir devam eden yerel kökenini ve gelişimini doğrularken, diğer yandan (antik nüfusun oluşumunda) Doğu Avrupa Ovalarından İskandinavya'ya kadar uzanan kuzey bölgelerdeki eski geniş yüzlü ve cüsseli popülasyonun rolüne dikkat çekti ve bunun olasılığı fikrini dile getirdi. Yani Kafkasion tipinin temsilcilerinin atalarının Kuzey'den şimdiki yerleşim bölgelerine (Merkezi Kafkasya'ya) nüfuz ettiği görüşünü ileri sürdü, keza bu ihtimali destekleyen ikinci bir argüman olarak da Merkezi Kafkasya gruplarının diğer Kafkasya gruplarına kıyasla çok daha açık pigmentasyona sahip oldukları gerçeğini dikkate aldı.

Buna karşılık biraz sonra konumuz hakkındaki görüşlerini ayrıntılı olarak nakledeceğimiz V.P. Alekseev G. F. Debets'in "Kafkasion tipinin karakteristik morfolojik özelliklerini Geç Paleolitik çağda Ana Kafkas Sıradağlarının yüksek eteklerinde yaşayan eski etnik gruplar ile daha kuzeyde (Doğu Avrupa Düzlüğünden İskandinavya'ya kadar uzanan bölgelerde) yaşayan antik geniş yüzlü ve cüsseli topluluklardan miras aldığı" bakış açısına inanmak için haklı bir sebep olmadığını, zaten paleo-antropolojik verilerin anılan görüşü desteklemediğini ileri sürerek karşı çıktı.

Keza arkeolojik ve etnografik araştırma verilerinin yanı sıra dilsel verilerin de buna el vermediğini ekledi ve şu kesin ifadeyi kullandı: "Merkezi Kafkasya nüfusu ile kuzey bölgeleri arasında herhangi bir spesifik bağlantıya dair (işaret) olmadığını söylemek yanlış olmaz. Genç diller²⁶ arasında Kafkasion tipinin temsil edildiği tüm Kafkas dil aileleri (Abhaz-Adige, Kartvel, Nah, Avar-Andi-Didoy) kendilerine özgü özellikleriyle ayırt edilir, keza daha kuzey bölgeleri nüfusunun dilleri ve özellikle de (Doğu Avrupa Ovası) dilleri ile herhangi bir benzerlik göstermez; Kafkas dilleriyle yakından ilişkili dillerin uzak geçmişte Doğu Avrupa'da yayıldığını gösteren hiçbir veri kesinlikle mevcut değildir. Zaten Kafkas tipinin temsilcilerini Doğu Avrupa'nın eski halklarıyla ilişkilendiren gerçek genetik akrabalık olsaydı, bu tür verilerin mevcut olması gerekirdi".

"Son olarak arkeolojik araştırmalar bu kültürün derin ve eski yerel kökenlerinin izini şu anda Bronz Çağı'na kadar sürmeyi mümkün kılmaktadır (bkz.: Krupnov, 1964). Önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalarla bu tarihlemenin daha da eski çağlara götürülmesi mümkündür" (Alekseev 1974/135-136).

V.P. Alekseev'in eleştirilerini doğru buluyorum. Debets'in bu apaçık durumu görmemesi mümkün değildir. Ben şahsen yazarın (İskandinavyanları da anarak) Doğu Slavyanlar ile Kuzey Kafkas Toplulukları arasında (çok uzaktan bile olsa) akrabalık kurmaya çalıştığı kanaatindeyim. Keza biraz önce görüşünü naklettiğimiz V.V. Bunak'ın bu görüşü dolaylı olarak desteklediğini söylemek mümkündür.

²⁶ SSCB'de çoğu yazı sistemi 1930'ların başında geliştirildi. Daha sonra (1970'ler-1990'lar) yazıya geçen diller için "**yeni yazılan diller**" terimi kullanılır. Kafkasya'nın genç ve yeni yazılan edebi dilleri: Abhazca, Abazince, Adigece, Kabardeyce, Çerkesce, Çeçence, İnguşça, Avarca, Lakça, Dargıca, Lezgice, Tabasaranca, Agulca, Rutulca (1990'da), Tsakhurca ve diğerleri. Bu listede sadece Kafkas Dil Ailesine ait dillere yer verilmiştir. Toplamda Kafkasya'da onlarca genç yazı dili bulunmaktadır. Bu yüzden Türk Dilli Karaçay-Balkarlar ve Kumuklardan söz edilmiyor. [Kuzey Kafkas Halklarının yerel şivelere göre nasıl parçalandığı bu tabloda açıkça görülüyor. YN.].

Valeriy Pavlovich Alekseev* daha önce de ifade ettiğimiz gibi yaptığı çalışmalarda Kafkasya Yerli Halklarının kökenlerini antropolojik yönden incelemiş ve ikna edici tespitlerde bulunmuş tur. Aynı zamanda tarihçi de olan yazar konuya derinlemesine vakıf olduğu için Kafkas Halkları hakkında araştırmacılara güvenilir kaynak teşkil edecek eserler vücuda getirmiştir. Karaçay-Balkarların kökenleriyle ilgili çalışmamı hazırlarken yazarın ana eserleri “Tarihsel Antropoloji ve Etnogenez -1989” ve “Proizkhojdenie Narodov Kavkaza-Kranio logičeskoe isslodevanie 1974” den yararlandım ve ulaşabildiğim diğer çalışmalarını da taradım.

Yazar “İstoričeskaya antropologiya i etnogenez” isimli eserinin²⁷ “*Antropolojik Veriler Işığında Balkar ve Karaçayların Kökenine İlişkin Bazı Sorunlar*- s.241/247” ara başlıklı bölümünde bizim konumuzla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir.

Yazara göre Kafkasya’da yaşayan Türki dil ailesine mensup modern Nogaylar ile Kumukların dış görünüş yönünden karşılaştırılmasında Nogaylarda Moğol karışımının bulunduğu, Kumuklarda ise hiç bulunmadığı hemen fark edilir. Her iki halk da Türk dil ailesinin Kıpçak grubuna ait olduğundan bunların dilsel formasyonunun oluşmasında Orta Çağ’da Türk Halklarıyla yakın ilişkinin etkili olduğu açıktır. Nogayların ırksal bileşiminde açıkça ifade edilen Moğol karışımının varlığı, onların Türki dil konuşan atalarında da aynı Moğol karışımının mevcut olduğunu gösterir. Buna karşılık Türki Dilli Kumuklarda Moğol karışığı olmadığı için Kumuklar (görünüş itibarıyla) farklı dil konuşan komşuları Dargılara benzerler. Görünüşe göre Kumuklar (kendi içlerine) önemli sayıda Türk yerleşimciyi dahil etmeden Türk Dili’ne geçiş yaptıkları, yani anılan dili ödünç aldıkları olası görünüyor. Böyle bir sonuca ancak antropolojik verilerin değerlendirilmesine dayanarak ulaşılabilir ve bu durum Kumukların (Dağıstan’ın diğer halklarına kültürel yakınlığını gösteren) etnografik araştırma sonuçlarıyla da tamamen tutarlıdır (Alekseev, 1989).

Yazar yukarıda Kumuklar özelinde ifade edilen dilsel farklılaşma olayının antropolojik donelerin yardımıyla açıklanması icap ettiğini hatırlatarak Karaçay-Balkarların (dilleri Türkçeleşirken etnik kimliklerini muhafaza etmeleri) olayını somatolojik, kranyolojik ve paleoantropolojik verileri karşılaştırarak ikna edici bir biçimde izah ediyor.

Karaçay-Balkarların fiziksel incelenmesi konusunda ilk çalışma R. F. von Erkert tarafından yapılmıştır. İncelemeler XIX. ve XX. yüzyıllarda N.A. Virubov - İ.İ. Pantyukhov, S. Sommier ve İ.S. Tşukin’in çalışmaları ile sürdürüldü. Ancak gözlem sayısının azlığı, kullanılan ölçüm tekniklerinin kifayetsizliği ve toplanan verilerin diğer Kafkas topluluklarının verileriyle kıyaslanacak düzeyde olmaması sebebiyle derinlemesine antropolojik analiz için uygun değildi.

1926-1928’de V.İ. Levin²⁸ tarafından toplanan ve Kafkasya’daki etnik grupları içine alan veriler eksiksizdi ve materyallerin bizzat kendisi tarafından toplanması nedeniyle güvenliydi. Levin’in verileri çerçevesinde Mongoloid ve Europoid gruplar arasındaki üçüncül saç çizgisinin gelişimi, pigmentasyon, göz bölgesinin yapısı gibi somatolojik özellikleri belirleyip kıyaslama yapmak mümkündür.

Anılan verilere göre (üçüncül saç çizgisinin gelişimi, göz bölgesinin yapısı ve pigmentasyon) yönünden Karaçay-Balkarlar Nogaylardan açıkça farklı olup Kuzey Kafkasya’nın diğer gruplarıyla (Kemguiler, Abdzekhler, Besleneyler, Şapsıglar, Kabardeyler, Bjeduğlar, vs.) aynıdır. Üst göz kapağı kıvrımının varlığının yüzdesinin kıyaslanmasında da Karaçaylar-Balkarlar ile Nogaylar arasında keskin farklar vardır: Nogaylar 61.1, Karaçaylar 46,4, Bjeduğlar 45,4, Kabardeyler 53, 3, Kemguiler 53,3, Besleneyler 46,9, vs. Karaçay-Balkarlar üst göz kapağı kıvrımının yüzde dağılımı ve üçüncül saç çizgisinin gelişimi yönünden diğer gruplarla karşılaştırıldığında Moğol karışımının olmadığı sonucuna varılmaktadır.

* Valery Pavlovich Alekseev (1929 -1991) - Sovyet antropolog, tarihçi ve arkeolog, tarihsel antropoloji ve insan ırklarının coğrafyası alanında uzman. 29 Aralık 1981’den itibaren SSCB Bilimler Akademisi’nin Tarih Bölümü’nde (Etnografya) sorumlu üye olarak görev yaptı. 23 Aralık 1987’de akademisyen ünvanını aldı. 7 Kasım 1991’de Moskova’da öldü.

²⁷ V.P. Alekseev. İstoričeskaya antropologiya i etnogenez. İzdatel'stvo «Nauka», M.1989.

²⁸ V.İ. Levin. Etno-geograficheskoye raspredeleniye nekotorykh rasovykh priznakov u naseleniya Severnogo Kavkaza//Antropol. Journ. 1932. № 2. [lavin_pont.pdf\(ponto-caucasica.org\)](http://lavin_pont.pdf(ponto-caucasica.org))

Bütün bu söylenenlerden genel bir sonuç olarak Karaçaylar ve Balkarların da Kumuklar gibi Türkçe konuşan unsurlara (kendi içlerinde) önemli miktarda ikamete yer vermeden Türk Diline geçtikleri ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, *Karaçayların ve Balkarların dilsel olarak Türkleştirilmesi, Orta Çağ Türk Halkları ile genetik akrabalığın değil, kültürel etkileşimin sonucuydu.*

Diğer yandan boy uzunluğu bakımından Karaçay-Balkarlar “Kafkasion” tipi varyantının temsilcilerine benziyorlar. Sefalik indeksin varyasyonlarını göz önünde bulundurduğumuzda da benzer sonuçlar elde ediyoruz. Ve bu temelde Karaçay-Balkarlar dağlık Oset ve Kuzey Gürcü gruplarına yaklaşıyor. Keza Balkarlar ve özellikle Karaçaylar geniş bir yüze sahiptirler ve bu bakımdan Kafkasion ve Dağlı Oset gruplarından aşağı değildirler.

Netice itibarıyla Merkezi Kafkasya halklarına ilişkin etnografik verilere dönersek, bunlar Kafkasion tipine ait halkların ortak kültürünü işaret etmektedir. Pek çok açıdan bu benzerlik benzer fiziki ve coğrafi varoluş koşullarından ve aynı düzeyde toplumsal gelişmeden kaynaklanmaktadır. Bu halkları birleştiren spesifik bağlantıların daha çarpıcı bir örneği, Dağlı Gürcü gruplarının folklorunda görülmektedir. Özellikle bunların av destanlarındaki derin bir arkaizm günümüze kadar taşınmıştır. En arkaik olanlar Svan anlatılarıdır, ardından Rachalar ve diğer Gürcistan Dağlılarının anlatıları gelir. Gürcü halkının dağ etnografik grupları ve Batı Dağıstan halkları arasındaki geleneksel yaşam biçimlerinin incelenmesi bize mevcut geleneklerin antik ve arkaik doğası hakkında da bilgi verir. Bu olgu Kafkasion tipine ait Türki dilde konuşan Karaçay-Balkarlar arasında mevcuttur. Kafkasion tipine ait nüfus, Kafkas Sıradağlarının merkezi eteklerinde, görünüşe göre Bronz Çağı'ndan önce (Neolitik ve belki de Üst Paleolitik'te) Kafkasya'nın en eski kabilelerinin bir kalıntısı olarak düşünülmelidir. Bunlar: Kartvel dil ailesi, Dağlı Gürcü Gruplar; Nah dil ailesi, İnguşlar ve Çeçenler; Avaro-Ando-Dido dil ailesi, Avarlar, Ando-Dido halkları, son olarak Laklar ve kısmen Dargılar, ayrıca Abhaz-Adige dil ailesinin temsilcileri, Doğu Çerkesleri (Kabardeyler); Osetler, Balkarlar ve Karaçaylar da bu gruba dahil edilmelidir (Alekseev, 1974).

Bu konuda bir başka yazarın görüşlerini de nakletmeyi uygun gördüm. Ona göre Modern antropoloji bilimi muvacehesinde Kafkasya'nın Yerli Nüfusunun tamamı Büyük Europoid/Caucasoid ırka, daha doğrusu onun güney koluna aittir. Bunun istisnası bölgeye sonradan gelen Nogaylar, Ruslar, Estonlar ve benzerleridir. Europoid/Caucasoid ırkın Güney kolu, Hindistan' dan Atlas Okyanusu'na kadar yayılmıştır ve üç büyük alt ırka ayrılır: *Pamir, Akdeniz-Balkan ve Batı Asya.*

Bunlardan *Batı Asya tipi* (Ön Asya alt ırkı) çerçevesinde oluşan, Kafkas Ardı ve ona komşu ülkelerin nüfusları arasında sıklıkla görülen, kendine has özelliklerle karakterize bir gruptur. Bu gruba İberler, Dağlık Kafkasya grupları, Kolhis grupları (Gurlar Megreller, Acaralar, İmeretler, Raçinler ve bazı Abhaz grupları) dahildir. Batı Asya tipinin bu çeşidi, ana özellikler bakımından Dağlık Kafkas gruplarına yönelik özgün farklılıklarla karakterize edilir (Federov 1983, s. 16)²⁹.

Bu bilgiler çerçevesinde Tüm Kuzey Kafkasya Halkları ile Transkafkasya'nın Dağlı Halklarının aynı ırksal ağacın dallarına mensup olduğunu, antropolojik tip itibarıyla da aynı gövdede birleştiklerini kabul etmek için birçok sebep olduğunu, bu sebeplerin de yukarıdaki metin içinde ikna edici verilerle izah edildiğini söyleyebiliriz.

²⁹ Ya. A. Fedorov. İstoricheskaya etnografiya Severnogo Kavkaza. İzdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1983, s. 16. [Историческая этнография Северного Кавказа — Федоров Я.А. (klex.ru)]

V. Karaçay-Balkarların Etnik Kökenleri

5. 1. Genel Sunum

Karaçay-Balkarların etnik kökenleriyle ilgili çalışma yapan yazarların tamamı ağız birliği yapmış gibi “Karaçay-Balkarların kökeni konusu hala açıklığa kavuşturulamamış çok karmaşık ve tartışmalı bir konudur” ifadesiyle söze başlarlar. Aslında haksız da değiller. Zira popüler varsayımları özetlersek durum daha da netleşir:

Karaçay-Balkarların kökenleri hakkında bazen taban tabana zıt ve birbirini dışlayan çeşitli varsayımlar üretilmiştir. Hunlar, Macarlar, Çekler, Türkler Nogaylar, Kırım Tatarları vb. gibi halklarla kökensel ilişkiler kurulmuş, hatta folklorik yanı ağır basan rivayetler ve efsaneler yakıştırılmıştır.

Bunlara ilaveten etnonim, toponim ve hidronimlerle dilsel ilişki kurularak üretilen köken varsayımları bazı yazarlar tarafından sıkça ileri sürülmektedir. Anılan yöntem belli başlı yazarlar tarafından da kullanıldığı için bu konudaki görüşümü açıklamayı yararlı görüyorum.

Karaçay-Balkar ve Osetin yazarlardan birçoğu onomastik usulü ile yola çıkarak etnogeneze, lengüistik, eski kavimlerin modern Kafkas halklarıyla soy akrabalığı ve diğer konularda gerçeği kanıtlama hususunda en kısa yoldan hedefe ulaşma yöntemini kullanmaya meyillidirler. Eski kavimlerle ilgili kayda geçen ve doğruluğu tartışılabilir kelimeler ile kendi modern dillerindeki kelimelerden özellikle (morfolojik) benzerlik olanları mukayese edip bağ kurmaya çalışıyorlar. Bunu yaparken de çoğu zaman bilimsel yöntemin dışına çıkabiliyorlar. Daha önce de alıntıladığım gibi Rus tarihçi A. B. Fadaev (22-26 Haziran 1959) yılında Nalçik’te düzenlenen “Balkarlar ve Karaçayların Kökenleri Sorunu Hakkındaki Bilimsel Konferans” sonunda söz alarak (sunulan tebliğleri) eleştirme amacıyla yaptığı konuşmada “*Kelime hokkabazlığıyla Balkarların kökeninin yalnızca Bulgarlardan değil, aynı zamanda Özbekler, Kırgızlar ve Yakutlardan da geldiği kolayca kanıtlanabilir. Ancak bunun ikna edici olması pek mümkün değildir*” çıkışı, ulusların etno-genetik şekillenmesinde etnonim ve toponimlerin güvenilir bir yöntem olmadığını çarpıcı biçimde dile getirmiştir. Ben de bu görüşü paylaşıyorum.

Tarih, arkeoloji, etnografya, dilbilim, folklor v.s. disiplinlerde uzmanlaşan çok sayıda Karaçay-Balkar bilim insanının yukarıda anlatılan onomastik yöntemini aşırı biçimde kullanmak suretiyle İskitlerden Alanlara, Hunlardan Bulgarlara ve Kıpçaklara kadar birçok göçebe kavimle etno-genetik ilişki kurarak Türk-Dilli Alan-Aslar temelinde anılan Türki kavimlere mensup tayfaların da Karaçay-Balkarların etnogenetik oluşum sürecine katıldıkları görüşünü savunduklarını biliyoruz. Onlara göre dil argümanının yanı sıra en güvenilir kanıtlama yöntemi onomastiktir. Anılan yöntemlere göre Karaçay-Balkarların etnik kökenleri kategorik olarak belirlenmiştir: Alan-Türk.

Buna karşılık az sayıda Karaçay-Balkar bilim insanı etnogenetik şekillenme sürecinin yerel/otokton katman üzerinde geliştiğini (haklı olarak) kabul ediyor.

Bu arada onomastik yönteminin bazı yazarlarca vazgeçilmez bir postulat haline getirildiğini belirtmeliyim.

5. 2. Karaçay-Balkarların Etnik Kökenleri Hakkında İleri Sürülen Başlıca Varsayımlar

Birçok hipotez ileri sürülmekle beraber ben bunlardan ikisini ele alacağım. Türk-Alan kökenlilik, Yerli-Otokton kökenlilik.

5. 2. 1. Türk-Alan Kökenlilik Varsayımı

Karaçay-Balkarların, Türk-Dilli Bulgarlardan yine Türk-Dilli Alanlara, Hunlar'dan Hazarlara ve Kıpçaklara kadar Merkezi Kafkasya'ya gelip yerleşen Göçebe Türk Kavimlerinin yerel/ otokton nüfusla karışıp kaynaşması sonucunda ortaya çıktığı varsayımına dayanıyor.

Anılan hipotezin temel argümanı Modern Karaçay-Balkarların Türki dilli olmalarıdır. Bu görüşün savunucularının bir kısmına göre Karaçay-Balkarların şimdiki topraklarında oturan eski yerel kabilelerin Karaçay-Balkarların etnik nüvesini oluşturduklarına inanmak için hiçbir sebep yoktur. Bu görüş arkeoloji, etnografya ve özellikle dil verileriyle ciddi şekilde çelişmektedir. Keza otokton hipotezin taraftarları şimdiki Karaçay-Balkarların ataları olduklarını iddia ettikleri eski yerel kabilelerin (kendi yerel dillerini) tamamen kaybettikleri gerçeğini göz ardı ediyorlar. Onlara göre “Modern Karaçay-Balkarların yaşadığı yerlerde yaşayan eski otokton Dağlı Nüfusun yerel dili telaffuzu zor bir dildi. Kuzeyden gelen Türki göçebelere dilleri hem kolay hem de daha gelişmiş olması sebebiyle kısa zamanda benimsediler” görüşünü öne sürüyorlar. Ama bu ikna edici değildir. Mesela Türkçe konuşan Asparuk'un Bulgarları (Balkanlarda) Slavyanlar arasında kendi dillerini kaybetmişlerdir. Dil halkın ulusal kimliğini belirleyen ana unsurdur. Yerel substrat görüşünün destekçileri sadece Kafkas etnografik verilerini kullanıyorlar. Türkçe konuşan halkların etnografik verilerini ise görmezden geliyorlar. Aynı şekilde E.P. Alekseeva'nın Karaçay'ın Geç Orta-Çağ'a ait toprak mezarlarının (aynı bölgede) Bronz Çağı'ndan itibaren art arda kesintisiz geldiğini kanıtlama girişimi inandırıcı değildir, dış benzerlik dışında aralarında ortak hiçbir boş yoktur. (Biciyev, 1971).

Ben şahsen Biciyev'in “Dil halkın ulusal kimliğini belirleyen ana unsurdur” görüşünden Ufuk Tavkul'un “*Dil akrabalığı ırk akrabalığını gerektirmez*” görüşünü daha anlamlı ve ilmi uluyorum.

Diğer bir kısım bilim insanları da Karaçay-Balkarların Türk-Dilli oldukları konusunu izah ederken, Türk Kavimlerinin Merkezi Kuzey Kafkasya'nın dağlık alanlarına nüfuz etmelerinden önce meselenin bir evveliyatı olduğunu, anılan bölgeye ilk gelen Avrasyalı göçebe tayfalarının Kadim Çukur Kültürü (Kurgan Kültürü) taşıyıcıları olduğunu, bunları diğerlerinin izlediğini ileri sürüyorlar. Bunların diğerlerinden farkı Karaçay-Balkarların bidayette kadim bir Kafkas halkı olduğunu, sonradan bölgeye gelen İrani ve Türki dilli göçebe kavimlerin yerlilerle karışıp kaynaşmasından Modern Karaçay-Balkarların cedlerinin ortaya çıktığını kabul etmeleridir.

Bu sonunculara göre MÖ. III. bin yılda İtil-Ural Nehirlerinin arasında göçebe koyunculukla iştigal eden ve kendilerine özgü defin gelenekleri olan Göçebe Kurgan Kültürü taşıyıcıları yaşıyordu. Bunlar yer darlığı çekmeye başlayınca MÖ. III. milenyumda kendilerine daha elverişli otlaklar bulmak için çeşitli istikametlerde uzak ülkelere sürüleriyle birlikte göç etmeye başladılar. Kurgancıların milliyetleri hakkında çeşitli hipotezler ileri sürülmüştür. Bir kısım bilim insanları bunları Hint-Aryen olduklarını ileri sürerken, diğer bir kısmı da proto-Türk olduklarını ileri sürmüştür.

Batıya yönelen tayfalardan bir kısmı Kafkasya istikametinde ilerlediler ve Kuzey Kafkasya'da geniş bir alana yayıldılar. Keza Derbent üzerinden Traskafkasya'ya da geçtiler, Ön Asya ve Anadolu'nun yerleşik çiftçi halklarıyla karşılaştılar. Koyuncu göçebelerle çiftçi yerleşiklerin karışmasıyla çiftçi-hayvancı bir toplum oluştu.

Kurgan Kültürü Taşıyıcıları Mezopotamya ve Suriye'ye kadar uzandılar. Sümer uygarlığının oluşmasında rol aldılar.

Günümüzden takriben 5000 yıl önce Kurgancı göçebelerden merkezi Kuzey Kafkasya eteklerinde yurt tutanlar zaman içinde yerel Kafkas nüfusuyla karışarak Karaçay-Balkarlar'ın ilk aşama nüvesini teşkil ettiler.

Bu arada Avrasya coğrafyasında göçebe hareketleri aralıksız devam ediyordu. Kurgancıları Dolmen Kültürü Taşıyıcıları, onları da Katakomp Kültürü taşıyıcıları takip etti. Bunlar da Karaçay-Balkarların etnogenezinde az veya çok etkili oldular. Kısaca anlattığımız bu üç büyük göç dalgasından sonra bu defa İlk Kurgancıların yaşadıkları coğrafyadan ikinci bir Kurgancı göçü, yani Ahşap Mezar Kültürü (Srubnoy Kültürü) Taşıyıcıları hareketlendiler. Bunlardan bir kısmı Kuzey Kafkasya eteklerine ulaştılar.

En sonunda sıra, Tarihi göçebelere yani Kimmerler, İskitler ve Sarmatlar'a geldi. Bunları önce Alanlar, sonra da Göçebe Türk Kavimleri izledi (Miziyev 1986, 1996).

5. 2. 2. Karaçay-Balkarlar'ın Türk-Alan Kökenli Olduklarını Destekleyen Yazarların Görüşleri

Umar Caşuvoviç Aliyev (Aliylanı Caşuvnu Caşı Umar)*.

Karaçayların etno-genetik kökenleri ile ilgili ilk çalışmayı yapan Karaçay kökenli ilk yazardır. Yazılı kaynak bulma güçlüğü sebebiyle anlatılar ve efsanelere dayalı kaynaklara genişçe yer ayırmıştır. **“Karaçay”**³⁰ isimli eserinde Karaçayların kökenleri ile ilgili efsanelerin en popüler olanı Karça ve arkadaşlarının Kırım'dan hareketle Abhazya'da İnal-Kuba, Büyük Zelençuk ve mevhum Elarkaç (muhtemelen Cögetey bölgesi) mevkillerinde kısa duraklamalarla Yukarı Baksan'a gelip “Elcort” adını verdikleri yerde yerleştiklerini ve yurt tuttuklarını anlatarak söze başlıyor. Orada nüfusları çoğalıp yer sıkıntısı çekmeye başlayınca kabilenin bir kısmının Elburuz'un kuzeybatısında ve Kuban'ın yukarı akarında Kart-Curt mevkiinde yerleştiklerini, kısa zamanda ilk köy olan Kart-Curt'a sonradan Uçkulan ve Hurzuk köylerinin eklendiğini, aynı şekilde Teberdi (1868), Sintı (1870), Taşköpür (1870), Mara (1875) ve Cögetey (1883) köylerinin kurulduğunu ifade ederek Karaçay Boyu'nun bir kısmı Kuban Başına geldiği zaman buraların ıssız olduğunu belirtiyor. Oysa anılan yerler çok önceleri de meskundu. Yazar burada eski nüfus ne tür insanlardan oluşuyordu ve buradan ne zaman kayboldular? Sorusunu soruyor ve Vs. Miller'in verdiği bilgilere dayanarak açıklamalarda bulunuyor. Miller'e göre bu ıssız yerlerin eski sakinlerinin modern Osetlerin ataları olarak kabul edilen (Alanlar) olduğunu beyan ediyor. Miller'in "Oset Etütleri" isimli çalışmasında bölgedeki Farsça topoğrafik isimlere istinaden Alanların şimdiki Karaçay Boğazlarında yaşamış olabilecekleri ihtimaline işarette bulunuyor. Müteakiben Türk Halklarının K. Kafkasya'da ortaya çıkışlarının V. yy'da Hunlar ile başladığını, VI. yy'da Bulgarlar ve Hazarlar'la devam ettiğini, sonradan bunlara Peçenekler ve Kıpçakların katıldığını, Kıpçakların Kafkasya Alanları'nın topraklarını daralttığını ve onları dağlara doğru kaydardıklarını bildiriyor. Aynı şekilde Altınorda Moğolları'nın Kırım'ı ele geçirmeleriyle Taman'da yaşayan Çerkeslerin bir kısmının (Kabardeyler) Terek Havzasına doğru göç etmek zorunda kaldıklarını, göç esnasında Batı Kafkasya'nın dağlık alanlarında yaşayan Alanları yerlerinden kopartarak şimdiki dağlık Osetya'ya sürdüklerini, kendilerinin de modern Kabardey'e yerleştiklerini, İran unsurlarının Elburuz'un batısındaki topraklardan kaybolmasından sonra Kuban Başında bazı dağ geçitlerinde Osetlerin atalarının izole kalıntılarının bir süre kalmasının mümkün olduğunu, bu sebepten Alan adının XVIII. yy sonlarına kadar buralarda yaşadığını ifade ediyor. Sonunda bu kalıntıların da ortadan kaybolduğunu ve ardından bölgenin, Karaçayların ataları olan Türki kökenli yeni gelen yabancılar tarafından işgal edildiğini, komşu yerli halkların hafızalarında hala tazeliğini koruyan eski nüfusun (Alanlar) adının (bu yerel komşular tarafından) yeni gelenlere (Türki unsurlar) aktardıklarını dile getiriyor.

Yazar bundan sonra Balkarlar ile Karaçayların aynı halk olduklarını, çok eski zamanlardan beri onların arasında sadece dağ otlaklarının ayırdığını bildiriyor. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzerine U. Aliyev Karaçay-Balkarların kökenlerinin V. yy'dan itibaren Merkezi Kafkasya'nın bir bölümünün kadim sekenesini yerlerinden uzaklaştırarak onların topraklarına yerleşen Türki kabilelere dayandırıyor.

* Umar Caşuvoviç Aliyev [Karaç-Balk. Aliylanı Caşuvnu Caşı Umar (1895-1937)]. Kart-Curt köyünde doğdu. 1902-1914 yılları arasında Karaçay, Kabardey ve Balkar'ın çeşitli eğitim kurumlarında okudu, daha ziyade İslâmî eğitim aldı. 1917 devriminden sonra Müslüman ustazlar (öğretmenler) den oluşan bir sendika kurdu, V. I. Lenin ile bir araya geldi. 1921-1922'de Karaçaylar, Çerkesler ve diğer milliyetlerin özerk bölge çerçevesinde birleştirilmesinin başlatıcıları arasında yer aldı; KÇAO'nun organizatörlerinden biriydi. Rusça-Karaçay/Balkarca Sözlük, Karaçay/Balkarca-Rusça Sözlük'ü hazırladı. Ders kitapları, Karaçay-Balkarca Gramer, “Karaçay” (tarih çalışması), “Kara Khalk” (“Kara Budun”), vb. kitaplarının yazarı. 1921 yılında Karaçay-Balkar dili ile ilgili olarak Latin alfabesine dayalı bir alfabe derledi. 1937'de Sovyet Yönetimi tarafından “burjuva milliyetçi” suçlamasıyla tutuklandı ve katledildi. 1957'de itibarı iade edildi. Adı Kislovodsk, Çerkesk, Karaçayevsk şehirlerinde sokaklara verildi. Kart-Curt aul okulunda onun adına bir müze açıldı. Karaçay-Çerkes Devlet Üniversitesi'ne Umar Aliyev'in adı verildi.

³⁰ “Karaçay” (Tarihsel-Etnolojik ve Kültürel-Ekonomik İnceleme). Kraynatsizdat — Sevkavkniga Rostov-na-Donu, 1927.

Yazar çok yönlü bir kişiliğe sahip ilk Karaçay aydınlarından. Dilbilim ve eğitim alanlarında pek çok çalışması mevcuttur. “Karaçay” kitabını yazarken iki dezavantajı vardı:

1. 1920-li yıllarda bugünkü kadar kaynak yoktu.
2. Kitabı çok acele kaleme almak zorundaydı (1927).

Bu yüzden kitabının etnogeneze bölümünde eksiklikler ve yanlış bilgiler dikkat çekmektedir. (İçinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak) onun eleştirilmesinin haksızlık olduğu kanaatindeyim.

Eseri bir Karaçay Vatanseveri’nin hatırası olarak büyük önem taşımaktadır. Bana göre vatanına ve milletine bağlılığından dolayı despot Sovyet Rusya Rejimi’nin kanlı elleriyle genç yaşta şehit edilmiştir.

Hamit Orazoviç Laypanov*. Yazar “Karaçay ve Balkarların tarihi yeterince çalışılmamıştır, keza kökenleri tam olarak açıklık kazanmamıştır. Bunun temel sebebi yeterli kaynak olmamasıdır” tespitini yaptıktan sonra geleneksel, tarihi ve folklorik rivayetleri sıralayarak öne sürülen hipotezleri ayrı ayrı inceliyor. Önce “Karaçay-Balkarların Hunlardan geldikleri” varsayımını ele alıyor. Bu görüşün Jean Chardin tarafından ileri sürüldüğünü³¹, en bilinen destekçisinin A. Lamberti³² olduğunu, anılan yazarın Karaçayların Türk soylu Hunların kalıntısı olduğuna inandığını bildiriyor. Laypanov Karaçay ve Balkarların Nogay kökenli oldukları görüşünü destekleyecek hiçbir kaynak olmadığını, Nogayların Kafkasya’ya en son gelen Türk uruğu olduğunu (15. yy) söylüyor. Bu arada yazar 1927-1928’de Kuzey Kafkasya bölgesinde yapılan *kapsamlı antropolojik çalışmalara atıfta bulunarak* Karaçay-Balkarların Tatar-Nogay unsuruyla değil, Kabardeyler ve Çerkesler ile yakınlığının ortaya çıktığını, bu sonuca göre Karaçay-Balkarların Tatar-Nogay kökenli oldukları hipotezinin yanlış olduğunu belirtiyor.

Yazar devamla bazı araştırmacıların Balkarların kökeninin eski Kafkasya Bulgarlarına dayandığı görüşünü kabul ettiklerini bildiriyor. Bunlara göre miladi VII. yy’da Büyük Bulgar Kırıl lığı’nın parçalanmasıyla ortaya çıkan gruplardan biri bugünkü Balkar topraklarına yerleşiyor ve Balkar halkının ana etnik grubunu oluşturuyor³³. Aynı görüşü N.A. Karaulov ve Akademisyen Vs. Miller de destekliyor (Vs. Miller. Osetinskiye etyudu 192).

Hamit Laypanov Balkar efsanelerine göre Balkarların atalarının işgal ettikleri yerlere kuzeyden, Macar şehrinden geldiklerine dair geleneksel bilgiyi hatırlatıyor ve XVII. y.y. Rus kroniklerinde Rus Çarı Aleksey Mikhayleviç’in elçileri Nikifor Toloçanov ile Aleksey İyevlev’in 17 Mayıs 1650 tarihinde “Balkhar” toprakları üzerinden İmeretya kralına gittiklerini, Balkhar Murzaları’nın onları sıcak karşılandıklarını naklettiklerini bildiriyor. Ayrıca Kama Bulgarları ile Karaçay-Balkarların ataları arasında kültürel ve ekonomik bağların mümkün olduğunu, aynı şekilde Bulgar unsurunun Karaçay-Balkar etnik yapısına karışmış olabileceğini de kabul ediyor.

Yazar "Balkar" ismi hakkında da şu bilgiyi veriyor: “Balkarların Bulgar kökenli olduğuna dair hipotezin yazarları ‘Bolgar’ ve ‘Balkar’ isimlerini özdeşleştiriyorlar. Ama ‘Balkar’ etnik adının bu tanımı aşağıdaki nedenlerden dolayı hatalıdır. Bilindiği gibi Balkarların komşuları Kabardeyler, Çerkesler ve Karaçaylar geçmişte ‘Balkar’ adını bilmiyorlardı. Aynı şekilde Balkarlar geçmişte de günümüzde de kendilerine bu ismi vermemişlerdir. Buna karşılık Çegem, Holam, Baksan, Bızıngı dağ boğazlarına izafeten kendilerini

* **Hamit Laypanov** Sıntı köyünde doğdu. Ramazan Karça’nın (Mahmut Dudov) okul arkadaşı olduğuna göre (1908-1909) doğumlu olduğunu tahmin ediyorum. Tarih ve edebiyat tarihi öğrenimi yaptı. 1930-lu yılların ortalarında Karaçay Millî Kültür Araştırma Enstitüsü’nün müdürü olarak yardımcısı Ramazan Karça ile birlikte (daha önce toplanan folklor malzemelerinin derlenmesi ve redaksiyonu, Karaçay tarihine ait kitap ve arşiv belgelerinin toplanması ve derlenmesi, el yazı müsvedde halinde duran Rusça-Karaçayca Sözlük’ün redaksiyonu ve daktilo edilmesi) gibi kültür çalışmalarının yürütülmesi işini yönettiler. “Karaçay” isimli kitabını 1957 yılında yazdığına göre 1943 Sürgnünden sağ dönmüş ve (alel acele) telif işine başlamıştır.

³¹ Jean Chardin. “Chevalier Chardin’in 1672-1673’te Transkafkasya Yolculuğu”. Kafkas Bülteni, Tiflis, 1900, Sayı 8.

³² A. Lamberti. Colchis veya Mingrelia’nın Tasviri. Odessa Tarih ve Eski Eserler Derneği’nin Notu, cilt X, Odessa. 1871.

³³ N. Khodnev, "Kafkas Halklarının Eski isimleri Üzerine Notlar", Gazeta “Kavkaz”, № 45, 1867.

Çegemliler, Holamlılar Bızıngılılar ve Bakhsanlılar diye çağırıyorlardı, sadece Çerek vadisinin sakinleri kendilerine Malkar diyorlardı”.

Laypanov tarihsel olaylarla ilgili rivayetler ve efsanelere de kısaca temas ediyor. Karaçaylar ve Balkarlar tarihi Macar şehrini terk eden sekeneden bir bölümünün şimdiki Balkar topraklarına yerleştikleri efsanesini temel alan bazı yazarlar Karaçay-Balkarların Macar şehri nüfusundan geldiklerini ileri sürmüştür.

Bu duruma göre Karaçay-Balkarlar Kafkasya Hazarlarının bir kolundan gelmektedir. Yazar anılan efsanede gerçeklik payının mevcut olabileceğini, zira Hazarların Kuzey Kafkasya'daki kalıntılarının yerel kabileler arasında, özellikle Kuban havzasının yerlileri (Adıge-Çerkes kabileleri) arasında yavaş yavaş asimile olduğu tartışılmaz bir gerçektir, diyor. Bu görüş “Adıge Halkının Tarihi” kitabının yazarı Shora Bekmurza Nogumov tarafından da desteklenmiştir³⁴. Dolayısıyla Hazarlardan Balkar topraklarına göç edenler yörenin yerlileri arasında asimile olmuşlardır.

Digor efsanelerine göre Badelyatlar ailesinin soyu da Macar şehrinden Digor’a gelmiştir. Öte yandan yazar Karaçay-Balkar efsanesinde Timur’un ordusundan kopan bazı küçük tayfaların Karaçay-Balkarların arasına karıştıkları ve onlardan sülale adları oluştuğu ve bu olayların tarihsel temeli olduğu görüşünü yabana atıyor. En çok anlatılan efsanelerden biri de Karaçayların Türkiye veya Kırım’dan geldikleri efsanesidir. Anadolu’nun bir yerinde yaşayan ve bir suç işleyen Karça adlı kişi arkadaşları Tram, Budyan ve Adurkhay ile birlikte ülkeyi terk ediyor ve bunlar (Abhazya üzerinden) İnal-Kuba’ya gelip yerleşiyorlar, oradan da Balkar topraklarına intikal ediyorlar. Ama İnal-Kuba’nın neresi olduğu bilinmiyor. Aynı efsanenin diğer versiyonunda çıkış yeri Kırım olarak geçiyor. En sonunda Karça ve arkadaşları şimdiki Balkar topraklarına yerleşiyorlar. Yazar Karça Efsanesi’ni kısaca özetledikten sonra ilgili efsanelerin gerçekliğini reddettiğini, ancak Karaçay folklorunda birçok olay Karça adıyla bağlantılı olduğu için “Karça gerçekliği” üzerinde durmanın gerekliliğini vurguluyor. Yazar bazı yazarların bu efsaneyi kaynak gösterip Karaçay-Balkar halkının Kırım ve Türk kökenli olduğunu yazdıklarını bildiriyor: V. Sisoev, A.N. Dyaçkov, N. S. Shchukin ve diğerleri*.

Yazar bundan sonraki bölümlerde Karaçay-Balkarların Türk kökenliliğini kanıtlamak için genelde efsanelere ve anlatılara dayalı (tarihçilerden ziyade seyyahların hatıraları) ile başka ülkelerin temsilcilerinin bölgeye yönelik görevleri sırasında tuttıkları notlar ve yazdıkları raporlardan alıntılar yaparak kendi tezini savunmaya çalışıyor. Yararlandığı kaynaklar 1950 öncesi dönemine ait olduğu için çalışmasının büyük kısmı güncelliğini kaybetmiş bilgilerle doludur.

Bunu da doğal karşılamak lazım. Benim kanaatime göre Hamit Laypanov Karaçay-Balkarların (dil bileşenini esas alan) Türk kökenlilik hipotezinin öncülerindendir. Aynı hipotezin şimdiki savunucuları da Laypanov’un söylediklerini tekrarlamaktan öte yeni ve ikna edici kanıtlar ortaya koymuş değiller. En büyük sorunları Alanların Türk dilliliğini kanıtlamaktır. Bunun için kullandıkları geçerli yöntem (Alanca olduğu ileri sürülen) birkaç yüz kelimenin gözünü başını yararak Karaçayca veya Genel Türkçe kelimelere benzetmeye çalışmaktır. Aynı yöntemin ilk kullanıcıları olan Oset yazarların da kati bir sonuca varmaktan çok uzak olduklarını söyleyebiliriz. Hamit Laypanov’un dezavantajı kitabını (sürgünden döner dönmez) 1957 yılında alel acele yazmasıdır. Bu durumu göz önünde bulundurarak eksiklerini eleştirmenin insafsızlık olacağı kanaatindeyim.

Kazi Tanayeviç Laypanov*. Yazar "Karaçay-Balkarların Diğer Halklarla Etnogenetik İlişkileri (2007)" isimli çalışmasının “Karaçay-Balkarların Etnogenezi Hakkında” başlıklı bölümünde anılan halkların etnogenezi ile

³⁴ Shora Bekmurza Nogumov. Adıge Halkının Tarihi. Piyatigorsk, 1891, s. 21.

* V. M. Sisoev. Günlük ve tarihi terimlerle Karaçay. Yörelerin ve kabilelerin tanımlanması için materyallerin toplanması Kavkaz. Vıp. 43. Tiflis, 1913, s.120; A. N. Dyachkov-Tarasov. Kuzey Kafkas Gorki Araştırma Enstitüsü'nün notları, cilt I, Rostov-on-Don, 1923, s. 45.; N. S. Schukin. Karaçayların incelenmesi için materyaller. Rus Antropoloji Dergisi, M., 1913, Sayı 1-2.

* Kazi Tanayeviç Laypanov 1924 doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karaçay-Çerkes Otonom Oblast’ta yaptı. 1943 sürgününden önce kısa bir süre ilk okul öğretmenliği yaptı. Sürgün yıllarında 1949 yılında Kırgız Pedagoji Enstitüsü'nün Dil ve Edebiyat bölümünden mezun oldu. 1956’da Atayurdu’na döndü. 1959’da Azerbaycan Devlet Üniversitesinde

ilgili görüşlerini ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Yazarın verdiği giriş bilgisine göre Eylül 1994'te Karaçayevsk'te düzenlenen bilimsel konferansta "Karaçaylar ve Balkarların etnogenezi sorunları" konusu tartışılmıştır. Anılan ilmi konferansta Karaçay-Balkarların etnogenetik süreçlerinde Kurgan Kültürü Taşıyıcıları, Türk Dilli İskitler, Hun-Sarmatlar, Alan-Aslar ve Hazar-Bulgarların otokton Kafkas Kabileleriyle karışık kaynaşmasının büyük rolü olduğu sonucuna varılmıştır.

Ona göre Türklerin Anayurdu Altay değil İtil-Ural Nehirleri arası ile Kazakistan'dan Kuzey Hazar'a kadar olan geniş topraklardır (J. Nemeth 1912). Macar bilim adamı Julius Nemeth'e ait olan bu varsayım arkeolog N. Ya. Merpert'in arkeolojik çalışmalarıyla doğrulanmıştır. Anılan bölgede göçebe hayvancılıkla yaşayan Türk Kabilelerinin bir kısmı M.Ö. III. bin yıldan itibaren (nüfusun çoğalması, hayvan sayısındaki artış ve yeni elverişli meralara ihtiyaç duyulması) sebebiyle tüm coğrafi yönlerde göç etmeye başladılar. Bunların bir kısmı da anayurtta kaldılar. Sonradan Tatarlar, Başkurtlar, Çuvaşlar adını alan kabileler bu anayurtta kalanlar idi. Doğu istikametinde göç eden kabileler M.Ö. III. bin yılda önce Afanasiyev, sonra da Andronov kültürlerini oluşturdular. Yukarıda sınırları belirtilen bölgeden çıkan göçebe koyuncular Caucasoid/Europoid tipte insanlardı. Daha sonra bunların bir kısmı gittikleri yerlerde Mongoloid unsurlarla karışarak M.Ö. I. bin yılda Karasuk Kültürü'nü teşkil ettiler. Kendileri de Mongoloid çehre kazandılar. Yazara göre anılan göçebe kabileler Ön-Türklerdi. Diğer yandan İtil-Ural Nehirlerini geçerek batıya ve güney batıya yönelen Göçebe Koyuncular (Ön-Türkler) Balkanlar ve Orta Avrupa'ya ulaştılar. Kafkasya'ya gelenlerden bir kısmı Kafkas Geçitleri üzerinden Batı Asya'ya (İran, Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin) intikal ettiler. Zaman içerisinde yerleşik yaşama geçerek Hitit, Asur, Elam, Sümer uygarlıklarının banisi oldular (K. Laypanov, 2007).

Yazara göre Sümerler ile Elamlılar Türki dilde konuşan etnik gruplardı. Kuzey Kafkasya'da kalan tayfalar, yani proto-Türk göçebe Kabileler Erken Tunç Çağında (M.Ö. III. bin) Kuzey Kafkasya'nın ilk Türki (proto-Türk dili) konuşan katmanını teşkil ettiler ve yerel kabilelerle birlikte Maykop Kültürü'nü oluşturdular. Böylece Kuzey Kafkasya Halklarının etnik oluşumunda rol aldılar.

Buna karşılık Neolitik Çağ ve Bronz Çağında (M.Ö. I. Bin yıl) Kafkasya'nın otokton sekenesi hakkında bilgi sahibi değiliz. MÖ II. binyılın sonundan itibaren Merkezi Kafkasya bölgesinde Otokton Kafkas kabilelerinin (Koban Kültürü Kabileleri)- parantez içi ifade benim- yaşadığı biliniyor. Ancak bugünkü bilgilerimize göre anılan kabilelerin etnisiteleri ve dilleri hakkında net bilgi sahibi değiliz. Mamafih burada ifade edilen bilgiler çerçevesinde ve birçok arkeolog, tarihçi, etnograf, antropolog ve dilbilimcinin de görüşleri dahilinde Günümüz Kuzey Kafkasya Halklarının yerli/otokton Kafkas Kabileleri ile Türki dilde konuşan yabancı göçebelerin karışması sonucu oluştuğu söylenebilir (K. Laypanov, 2007).

Yine K. Laypanov'un tespitlerine göre tarih öncesi döneme ait Göçebe koyuncu proto-Türk göçebe Kabilelerden sonra tarihsel (ismi bilinen) göçebe kavimlerin (Kimmerler ve sonrakilerin) göçleri başladı. Modern Karaçay'ın Kart-curt, Khurzuk, Teberdi köylerinde ve Teberdi Boğazı'ndaki Amgata ve diğer yerlerde Kimmerlere ait olduğu belirlenen çok sayıda arkeolojik buluntu ortaya çıkartılmıştır. Keza Kimmerler diğer Kuzey Kafkasya kabilelerini de etkilemişlerdir. MÖ. VIII. yy'da ortaya çıkan Kimmer hakimiyeti MÖ. VI. yy'da bölgeye gelen Göçebe İskitler tarafından sonlandırılmış ve çok geçmeden İskit hakimiyeti teessüs etmiştir. Daha sonra MÖ. III. yy'dan itibaren (yine Avrasya kökenli) Göçebe Sarmat Kabilerinin teşkil ettiği politik güç bölge hakimiyetini İskitlerden devraldı. Keza Miladi II. yy'da (daha önce) Sarmat Birliğinin bir üyesi olan Alan-As Kabileleri de Sarmatların güçten düşmeleri üzerine öne çıktılar ve bölge hakimiyetini ele geçirdiler. Bunları takiben 395 yılında Hunlar Kafkasya ve Kuzey Karadeniz bölgelerini işgal edince Alanlar ve Aslar Hun hakimiyeti altında bağımlı bir devlet olarak varlıklarını korumaya çalıştılar. Diğer yandan Hun saldırısından sağ kurtulan Alan-Aslardan bir kısmı Yukarı Kuban bölgesine, dağ geçitlerine doğru çekildiler; Teberdi, Küçük ve Büyük Zelenchuk, Urup, Büyük Laba kıyılarına yerleştiler.

doktora çalışmasına başladı ve 1964'te tezini savundu. Karaçay-Çerkes Pedagoji Enstitüsünde görev aldı. 1967'de doçent, 1984 yılında profesör unvanını kazandı. Tarih ve Etnografya alanında ilmi çalışmalar yaptı. 2008 yılında vefat etti.

Netice itibariyle eski Kurgan Kültüründen Srubnoy (Ahşap Mezar) Kültürü'ne, İskit-Sarmatlardan Alanlara, Bulgarlar ve Hazarlardan Kıpçaklara ve diğer Orta Çağ Türki kavimlere kadar Türki halkların kültürü sürekliliğini devam ettirdi. İsimleri sıralanan bu tarih öncesi ve tarihi göçebe halklardan Alan-Aslar veya (As-Alanlar) Karaçay-Balkarların en yakın ataları oldular (K. Laypanov, 2007).

Bu arada önemli bir hususa dikkat çekmek istiyorum. Yazar eserini hazırlarken her ne kadar (ayrıntıya girmeden) yazılı kaynaklara atıfta bulunuyorsa da aşırı derecede “onomastik yönteminden” yararlanmıştır. Bana göre antik kabilelere ve kavimlere izafe edilen eski şahıs isimleri, yer isimleri ve akarsu isimleri ile günümüz Karaçay-Balkar dilindeki (morfolojik benzerlik) gösteren kelimeleri karşılaştırarak varılan sonucu tarihsel kanıt olarak kullanmayı güvenilir bulmadığımı daha önce belirtmiştim. Gel gör ki daha önce de ifade ettiğim gibi ünlü tarihçi A.B. Fadaev'in 1959 yılında Karaçay-Balkarların kökenleriyle ilgili ilmi konferansta yaptığı eleştiri konuşmasında dile getirdiği *“Kelime hokkabazlığıyla Balkarların kökeninin yalnızca Bulgarlardan değil, aynı zaman da Özbekler, Kırgızlar ve Yakutlardan da geldiği kolayca kanıtlanabilir. Ancak bunun ikna edici olması pek mümkün değildir”* tespitin etkili olmadığı anlaşılıyor.

Yazarın buraya kadar verdiği bilgilerden iki sonuç çıkarmak mümkündür:

Birincisi Kuzey Kafkasya bölgesine dışarıdan gelen göçmen nüfus ağırlıklı olarak Avrasyalı Göçebe Koyuncu kabilelerden oluşmaktadır. Bunlar ırksal yönden Caucasoid/Europoid ırka veya tipe mensuptular. Sonradan yapılan dilsel ve etnografik araştırma verilerine göre en azından proto-Türkçe olarak tavsif edebileceğimiz bir dil kullanıyorlardı. Keza Caucasoid/Europoid kökenli olmaları sebebiyle somatolojik olarak Kafkasya'nın eski nüfusuna benziyorlardı. Bu somatolojik benzerlik çerçevesinde karşılıklı evlilik ilişkisi kurmada fazla sıkıntı çekmediler. Böylece “yerel substrat” denilen alt katmanın şekillenmesinde yer aldılar. Sonradan MÖ. I. Bin yıl başlarından itibaren gelmeye başlayan Kimmer-İskitler ile Sarmat-Alan kabileleri de köken itibariyle ilk gelenlerin, yani Kurgan Kültürü Taşıyıcılarının torunları oldukları için Kafkasya nüfusunun görünümünde belli somatolojik değişiklik olmadı*.

İkincisi, Miladi IV. yy'ın sonunda Hunlar'la başlayan Türk Kavimlerinin Kafkasya'ya yönelik göçleri Bulgarlar-Hazarlar, Peçenekler-Kıpçaklar ile devam etti. Ancak Merkezi Kafkasya yerli nüfusunun, son gelenleri iyi karşılamadığı tahmin edilebilir. Zira bu son gelenler az veya çok Mongoloid çehreliydi. Karşılıklı evlilik ilişkileri münferid vak'alarla sınırlı kaldı. Ama kültürel ilişkiler giderek yoğunlaştı. O dönemde bile oldukça gelişmiş bir dil olan Türki Dil dağlık ortamın etkisiyle (telaffuzu zor) yerel dillere baskın geldi. Zaten mevcut nüfusta ilk gelen Avrasyalı Göçebeler ile sonradan gelen isimleri belli Avrasyalı göçebelerin kullandıkları proto-Türkçeye benzeyen dillerinin etkisiyle elverişli bir ortam vardı. Bu sebepten Elburuz Dağı'nın eteklerine yakın yerlerde ve yüksek dağ vadilerinde yaşayan ve nüfusları diğer yerli komşularına göre nispeten az olan belli bir Dağlı nüfus grubu (Karaçay-Balkarların otokton ataları) dilsel yönden direnç gösteremedi ve Türki Dili benimsedi.

İsmail Musayevîç Miziyev** Karaçay-Balkarların Etnogenez sorununu incelerken kökenin başlangıcını mümkün mertebe eski dönemlere götürmeye ve devamlılığı (continuité) belirlemeye özen gösteriyor. Anılan Halkların Büyük Türk Kavmi'ne mensup olduğuna inandığı için en eski cedlerin (bazı bilim insanları tarafımdan ‘proto-Türkler olarak’ kabul edilen ve M.Ö. 3000 yılında ortaya çıkan Arkeolojik Kurgan

* Genetikbilim verileri ortaya çıktıkça doğru bilinen yanlışlar da ortaya çıkmaktadır. Kadim Avrasya topluluklarının da Akdeniz (Levant) kökenli oldukları anlaşılmıştır. Burada ilginç olan Batı Avrasyalıların on binlerce yıl sonra en eski cedlerinin yurtlarına (tersine göç) yapmalarıdır. Bu hususla ilgili olarak ileride genetik bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir.

** Doğum 1940, Aşağı Çegem, Kab.-Balkar Cumhuriyeti, ölüm 1997, Nalçık. 1963'te Kabardey-Balkar Devlet Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu ve ardından 1967'de SSCB Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimi aldı ve “XII - XVII yüzyıllarda "Balkar ve Karaçay'ın maddi kültürü" konulu doktora tezini savundu (danışman - E.İ. Krupnov). Eserlerinden bazıları: Balkarya ve Karaçay'ın Orta Çağ kuleleri ve mahzenleri. Nalçık, Elburuz, 1970; Orta Kafkasya'nın Etnik Tarihinin Köklerine Doğru (1986); "Eski Çağlardan Timur'un Seferlerine Kadar Balkar ve Karaçay" (1996), Nalçık; K. T. Laipanova ile birlikte “Türk Halklarının Kökeni Üzerine” (1993) Çerkessk.

Kültürü'nün banisi göçebe-koyuncu Avrasyalı Göçebelere kadar götürüyor. Keza Kuzey Kafkasya topraklarında gerçekleşen Karaçay-Balkar halkının etno-genetik oluşum tarihindeki ilk aşamayı 5000 yıl öncesinin Sümerleri'nin yaşadığı döneme kadar götürme eğiliminde olduğunu da belirtiyor. Yazar çeşitli eserlerinde bu konuya geniş yer ayırmıştır³⁵. Bundan sonra kronolojik sırayı takip ederek yine proto-Türk olarak tanımladığı Arkeolojik Ahşap Kültürü /Srubnoy Kültürü Taşıyıcıları (MÖ. II. bin yılının ortaları), Kimmerler, İskitler ve Sarmatlar'ı cedler listesine alıyor. Bunlardan sonra Türk-Dilli kavimler (Bulgarlar, Hunlar, Hazarlar) sıralamadaki yerlerini alıyorlar. Sonunda "Karaçay-Balkarların Ataları) olduğuna inandığı Avrasya kökenli Alanlara ve Aslara geliyor. Bu arada yeri geldikçe Macarlar, Peçenekler ve Kıpçaklar'a da atıfta bulunuyor. Biraz önce K. Laypanov'un da aynı sırayı takip ettiğini görmüştük.

Miziyev Kadim Çukur Kültürü veya Kurgan Kültürü taşıyıcıları ile sonrakilerin toplu göçlerini şöyle özetliyor: M.Ö. III. by'da İtil ve Ural ırmakları arasındaki geniş steplerde yaşayan Kurgan Kültürü Taşıyıcıları nüfuslarının artması ve mevcut otlakların yetersiz hale gelmesi sebebiyle kendilerine yeni otlak alanları aramaya karar verdiler. Vakti gelince sürüleriyle birlikte çeşitli yönlerde göç etmeye başladılar. Göçebe tayfalardan bir kısmı kuzey Kafkasya steplerine kadar geldiler ve dağ eteklerine doğru ilerlediler, bir kısım tayfalar da Kafkas geçitleri güzergâhını takip ederek Kafkas Ardı'na ve Ön Asya bölgesine yayıldılar.

Kurgancılar dış görünüş itibarıyla Kafkasya'nın yerel nüfusunu teşkil eden kabilelere benzedikleri için onlarla temas kurmakta pek zorlanmadılar. Aynı olay Ön Asya'da da yaşandı. Arkeolojik ve etno-kültürel veriler Kurgan Kültürü Taşıyıcılarının Kuzey Kafkasya'daki varlıklarının zamanımızdan yaklaşık 5000 yıl öncesine dayandığını göstermiştir. Kafkasya'nın yeni misafirleri Otokton/yerli nüfus ile birlikte M.Ö. III. bin yılda bugünkü Adıgey'de Maykop şehri yakınlarında keşfedilen ve Maykop Kurganı adı verilen kurgana izafeten "Maykop Kültürü" diye isimlendiren parlak bir arkeolojik kültür oluşturdular. Sonradan anılan Kurgan kazılarında elde edilen nesneler ile Sümer şehir harabelerinden ortaya çıkartılan nesnelerin birbirlerine benzedikleri anlaşıldı. Zamanla, aynı etnisite ve kültüre mensup olan Kurgan Kültürü Taşıyıcıları'nın Kuzey Kafkasya'da kalan grupları ile Kafkas Ardı'na ve Ön Asya'ya geçen gruplar arasında (Dağ Zincirinin) sebep olduğu ulaşım güçlüğü yüzünden sosyal ilişkiler zayıflasa da ekonomik ilişkiler devam etti. Mamafih günümüzde yapılan arkeolojik araştırmalar her iki grup arasındaki sosyo-ekonomik ilişkilerin tamamen kesilmediğini kanıtlamıştır.

Öte yandan Kadim Sümerlerden kalan çivi yazılı metinler birçok bilim adamı tarafından analiz edilmiştir. Bu analizler sonunda deşifre dilen Sümerce kelimelerden birçoğunun umumi Türk dilinde ve aynı şekilde Karaçay-Balkar dilinde halen canlı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Miziyev 1998 ve 1996).

Yine İsmail Miziyev'in tespitlerine göre Ahşap Mezar Kültürü (Srub Kültürü) Taşıyıcıları ile Kimmerler, İskitler ve Sarmatlar Karaçay-Balkarların etno-genetik şekillenmesinde önemli rol oynadılar. Kuzey Kafkasya'da yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan ve Kimmerlere ait olduğu kabul edilen bazı silahlar ve diğer nesneler bugünkü Karaçay topraklarında keşfedilmiştir: Kart-curt, Uçkulan, Teberdi, İndiş, Sarıtüz köyleri, v.b.

Diğer yandan İskit-Sarmat Dili Türki karakter taşımaktadır. İskitçe ve Sarmatça kelimeler ile Karaçay-Balkarca kelimeler arasında calibi dikkat benzerlik vardır. Aynı şekilde yaşam tarzlarında da benzerlikler mevcuttur: İskit Bilgesi *Anakharsis* İskitlerin sabah ve öğle yemeklerinde "ekşi süt ve peynir" yediklerini kayda geçirmiştir. "Ekşi süt ve peynir" kelimelerinin Karaçay-Balkarcada karşılığı "ayran bla bışlak" (=yoğurt ile peynir) dir. Yaşlı Plinius İskitlerin kısırak sütüne un karıştırıp yediklerini haber veriyor. Karaçay-Balkarlar da kavrulmuş unu (kuvut/kavut) süte veya ayrana karıştırıp yerler. İskit ve Sarmatlar'ın taş heykellerde resmedilen kıyafetleri ile eski Karaçay kıyafetlerinin benzerliği ilginçtir (Miziyev 1998 ve 1996).

³⁵ İ.M. Miziev. Shagi k istokam etnicheskoy istorii Tsentral'nogo Kavkaza, izdatel'stvo «el'brus, Nal'chik, 1986; İstoriya Balkarii i Karaçaya s drevneyshikh vremen do pokhodov Timura, izdatel'stvo tsentr Nal'chik 1996; İstoriya Karaçayevo-Balkarskogo naroda s drevneyshikh vremen do prisoyedineniya k Rossii, 1998 (yeni b.2011).

İskitlerin genetik varisleri Hun kabileleridir. Birçok antik yazar³⁶ İskitler ile Hunlar arasında “soy bağı” kurmuştur. Hunlar’ın ana gövdesi Avrupa’ya doğru hareketlenirken bir kısım Hun tayfaları Kuzey Kafkasya’da kalmışlardır. Kadim Gürcü kroniklerinde Kuban ile Terek ırmaklarının arasında yer alan topraklar “Hun toprakları” olarak zikredilmiştir. Yine onlara göre, Kuzey Dağıstan’da yaşayan “Ovslar/Aslar” da Hunlar ile özdeştiler. “Vahtang Gorgasal’ın Hayatı” isimli eserde bunlardan da söz ediliyor. Sözü geçen biyografide Ovslar ya da Aslar’dan bahsedildiği gibi Hun kabilelerinin Kuzey Kafkasyalılar ile ittifakından da söz edilmektedir (Miziyev 1998).

Hun ve Bulgar Kabileleri Karaçay-Balkarların cedleridir. Yazılı kaynaklar Hunları İskitler, Kimmerler özellikle de Kırıl İskitler ile özdeş kabul ediyorlar. Miladi IV. yy’ın sonlarına doğru (375) başlayan Hun akınları Kafkasya’da fazla sürmedi. Onlar geride bir kısım Hun tayfalarını bırakarak Roma’ya doğru seferlerine devam ettiler. Kuzey Kafkasya’da kalan gruplardan Utigur ve Kutrigur tayfaları Azak denizi ve Don mansabı çevresinde yurt edindiler. Bazı bilim adamları tarafından Hunların bir kolu olarak kabul edilen Bulgarların bir kısmı Karadeniz’e yakın Kafkasya topraklarında ve İtil ırmağı havzasında tutundular. Diğer bir kısmı da Dağıstan’da Hazar kıyılarında yerleşik hayata geçtiler. Bazı yazılı kaynaklar Bulgarların Hunlar’dan önce Kafkasya’ya geldiklerini kabul ediyorlar.

Hun artıkları arasında ilk olarak devlet şeklinde örgütlenenler Bulgarlar oldu. 635 yılında Prens Kubrat Azak ve Kafkasya bölgelerindeki Bulgar oymaklarını birleştirerek *Büyük Bulgaria*’ yı kurdu. Kubrat’ın ölümünden sonra Bulgar Devleti parçalandı. Bir kısmı Kafkasya’da kalıp Hazar Kağanlığı’nın egemenliğini kabul ederken diğer bir kısmı da Balkanlar’a göç etti.

Bulgar Hanlığı’nın dağılması ve Doğu Kafkasya’ya egemen olan Orta Asya Türk Kağanlığı’nın güçten düşmesi üzerine Dağıstan Hazarları Devlet biçiminde örgütlenip Kafkasya’ya egemen oldular. Hazar Kağanlığı’nın esas nüfusu Türki dilli kabilelerden, yani Bulgarlar ve Alanlardan oluşuyordu. Kuzey Kafkasya’da Hazar dönemine ait en büyük arkeolojik anıt Karaçay’ın Humara köyü yakınında yer alır. Humara çevresinde eski Türk runik yazılarına da rastlanmıştır. Deşifre edilen yazılardaki kelimelerin fonetiği bugünkü Karaçay-Malkar dili fonetiğini andırmaktadır. Keza Humara çevresinde Bulgarlardan kalma birçok arkeolojik anıt keşfedilmiştir.

Kadim Bulgarların taş ustalığını Antik Humara kentinde ve diğer örenlerde ortaya çıkartılan antik yapılarda görmek mümkündür. Onların bu ustalığı günümüzde, özellikle de Çerek vadisinde yaşayan Balkarlar arasında büyük ölçüde saklanmıştır. Balkarlı taş duvar ustalarına “Hunaçı Malkarlıla”/“Duvarcı Balkarlılar” diyorlar. Bulgarların maddi kültür yadigârlarından biri de ağaç tomruklarla yapılan özgün evlerdir. Bu tomruk evlerden ayakta kalanlar tümüyle günümüze kadar Karaçay’da saklanmış ve Kafkasya etnografyasında sadece Karaçaylara has bir özellik teşkil etmiştir. Mamafih tomruklardan yapılan evlere Baksan ve Çegem’de de rastlanmaktadır (Miziyev 1998).

İ. Miziyev Alanlar ve Aslar’dan “Karaçay-Balkarların ataları” diye söz ediyor. Hun-Bulgar kabileleri gibi Alan-As kabileleri de İskitler ve Sarmatların torunlarıdır. MÖ. I. yy.’dan beri Merkezi Kafkasya’da biliniyorlarsa da yoğun biçimde yerleşmeleri Miladi IV. yy.’da başlamıştır. Siyasi olarak IX. yy.’ın ortalarında sahneye çıktılar. Alanların Kuban bölgesinden ve şimdiki Karaçay’dan dağlara doğru itilmeleri Bulgarlar ile Hazarların tazyikinin artmasıyla başladı. Bu sebepten Yukarı Terek, Digor bölgesi ve Daryal Boğazı’na çekilmek zorunda kaldılar. Alanlara ait arkeolojik yadigârlar Karaçay’da Baytal-Çaphan yöresinde, Nartsana kentinin yakınlarında; Baksan ve Çegem ırmaklarının kıyılarında; Elhotov kapısı ve Daryal boğazı civarlarında, Terek ırmağının orta akarında ve modern Maiskiy kenti yakınında ve diğer yerlerde ortaya çıkartılmıştır. Ammianus Marsellius’a göre Alanlar çadır kurmuyor, tarımla uğraşmıyorlar, tekerleklerine ağaç kabuğu kaplanmış ve hayvanların çektiği arabalardı ikamet ediyorlardı. Alanların çoğunluğu uzun boylu, açık tenli, yakışıklı insanlardı. Ama bu tanımlamalar onların göçebe dönemlerini yansıtmaktadır. Onlar Hazar Kağanlığı’nın dağılmasından sonra (X. yy.) Kafkasya ve Kırım’ı içine alan Alan Devleti’ni tesis ettilerse de

³⁶ (V.V. Latışev, İzvestiya... // VDİ. 1948. Nr. 4. S. 183; Gan K. İzvestiya drevnikh greçeskikh i rimskikh pisateley o Kavkaze. Tiflis, 1884); Jordan. O proiskhojdenii i deyaniyakh getov... S. 101-102.

XIII. yy'ın ilk çeyreğinde Altnorda Hanlığının ortaya çıkmasıyla hakimiyetlerini kaybettiler. Alan Birliğini oluşturan ana halk Alanlarla aynı soydan gelen Aslar'dı. Bunlara *Dag-sas* yani *Dağ-As* adı veriliyordu. Balkarları bugün dahi en yakın komşuları olan İran dilli Osetinler As diye çağırıyorlar. Keza *Balkarya* ismi yerine *Assiag* ismini kullanıyorlar. Karaçay'a da *Stur-Assiag* yani *Büyük Asiag* diyorlardı. VIII. yy'a ait eski Türk kaynaklarında Türk-Asların adı geçiyor. Kaşgarlı Mahmut Türk boyları arasında Asların da adını zikreder. *As etnonimi* 5000 yıl önce eski göçebe-koyuncular arasında doğup İskit, Bulgar ve Alanlardan geçerek Karaçay-Malkarların adında saklanmıştır. Bir başka ifadeyle Aslar Karaçay-Balkarların ataları olmuşlardır (Miziyevev 1998).

Bu bilgilerden açıkça anlaşıldığına göre İsmail Miziyevev kesin biçimde Karaçay-Balkarların etno-genetik oluşum yönünden Türki kökenli olduklarını kabul ediyor. Yazar ayrıca Karaçay-Balkarların en yakın atalarının (Türkçe konuştuklarına inandığı) Alan-Aslar olduğuna inanıyor.

Hanafi Hacı Muratoviç Biciyevev. Karaçay-Balkar'ın yetiştirdiği uluslararası düzeyde tanınan bir arkeolog olan Hanafi Biciyevev Kafkasya'da arkeolojik araştırmaların öncüsü Ye. İ. Krupnov adına belirli aralıklarla düzenlenen uluslararası geleneksel konferansların ("Крупновские чтения"-Krupnovskiy Çtenia) 1971 yılında yapılan ilkinde sunduğu tebliğinde Karaçay-Balkarların kökenleri hakkında görüşlerini açıklamıştır. Yazar Karaçaylar ve Balkarların kökenleri hakkında ileri sürülen belli başlı varsayımları özetledikten sonra "Son yıllarda bazı bilim adamları (dışarı dan gelen) Türk boylarını kendi içlerinde eriten Koban Kültürü kabilelerinin, Karaçay-Balkarların etnogeneğinde belirleyici rol oynadığını kabul ediyorlar" görüşüne dikkat çekerek, bunlar tezlerini kanıtlamak için arkeoloji, etnografya ve antropolojiden elde edilen verilere güveniyorlar. Ama bu hipotez arkeoloji, etnografya ve özellikle dil verileriyle ciddi şekilde çelişmektedir. Bu sebepten Karaçayların etnik nüvesini Merkezi Kafkasya'nın otokton kabilelerinin oluşturduğuna inanmak için hiçbir sebep yoktur, şeklinde sunum yapıyor.

Yazara göre "otokton teorisi" savunucuları Karaçay-Balkarların nüvesini teşkil eden Merkezi Kafkasya yerli nüfusunun kendi Kafkas dilini tamamen kaybetmiş olduğu gerçeğini görmezden geliyorlar. Keza otokton kökenlilik hipotezini savunan yazarların "Daha güçlü komşuları tarafından Kafkas Dağları'na itilen (Türki Dilli) kabilelerin oradaki yerli kabilelere kendi dillerini nasıl kabul ettirdiler" sorusunu "Başka dil konuşan bir nüfus oldukça kolay bir dil olan Türkçe'yi kolayca öğrenebilir (EP. Alekseeva)" hipoteziyle açıklamaya çalışıyorlar, ancak bu görüşün ikna edici olmadığını (somut) tarihi örnekler göstermektedir: Asparuh'un Türki Dilli Bulgar Ordası Slavların arasında kendi ana dilini kaybetmiştir*.

Yazar bundan sonra dilin halkın ulusal kimliğini belirleyen temel unsurlardan en önemlisi olduğunu ve olmaya devam edeceğini vurguluyor ve Karaçay kültüründe Kafkas unsurlarının mevcut olması yerel bileşenin etnik şekillenmede ana rol oynadığı anlamına gelmez. Şayet Karaçayların kültüründe yerli Kafkas unsurları mevcutsa ki bunda kuşku yoktur, bundan yerel unsurun Karaçayların oluşumunda ana rol oynadığı hükmüne varmak gerçeği yansıtmaz. Karaçay kültürünün diğer Kafkas Halklarının kültürüyle ortak özellikler taşıması büyük ölçüde bu halklarla uzun süre bitişik komşu olmaları, fiziksel ve coğrafi koşulların aynı olması ve ortak bir sosyo-kültürel yapı ile açıklanabilir. Ayrıca E.P. Alekseyeva'nın (sürekliliği kanıtlamak için) Tunç Çağı'na ait mezarlar ile Karaçay'da Geç Orta-Çağ'a ait toprak mezarlar (Kriptalar, YN.) arasında bağlantı kurma girişimini inandırıcı bulmuyoruz. Dış benzerlik dışında ortak hiçbir bağ yoktur. Bize göre Karaçayların karmaşık etnogenetik formasyonunda temel unsur Miladi I. yüzyıldan itibaren Merkezi Kafkasya'nın dağ eteklerine ve dağ boğazlarına nüfuz etmeye başlayan Türki Dilli kabilelerdir (Biciyevev 1971).

V.Ş. Nakhuşeva editörlüğünde çoklu yazar tarafından yazılan "**Narodı karaçayevo-çerkesii: ıstoriya i kul'tura 1998**"³⁷ isimli kitabın konumuzla ilgili bölümünü hazırlayan yazarlar "Kuzey Kafkas Kültürü"

* Bunun aksini kanıtlayan pek çok misal vardır. Almanya'da tanıdığım Şilili bir doktora sen İspanyol musun? Diye sorduğumda bunu şiddetle redderek "Ben İnkayım, sadece dilim İspanyolca" demişti. Bilindiği gibi tüm G. Amerika yerlileri sonradan kendi dillerini kaybederek daha güçlü bir dil olan İspanyolcaya benimsemişlerdir.

³⁷ V.Ş. Nakhuşeva (1988).

taşıyıcılarının takipçilerinin Merkezi Kafkasya ağırlıklı Koban Kültürü Kabileleri olduğuna atıfta bulunarak Koban Kültürü ile Karaçay-Balkarların ve diğer Kafkas Halklarının etnik tarihsel ve kültürel bağlarını tetkik ediyorlar. Önce anılan kültürün yaşam alanının sınırlarını tayin ediyorlar. Yazarlar 1869'da Osetya'nın Yukarı Koban Köyünde sel sularının aşındırmasıyla açığa çıkan antik mezarların kazımı sonunda açığa çıkartılan parlak arkeolojik kültüre işarette bulunarak Merkezi Kafkasya'nın dağlık alanları, dağ etekleri ve ovalarını da içeren oldukça geniş alanlarında aynı kültüre ait pek çok arkeolojik yadigârın bulunduğunu ifade ediyorlar. Bu arada anılan parlak kültüre sonradan (ilk keşfin) yapıldığı Koban köyüne izafeten Koban Kültürü adının verildiğini hatırlatıyorlar.

Yazarlara göre MÖ XII-XIV yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'da ortaya çıkan Koban Kültürü dönemi Kuzey Kafkasya Nüfusunun büyük gelişme kaydetmesiyle karakterizedir. Kobanlılar bronz ürünlerin imalatında ve işlenmesinde yüksek derecede beceri sahibiydiler, aynı şekilde MÖ VII.-VI. yüzyılların başından itibaren demir aletlerin üretiminde de başarılı oldular. Onlar oldukça yüksek düzeyde bir sosyo-ekonomik gelişmenin yanı sıra Koban Dönemi Kafkas Nart Destanı'nın eski bir katmanının oluşmasına damga vurdular.

Aynı şekilde Kuzey-Batı Kafkasya halkları için ortak olan pagan panteonu bu döneme (Koban Dönemi) rastlar. Onun bileşenleri daha sonraki dönemlere kadar uzanmıştır: Balkarlar, Karaçaylar, Osetler, Svanlar, Abhazlar tanrı Apsatı'ya (Afsati) perestijde bulunuyorlardı; keza Karaçaylar, Balkarlar ve Adıgelerde (Çerkesler) tanrı Şıbıla (Şible)/Yıldırım tanrısı müşterekti.

Yazarlar bu bilgileri verdikten sonra şu hükme varıyorlar: “Yukarıdaki paralelliklerden ve Nart Kahramanlık Destanı'nın genelliğinden de anlaşılacağı gibi bazı Kuzey Kafkasya Halkları Koban döneminden beri (muhtemelen daha erken dönemde bile) mevcuttular ve ortak kültürel geleneklerini korumuşlardır. Aynı şekilde Koban Kültürü Döneminde Karaçay-Balkar Etnosu'nun Kafkas substratının oluşum süreci tamamlanmıştır”.

Anılan çalışmada “Arkeologlar ayrıca Karaçaylar ve Balkarlar arasında korunmuş olan Kobanlıların maddi kültür unsurları da tanımlanmıştır: Toprak yüzeyinde dikdörtgen ve oval biçimli büyük taş planlı mezarlar, kemerler, keçeler vb.

Öte yandan Koban Kültürü taşıyıcıları yüzyıllar boyunca izole yaşamadılar, komşularıyla temas kurdular, etkileşime girdiler, karşılıklı etki ve diğer etnik gruplarla kaynaşma süreçleri yaşadılar. Nitekim Kobanlıların yaşadığı topraklarda, mesela şimdiki Kart-Curt, Uçkulan, Teberdi, Sarı-Tüz, İndiş ve diğer köylerin yakınında Kimmerlere özgü silahlar, step insanların günlük yaşamlarıyla ilgili büyük bir emekle yapılmış nesneler bir dizi yazılı kaynaktan kayda geçmiştir ki bunlar Kobanlıların yakın veya uzak komşuları ile sıkı ilişkilerine somut kanıtlardır. Buna karşılık Kafkas-Önü, Don bölgesi, Kırım, Ukrayna, Volga ve hatta Kama bölgesi steplerinde, arkeologlar Kuzey Kafkasya çıkışlı silah ve dekorasyon ürünlerini buldular. "Kobanlılar" stepli kabilelerin tüm Yakın Doğu ve Transkafkasya seferlerine de katıldılar”.

Yine yazarlara göre MÖ VII. yüzyıldan başlayarak İskitlerin Kuzey Kafkasya'yı işgalinden sonra Koban Kültüründe daha fazla step unsuru ortaya çıktı. İskitlerin otoktonlar üzerindeki etkisi o kadar önemliydi ki VII. yüzyıldan sonra bu kültüre "Geç Koban" adı verildi. Koban döneminin sonunda (MÖ IV. yüzyıl) Kuzey Kafkasya'da Sarmatlar ortaya çıktı. Geç Sarmat unsurları Karaçayların oluşumunda önemli rol oynadılar ki bunlardan biri 2000 yıldan beri biliniyor: “Alanlar”.

Yazarlar Alanlar bahsine geçmeden önce İskitler, Sarmatlar ve Sarmatlara bağlı büyük kabile grupları Siraklar ile Aorslar hakkında da bilgi veriyorlar. Bu sonuncuların zayıflamaları üzerine Alan Kabileler Birliği'nin ortaya çıktığını ve Sarmat Kabileler Birliğine hâkim olduklarını belirterek ayrıntılı bilgi veriyorlar. Her ne kadar Alanlar'dan “**Karaçayların Ataları**” diye söz etseler de bunu umumi kabul görece delillerle teyit etmiyorlar.

Anılan kitabın yazarları Alanlar'dan sonra Karaçay-Balkarların oluşumunda Hun-Bulgar aşamasını ele alıyorlar. Ancak yazılı tarih, arkeoloji, antropoloji, yaşam biçimi, mentalite ve diğer açılardan ikna edici

deliller sunmuyorlar. Eskiden beri kullanılan yöntemlerin çemberinden çıkamıyorlar: Falan filan gezginler Karaçayları şöyle adlandırmışlar, Balkarları böyle tanımlamışlar, Alanca olduğu söylenen kelimelerden pek çoğunun günümüz Karaçaycasında karşılıklarının bulunduğundan söz ediyorlar ve Orta-Çağ Arap yazarlarından bazılarının “Alan” diye isimlendirdikleri halkın Karaçaylar olduğunu vurguluyorlar. Sonra çeşitli efsanelere ve rivayetlere dayalı bilgilere istinaden Karaçay-Balkarların menşeleri “şöyle olmalıdır” gibi ilmi değeri olmayan varsayımları sıralıyorlar, ama dil benzerliğinden başka bir kanıt vermiyorlar. Mesela Karaçay-Balkarların fizyonomi yönünden anılan halklarla hiçbir benzerlikleri olmamasının izahı yapılmıyor. Keza mensubiyet duygusu ele alınmıyor. Bir yerli halkın dışarıdan gelen bir yabancı/düşman halkı veya halkları kendisine (nasıl ata olarak kabul edebileceği) mantıksızlığını hiç tartışmıyorlar. Aynı zaaf Osetler için de söz konusudur.

Neticede Karaçay-Balkarlar’n köken itibariyle hangi varsayıma ait oldukları hakkında da kesin bir karara varılmıyor.

Tugan Khabasovich Kumikov. (22-26 Haziran 1959) tarihinde Nalçik’te toplanan “Balkar ve Karaçay Halkı’nın Köken Sorunu Üzerine” isimli ilmi konferansta sunduğu “Tarih Literatüründe Balkar ve Karaçay Halklarının Etnogenezi” başlıklı tebliğinde Karaçay-Balkarların Kökeni sorununu genel hatlarıyla ele alıyor. Kumikov konuya geleneksel hipotezleri sıralayarak giriyor. Sonra da bunlar hakkında bilgi veriyor. Bulgar ve Hazar kavimlerinin “Türk Kökenlilik” hipotezi çerçevesinde oynadığı rolü oldukça ayrıntılı biçimde anlatıyor ve devamında “Türkleşmiş Kafkaslılık” ile “Alan kökenlilik” varsayımlarını etraflıca tahlil ederek daha önceki çalışmaları kronolojik sıraya göre sorguluyor ve eleştiriyor. Mesela Vs. Miller’in Bulgar/Balkar adı ile Balkar adının morfolojik benzerliğini esas alan varsayımının bugüne kadar (1959) kanıtlanamadığını hatırlatarak konuyu incelerken yazılı tarihsel kanıtların olup olmadığı, dil verileri, arkeolojik materyaller ve antropolojik araştırmaların sonuçları, toponim ve etnonimler gibi tarihe yardımcı bilim dallarından yararlanılmasının gerekliliği üzerinde duruyor ve özellikle etnogenezi sorununun çözümünde antropolojik verilerin özel bir yeri olduğunu açıkça vurguluyor.

Yazar “Türk Kökenlilik” ile ilgili görüşleri de özetledikten sonra Karaçay-Balkarların “Kafkas Kökenliliği” teorisine geçiyor. 1926’da A. Samoyloviç’in Kuzey Kafkasya’nın tüm Türkçe konu şan kabilelerinin (Karaçaylar, Balkarlar ve Kumuklar) bölgenin Türk öncesi nüfusunun Türkleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan, az ya da çok karışık, Yafetik-Türk kökenli kabileler olduğunu ileri sürdüğünü hatırlatarak konuya giriyor ve aslında Kuzey Kafkasya’nın Türkçe konuşan halklarının yerel kabilelerle ilişkilerini dilsel, metodolojik ve diğer açılardan derinlemesine incelemiden açıklığa kavuşturmanın mümkün olmayacağını altını çiziyor.

Ancak tebliğde [**“Теория о кавказском происхождении карачаевцев и балкарцев”** (=Karaçay ve Balkarların Kafkas Kökenli Olduğu Teorisi)] ibaresi “ara başlık” olarak yer almasına rağmen Kumikov bu konuyu sessiz geçiştiriyor. Keza Karaçay-Balkarların kökenlerinin Merkezi Kafkasya yerel nüfusunun oluşturduğu katmana dayandığından ve aynı katmanın Geç Tunç Çağında devamı olan Koban Kültürü’nden söz etmediği gibi “Kafkas Kökenlilik” teorisini “etnogenezi sorununun çözümünde antropolojik verilerin özel bir yeri olduğunu” vurgulamasına rağmen Karaçay-Balkarların etnogenetik şekillenmesini Bronz Çağından başlayarak antropolojik verilerle doğru bir şekilde açıklayan çağdaşı V.P. Alekseev’den hiç söz etmiyor. Buna karşılık “Kafkas Kökenlilik” tezini, Türk öncesi nüfusun Türkleşmesi sonunda ortaya çıktığı ileri sürülen kanıtlanmamış Yafetik-Türk Kökenlilik’e dönüştürüyor, ama “Türk Öncesi Nüfus” hakkında bilgi verme gereğini duymuyor. Böylece (objektif tarih yazma) ilkesinden uzaklaşıyor.

T. Kh. Kumikov bundan sonra “Türk Kökenlilik” bahsine tekrar dönüyor ve A. N. Dyaçkov-Tarasov’un hipotezini ele alıyor. Şubat 1929’da onun SSCB Bilimler Akademisi’nin Türkoloji bölümünde “Karaçaylar” konulu bir sunum yaptığını, amacının (Karaçayların Kafkas Türkleri olduğu) görüşünü kanıtlamak olduğunu bildiriyor ve İ. Tambiev’in “Balkar Tarihi Üzerine Notlar” adlı makalesinde bu teoriyi savunarak ilk küçük Türk atalar grubunun çok dilli halkların rölatif/göreceli çok sayıda temsilcisini kendi hayallerine göre yeniden oluşturabildiklerini yazdığını, Karaçay-Balkarların Türkleşmiş Jafetidler olduğunu belirttiğini, ona göre yönetimi elde tutanların diğer tüm yeni gelenler üzerinde asimile edici bir etkiye sahip olan Karaçay ve

Balkarların ilk atalarının Hazarlar veya Kıpçaklar olduğunu, oluşum sürecinin yalnızca orijinal ataların torunlarının doğal üremesinden geçmediğini, esas olarak onlara yabancı unsurların nüfuzu nedeniyle husule geldiğini ve bu anlamda kökenlerinin Yafetik olduğunu ileri sürdüğünü haber veriyor. Lakin yazar "yabancı unsurların nüfuzundan kaynaklandığı" görüşünün yanlış olduğunu da hatırlatmadan geçemiyor.

Kumikov'u takiben G. Kokiev'in 1941'de "Sosyalist Kabardey-Balkar" gazetesinde "Şimdiki topraklarında Balkarların ve Karaçayların kökeni ve yerleşim zamanı sorunu hakkında" başlıklı bir makale yayınladığını, makalede Balkarlar ve Karaçayların otokton olmasalar (!) da en azından Kuzey Kafkasya'nın en eski (!) sakinleri olduğu" görüşünü savunduğunu, Miladi ilk yüzyıllarda Alanların Azak Denizi ve Kafkas Önünün bozkır bölgelerini fethettiğini, onların genelde göçebe olduklarını, I. bin yılın sonunda Kuzey Kafkasya'nın diğer kabilelerini de içeren bir Alan Siyasi Birliği'nin oluştuğunu, Alanlar adı altında çok dilli Kuzey Kafkasya Kabilelerinin ve Türk etnik gruplarının da yer aldığını bildirdiğini haber veriyor. Yine Kokiev'in Karaçay-Balkarlar ile Alan kabile birliğinin kollarından biri arasında şüphesiz bir etnik bağlantının varlığını kabul ettiğini, (Kabardeyler hariç), herhangi bir dağ kabilesinin (Karaçaylar ve Balkarlar dahil), kendilerini Kafkas Alanlarının soyundan saymak için her türlü nedenin olduğunu yazdığını, dahası XIX. yüzyıla kadar olan kaynaklarda Balkarların işgal ettiği topraklara Alanya denildiğini, keza Osetlerin Balkarları (Aslar) diye isimlendirdiğini kaydediyor.

Netice itibarıyla T.Kh. Kumikov Karaçay-Balkarlar'ın Alan-Türk kökenli olduklarına inandığını bildiriyor.

VI. Yerel/Otokton Kökenlilik Varsayımı

6. 1. Genel Sunum

Bu varsayım yerel substrat temeline dayanır. Kafkas popülasyon grubu muhtemelen Neolitik veya Üst Paleolitik döneme kadar uzanan bir süreçte (şu anda işgal ettiği bölgede) yerel nüfusun antropolojik özelliklerinin korunması sonucu ortaya çıkmıştır (Aleksiev 1974). Karaçay-Balkarlar Europoid ırkın Kafkasion tipine mensuptur. Kafkasion tipi ilk olarak 1954'te Gürcü antropologlar A.İ Natishvili ve M.G. Abdushelishvili tarafından sistematik olarak tarif edilmiştir. Kafkasion tipine ağırlıklı olarak Dağ Gürcü grupları (Svanlar ile Kakhetler), aynı şekilde Osetler, Batı Dağıstan Dağlı toplulukları (Avar, Dargı, Lak), Çeçen-İnguşlar, Karaçay-Balkarlar ve ayrıca daha az ağırlıklı olarak bazı Gürcü grupları Ermeniler ve diğer gruplar dahildir (Abdushelishvili 1964)³⁸.

Yazarın Ermenileri (doğrudan) bu grubun içine koymasına itirazımız var: Ermeniler ve Azeriler genetik açıdan birbirlerine çok benzer sonuçlara sahipler. İraniler ve Ön Asyalılarla birlikte ayrı bir grup oluşturuyorlar. Ermenilerin içinde onlara Trakya'dan dillerini taşıyan R1b Hint-Avrupalı bir katman da var.

Öte yandan (Yerel Kökenlilik) tezini destekleyen bilim adamları Karaçay-Balkarlar'ın etnik oluşumunda Kuzeyli Göçebelerin (Alan-Aslar ve Türkler) etkisini dışlamıyorlar.

6. 2. “Yerel/Otokton Kökenlilik Teorisini” Kabul Eden Yazarların Görüşleri

Raşit Tokhtaroviç Khatuyev*. Kazi Tanoviç Laypanov, Raşit Tokhtaroviç Hatuyev ve İbrahim Magamedoviç Şamanov'un birlikte hazırladıkları “Antik Çağlardan 1917'ye Kadar Karaçay. Tarihsel ve Etnografik İnceleme” isimli çalışmanın “Etnik Tarih ve Etnogenez” bölümünü kaleme alan R.T. Khatuyev altmış yıldan beri Karaçay-Balkarların otokton (yerli), yani Kafkas kökenli olduğu görüşünün akademik bilimde sağlam bir şekilde yerleştiğini, kafkasologların uzun zamandır Karaçay-Balkarların (Vaynahlar, Svanlar ve Osetler ile birlikte) Kafkas ırkının Kafkasion antropolojik tipine ait olduğunu tespit ettiklerini belirterek (V.P. Aleksiev, R.J.Betrozov, M.V. Andreeva, v.s.) bilim adamlarının bu konudaki görüşlerini de özetleyerek E.P. Aleksieva'nın “*Karaçaylar ve Balkarlar kökleri Kafkas Tunç Çağı'na kadar uzanan Kafkasya'nın yerli, eski halklarıdır*” ünlü tespitini naklediyor. Kafkasya'nın Tunç Çağı'na ait Maykop ve Kura-Aras arkeolojik kültürleri hakkında kısa bilgi veriyor ve Maykop kabilelerinin doğuda günümüz Çeçenya'sından batıda Karadeniz bölgesine (Taman Yarımadası) kadar olan topraklarda yaşadıklarını, Maykop anıtlarına bugünkü Karaçay topraklarında yer alan Ust Ceguta (Cögetey Ayağı) bölgesinde de rastlandığını ifade ediyor.

Öte yandan Maykopluların Transkafkasya ve Mezopotamya kültürleri ile karşılıklı ilişki içinde bulunduklarını bildiriyor. Yazar Markovin'i kaynak göstererek Orta Bronz Çağında ve Geç Bronz Çağının (MÖ 2000- 1200) 1. aşamasında Karaçay topraklarının otokton/yerli kabileler tarafından işgal edildiğini ve bunların önceki kültürün oluşumunda doğrudan rol oynayan Kuzey Kafkas Maykop Kültürü taşıyıcıları olduğunu vurguluyor. Bundan sonra Khatuyev Kuzey Kafkasya'nın Geç Tunç Çağı'nın ünlü arkeolojik kültürüne, yani Erken Demir

³⁸ B.M.-G. Kharsiyev. K voprosu o Kavkasskom tipe v rabote M.G. Abdushelishvili «Antropologiya narodov Kavkaza». [Udk 902.01(=1.35-81):572.1] [Microsoft Word - БИБЛИОГРАФ ОПИСАНИЕ (helri.com)].

* 1966 Pregradnaya köyü, Karaçay-Çerkes doğumlu. Tarih ve Filoloji bilimleri kandidatu. Karaçay Çerkes Devlet Üniversitesinde kıdemli araştırmacı, Dünya Tarihi Bölümü Öğretim üyesi.

Çağında (MÖ XII-IV. yy.) var olan Koban Kültürü ile Karaçay-Balkarların bağları konusuna geçiyor ve (V.İ. Kozenkova)'yı kaynak göstererek şu bilgiyi veriyor:

Otokton/yerli kabileler, yani bu kültürün banileri ve taşıyıcıları, batıda Urup Nehri'nin üst kesimlerinden doğuda Dağıstan bölgelerine kadar dağ eteklerinde ve dağlık kesimlerde yaşadılar. Bunlar sadece Karaçay-Balkarların değil, Vaynahlar ve Osetlerin de etnogenezindeki etnik alt tabakanın son bileşeni olarak kabul edilirler. Tanınmış Kafkasologların çoğunluğunun (arkeologlar antropologlar, dilbilimciler, etnograflar) görüşlerine göre Milattan önceki bin yıllardan itibaren devamlılık gösteren etnik gelişmeleri tevarüs ederek özümseyen "Kobanlıların" hemen hemen tüm günümüz Kuzey Kafkasya Halklarının (sonraki) etnogenetik oluşumunda doğrudan "güçlü bir alt tabaka" teşkil ettikleri varsayılabilir [Kozenkova 1989, S.267]³⁹.

Yazar devamla, Bronz Çağı ve Erken Demir Çağı Steplileri ile olan ilişkilere geçiyor. Volga-Ural bozkırları çıkışlı Kadim Çukur, yani Kurgan Kültürü taşıyıcılarının Kuzey Kafkasya'nın bir kısmını etkilemek suretiyle güneye yayıldığını hatırlatarak Kuzey Kafkasya Kabilelerinin (doğal olarak) onlarla bağlantı kurduklarını, at kullanmayı onlardan öğrendiklerini (Munçayev-1967), Kurgan Kültürünün etkisiyle kurgan geleneğinin Maykop Kültürüne nüfuz ettiğini belirtiyor. Kurgancılarının menşeleri hakkında bilgi veriyor ve onların özellikle Proto-Türk oldukları varsayımına atıfta bulunuyor. Aynı dönemlerde (MÖ III. binyılın son yüzyılları) Kafkasya'ya Katakomp Kültürü Taşıyıcılarının sızdıklarını hatırlatarak onlar hakkında da kısa bilgi veriyor ve Katakomp Kültürü taşıyıcılarının Kuzey Kafkas Kültürü'nün oluşumu konusunda (en başından beri) önemli bir etki yaptığını, Karaçay-Balkarların otokton katmanının etnogeneze sürecine doğal olarak katıldıklarını, ama bu katılımın Karaçay-Balkar yerel/otokton kültürünün gelişimini durdurmadığını vurguluyor.

Yazar kronolojik sıraya uyarak Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, vd. göçebe halklara geçiyor. Balkar topraklarında Kimmerlere ait arkeolojik buluntulara (geyik taşları ve steller) atıfta bulunuyor, aynı şekilde Karaçay topraklarında yer alan Kart-Curt, Uçkulan, Teberdi, İndiş, Sarı-Tüz, vb. köylerde çok sayıda Kimmer antik eseri olduğunu belirtiyor ve bu durumu Karaçay-Balkarların etno- genetik oluşumuna Kimmerlerin de katıldığını kanıt olarak kabul ediyor (Miziyevev 1998). İskitlerle ilgili olarak K.G. Mengens'in "İskitleri İranlılar olarak saymak şüpheliden de ötedir" tespitini naklediyor. Yazar İskitler hakkında yeterli bilgi verdikten sonra "Son araştırmalarla İskit kültürel mirasını İranlıların tekeline alma gayretlerinin sarsıldığını ve artık anlaşıldı ki İranî halkların kültüründe, İskitler arasında var olan dört altın nesnenin (saban, boyunduruk, balta ve kâse) göksel armağan efsanesinin hiçbir yansıması kayda geçmemiştir. (Herodot, Tarih, IV, 5)" tespitini yapıyor. Buna karşılık anılan efsanenin Karaçay-Balkar kozmolojisine doğrudan yansıdığını, bu konuda Mahti Ç. Curtubayev'in yaptığı ilginç çalışmaya atıfta bulunuyor⁴⁰.

Takım yıldızın Türkçe adı	Karaçay-Balkarca adı	Türkçe anlamı
1 Küçük ayı	<u>Mırt culduzla</u>	Sürgü/saban demiri
2 Orion (avcı takım yıldızı)	Alçı (col körgüzgen)	Kılavuz, Balta
3 Kuzey taç	Cömtüle	Tas, kâse
4 Terazî ve Başak takım yıldızı 6 lı yıldız kümesi	Boyunskhala	Boyunduruklar

Yukarıda yıldızlarla ilgili isimlerin İskitlerin efsanevi ataları Targitay'ın üç oğlundan (Lipoksay, Arpoksay, Kolaksay) biri tarafından alınan efsanevi göksel nesnelerin isimleriyle (**sapan, boyunduruk, balta, tas**) aynı olduğunu ve bu benzerliğin İskit Birliği'nin bir kısmının (Kral İskitler) Türk soylu olduklarına kanıt teşkil ettiğine inanıyor. Khatuyev İskitler Kafkasya'ya geldiklerinde Kafkas Koban Kültürü Kabileleri ile tanıştıklarını, zamanla İskit-Koban ilişkilerinin oldukça istikrarlı etnokültürel bağlara dönüştüğünü, yerli nüfusun onlardan metal ürünler aldığını, ama İskitlerin Kimmerler gibi Dağlı nüfus ile fazla kaynaşmadıklarını belirtiyor. Sarmatlar hakkında kısa tarihi bilgi vererek Sarmatların stepler ve dağ etekleri bölgelerinde yaşayan

³⁹ V.İ. Kozenkova Kobanskaya kul'tura Kavkaza//Stepi yevropeyskoy chasti SSSR v skifo-sarmatskoye vremya.-M.: Nauka, 1989.

⁴⁰ M.Ç. Curtubayev. Drevniye verovaniya balkartsev i karachayevtsev.-Nal'chik: El'brus, 1991.-S.136-137.

yerlilerle ilişki kurduklarını, lakin dağlık kesimlere hemen hemen hiç sızmadıklarını, Geç Kobanlıların eskisi gibi kendi milli topraklarında yaşamaya devam ettiklerini hatırlatarak dağlık alanların arkeolojik anıtları “yalnız bu kültürü (Koban K.) teşkil eden geleneksel unsurların evrimi neticesinde transforme olan Geç Koban Kültürü temelini gösterdiği” tespitinde bulunuyor. Keza B.M. Keferov’u (1988)⁴¹ kaynak göstererek “Dağlıların kültürüne bozkır etkisi tuhaf bir çeşni katıyordu, lakin bu sadece kültürler arası ilişkilerin varlığını göstermekten ibaretti ve kısmen de olsa etnik terkipte bir değişiklik yapmadı” bilgisini veriyor.

Khatuyev Göçebe Türk Kavimleri konusunu da inceliyor. Hunlar ve Hazar-Bulgar Kabileleri hakkında yeterli tarihi bilgi vererek “Türklerin Son İşgali” başlığı altında Peçenekler ile Kıpçakların Karaçay-Balkarlar ile dil benzerliklerini esas alarak onların Karaçay-Balkarların etnogeneze göre etnik etkilerine değiniyor. Sonunda görüşünü şöyle özetliyor: “*Erken Orta Çağ’ın sonunda Otokton Dağlık-Kafkas alt tabakası ile bozkır yabancı üst tabakanın art arda yüzyıllarca devam eden karışma prosesi sonucu Karaçay-Balkar proto-etnoları şekillendi.* Ancak XIII-XIV. yüz yıllardaki dış etkenlerin (Moğol fetihleri ve Timur’un seferleri) neden olduğu felaketler ile istikrarlı ve birleştirici bir devlet örgütünün olmayışı sonucu anılan proto-etnos feodal bir ulus düzeyine geçemedi”.

Yazar Karaçay-Balkarların kökenleriyle ilgili bu uzunca girişten sonra, diğer Karaçay yazarlarının kullandığı yöntemle sadık kalarak Alan-As konusuna geliyor. Yazarın verdiği bilgiye göre, Büyük Alan Krallığı’nın X. yüzyılda keskin bir şekilde zayıflaması ve çökmesi nedeniyle (siyaset sahnesinin gerisinde kalan) Kafkasya Alanları Karaçay’da (şimdiki Aşağı-Arhız yerleşimini) başkent yaparak güçlü bir Alan Krallığı tesis ettiler. Bu dönemde Kuzey Kafkasya’daki Alan ve As kabilelerinin etnik olarak birleşik bir topluluğa entegrasyonu gerçekleşti. Görünüşe göre, bunlar daha önce Europoid ırka ait farklı fakat akraba halklardı. Öte yandan bilimsel yayınlarda I. yüzyılın Alanları ile X. yüzyılın Alanlarının ayrı devletler olduğunu hatırlatıyor. Khatuyev, V.P. Alekseev’i kaynak göstererek bin yıl boyunca yeni gelen bozkır Alan nüfusunun (daha önce defalarca bozkır etnik etkisini yaşayan) yerli dağ nüfusuyla karıştığını, bu karışma sırasında, başlangıçtaki dolichocranial ("uzun başlı") olan Alan tipinin geç Alanlar ve onların doğrudan soyundan gelenlerin Karaçay-Balkarlar ve Osetinlerin dahil olduğu brakisefaliye ("yuvarlak başlı") dönüştüğünü, Alanlara ait Çegem Katakomp Kültürü mezarlıklarında hem dolikosefal hem de brakisefal tiplere ait kafataslarının bulunduğunu ve yine Alanlara ait Aşağı Culat katakomp mezarlarından toplanan kafatasları arasında da brakikranların baskın olduğunu ifade ediyor.

Burada yazarın görüşünü paylaşıyorum. Ancak bin yıl boyunca bozkır Alan nüfusu yerli Kafkas nüfusu (Karaçay, Balkar, Osetin) defalarca etkilemesine rağmen dolikokran Alanların (yerli nüfusa mahsus) brakikrana dönüşmeleri doğaldır. Arada dolikokranların olması karışmanın yaygın olmadığını gösteriyor. Keza Aşağı Culat katakomp mezarlığında yine brakikranların baskın olması da aynı görüşü güçlendiriyor. Durum böyle ise Karaçay-Balkarlar arasında dolikokrandan brakikrana evrilen Alanlar nasıl oluyor da Karaçay-Balkarların ataları oluyor veya bir başka deyişle, Alanları antropolojik olarak kendi içlerinde sindiren Karaçay-Balkarların ataları nasıl (Alan) kökenli oluyorlar?

Yazar “onlarca yıldır devam eden Alanların dili hakkındaki tartışmalara işarette bulunarak, Alanların hiçbir el yazması veya kusursuz epigrafik anıtının bulunmaması nedeniyle (tartışmaların) boşuna olduğu kabul edilmelidir, ‘Zelençuk levhası’nın orijinali kaybolduğundan, kopyalarının da şüpheli görülmesinden dolayı anılan levha geçerli sayılmaz” ifadesiyle gerçekçi bir tespitte bulunmuştur. Keza "dil tartışmaları prensip olarak tarihçilerin yetki alanı dahilinde değildir" tespitiyle de işin ehline verilmesi görüşünü (haklı olarak) hatırlatıyor. Bu arada “Alanlar üzerinde bir (Hint-Avrupa tekeli) kurmaya yönelik haksız girişimleri kabul etmiyoruz. Karaçay-Balkarların yakın ve en önemli eski komşuları (Osetinler, Raçinler, Svanlar, Mingreller) tarafından "Alan" ve "As" olarak adlandırılması son derece önemlidir” ifadesiyle de Aryanist yazarların haksız ve yanlış yaklaşımlarına atıfta bulunuyor.

⁴¹ B.M. Kerefov, “Kabar-dey-Balkar’da Sarmat Dönemi Anıtları”.-Nalçik: Elbrus, 1988.-S. 91.

Yazar Khatuyev konuyu kronolojik sıraya uyararak işlediği için Kafkasya Alanlarının hakimiyetinden sonra Altınordu hakimiyeti, Timur işgali, Karaçay Beylikleri dönemlerini ele alıyor. Bu bölümlerde (etnogenetik oluşumla ilgili bir gelişme olamayacağı için) ilgilenmedim. Ancak Timur bahsinde katılmadığım birkaç kelime analizi hakkında görüşümü açıklayacağım. Şöyleki; Timur ile ilgili (efsanelerde geçen "Kula tüz", "Assı", "Taus"*** kelimeleri ile "As" etnonimi arasında açık bir benzerlik vardır), görüşüne katılmıyorum. Açıklamamı dip notunda ifade ettim.

Sonuç: R.T. Khatuyev'in verdiği bilgilere göre, Karaçay-Balkarlar etnik köken itibarıyla Merkezi Kafkasya'nın en eski otokton nüfusundan menşe almıştır. Sonradan bu otokton substrata dışarıdan gelen yabancı etnik unsurlar katılmıştır. Yabancı unsurların ilki Avrasya'nın göçebe-koyuncu göçebeleri, yani Kurgan Kültürü Taşıyıcıları idi. Anılan göçebe kabileler görünüş itibarıyla Europoid/Caucasoidlere benziyorlardı. Bir kısım bilim insanları bu göçebe halkları proto-Türk olarak kabul etmişlerdir. Yazar da aynı görüşü paylaşıyor. İlk Göçebe Halklar Kafkas Dağları eteklerine M.Ö. IV. bin yılın ilk yarısında gelmeye başladılar. Bunları M.Ö 2400-2100 yılları arasında Dolmen Kültürü takipçileri, onları da M.Ö. VIII. yy'dan itibaren Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, Alanlar ve Miladi IV. yy'dan başlayarak Türk-Dilli Kabileler takip etti. Bunların hemen hepsi Karaçay-Balkarların etnogenetik şekillenmesinde az veya çok etkili olmuşlardır. Yazar bütün bu kuzeyli yabancıların içinde en büyük payı Alan-Aslara veriyor.

Benim kanaatime göre R.T. Khatuyev Alan-Türk Kökenlilik Varsayımı ile Yerel/Otokton Kökenlilik Varsayımı arasında bir yerde duruyor. İleride görüleceği gibi Yerli/Otokton Kökenlilik hipotezini kabul edenler "Kuzeyli proto-Türk ve Türki Dilli göçebe kabilelerin Karaçay-Balkarların etnik oluşumuna katılımı görüşünü dışlamıyorlar. Bu duruma göre otokton kökenlilik kategorisine dahil etmek daha isabetli olur, kanaatindeyim.

Murat Caddayeviç Karakëtov. Murat Caddayeviç Karakëtov' un Karaçay-Balkarların etnik kökenleri hakkındaki görüşünü belirlemek için yazarın Hacı-Murat Alekseyeviç Sabançiyev ile birlikte editörlüğünü yaptığı çoklu yazar tarafından hazırlanan "Карачаевцы.Балкарцы-2014" (=Karaçaylar-Balkarlar-2014) adlı eserden yararlandım. Ancak kitabın bütünlüğünde kopukluğa sebebiyet vermemek için başka yazarlara da atıfta bulunduk.

Yukarıda kısaca tanıtılan eserin "Karaçay-Balkarların Etnik Haritası" başlıklı bölümünde anılan halkların etnik kökenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

İlk önce konu antropolojik açıdan ele alınmıştır. Çoklu yazarca hazırlanan eserde bu konu G.T. Hit* ve M. M. Gerasimova tarafın dan yazılmıştır. Yazarlar "çeşitli araştırmacıların her iki halkın da Kafkas kökenli olduğunu gösterdiklerini" (V. P. Alekseev 1960, 1974; E. P. Alekseeva, 1963, 1971; Batçayev 1986; Gadlo 1994; Miziyev 1971) ifade ederek söze başlıyorlar ve yerel nüfusla bağlantılı paleoantropolojik materyallerin sadece üç küçük Orta Çağ serisiyle temsil edildiğini ifade ediyorlar: XIII-XIV yy'lara ait Yukarı Çegem Mezarlığı (Alekseev, 1974) ve XVII.-XIX. yy'lara ait Kurnoyatsky antik Mezarlığının levha mezarları (Alekseev, 1980), aynı şekilde Çerek Boğazı'ndaki bir dizi mahzen (Alekseev 1974).

Yazarlar Karaçay-Balkarlar'ın diğer Orta Kafkasya Halkları ile genetik ilişkilerinin, aynı şekilde (dilsel) Türkilleşmeye bağlı nüfus değişikliğinin (dilsel) Türkilleşme öncesi ve sonrası nüfuslar arasında genetik devamlılığı kesintiye uğratmadığını açık bir biçimde ifade ediyorlar (Alekseev, 1974; Alekseev,

*** (طاوس)=**Taus/Daus** kelimesi İslam ile birlikte Karaçay-Malkarcaya giren Arapça bir kelimedir. Karaçaycada kadın ismi olarak kullanılır. Per-daus, Daus-han şeklinde ön ve son eklerle de isim olarak kullanılır. Tau-as ile bir ilgisi yoktur. **Kula tüz**//uçu kıyırı bolmağan tüzlük cer//uçsuz bucaksız düzlük yer demektir. Bu sebepten **Kula-tüz** kelimesi ie **As** etnonimi arasında nasıl bir ilişki kurulduğunu anlayamadım. Karaçay yazarlarının bu türlü çarpık morfolojik kelime benzetmeleri ile arkaik bir kelimeyi modern Karaçaycaya benzetme yaklaşımı isabetli bir yöntem değil. **Ассы**=(عاصی)=**Âsi** kelimesi Karaçaycaya Arapçadan geçmiştir. Karşı gelen, isyan eden anlamına gelir. Bunun (As) etnonimi ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu meseleyi lingüistlere bırakmak gerekir.

* Henrietta Leonidovna Khit (10 Mart 1930 Nalçik), SSCB ve Rusya'daki antropolojik dermatogliklerin kurucularından Sovyet ve Rus antropologu. Margarita Mihaylovna Gerasimova (1934), Rus Paleoantropolog, kranyolog.

Gokhman,1984). Şayet biyolojik karışmalar söz konusuysa bunların münferit vakalar olduğunu ve kitlesel olmadığını vurguluyorlar.

Yine yazarlar **somatolojik** araştırma sonuçları hakkında da bilgi veriyorlar. M.G. Abdushelishvili'nin Karaçaylar (101 kişi) ve Balkarlar (100 kişi) olmak üzere erkek örnek üzerinde çalıştığını, 160 kişilik Kafkas grubunu (ayrıntıları çalışmadan çalışmaya değişen) bir dizi özelliğe göre sınıflandırarak Karaçaylar ve Balkarların yerel Kafkasoid/Europoid kökenli Kafkas/Kafkasion tipine ait olduğunu tespit ettiğini naklediyorlar. Bilindiği gibi Kafkas ölçeğine göre bunlar uzun boylu, yuvarlak başlı insanlardır, kafataslarının boylamasına ve enlemesine çapları çok yüksek olup geniş bir yüz, geniş bir alın, göğüste güçlü tüylenme ve zayıf büyüyen bir sakal, üst göz kapakları belirgin şekilde kıvrımlı çok açık renkli gözler, vs. ile temsil edilmektedir. Abdushelishvili tanımlanan özelliklerin toplamına göre her iki grubun birbirine son derece benzediğini ve tam bir bütünlük teşkil ettiklerini kabul ediyor. Keza anılan halkların etnik düzeyde Çeçenler, İnguşlar, Osetler, Çerkesler, Kabardeyler, vs. ye yakınlaştıklarını açıklıyorlar. Yine M.G. Abdushelishvili'nin verilerine göre gerçekleştirilen Kafkasya'nın 12 etnik grubu arasındaki morfolojik uzaklık matrisinin küme analizi Karaçay-Balkarların Osetler, Çeçenler ve İnguşlara yakından benzediğini ve onlarla birleşik bir küme teşkil ettiklerinin ortaya çıktığını bildiriyorlar. Öte yandan Hit ve Gerasimova V.E. Deryabin'in (Abdushelishvili'nin materyalleri de dahil olmak üzere) Kafkasya'nın 220 grubu hakkında farklı yazarların verilerini özetleyen geniş çaplı bir çalışma yaptığını naklediyorlar (2003; 2008): Bu çalışmaya göre çok değişkenli kanonik analiz kullanılarak, üç örnek küme belirlenmiştir. Bunların en büyüğü Güney Kafkas ırkının varyantlarından biri olan Balkan-Kafkas ırkına ait örneklerin çoğunluğunu içeriyordu. Bu küme içinde (Karaçay-Balkarların da dahil olduğu) Nah-Dağıstan alt kümesi ayrıldı. Somatolojik olarak bu alt kümenin tüm gruplarının Kafkas tipinin özellikleri ile karakterize olduğu ortaya çıktı.

Yine yazarlar **Odontolojik/Dış bilimsel** özellikler bakımından Karaçay-Balkarlar, Osetler ve İnguşlarda Alan karışmasına bağlı alt azı dişlerinin dört uçlu biçimlerinin görülme sıklığının arttığını ve ikinci alt azı dişlerinin dört uçlu olduğunu belirterek diğer özellikler itibarıyla Karaçaylar ve Balkarlar'ın genel Kafkas arka planında farklılık göstermediklerini ifade ediyorlar.

Bundan sonra **dermatoglyphics/parmak izi bilimi** yönünden yapılan araştırmalar hakkında da kısa bilgi veriyorlar: G.T. Hit, 1966-1967'de iki dağınık öğrenci grubunu inceledi: Karaçay'dan (104 erkek ve 82 kız), Balkar'dan (101 erkek ve 85 kız (Hit, 1983). Araştırmacı her iki grubun da Kuzey Kafkasya halklarının karakteristik özellikleri ile karakterize olduğunu ve alışılmadık derecede benzer olduklarını tespit etti: Pratik olarak ikiz halklar oldukları teyit edildi. Keza Kafkasya'nın tüm ana etnik gruplarından Karaçaylar ve Balkarların birbirine çok yaklaşan 41 örnekten oluşan sistemde, ana Gürcü alt etnik grupları, aynı şekilde Kafkasya Rumları, Mokh Gürcüleri, Kumuklar ve Ermeniler tek bir kümede birleştiler (Hit, 1983. s. 101).

Kafkas örneklerinin sayısının 84'e yükselmesiyle (Aslanishvili, Hit 1986; Hit, 2004), Karaçaylar bir dizi özellik açısından daha ziyade Balkarlara, çok az ölçüde de Azeriler, Abazalar, Adıgeler, Kabardeyler, Abhazlar ve Ermenilere yakınlık gösteriyorlar. Balkarlar da en çok Karaçaylar ve daha az ölçüde Abazinler, Azeriler, Kabardeyler, Ermeniler, Abhazlar, Çerkesler ve Osetler ile benzerlik gösterdiler.

Araştırmacıların Karaçaylar ile Balkarları antropolojik inceleme sinden ortaya çıkan sonuçları özetlersek: Her iki halk da yerli kökenlidir ve miladi I. binyıla kadar geriye dönük izlenen diğer dağ halklarıyla (kranyolojik) benzerlikler taşıdığı kanıtlanmıştır. Karaçay-Balkarların etnik oluşumunda (farklı dil ve ırka ait) sonradan gelen yabancı gruplar yer almıştır. Ancak ne Alanlar ne Altın Ordalılar ne de Altın Orda sonrası gelen Orta Asyalı gruplar daha sonraki zamanların nüfusunun (modern nüfusun) antropolojik özelliklerinin oluşumunda önemli bir etki yapmamıştır.

Etnogenez. Sözü geçen eserde “*etnogenez bahsi*” bizzat M. C. Karakëtov tarafından kaleme alınmıştır. Karakëtov yukarıda adını verdiğimiz eserde Karaçay-Balkarlar'ın etnik kökenlerini etnik tarih açısından ele alarak vardığı sonuçları açıklıyor.

Konuya girerken Kafkasya uzmanı bilim adamlarının (Aleksseev 1972, Krupnov 1960, Alakseyeva 1963) eserlerine atıfta bulunarak onların “Karaçay-Balkar halkının etnogenezi sorunu, esas olarak Karaçay-Balkar etnik topluluğunun (eski Kafkas) otokton kökenliliğini iddia etmemize izin veren arkeolojik, antropolojik ve etnografik materyaller ve tarihi kaynaklar temelinde çözülür” hükmünü benimsediklerini belirtiyor.

Devamla Merkezi Kafkasya'nın dağ eteklerinde yerleşen ve günümüze kadar işgal ettikleri topraklarda yaşayan halkların (kadim yerli kabilelerin antropolojik özelliklerinin korunması) sonucunda etnik formasyonlarını tamamladıklarını bildiriyor. Yazara göre Merkezi Kafkasya'nın kadim otokton nüfusu, Türk-dilli ve muhtemelen İran-Dilli (etno-kültürel unsurların) inzimam ettiği Karaçay-Balkarların etnogenezinin temel substratı idi (Aleksseyev 1974).

Bundan sonra yazar Karaçay-Balkarların etnik oluşma sürecinin Erken Bronz Çağından itibaren geçirdiği istihaleleri ele alıyor.

Karaçay-Balkarların yaşadıkları toprakların temelde yerli olan Maykop Kültürü taşıyıcılarının yaşam yerlerinin bir parçası olduğunu ve onların (etnik) oluşumunun tamamen yerli Kafkas temelleri üzerine oturduğunu, keza Yakın-Doğu'nun etkisinin de söz konusu olduğunu ifade ediyor (Munçayev, 1975/376). Mamafih Maykop Kültürü Taşıyıcılarının eski yerel kabilelerin fiziksel antropolojik yapılarında derin izler bırakmadıklarını, bilakis onlardan etkilendiklerini bildiriyor. Devamla bu dönemin en önemli olayının “Antik Kurgan Kültürü Taşıyıcılarının Avrasya Stepplerinde ortaya çıkmaları” olduğuna dikkat çekiyor. Aslında Maykop Kültürü'nün Kurgan Kültürü'nün yerel bir uzantısı olduğunu ve bu step kültüründen hem Karaçay'ın yüksek kesimlerinde yaşayan hem de Orta Kafkas-Önü'nün etek kısımları ile düzlük alanlarında yaşayan bir kısım kabilelerin etkilendiğini, mesela Nalçık ve Kişpek köyü yakınlarında yapılan kazılarda ortaya çıkartılan anıtsal dolmen benzeri mezarlar ve diğerlerinin buna örnek olduğunu beyan ediyor (Çeçenov, 1984, s. 228, 252). Keza “Orta Bronz Çağında Kurgan Kültürü takipçileri bölge topluluklarında fiziksel antropolojik bakımdan kalıcı iz bırakmasalar da etno-kültürel karışma sonucu Kuzey Kafkas Kültürü'nün şekillenmesinde etkili oldular” diyor (Markovin, 1960, Nr. 99, S. 30-86; Betrozov, Nagoev, 1984, Bd. 1, S. 85). Bununla birlikte Kafkas Kültürü'nün genel olarak Maykop Kültüründen büyük ölçüde farklı olduğunu ve araştırmacılar arasında “Kafkas Tarihsel Kültürü Bölgesi” adı altında yaygın bir şekilde tanındığını vurguluyor. Öte yandan “Kuzey Kafkasya Yerlileri” üzerindeki step etkisinin yanı sıra en başından itibaren Katakomp Mezar Kültürü Taşıyıcılarının da “Kuzey Kafkasya Tarihsel Topluluğu”nun oluşumu üzerinde önemli iz bıraktığına dikkat çekiyor (Çeçenov, 1984). Katakomp'lara ait anıtların (MÖ. III bin yılın ikinci yarısı ile II. bin yılın ortaları) Karaçay'ın Dağ Eteklerinde ve Cögetey Ayağı/Ust-Ceguta yakınında yer alan Kholodnorodni-kovsky'de ortaya çıkarıldığını söylüyor.

Geç Bronz ve Erken Demir Çağı'nda etnik süreçlerin daha yoğun ve çeşitli hale geldiğini ve bu proseslerin “Koban Kültürü” (MÖ XII-IV. yüzyıllar) olarak bilinen yeni bir kültürün oluşumuna yol açtığını, batıda Urup Nehri'nin yukarı kesimlerinden doğuda kuzeybatı Dağıstan'a kadar geniş bir alanı kapsayan bu kültürün Kuzey Kafkasya'nın hemen hemen tüm modern halklarının etno-genetik oluşumunda önemli bir alt tabaka veya ana çekirdek teşkil ettiğini (Kozenkova, 1989) ifade ediyor. “Koban Kültürü Taşıyıcıları” kadim atalarından sadece geleneksel hançer ve iğne gibi nesneleri değil, aynı zamanda yerel çömlek unsurlarında, mezar odaları inşa etme yöntemlerinde”, v.s. de de belirli özellikleri tevarüs ettiklerini (Kozenkova, 1989/257) vurguluyor.

Bundan sonra yazar Merkezi Kafkas-Önü topraklarında Demir Çağı'nın şafağında ("Kurgancılar" ve "Katakompçuları takiben") üçüncü bozkır kabileleri dalgasının (MÖ IX-VII yüzyıllar) ortaya çıktığını ve bunların Kafkas-Önü eteklerinde stratejik olarak önemli bir dizi noktayı kontrol altına aldıklarını ve kısmen “Kobanlılarla” karışan (Batchaev, 1985, s. 54), daha ziyade çeşitli etno-kültürel özellikleri olan, keza ekonomik ve kültürel bir tipin ortak özelliklerine sahip bir kabile ittifakı teşkil eden Kimmerler olduğunu haber veriyor. Kimmerleri (hakimiyetleri MÖ. VII. yy başları ile MÖ. III. yy sonları arasında hüküm süren) İskitlerin takip ettiğini, bunların Kafkas-Önü düzlüklerine de egemen olduklarını ve Keferov'a göre İskitler ile Geç Koban Kültürü nüfusunun karışma sürecinin MÖ. IV. yy ile Miladi III. yy arasında cereyan ettiğini hatırlatıyor (Kerefov, 1988/101). M. C. Karakëtov ayrıca bazı araştırmacıların İskitlerin etnik ve dilsel açıdan (Kadim

İran-dilli, Proto-Finno-Ugric, proto-Türk, vs. kabilelerin) İskit masifinde yer alan kabilelerin heterojenliğine işaret ettiğine de dikkat çekiyor.

Yazar devamla Sarmatların ve onların soyundan gelenlerin Orta Kafkas-Önü steplerinde ve dağ eteklerinde yerleşim döneminin MÖ III. yüzyıl-MS III. yüzyıl arasını kapsadığını, aynı dönemde Karadeniz ve Hazar Denizi arasında Aorslar, Siraklar, Tocharlar ve Massagetler gibi Sarmat çevresi kabileleri ile Miladi I. yüzyıldan itibaren Alanlar'ın yaşadıklarına işaret ederek Koban Kültürü'nün o dönemki nüfusunun Sarmat Döneminde de dağlık bölgelerde yaşamaya devam ettiğini, bu komşuluğun arkeolojik olarak teyit edildiğini bildiriyor (Abramova, 1989).

Keza bölgenin dağlık ve tepelik bölgeleri de dahil olmak üzere Kuban-Terek nehirler arası nüfusu arasında yeni karışma süreçlerinin Miladi ilk yüzyıllarda başlamış olmasının oldukça mümkün olduğunu, Gaius Plinius Secundus'un (MS I. yy), Meotida (Azak Denizi) kıyılarından Stavropol Yaylası'na kadar yerleşik halkları tanıtan "Doğal/Naturel Tarihi" nde Kamaklar, Avtaklar, Oranlar, Karastaslar'dan bahsettiğini ifade ederek arazinin adının Karastas-Khorutson adını andırdığına dikkat çekiyor.

Yazar daha sonra (Begeulov-Batçaev ve Akkieva ile birlikte hazırladıkları) bölümde Orta Çağ'da yaşanan etnik ve sosyo-politik süreçler hakkında bilgi veriyor. Bu dönemde Kuzey Kafkasya'nın etnik haritası üzerinde (Hun baskısı sebebiyle ortaya çıkan) Kavimler Göçü'nün önemli rol oynadığını, Hun çevresi kabilelerinden Onogurlar, Ogurlar, Sabirler/Savirler, Kutrigurlar, Abarlar, Hazarlar, Saragurlar, Eftalitler/Ak Hunlar (Alemani 2003/506, 507) ve diğerlerinin Yerel Kabileler ile olan ilişkilerine dikkat çekiyor, bunların dil ve kültür yönünden etkilerini kısaca izah ediyor. Özellikle anılan kabilelerden yadigâr kalan toponimler üzerinde duruyor. Keza Hunların baskısıyla Alan Devleti'nin zayıfladığını, Alanların bir kısmının Merkezi Kuzey Kafkasya'ya taşındıklarını, bunların daha sonra Hazar Kağanlığının zayıflaması üzerine devlet oluşturarak (Alan Krallığı) şeklinde bağımsız hale geldiklerini, Alan krallığı döneminde (X-XII yüzyıllar), Türk etno-dilsel bileşenin yalnızca Hazar-Bulgar, Hun-Savir ve Peçenek boyundan oluşmadığını, aynı zamanda Kuman /Kıpçak etnik grupları ile Türk dilli Alanlar ve Asların da aynı bileşene dahil olduğunu, diğer yandan Orta Çağ yazarları tarafından kaydedilen Türki yer adlarının genelde Kuban ve Terek'in yukarı kısımlarında, yani Alanya'nın bir bölümünde yoğunlaştığını, tüm Alanlar ve Asları Türk olarak kabul etmenin pek mümkün olmadığını, öncelikle Oset dilini içeren Doğu İran dillerine kadar uzanan birçok yer, nehir vb. ismin var olduğunu belirtiyor.

Aynı şekilde Geç Orta Çağ Altınorda Dönemi ve Timur İşgali sırasında cereyan eden olaylar ile Karaçay-Balkarların Osmanlı, Kırım ve Rusya ile olan ilişkileri hakkında bilgi veriyor, ancak bu sonrakilerin Karaçay-Balkarların etnik oluşumuna doğrudan etkisi olduğu söylenemez.

Böylece Murat Caddayevîç Karakëtov'un Karaçay-Balkarların etnik oluşum süreci hakkında verdiği bilgileri özetlemiş olduk. Yazarın belirgin özelliği, (genelde) diğer yazarlar gibi Alanlar Türk dilli mi İran dilli mi polemikğine pek girmiyor. Her iki dili konuşan Alan grupların mevcudiyetini kabul ediyor. Karaçay-Balkarların etnik kökenini otokton (Kafkas Nüfusu) temeline oturtuyor. Bu temelin yahut nüvenin en iyi bilinen topluluğunun da Koban Kültürü Taşıyıcıları olduğunu vurguluyor. Sonradan Avrasya'nın göçebe Kurgancılarının Katakomp Mezar Kültürü taşıyıcılarına, Kimmerlerden İskitler ve Sarmatlara, Hunlar ile Bulgarlardan Alan-Aslara ve diğer bazı Türk dilli kavimlere kadar Karaçay-Balkarların yaşadıkları topraklara sızan yabancı unsurların Kobanlılarla kurdukları ilişkiler üzerinde duruyor. Bütün bu açıklamalardan sonra Karakëtov'un kuzeyli (Göçebe Steplilerin) Karaçay-Balkarların etnik sürecinde az veya çok etkili oldukları görüşüne sıcak baktığını, esas temelin Otokton Substrat/katman olduğunu kabul ettiğini söyleyebiliriz.

G K. Canberidze. 22-26 Haziran 1959 Nalçık Konferansı'nın katılımcılarından Gürcü Antropolog G.K. Canberidze "Karaçay ve Balkar Halkları ile İlgili Antropolojik Materyaller" konusunu işleyen sunumunda ilginç bilgiler vermiştir. Canberidze bazı araştırmacıların Karaçay-Balkarların Türk Dilli olmasını, onların Kafkasya'ya doğudan gelen Mongoloid grupların torunları olmasına bağladıklarını hatırlatarak "antropolojik materyallerin toplanmasından sonra incelenen tüm özelliklerin kapsamlı bir analizi yapılmıştır. Analiz sonunda

Karaçay-Balkarların arasında (şüpheye yer bırakmayacak) derecede Mongoloid unsurların olmadığı ortaya çıkmıştır” tespitinde bulunuyor. Ona göre *üst göz kapağının yapısı* antropolojik bir kriterdir. Konuyla ilgili olarak Karaçaylar ve Balkarlar ile Kafkasya Nogayları arasında yapılan karşılaştırılmalı analizlerde Karaçay-Balkarlarda Moğol unsurlarının olmadığı gerçeği kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir iki örnek verelim: Üst göz kapağı kıvrımı Moğolların en karakteristik özelliğidir. Karaçaylar ve Balkarlar ile Nogaylar karşılaştırıldığında bu fark açıkça ortaya çıkar. Nogaylarda üst göz kapağı kıvrımının bulunma oranı çok yüksektir (%96). Aynı şekilde göz kapağı kıvrımının ifade yoğunluğu Karaçay-Balkarlardan çok daha fazladır. Epicanthus (göz çevresinde bulunan deri kıvrımı, buna Moğol kıvrımı da denir) Nogaylar arasında çok büyük oranda bulunurken (%34,7), Karaçaylar arasında sadece iki vaka tespit edildi, Balkarlarda ise hiç rastlanmadı. Ayrıca yüz ve vücut kıllanması, yüzün yatay profili, elmacık kemikleri çıkıntıları yönünden de Karaçay-Balkarlar Nogaylardan çok farklıdır ve tıpa tıp Kafkasion tipi temsilcilerinden Yukarı Svanlara ve Cav bölgesi Osetinlerine benzerler. Göz renginde de aynı durum söz konusudur.

Nogaylarda siyah göz oranı (%37,6) çok fazla iken, Karaçaylarda (%4) tür. Hatta açık renkli gözlerin yüksek oranı bazı yönlerden onları en yakın güney komşuları Svanlar ve Dağ Rachinlerinden ayırır ve bu bağlamda Dağlık Kafkas gruplarının doğu kesiminin temsilcileri Tushinler, Khevsurlar, Pshavlar ve Osetler’e yaklaştırır. Başka yönlerden de birçok kanıt sıralamak mümkündür. Boy uzunluğu itibarıyla Karaçay-Balkarlar kısa boylu Nogayları bırakın Kafkas grupları Kabardeyler, Adıgeler, Abazinler, vs. den daha uzundurlar.

Ya. A. Federov. İstoriçeskaya etnografiya Severnogo Kavkaza “Arkheologi i etnografiya”⁴² isimli eserinde etnografi, arkeoloji, antropoloji ve dilbilim alanındaki kaynaklara dayanarak Modern Kuzey Kafkasya Halklarının etnik tarihini incelemiştir. Çok dilli ve çok sayıda alt etnik grupların bir arada yaşadığı bir coğrafyada “etnik köken” konusunu ilmi yanılığa düşmeden sistematik bir biçimde işlemek derin uzmanlık gerektirir. Bu bakımdan Federov’un çalışmasına büyük önem veriyorum.

Yazar anılan eserinde modern antropoloji bilimine göre tek mil Kafkasya yerli nüfusunun Büyük Europoid/Kafkasoid ırka, daha doğrusu bunun güney dalına, yani Batı Asya çemberine aittir, tespitiyle söze başlıyor.

Batı Asya tipinin bu çeşidi, ana göstergelerde dağlık Kafkasya gruplarına yönelik değişikliklerle karakterize edilir. Antropolog M. G. Abdushelishvili’ye göre anılan tip İber ve Kolkhis tiplerini içerir. Bunlardan Kolkhis tipi, (Pontik tipine) doğru dönüşmüş Batı Asya tipidir. Keza Adıge tipi, Kafkasya’daki Akdeniz-Balkan ırkının en "saf" türü olarak kabul edilir. Bu görüş V.V. Bunak tarafından tanımlandı ve M.G. Abdushelishvili tarafından da desteklendi. Buna karşılık Adıge tipi, Kuzeybatı Kafkasya’nın yerli gruplarının (Kabardeyler, Adıgeler, Abazinler, Çerkesler* ve kısmen İnguşlar) bir parçasıdır.

Bu arada Kafkasion tipinden de söz etmek gerekir. Kafkasion terimi Gürcü antropologlar tarafından önerilmiştir ve G. F. Debets’e göre "Kafkas tiplerinin **en Kafkas olanı**"nı temsil ediyor. Federov Modern Gürcistan’ın tüm dağ grupları (Svanlar, Raçinler, Khevsurlar, Pşavlar, Tuşinler); Gürcistan dışında (İnstinler, Andiler, Dargılar, Didoylar, Avarlar, Laklar, Lezgiler Kuruzlar, Çeçen-İnguşlar, Karaçay-Balkarlar ve Osetinler) Kafkasion tipine mensupturlar. Kafkasion tipinin şu anda Büyük Kafkasların yamaçlarında yaşayan tüm etnik gruplarda hâkim olduğu ve diğer gruplardan ve güney Kafkasyalı tiplerden (Ermeni ve Azeri) tamamen izole olduğu ve bu durumun "yerli tiplerin iç gelişmesinin sonucu" olduğu hususunda M. G. Abdushelishvili ile hemfikir olduklarını beyan ediyor (Federov 1983).

Bütün bunlar, V.V. Bunak tarafından tanımlanan Pontik tipin varyantlarıdır. Kafkasya’daki Pontus tipi Küçük Asya, Balkanlar ve Doğu Akdeniz dahil olmak üzere geniş bir alanın kuzey kısmını temsil eder. V. Bunak

⁴² Ya. A. Federov. İstoriçeskaya etnografiya Severnogo Kavkaza “Arkheologi i etnografiya” İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta 1983.[Историческая этнография Северного Кавказа — Федоров Я.А. (klex.ru)]

* Tüm Adıge kabilelerini ihata eden “Adıge” yahut “Çerkes” etnisitesi dururken bir kısım (Kabardeyler ile Besleneyleleri) içeren ayrı bir “Çerkes” etnisitesi ihdas etmeyi doğru bulmuyorum ve bunu politik ve ayırıcı bir yaklaşım olarak kabul ediyorum. Bilim adamlarının bu hususa dikkat etmeleri gerekir.

anılan bölgelerden gelen paleoantropolojik materyallere istinaden şu sonuca vardı: Bir zamanlar, belki de Neolitik çağda, bazı kabileler Küçük Asya'dan Karadeniz kıyısı boyunca bugünkü Batı Gürcistan'a ve daha sonra modern Abhazya, Adıgey ve Kuzey Kafkasya'ya doğru ilerlediler. Mamafih Bunak'ın tereddütlü şekilde ifade ettiği Karadeniz kıyı güzergâhını takip ederek Levant ve Anadolu'dan Kafkasya'ya gelen göçmen topluluklarının **G2a** haplogrubuna* dahil oldukları kanıtlanmıştır.

Keza son yıllarda dilbilimciler Abhaz-Adıge grubunun modern dillerindeki (arkaik kalıntılar) ile Küçük Asya'nın ölü dillerinin (mesela Hatti Dili) bazı özelliklerini karşılaştırarak V.V. Bunak'ın hipotezini doğruladılar. Böylece Antropologların “antropolojik tiplerin yayılmasına (dil ve kültürün) yayılmasının eşlik ettiği” tezleri de doğrulanmış oldu.

Güney doğu ve Güney Karadeniz bölgelerini Batı Asya'nın orta kısımlarına bağlayan en eski yol burada yer alır ve eski insanlara Karadeniz kıyılarını takip ederek Kuzey Kafkasya ve ötesine geçme imkânı sağlar. İkinci bir yol da Hazar Denizi'nin kıyısını takip eden yoldur ve Yakın Doğu'yu Trans Kafkasya ve Batı Hazar üzerinden Kafkas Dağ zincirini aşır Kuzeydoğu Kafkasya ve Güney doğu Avrupa bozkırlarına bağlar. Doğu Akdeniz ve Küçük Asya'dan hareketlenen eski insan toplulukları Karadeniz bölgelerinde zamanla nasıl “Pontus tipi” ni teşkil ettilerse, aynı bölgelerden hareketlenen ve aynı ırka mensup eski insanların diğer bir kısmı da “Hazar tipi”ni teşkil ettiler. Hazar tipinin çeşitli varyantları Dağıstan'ın kıyı nüfusu arasında (Kumuklar, bazı Dargılar, Lezgi grupları ve ayrıca Azerbaycan'da Türk nüfusu arasında) temsil edilmektedir. Dağıstan'da Batı Asya'nın eski (ölü) dilleri üzerinde yapılan dilsel çalışmalar Urmiye Gölü ve Van Gölü bölgelerinden kuzeydoğu Kafkasya'ya doğru antik göçlerin varlığına işaret ediyor. Mesela dilbilimciler Hurri Dili unsurlarının yeniden yapılandırılan Dağıstan-Nakh proto-dili örneklerinde bulunduğu dikkat çektiler. Neticede bu bölgede de Akdeniz ırkının Yakın-Asya tipinin yayılma alanının (kuzey çevresi) olarak karşımıza çıkıyor.

Diğer yandan Tunç Çağı boyunca antropolojik tipte kademeli olarak değişiklikler husule geldi. Değişmenin kademeli olması nüfusun sürekliliğini, yani herhangi bir kopukluk olmadığını gösterir. Zaten Tunç Çağı'na ait paleo antropolojik materyaller o dönem nüfusun devamlılığını gösteriyor.

Abdushelishvili'nin de teyit ettiği gibi, Gürcistan topraklarından elde edilen sonraki tüm antropolojik veriler, Erken Orta Çağ dönemine kadar oluşan morfolojik benzerliklerle ilişkilidir ve bu durum genetik sürekliliğin doğasında vardır.

Hakikat halde sadece Gürcistan'ın değil, Kafkasya'nın dağlık bölgelerinin paleo-antropolojik materyalleri (Dağıstan'da Ginchi ve Kuzey Kafkasya'nın ovalarında, dağ eteklerinde, Erken Tunç Çağı Nalçık Kurganı) güney Akdeniz'in (dolikosefal) özelliğinin varlığına işaret eder. Bununla birlikte, XVI-XVIII yüzyılların Orta Çağ serileri (mesela Rustav ve Khevsur) alışılmadık derecede büyük bir elmacık çapına sahip kafatasları verir. Keza Gürcü dağlı grupları ve Kuzey Kafkasya'nın bazı dağlıları (Karaçaylar, Balkarlar ve Osetler) dünyanın en geniş yüzlü Europoidlerini temsil ediyor. Kafkas Dağlılarının antropolojik tipinin oluşumuna ilişkin, Kafkasion tipi olarak adlandırılan başka hipotezler de vardır. Bazı araştırmacılar (V.P. Alekseev), Kafkasionların çok eski zamanlardan beri Kafkas Dağları'nın yamaçlarında yaşayan, masif ve geniş yüzlü antik Kafkasion tipinin torunları olduğuna inanıyor. V. P. Alekseev'e göre, dağ nüfusunun asırlık izolasyonu, zamanımızda Kafkasion tipinin temsilcilerini etkileyen geniş yüzlü ve iriyarı cüsse formların korunmasına katkıda bulunmuştur.

* Batı Kafkasya ve Merkezi Kafkasya otokton popülasyonları için karakteristik olan Y kromozom haplogruplarının en yaygın olanlarından biri. Bu gruba dahil topluluklar nispeten geç dönemde (Neolitik Çağda) Levant ve Anadolu'dan Batı Kafkasya ve Merkezi Kafkasya'ya gelen ilk çiftçi toplulukları teşkil ederler. Bilindiği gibi bu bölgede modern Abhazlar, Abazinler, Adıgeler, Karaçaylar, Balkarlar, Çerkesler, Kabardeyler, Osetler ve Migreller bulunmaktadır (Kutuev 2010; Tavkul 2023, 22).

Diğer bazı araştırmacılar (MG Abdushelishvili, AG Gadzhiev) “Dağlık ortamın geniş yüzölçümlü brakisefallerin sayısal olarak büyümesine katkıda bulunması olası değildir” şeklinde karşı çıktılar.

Peki bu duruma göre Kafkasion tipinin kökeni nasıl açıklanır? M. G. Abdushelishvili, G. F. Debets ve diğer bazı araştırmacılar tarafından yürütülen gözlemler, şu güçlü varsayıma katılmamızı sağlıyor: Aşağı yukarı tek mil Kafkasya'nın (özellikle de dağlık kesimin) modern nüfusunda geniş yüzölçümlü brakisefalleşmenin bariz baskınlığı, çağsal/dönemsel brakisefalleşmenin doğal sürecinde cereyan eden gelişmenin bir sonucudur. Kafkasya'daki dağlı gruplar arasında Kafkasion tipinin karakteristik özelliği olan çok sayıda sarı saç ve el göze rastlanması hem dağlarda aşırı güneş radyasyonu hem de dış dünyadan büyük ölçüde izolasyonla açıklanmaktadır.

Bize göre siyah rengin genetik olmaması gibi sarı saç, el göz, açık tenlilik de ırksal tip özelliği değildir. Mesela günümüzde Pakistan ve Hindistan sınırında 6000 m yükseklikte izole aşayan Hunzalar sarışın, açık tenli el gözle güzel insanlardır. Anılan özellikler Kafkasion tipine münhasır değildir.

Netice itibarıyla Kafkasologlar ve antropologların yapacağı daha ileri araştırmalar, yukarıdaki hipotezlerden hangisinin daha baskın olacağını gösterecektir (Federov 1983).

Ya. A. Federov “M. G. Abdushelishvili, G. F. Debets ve diğer araştırmacılar tarafından yürütülen gözlem ve araştırmalar bu güçlü varsayıma katılmamızı sağlıyor” ifadesine rağmen kesin bir sonuca varmıyor. Sorunun çözümünü gelecekteki araştırma sonuçlarına bırakıyor.

Bence Kafkasion tipinin ortaya çıkışı hakkında V.P. Alekseev'in hipotezi akla daha yakın görünüyor.

Valery Pavloviç Alekseev*. Ünlü Rus antropolog V.P. Alekseev çeşitli eserlerinde Kafkas Halkları'nın kökenlerini antropolojik yönden incelemiş ve ikna edici tespitlerde bulunmuştur. Aynı zamanda tarihçi olan ünlü bilim adamı konuya derinlemesine vakıf olduğu için Kafkas Halklarının kökenleri hakkında araştırmacılara güvenilir kaynak teşkil edecek eserler vücuda getirmiştir. V.P. Alekseev “İstoričeskaya Antropologiya i Etnogenez 1989”⁴³ isimli eserinin (Antropolojik Veriler Işığında Balkarlar ve Karaçayların Kökenine İlişkin Bazı Sorunlar- s. 241/247) ara başlıklı bölümünde konumuz hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.

Yazara göre Paleo-antropolojik materyal, türün zaman içindeki değişimini kavramaya ve başta arkeoloji olmak üzere ilgili disiplinlerden gelen verilerle karşılaştırıldığında bunun nedenleri sorusunu yanıtlamaya yardımcı olur. Yeterli materyalin bulunmadığı durumda şimdiki halkların kökeni sorununu çözmede yetersiz kalır. Böyle bir durumda tarihsel olaylar arasında (dolaylı bir bağlantı) kurabilmek için kültür, dil ve antropolojik tiplerden yararlanılır. Mesela konumuzla ilgili olarak aynı dil ailesine mensup Nogaylar ile Kumuklar arasındaki antropolojik tip farklılığı bize (dolaylı) bir fikir verebilir. Nogayların ırksal bileşiminde açıkça bir Moğol karışımı fark edilir. Buna karşılık Türk-Dilli Kumuklarda hiçbir Moğol karışımı yoktur. Onlar aynı dili konuşan Nogaylara değil, farklı bir dil konuşan bitişik komşuları Dargılara benzerler.

Bunun izahı şudur: Kumuklar kendi bileşimlerine önemli sayıda Türk yerleşimciyi dahil etmeden onların dilini ödünç almıştır ki bu durum çok olasıdır. Ancak böyle bir sonuca sadece antropolojik verilerin dikkate alınması temelinde varılabilir. Mesela Kumukların Dağıstan'ın diğer halklarına kültürel yakınlığını gösteren etnografik araştırma sonuçları anılan tezle tamamen tutarlıdır.

Yukarıda anlatılanlar antropolojik verilerin tam bir tarihsel kaynak olarak kullanılma olanaklarını göstermektedir. Netice itibarıyla Paleo-antropolojik materyal, tipin zaman içindeki değişimini kavramaya ve başta arkeoloji olmak üzere ilgili disiplinlerden gelen verilerle karşılaştırıldığında bunun nedenleri sorusunu yanıtlamaya yardımcı olur. Ama bu yeterli değildir. Modern nüfusun incelenmesi, antropolojik tiplerin bölge

* **Valery Pavlovich Alekseev** (1929- 1991)- Sovyet antropolog, tarihçi ve arkeolog, tarihsel antropoloji ve insan ırklarının coğrafyası alanında uzman. 29 Aralık 1981'den itibaren SSCB Bilimler Akademisi'nin Tarih Bölümü'nde (Etnografya) sorumlu üye olarak görev yaptı. 23 Aralık 1987'de akademisyen ünvanını aldı. 7 Kasım 1991'de Moskova'da öldü.

⁴³ V.P. Alekseev. İstoričeskaya Antropologiya i Etnogenez Moskva «Nauka» 1989. [[Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез \(arheologija.ru\)](http://alekseev.v.p.istoricheskaya-antropologiya-i-etnogenez(arheologija.ru))]

genelinde dağılımının bir resmini çizse de bunların antikliğini ve oluşum aşamalarını belirlemeye yardımcı olmaz. Dolayısıyla hem bunların hem de diğer verilerin karşılaştırılması, tiplerin geçmişinden günümüzdeki bölgesel dağılıma geçmeyi ve elde edilen bilgileri tarihsel sorunları çözmek için kullanmayı mümkün kılar. Buna rağmen her iki durumda da alınan bilgilerin farklı doğasından dolayı doğrudan karşılaştırma yapmak çok zordur. Bu yüzden karşılaştırma sürecinde somatolojik materyalden paleo-antropolojik materyale geçişte bir köprü olan ve bunların bağlantısındaki hatayı önemli ölçüde azaltan (modern nüfusun) kranyolojik özelliklerinin incelenmesi özel bir önem kazanmaktadır.

Ancak modern ya da moderne yakın toplumlara ilişkin kranyolojik materyallerin antropolojik çalışma pratiğine yaygın biçimde dahil edilmesi son yıllarda başladı ve bu alanda hala birçok boşluk var.

Bu boşluklar arasında Karaçaylar ve Balkarların kranyolojisi ile ilgili materyallerin neredeyse hiç bulunmaması da yer alıyor. Bu sebepten kısıtlı Balkar kranyolojik serilerine ilişkin verileri yardımcı olarak kullanmak suretiyle kendimizi somatolojik ve paleo-antropolojik materyallerin değerlendirilmesiyle sınırlamak zorundayız (Alekseeva 1989).

Yazar Karaçay ve Balkar nüfusunun fiziksel özelliklerinin incelenmesi, geçen yüzyılda R. F. von Erkert'in beş Karaçay bireyi

üzerinde yaptığı ölçümle başladığını⁴⁴, bunu N. A. Vyurubov⁴⁵, İ. İ. Pantyukhov⁴⁶, S. Sommer⁴⁷ ve İ. S. Shchukin⁴⁸'in çalışmaları izlediğini, ne var ki bunların çalışmalarının modern antropolojide kullanılmaya uygun olmadığını hatırlatarak V. İ. Levin' in⁴⁹ 1926-1928 yıllarında topladığı ve Kuzey Kafkasya etnik gruplarını oldukça kapsamlı bir şekilde ihata eden verileri kullanacağını bildiriyor.

V.İ. Alekseev'in verdiği bilgilere göre V.İ. Levin (yüzde veya vücutta) olduğunu belirtmeden deneklerin saç gelişim özellikleri hakkındaki verileri yüzdelemiştir. Zayıf, orta ve gür saç uzaması sonuçları sırasıyla 1, 2 ve 3 gibi puanlarla belirlendiğinde üç noktalı bir ölçek elde edilir.

Bu yöntem üçüncül saç büyümesi yoğunluğuna ilişkin ortalama puan hesaplanırken, kıyaslanan gruplar arasındaki farkın tespitini mümkün kılar. Sonuçta Karaçay-Balkarlar, Kuzey Kafkasya'nın diğer gruplarına yaklaşıp yaklaşarak Nogaylardan açıkça uzaklaşırlar:

Karaçaylar 2.28 (208)

Balkarlar 2.21(153)

Kemğuyalar 2.25 (73)

Abdzekherler 2.36 (98)

Armavir Besleneyleri 2.16 (39)

Karadeniz Şapsığları 2.20 (79)

Zelenchuk Besleneyleri 2.13 (63)

Kuban Şapsığları 2.21 (77)

Kabardeyler 2.32 (82)

Bjeduğlar 2.28 (89)

Abazinler 2.12 (94)

Dağ Yahudileri 2.30 (57)

⁴⁴ 1. Fon-Erkert R. F. Antropologicheskiye izmereniya kavkazskikh narodov i opisaniye izmerennikh subyektov // Izv. Kavkaz, otdniya Rus. georgiya. Tiflis, 1884-1885. T. 8.

⁴⁵ Vyurubov N. A. Otchet o poyezdke na Kavkaz letom 1890 goda // Tr. antropol. otd. Ova lyubiteley yestestvoznaniya, antropologii i etnografii. M., 1890. T. 12, vıp. 9.

⁴⁶ Pantyukhov I. I. Antropologicheskiye nablyudeniya na Kavkaze. Tiflis, 1983.

⁴⁷ Sommer S. Note volanti sui Karatciai ed alcune misure di Abasa, Kabardini e Abasekh // Arch. anthrop. e ethnol. Firenze, 1901. Vol. 31.

⁴⁸ Shchukin I. S. Materialy dlya izucheniya karachayev // Rus. antropol. zhurn. 1913. № 1/2.

⁴⁹ Levin V. I. Etno-geograficheskoye raspredeleniye nekotorykh rasovykh priznakov u naseleniya Severnogo Kavkaza // Antropol. zhurn. 1932. № 2.

Nogaylar 1.38 (108).

Değerlendirme: Bu verilere göre Kuzey Kafkasya'nın farklı halkları arasında üçüncül saç çizgisinin gelişiminin belirlenmesi şu sonuca götürür: Nogayların bileşimlerinde gözle görülür bir Moğol karışımının varlığının bir sonucu olan seyrek kıllanma özelliği açıkça görülüyor. Karaçaylar ve Balkarlar ise bu temelde büyük Moğol ırkına yaklaşıma yönünden herhangi bir spesifik sapma göstermiyorlar.

Üst göz kapağı kıvrımının varlığı yüzdesinin karşılaştırılması daha az önem taşısa da Nogaylar ile Karaçaylar ve Balkarlar arasında keskin farklar vardır:

Noğaylar 61.1(108)

Karaçaylar 46.4(207)

Balkarlar 37.2(156)

Karadeniz Şapsığları 26.0(73)

Kuban Şapsığları 41.0(78)

Bjeduğlar 45.4(97)

Kemğuyler 53.3(75)

Abdzekhliler 31.7(101)

Zelenchuk Besleneyleri 56,9(65)

Kabardeyler 53.1 (81)

Abazinler 65.9(91)

Dağ Yahudileri 13.3(60)

Bu hususta Karaçay-Balkarlar, Abdzekhler, Şapsığlar ve Bjeduğlar hariç diğer gruplardan daha bariz biçimde Noğaylardan uzaklaşıyorlar.

Yukarıdaki verilerden genel bir sonuç olarak, Kumuklar gibi Karaçaylar ve Balkarların da bileşimlerine Türkçe konuşan unsurların (önemli bir kısmını) dahil etmeden Türkçe konuşmaya geçtikleri ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, *Karaçayların ve Balkarların dil yoluyla Türkleşmesi, Orta Çağ Türk halklarıyla genetik akrabalığın değil, kültürel etkileşimin sonucuydu*. V.I. Levin de (antropolojik özellikler açısından) Karaçaylar ve Balkarların diğer Doğu Adıge gruplarından farklı olmadığını yazmıştır.

Kafa indeksi varyasyonlarını göz önünde bulundurduğumuzda da benzer sonuçlar elde ediyoruz. Ve bu temelde Balkarlar ve Karaçaylar dağlık Osetlere ve Kuzey Gürcü gruplarına yaklaşıırken komşu Adıge halklarından farklılaşıyorlar:

Karadeniz Şapsığları 79.0(80)

Kuban Şapsığları 79.8(80)

Bjeduğlar 79.1 (99)

Kemğuyler 78.5(76)

Abdzekhler 80.7(101)

Armavir Besleneyleri 83.0(38)

Zelenchuk Besleneyleri 82.6(65)

Kabardeyler 83.1 (81)

Abazinler 83.4(92)

Nogaylar 84.2(109)

Karaçaylar 85.1(211)

Balkarlar 84.6(314)

Svanlar 86.2(101)

Pşavlar 86,5(105)

Khevsurlar 83.2(97)

Tuşinler 85.4(84)

Raçinler 86,7(103)

İraf Osetleri 84.5(102)

Jav Osetleri 85.2(100)

Yüzün elmacık genişliği ile karşılaştırıldığında özellikle önemli sonuçlar elde edilir. Bu bağlamda, elmacık çapının büyüklük ölçümündeki benzerlik veya farklılık önemli bir kriterdir.

Karadeniz Şapsığları 141.0(80)

Kuban Şapsığları 141.0(80)

Bzheduğlar 141.0 (99)

Chemguiler 141.0(76)

Abadzehler 144.0(101)

Besleneyler-Armavir 146.0 (38)

Besleneyler-Zelenchuk 144.0(65)

Kabardeyler 144.0(81)

Abazinler 145.0(92)

Nogaylar 156.0(109)

Karaçaylar 148.0(211)

Balkarlar 147.0(314)

Svanlar 147.1(101)

Pşavlar 146,5(105)

Khevsurlar 146.6(97)

Tuşınler 146,5(84)

Raçintler 147,6(103)

İraf Osetler 147.2(102)

Jav Osetler 147.9(100)

Sunulan verilerin incelenmesi, bazı Adige gruplarının Kafkas varyantının karakteristik morfolojik özelliklerini sergilediğini göstermektedir. Böylece, Karadeniz Şapsığları, Kemguiler ve Armavir Besleneyleri göreceli boylarıyla ayırt edilirler; Armavir Besleneyleri ve Abazinler nispeten geniş bir yüze ve büyük bir kafa indeksine sahiptir. Bununla birlikte, bireysel karakterlerin Kafkasion varyantına yaklaşma yönündeki varyasyonları (taksonomik olarak değerli) karakterlerin tüm kompleksi boyunca değişkenlikteki bir değişimle aynı öneme sahip değildir. İkincisi oldukça farklı bir biçimde yalnızca Balkarlar ve Karaçaylar arasında fark edilir.

Bu durum antropolojik olarak *Karaçaylar ve Balkarların Büyük Europoid Irkın Kafkasion versiyonunun temsilcileri olduklarını ve dağlık Oset ve dağlık Kuzey Gürcü gruplarına daha yakın olduklarını* öne sürmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu nedenle, Karaçay ve Balkar halklarının etnogeneziyle ilgili soruları ele alırken, *antropolojik verilere dayanarak, bir yandan Balkarlar ve Karaçayların ve dağ Osetlerinin ortak atalarının olduğu varsayımının akılda tutulması* gerekirken, diğer yandan Gürcülerin Kuzey Kafkasya'daki Türk dilinde konuşan ve Abhaz-Adige halklarıyla ortak bir kökene sahip olmaları daha olası görünüyor.

Netice itibarıyla *Karaçaylar ve Balkarlar Büyük Europoid Irka mensupturlar ve bileşimlerinde Moğol karışımının hiçbir izi yoktur*. Europoid Irk içinde Karaçaylar ve Balkarlar, Osetya ve Kuzey Gürcistan'ın dağ grupları arasında en saf haliyle sunulan Kafkasion varyantına aittir. Karaçaylar ve Balkarlar arasında Moğol karışımının bulunmaması, Karaçay-Balkarın etnogenezi hakkındaki Türk hipotezine eleştirel bir bakış açısı getirmeyi mümkün kılar, keza *somatolojik gözlemlerin paleo-antropolojik gözlemlerle karşılaştırılması, Alan hipotezinin de reddedilmesini mümkün kılar* (Alekseev 1989).

Evgenia Pavlovna Alekseeva*. E.P. Alekseyeva "Karachayevtsi i balkartsi drevniy narod Kavkaza" isimli eserininin "Glava I Predki Karachayevtsev i Balkartsev" başlıklı bölümünde Koban Kültürü hakkında kısa bir giriş yaptıktan sonra "Birçok bilim adamına göre **Kuban Kültürü** kabileleri Çerkeslerin/Adıgelerin atalarıdır. Peki öyleyse Karaçay-Çerkes'in dağlık alanları ve dağ etekleri bölgelerinde yaşayan **Koban Kabileleri** kimlerdi?" sorusunu yöneltiyor ve şu cevabı veriyor: "Bu kabileler hakkında yazılı bilgi bulunmadığından soruya cevap bulmak son derece zordur. Yine de geçmişin kalın perdesini kaldırmayı başardık, sorunu çözecek bir kaynak bulmayı başardık. Karaçay'da Ceguta/-Cögetey Nehri'nin yukarı kesimlerindeki Kızıl-Kala köyü civarında bulunan arkeolojik alanların araştırılması bize yol açtı (KÇNİİ seferi, 1960)".

Alekseeva bu girişten sonra tüm Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar'da kendi araştırma verileri ile başka araştırmacıların verileri kapsamında elde ettiği sonuçları şöyle özetliyor: "Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar'da yaşayan (bir kısım) nüfus Koban Arkeolojik Kültürü dönemi ve Alan döneminde (Orta Çağ'da) burada yaşamaya devam etmiştir. Koban dönemi ile sonraki dönemler arasındaki bağlantı yalnızca arkeolojik materyallerle izlenemez. Karaçaylar ve Balkarlar, fiziki tip bakımından Kafkas ırkının Kafkas versiyonuna, yani Koban Kültürünün hakim olduğu en yüksek dağlık bölgelerde yaşayan dağ insanları grubuna aittir. V.İ. Abaev, Koban Kültürünün taşıyıcıları olan kabileler tarafından konuşulan dilin izlerini Karaçay-Balkar dilinde (en eski katmanın) izini sürdürdü. Manevi kültürde (folklorda, destanda) Koban dönemine kadar uzanan birçok ortak Kafkas özelliği vardır (mesela av tanrısı Apsatı kültü gibi). Keza Karaçay-Balkarların süsleme sanatında da Koban motiflerinin izleri sürülebilir".

Alekseeva daha sonra şimdiki Karaçay-Balkar topraklarında yaptığı arkeolojik çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi veriyor ve vardığı sonuçları özetliyor.

Arkeolog Alekseeva yine "Arkheologicheskiye pamyatniki Karachayevo-Cherkesii (1992)⁵⁰ isimli eserinde Modern Karaçay/ Çerkes topraklarında yapılan arkeolojik çalışmalar ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi veriyor, sonra da elde ettiği sonuçları Karaçay-Balkarların kökenleri sorununu aydınlatmada kanıt olarak kullanıyor.

Yazar devamla "Elburuz'un eteklerinde yaşayan Karaçaylar ve Balkarlar hakkında yazılı kaynaklarda XIV. yüzyıldan itibaren bilgi bulmaktayız. Vakı'ya Karaçay ve Balkar isimleri kaynaklarda çok daha sonra (XVII. yüzyıldan itibaren) yer alır. Daha önceki kayıtlarda Karaçaylar ve Balkarlar Alanlar ve Aslar isimleriyle geçmektedir. Mamafih Karaçaylar ve Balkarların XIV. yüzyılda şimdiki Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar dağlarında yerleşik bir halk olarak yaşadıklarına dair dolaylı kanıtlar mevcuttur" bilgisini veriyor ve XIV-XV. yüzyıllarda günümüz Karaçay ve Balkar topraklarının hangi bölgelerinde Karaçaylar ve Balkarlar yaşıyordu? Sorusunu soruyor ve arkeolojik analizlerinin sonuçlarına dayanarak sorunu aydınlatmaya çalışıyor.

1966 yılında İndiş'ta, Kart-Curt bölgesinde, Arkhız ve Khasaut köylerinin yakınında yapılan kazılarda İndiş'in "Sınla" (Mezarlar) mevkiinde Orta Çağ'a ait mezarlar bulundu. Keza Orta Çağ Kart-Curt mezarlığı keşfedildi (Miziev 1967). 1966 yılında Ya. A. Fedorov (MSU, Etnografya Bölümü) tarafından İndiş Nehri üzerindeki anıtların incelenmesi gerçekleştirildi [Fedorov, 1969, s. 122-129]. Bu mezarlık alanlarından bazıları L.G. Neçayeva tarafından Bronz Çağı'na atfedilmiştir [Nechaeva 1967/39-41]⁵¹.

* Alekseeva Evgenia Pavlovna (1921-1994) Leningrad'da doğdu, Leningrad Üniversitesi'nden mezun oldu (1944). 1951'den itibaren KÇAO'da yaşadı ve çalıştı. Abazaların, Nogayların, Karaçayların, Çerkeslerin eski ve Orta Çağ tarihini inceledi, arkeolojik kazılar yaptı. 1971'de "Karaçay-Çerkesya'nın Eski ve Orta Çağ Tarihi" adlı monografisi yayımlandı.

⁵⁰ E.P. Alekseyeva Arkheologicheskiye pamyatniki karachayevo-cherkesii. Moskva «Nauka» Izdatel'skaya firma «Vostochnaya literatura» 1992.

⁵¹ L.G. Nechayeva. Predvaritel'niye itogi izucheniya skleporukh sooruzheniy Severnogo Kavkaza. – Tezisy dokladov nauchnoy sessii, posvyashchennoy itogam raboti IE AN SSSR (Leningradskoye otdeleniye) za 1966t. (11 – 13 aprelya 1967 g.). L., 1967.

Karaçay kökenli arkeolog H. H. Biciyev başkanlığında 1969 yılında düzenlenen keşif seferinde Kart-Curt, Uçkulan, Hurzuk köylerinin çevresinde kazılar yapıldı. Sol Yaka Kartcurt'ta XVII.-XVIII. yy'lara ait birkaç mezar bulundu. Hurzuk köyü yakınlarında, Geç Orta Çağ mezarlığı keşfedildi ve düzinelerce yarı yeraltı mahzen mezarı kaydedildi (XV-XVIII. yy). Ayrıca Geç Orta Çağ mimari yapıları da incelendi: Hurzuk köyünde, Karaçay Töngertke (Ağaç Kütüğü) evleri, Kart-Curt köyünde, sol yakadaki Kart-Curt mezarlığında mahzen ve yarı mahzen mezarlar ortaya çıkarıldı. Yine Biciyev'in ekibi tarafından Kart-Curt yakınında Şhaytı mevkiinde Koban Kültürü zamanından kalma bir yerleşim yeri keşfedildi (Biciyev, 1969, 1970). 1973 yılında X. X. Biciyev keşif çalışmaları sırasında Maykop kültürüne ait bir kurgan (M.Ö. II. milenyum) ile Sarmat dönemi kurganlarını ortaya çıkardı. Daha pek çok keşif bunları izledi (Aleksееva 1992).

Yazar eserinin "Arkeolojik Veriler Işığında Arkeolojinin Bazı Sorunları ve Karaçay-Çerkes Tarihi" başlıklı üçüncü bölümünde yaptığı arkeolojik araştırma ve analizlerini değerlendiriyor:

Karaçay-Çerkes'in keşfedilen ve araştırılan arkeolojik alanları, bu bölgenin Antik ve Orta Çağ nüfusunun tarihsel gelişimindeki ana kilometre taşlarının izini sürmeyi mümkün kılmaktadır. Keşfedilen en eski anıtlar Mousterian dönemine kadar uzanıyor. Kuban ve Zelençuk ırmaklarının yukarı akarlarındaki yerleşimler Mousterian döneminde (100-35 bin yıl önce) husule gelmiştir. Karaçay-Çerkes Taş Devri anıtları ya münferit buluntularla (çoğunlukla nehir yataklarında) ya da yerleşimlerle (Yavora, Oveçka) temsil edilmektedir. Muhtemelen mağaralarda da yerleşim vardı (Alimkina Mağarası, Güney Fil Mağarası). Tunç Çağı'nın başlangıcında (MÖ III. binyıl) Maykop kültürü yerleşimleri, Orta Tunç Çağı'nda (MÖ II. binyıl) çeşitli yerleşimler ve mezarlar, aynı şekilde MÖ III.-II. binyılların yerleşimleri (Kurcins ve Ceguta/Cögetey bölgesi) bilinmektedir. Geç Tunç Çağı ise (Koban kültürü, MÖ XII-X. yüzyıllar), baltalar, oraklar vb. gibi bronz nesnelerin münferit buluntularıyla temsil edilir.

Ispravnya ve Ullu-Bağanalı yakınındaki yerleşimlerin tarihi de erken Koban dönemine kadar uzanıyor. Elkuş köyü yakınında bulunan taş sandukaların da bu döneme ait olduğu açıktır. Bu arada Koban-İskit dönemine kadar uzanan ölü yakma yöntemi ile yapılan definler de ortaya çıkarıldı (Karabaş, Kumuş, Tereze, Eşkakon, Biçesin'daki Tokhtamış mezarlığı).

Bu arada 1950-li yıllarda A. A. Jessen Eneolitik Çağ sonlarına ait Kuban Metalurji ve Metal işleme bölgesini keşfetti. Kuban ve Zelenchuk'un yukarı akarlarında, Teberda boyunca ve modern Karaçay'ın diğer yerlerinde hem **Koban** hem de **Kuban** tipi bronz nesnelerin buluntularına dikkat çekti. Şu anda Karaçay-Çerkes'in Koban dönemine ait anıtlarını Koban Kültürü'nün batı versiyonuna atfetmek için her türlü neden vardır.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti topraklarında keşfedilen ve Bronz Çağı'nın sonlarına tarihlenen anıtlar Koban kültürüne aittir. **Bu anıtlar Karaçayların en eski ataları tarafından bırakılmıştır** [Aleksееva, 1971/ 164-167]. Aynı şekilde Karaçay-Çerkes topraklarında Geç Bronz Dönemi **Koban Kültürü** (M. Ö. VII.-IV. yüzyılın ikinci yarısı)'nın birçok anıtı bulunmaktadır.

Yazar bundan sonra İskitler ve diğer göçebeler konusunda bilgi veriyor: Drujba çiftliği yakınındaki MÖ VI.-V. yüzyıllara ait kurgan mezarlar İskitlere aittir. Ancak İskitler burada uzun süre kalmadılar. Transkafkasya'ya geçtiler. Muhtemelen İskitlerin bir kısmı Kuban ve Zelençuk ırmaklarının yukarı kesimlerinde kaldı ve yerel halk arasında sindirildi. Sarmatlar döneminde **Koban Halkının torunları** dağlarda yaşamaya devam etti. Aleksееva T. M. Minaeva'ya atıfta bulunarak onun Karaçay-Çerkes topraklarında Kıpçak antik eserlerini tespit ettiğini, bunların taş babalar olduğunu, bu bağlamda B.A. Karasov'un Nogayları günümüzde insan figürü şeklinde taş heykeller dikme geleneğini hala sürdürdüklerini belirlediğini hatırlatıyor. Karaçay-Çerkes'te Kıpçak mezarlıklarının da bilindiğine işarette bulunarak İkon-Khalka'da XII. yüzyıldan kalma ve kendisi tarafından incelenen bir kurgan ile T. M. Minaeva tarafından kazılan XII. Yüz yıla ait Kuba mezarlığından ve bir diğer kurgandan söz ediyor (Minaeva, 1964/167-170]). Yine Ispravnya yakınlarındaki XII. yüzyıla tarihlenen kurganların [Fedorov, Tekeev, Elkanov, 1979/147-148] Kıpçaklara ait olduğunu belirtiyor. Aslında Kıpçaklar, Nogay etnogenезinin ana bileşeni olduğundan, Kıpçak anıtları Karaçay-Balkarların değil Nogay tarihinin incelenmesine ışık tutabilir, sonucuna varıyor (Aleksееva 1992).

E.P. Alekseeva Karaçay-Çerkes topraklarında yapılan arkeolojik çalışmaları da şöyle hulasa ediyor: XVIII. yüzyılın sonlarından bu yana Karaçay-Çerkes topraklarında keşfedilen arkeolojik alanları tanımladık ve haritalandırdık. Bu anıtlar- yerleşim yerleri, mezarlıklar, kuleler batıda Büyük Laba' dan doğuda Khasaut ve Podkumk'a, güneyde Kuban ve diğer nehirlerin kaynaklarından Belomeçetskaya köyüne kadar yer alırlar. Kuzey anıtlarının çoğu Yukarı Kuban boyunca keşfedildi.

Bölgede çeşitli türlerde anıtlar ortaya çıkarılmıştır: Müstahkem yerleşimler, açık yerleşimler ve çeşitli mezarlıklar, kurgan altı ve kurganı olmayan, yer ve yer altı mezarlıkları. Yer üstü mezarları, katakomp mezarlar ve mahzenler, taş sandukalar, yer altı toprak mezarları ile kaya mezarları, mağaralar, nişler incelenmiştir.

Anıtların kronolojisi çok geniştir- Taş Devri'nden XVII-XVIII yüzyıllara kadar. Bu arada daha birçok Erken Orta-Çağ anıtının varlığı biliniyor. Anıtlar farklı kültürlerle ve farklı etnik gruplara aittir. Maykop, Kuzey Kafkas, Srubnoy (Ahşap), Koban ve Alan kültürlerinin anıtları ortaya çıkarıldı. Bu anıtlar Karaçayların, Çerkeslerin, Abazaların ve Nogayların atalarına aittir. Geç Orta Çağ anıtları bu halkların bizatihi kendileriyle ilişkilendirilir.

Arkeolojik materyaller, Karaçay-Çerkes'in Antik Çağ ve Orta Çağ nüfusunun etnik ve sosyo-ekonomik tarihinin sorunlarını, kültürünün durumunu aydınlatmayı mümkün kılmaktadır.

Yukarıda takdim edilen bilgiler çerçevesinde arkeolojik anıtların tetkikinin Karaçay-Balkar halkını teşkil eden ana unsurların saptanmasını da mümkün kıldığını söyleyebiliriz:

1. Koban Kültürü taşıyıcıları olan yerel kabileler.
2. Orta Çağ'ın başlarında Alanya'da yaşayan Alan Kültürü'nün taşıyıcıları Alanlar ve diğer kavimler.
3. Bulgarlar ("Kara" veya "İç" Bulgarlar).
4. Kıpçaklar (Polovetsler, Kumanlar).

Karaçay-Balkar halkının oluşumunda Bulgarlar ve Kıpçakların yanı sıra Peçenekler ve diğer Türk boyları da rol oynamış olabilir. Daha sonra (zaten bir milliyet haline gelen) Karaçay-Balkarlar, diğer halkların temsilcilerini kendi uruklarına kabul ettiler. Ancak onların rolü, Karaçay-Balkar Ulusunu oluşturan dört ana etnik birimin rolü kadar büyük değildi.

Ulaştığımız sonuçlar, Karaçay-Balkarın etnogenezi konusunda tarihçiler, dilbilimciler, antropologlar, folklorcular, lengüistler ve etnografların ortaya çıkardıkları sonuçlarla da doğrulanmıştır. Arkeologların araştırmalarının, diğer disiplinlerdeki uzmanların cevap bulmakta aciz kaldığı bu tür sorunların çözümüne yardımcı olduğunu da belirtmek gerekir. Elbette elde ettiğimiz arkeolojik malzemenin mükemmel olmadığının farkındayız. Arkeologların yanı sıra tarihçiler, etnograflar ve lengüistler tarafından yapılacak daha fazla araştırma, yazarın kendisinin (Alekseeva) bu çalışmada vardığı sonuçları sadece tamamlamakla kalmayacak, muhtemelen bazı verileri değiştirip düzelterektedir. **Ancak bir şey kaldı ve kesin olarak kalacaktır ki Karaçaylar ve Balkarlar kökleri Kafkas Bronz Çağı'na kadar uzanan Kafkasya'nın kadim yerli/ otokton halklarıdır** (Alekseeva 1992).

EP. Alekseeva yine "Karaçayevtsı i balkartsı drevniy narod Kavkaza 1963"⁵² isimli eserinde Karaçay-Balkarların kökenleri konusu ile ilgili ilginç bilgiler vermiştir.

Alekseeva'ya göre Karaçay-Balkar halkının kadim Kafkas kökenli olduğuna dair en çarpıcı kanıt onların antropolojisi. Akademik bilimde uzun zamandır tartışılmaz bir gerçek ortaya çıktı: Karaçay-Balkarlar (İnguşlar, Çeçenler, Svanlar, Osetler gibi) antropolojik olarak Europoid ırkın Kafkasion tipine aittir. Komşuları Adıgeler çoğunlukla Pontus tipine mensuptur, Doğu Çerkeslerinin (Kabardeyler) bir kısmı Orta Kafkasya nüfusu ile aktif karışmanın bir sonucu olarak bazı Kafkasion özelliklerini kazanmıştır.

⁵² E.P. Alekseeva. Karaçayevtsı i balkartsı drevniy narod Kavkaza –Nalçik 1963. [Алексеева Е.П. Археологические памятники Карачаево-Черкесии (studmed.ru)]

Yazar Alekseeva bundan sonra Paleolitik Çağ'dan başlayarak, Neolitik ve Metal Çağlar boyunca ve aynı şekilde Kadim Çukur/ Kurgan Kültürü Taşıyıcılarından başlayarak Katakomp Kültürü Taşıyıcıları ile Kimmer-İskit ve Sarmatlara, Orta Çağ Alanları ve Avrasyalı Türk Göçebe Kavimlerine varıncaya dek Karaçay-Balkarlar ve komşu halkların etno-genetik oluşumlarına etkileri olan halklar hakkında ayrıntılı malumat veriyor.

Sonuç olarak E.P. Alekseeva antropolojik, arkeolojik ve diğer tarihe yardımcı disiplinler çerçevesinde Karaçay-Balkarların Kafkas Otoktonları olduğu hipotezini benimsediğini kesin ifadelerle ortaya koymuştur.

Böylece Karaçay-Balkarların Etno-genetik kökenleri hakkında (Türk-Alan Kökenlilik ve Yerel/Otokton Kökenlilik varsayımları cihetinden) belli başlı yazarların eserlerini tarayarak fazla ayrıntıya girmeden açıklamaya çalıştım.

Şahsi kanaatime göre, Karaçay-Balkarların **Türk-Alan kökenli** oldukları hipotezini savunan bilim adamlarının *biricik argümanı dildir*. Buna karşılık mensubiyet duygusunu, antropoloji ve genetik biliminin objektif olarak ortaya koyduğu verileri görmezden geliyorlar. Türk-Alan kökenlilik hipotezini savunan yazarların bir diğer özelliği de “*Karaçay-Balkarlar Kafkasya'nın en eski halklarından*” ifadesini sık sık kullanmalarıdır. Şayet Karaçay -Balkarlar çok eski bir Kafkas Halkı ise nasıl oluyor da Türk veya Alan kökenli oluyor? Alanların Kafkas Önünde görünmeleri Miladî I. yy'a rastlasa da Alan Birliği'nin oluşması MS. II. yy. sonları ile III. yy'ın başlarına rastlar. Miladî IV. yy. sonlarında Hunların Kafkas Önü steplerine gelmeleriyle birlikte Alan hakimiyeti sona erer. Hunların ağırlığı Orta Avrupa'ya yöneldikten sonra dahi Alanlar politik bir güç olarak Kafkasya Bölgesinde egemen olamadılar. Aynı şekilde Kafkasya Alanları Devleti'nin ne zaman başladığını ne kadar devam ettiğini ve ne zaman tarih sahnesinden çekildiğini kesin hatlarıyla belirlemek mümkün değildir. Ancak Alanların Kafkas Dağları eteklerine ve dağ içlerine sızmaya başlamaları ilk Hun saldırıları sırasında başlamış olsa da kısa zamanda tavsamıştır.

Zaten bölgede (Kafkas Önü bölgesini de içine alan) Hazar Kağanlığı (VII.-X. yy) dönemine kadar anılan bölgede (Feodal Beylik formunda) politik yönetimler hüküm sürmüştür. Bu durumda Alanların nispeten yoğun biçimde Dağ eteklerine ve içlerine sızmaya başlamalarını XIII. yy'da cereyan eden Moğol istilasının başlangıcına tarihleyebiliriz.

Öte yandan Türki-Dilli kavimlerin en öncüsü olan Bulgarların MS. V. yy'da Kafkas Önü steplerinde ve Kuban'ın aşağı akarı çevresinde göründüklerini de biliyoruz. Diğer Göçebe Türklerin Kafkasya steplerine gelmeleri daha sonraki yüzyıllarda cereyan etmiştir. Bu durumda nasıl oluyor da Kuzey Kafkasya steplerine en son gelen Alanlar ile Türk Kavimleri Kafkasya'nın en eski halkları oluyorlar? Bırakın Eneolitik Çağ'ın Maykoplularını ve onları takip eden Kuzey Kafkas Kültürü Taşıyıcılarını, Geç Bronz Çağı'nın Kobanlıları dahi onlardan 1000-1500 yıl daha eskidirler. Geçmiş Üst Paleolitik Çağ'a dayanan yerli/otokton substrattan söz etmiyorum bile.

Bir de anlayamadığım müphem bir durum var:

MÖ. XIV. yy'da başlayıp MÖ. IV. yıla kadar devam eden, Karaçay-Balkar'ın da içinde bulunduğu Merkezi Kafkasya'da ortaya çıkan, İskitler ve Sarmatlar'la sosyo-ekonomik ilişkiler kuran parlak Koban Kültüründen (birkaç yazar hariç) pek söz eden yok. Görünüşe göre, en eski çağların *yerel katmanını* bırakın, *Kobanlılar katmanını* da dışlıyorlar. Böylece Karaçay-Balkarları Kuzey Kafkasya'nın kadim nüfusundan soyutladıkları gibi, modern nüfusundan da soyutluyorlar. Bu çelişkili yaklaşımı anlamakta güçlük çekiyorum.

Buna karşılık **Yerel/Otokton Kökenlilik** varsayımını savunan bilim adamlarının hemen hepsi Karaçay-Balkarların etno-genetik şekillenmesini (yerel substrat) üzerine bina etmelerinin doğru olduğunu kabul etmemiz için pek çok sebep bulunduğuna inanıyorum. Bu sebepler yukarıda ayrıntılarıyla dile getirildi. Bir de çok önemli ve doğru bulduğum bir gerçeği dile getirmek istiyorum. *Yerel/Otokton Kökenlilik* görüşünü kabul eden bilim adamları yerel substrat üzerine Kuzeyli göçebelerin (Kurgan Kültürü taşıyıcılarından tutun da Kıpçaklara kadar) Kuzey Kafkasya önlerine geldiklerini ve bunlardan bazı tayfaların dağ yamaçlarına ve yüksek dağ vadilerine sızdıklarını, yerli nüfusla karşılaştıklarını, onlarla az veya çok bağlantı kurduklarını ve bu süreçte karşılıklı etkileşim prosesinin yaşandığını dışlamıyorlar. Alan-Türk Kökenlilik görüşünü kabul eden bilim adamlarından farklı olarak sorunu modern insanın (Homo Sapiens sapiens) Merkezi Kafkasya'ya ayak basmasından itibaren ele alıyorlar, kronolojik sırayla Paleolitik-Çağ, Neolitik-Çağ, Kalkolitik Çağ/Eneolitik

Çağ, Metal Çağları (Bakır, Bronz, Demir), Antik-Çağ'ın son etapları, Orta-Çağ ve sonrası sırasını takip ederek günümüze geliyorlar. Ben bu yöntemi fevkalade ilmî ve doğru buluyorum. Yaklaşım böyle olunca çalışma alanı genişliyor, yararlanılacak kaynaklar ve malzemeler çoğalıyor. Bir tarihçinin efsanelere, toponim ve etnonimlere takılıp kalmasını da ilmî bulmuyorum.

VII. Karaçay-Balkarların Etno-Genetik ekillenmesi Sorununa Genel Bakış

Çalışmamın bu bölümünde kendi görüşümü sunacağım. Aslında Kuzey Kafkasya Tarihi ile ilgilendiğim için birçok yazar tarafından işlenen Karaçay-Balkarların Kökeni meselesini güvenilir kaynaklar çerçevesinde (uzun zamandan beri) araştırmama rağmen kitap formunda yazmayı erteliyordum, hatta böyle bir çalışmayı düşünmediğimi de söyleyebilirim. Lakin çalışmamın önsözünde belirttiğim sebeplerden dolayı Karaçay-Balkarların etno-genetik kökenleri hakkında (kitap formunda) alışma yapmaya karar verdim.

Bir halkın etnik kökeni araştırılırken ilk çıkışın (orijin) mümkün mertebe en eski çağlara kadar götürmek esastır. Eğer ıkış zamanı birkaç asırdan yukarıya gtrlemediyse herhangi bir ulustan veya milliyetten söz edilemez. Ben de bu görüşe bağlı kalarak Karaçay-Balkar Halkının etnik kökeni sorununu (aynı kökten gelen) komşu halklardan soyutlamadan onlarla birlikte ele alacağım.

Günümüzde Kafkas Dağ Sırasının merkezi kısmının kuzey ve güney yamaçlarında ve eteklerinde yaşayan nüfusunu teşkil eden halklar eski çağlarda elbette Karaçay-Balkar, Oset, Svan, Rain, Tuşin, Khevsur, Pşav, vs. gibi etnik isimler taşımıyorlardı. Ama buralarda, yani Merkezi Kafkasya'da (en azından st Paleolitik ve Neolitik ağlarda) modern insan (Homo Sapiens sapiens) gruplarının yaşadığını paleontolojik, arkeolojik, paleo- antropolojik ve antropolojik (günümüzde bunlara genetik de eklendi) araştırma verilerine dayanarak bilgi edinebiliyoruz.

Bölgede st Paleolitik dönem Kuban bölgesi, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar ve Dağıstan'ın merkezi Kafkasya'ya yakın dağlık ve dağ etekleri bölgelerinde (mağara, asma, açık alanlar, atölyeler, münferit yerler) ile temsil edilmektedir. Bunların çoğu batıda Belaya ve Laba nehirleri boyunca yer alır (Gubu 1 ve Gubu 7 sundurmaları, Ruslanova ve Kasojskaya mağaraları vb.). Keza Mezolitik Devir Adığey'de bir dizi sundurma, Buyvol/Dombay nehri vadisinde Gofitskoe-1 ve-2 siteleri, Karaçay-erkes'te Yavor bölgesi, Sosruko mağaraları, Kabardey-Balkar'da Kara Mağara, Alabaster sundurması, Kuzey Osetya'da Mıştulagatı-Lagat, Dağıstan'da oh, Mekegi, Kozma Nokho ve diėerleri⁵³.

Neolitik ve Eneolitik buluntulara neredeyse tüm Kuzey Kafkasya topraklarında rastlanıyor. Bunlar Karaçay-erkes'te nehirlerin yukarı akarlarındaki yerleşim yerlerinde, Ovechka'da, Çerkessk civarında, Ust-Ceguta, Güney Fil Mağarası, Rojkao ve Kala-Tb mağarası yakınında keşfedilmiştir. Keza Kabardey-Balkar'da Nalçik kenti yakınlarındaki Agubek yerleşimi uzun bir sreden beri Neolitik yerleşim yeri olarak kabul ediliyorsa da ortaya çıkartılan kaba ve düz tabanlı seramik parçaları, çakmaktaşı ve obsidiyen aletler hem Eneolitik ağ'ın özelliklerini hem de Erken Maykop Kültürünün bazı işaretlerini taşımaktadır. Aynı şekilde Agubek yerleşimi Orta Kafkas n bölgesinde Geç Neolitik ve Eneolitik ağlarda, muhtemelen tarım ve sığır yetiştiriciliğine dayalı yerel yerleşik bir kültürün varlığına da tanıklık etmektedir (Dudarev et al. 2020/27-29).

Bu bilgilere dayanarak Merkezi Kafkasya'da modern insan (Homo Sapiens sapiens) nüfusunun eskiliğinin st Paleolitik ağ'a kadar uzandığını söyleyebiliriz

Mamafih son zamanlarda gelişen genetik araştırma ve analizler ile modern kronolojik yaş belirleme yöntemleri modern insanın yaşını

Geç Orta Paleolitik ağın sonlarına kadar yükseltmiştir. Geç Orta Paleolitik ağdan Erken st Paleolitik ağa geçiş döneminde Doğu Akdeniz (Levant) bölgesinden kalkan Modern İnsan tayfalarının önce Güney Kafkasya'ya ulaştığı, ardından da Karadeniz kıyısı boyunca Kuzey Kafkasya'ya hızla yayıldığı tahmin edilmektedir. Öte yandan Güney Kafasya'nın Ortvale Klade kaya sığınağında bulunan hominin kemik fosilin yaşı G. 38000 yıl, Kuzey Kafkasya'da Mezmaiskaya Mağarasında bulunan bir başka hominin kemik fosilin yaşı ise 29000 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak bu tarihler insanların buralarda yaşamaya başladıkları ilk yılları

⁵³ S.L. Dudarev, A.L. Pelikh, S.N. Savenko, G.R. Tsetskhladze. Arkheologicheskiye istochniki o Proiskhozhdenii i Etnopoliticheskoy istorii naseleniya evrnogo kavkaza (problemı izuçeniya), Monografiya. Armavir 2020. S. 16-18.

göstermez. Gerçekte Kafkasya'ya İlk Modern İnsan'ın ayak basması günümüzden takriben 48000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır (Genetik bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir)

7. 1. Kuzey Kafkasya'ya İlk Modern İnsan Ne Zaman ve Nereden Geldi?

Modern insanın Kafkasya'ya Mezolitik Devir'de ayak bastığı bilim adamları tarafından umumi kabul görmektedir. Kesin tarih belirlenememekle beraber Üst Paleolitik ile Mezolitik'in kesiştiği döneme (35-25 bin yıl öncesine) rastladığı tahmin edilmektedir.

İlk insan gruplarının Kuzey Kafkasya'daki eski izleri arkeolojik araştırmalarla kanıtlanmıştır. 1954 yılında S.N. Zamyatnin ve P.G. Akritas, bugünkü Balkar'ın Bakhsan Vadisindeki mağarada Mezolitik döneme ait yaşam izlerini keşfetmişlerdir. 1956 yılında V.P. Lyubin Mezolitik döneme ait bir konaklama yerini keşfetti ve buraya "Yavor konaklama yeri" adı verildi. Yavor konaklama yeri Marukh (Morh) köyünden 10-12 km güneybatıda Marukh ırmak havzasında, Büyük Zelençuk ve Khusa vadileri arasındaki dar alanın doğu yamacındadır. Aynı şekilde düzlük alanlarda Gubu sundurmaları No.I katman I–katman II, Kamennomost Mağarası, Şirokiy Burnu, vs. ile Dağıstan'da Çoh köyü yakınındaki oba, dağ eteklerindeki Satanay ve Ruslan mağaraları Üst Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait keşiflerdir ve bunların modern insan gruplarından kaldığı muhakkaktır.

Öte yandan bilim adamları tarafından (Kuzey Kafkasya'nın Üst Paleolitik ve Mezolitik devirleri) hakkında verilen bilgilerin bir dökümü çıkartılacak olursa bu bölgenin incelenen dönemlerdeki tarihi sürecinin kesintisiz devamlılığından (continuité) söz edilebilir. Keza gelişimin bu genel temel karakteri, elbette nüfusun az çok önemli bölgesel hareketliliğini ve bu bölgede yaşayan farklı kabileler arasındaki kültürel ilişkileri ve bunun sonucunda karşılıklı etkileşim ve diğer benzer olayların olasılığı yadsınamaz ve insanlar da ortaya çıkan kültürü yaygın biçimde benimsemişlerdir (Naroçnitskiy 1988)⁵⁴.

Dolayısıyla bölge nüfusunun kesintisiz bir tarihsel süreklilik ve kültür birliği çerçevesinde tabii bir gelişme gösterdiği rahatlıkla söylenebilir.

Anatomik Olarak Modern İnsanın (Homo Sapiens sapiens) Kafkasya'ya nereden ve hangi yollardan geldiği konusuna gelince; bu hususta bilim adamları (genelde) görüş birliği içindedirler: Kuzey Kafkasya'ya ilk gelen insan gruplarının Doğu Akdeniz (Levant) bölgesinden hareketle Abhazya'ya, oradan da Karadeniz sahilini takiben Aşağı Kuban Havzasına ve Taman yarımadasına ulaştıkları kabul ediliyor. Bu ilk gelenlerin bir kısmı doğu istikametine yönelerek Merkezi Kuzey Kafkasya'nın dağ etekleri ile Doğu Kafkasya dağ eteklerine, dağlık Terek Havzası ve Dağıstan'a intikal etmişler ve zamanla verimli dağ vadilerine yayılmışlardır. Bu ilk göç hareketleri Transkafkasya'da da cereyan etmiş ve yine Akdeniz menşeli insan gruplarından Gürcüstan'a gelenlerden bir kısmı Kafkas Dağ sırasının Merkezi bölgesinin güney yamaçlarına ve yüksek dağ vadilerine ulaşmışlar ve oralarda yerleşmişlerdir.

İkinci bir rota daha vardır ki çok dolambaçlıdır. Levant ve Anadolu'dan kalkan insan tayfaları Marmara Denizi boğazlarını geçerek Balkanlara gelmişler, oradan da Orta ve batı Avrupa'ya ve Karadeniz'in batı ve kuzey kıyılarını izleyerek Batı Avrasya ve ötesine intikal etmişlerdir. Bunların güney gruplarıyla Transkafkasya üzerinden gelenler Kafkas Önü Düzliklerinde birbirleriyle komşu olmuşlardır. Bu son gelenlerden kopan küçük grupların zaman zaman Kafkas Dağ Sırasının kuzey eteklerine geldikleri ve ilk gelenlerle karıştıkları kabul edilmektedir. Ancak bunların hepsi Akdeniz (Levant) kökenli oldukları için aynıırka mensupturlar.

Kafkasya'ya modern insan akışının bu iki ana güzergâhına bir üçüncü hattı daha eklemek gerekir. Şöyle ki Doğu Akdeniz menşeli modern insan gruplarından Trans-Kafkasya'ya gelenlerden bir kısmı Güney Gürcüstan ve Azerbaycan üzerinden Hazar Denizine ulaşmışlar ve sahili izleyerek Kuzey Azerbaycan'a, oradan da Derbent güzergâhı üzerinden Dağıstan ve Çeçenistan'a intikal ederek yurt tutmuşlardır.

⁵⁴ A. L. Naroçnitskiy (Editör). İstoriya narodov Severnogo Kavkaza s drevneyşikh vremen do kontsa XVIII v. Moskva «Nauka» 1988. T. 1. S. 32-34.

Tekrar hatırlatalım ki güzergâhlar farklı da olsa Kafkasya topraklarına yayılan ilk insan gruplarının tümü Akdeniz ırkına mensuptur.

Sonuçta Doğu Akdeniz menşeli modern insan gruplarından Trans-Kafkasya'ya gelenlerden bir kısmı Hazar Denizi'nin batı sahillerini takip ederek Kuzey Azerbaycan'a, oradan da Derbent güzergâhı üzerinden Dağıstan ve Çeçenistan'a ulaşarak yurt tutmuşlardır⁵⁵.

Netice itibarıyla hem Kuzey Kafkasya'nın hem de Kafkasardı'nın ilk ve en eski (Modern İnsan) nüfusunun Akdeniz menşeli, yani Akdeniz ırkına mensup olduğu hususunda bilim insanları arasında konsensüs vardır. Kafkasya Bölgesi Doğu Akdeneniz (Levant) menşeli kaynaktan çağlar boyu beslenmiştir.

Bu konuda A. Ya. Federov'un calib-i dikkat görüşlerini sunmak istiyorum. Ona göre en erken dönemlerden beri gelişmesini sürdüren Yerel Kafkas Kültürü dışarıdan katılanları özümseyip kendine benzeterek Kafkasya'nın belirli ve çok özel koşullarında (beşeri kültür yasaları çerçevesinde) yerel temelde gelişimini sürdürerek kökleşti. Keza Kafkasya halklarının sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesinde yerel millî ve sürdürülebilir geleneklerin oluşumu ve gelişimi doğal sürecinde kemale ermeye devam etti. Antropolojik veriler hem Kafkasya nüfusunun bir bölümünün komşu bölge halklarıyla (güneydoğu, güneybatı ve kuzeyden Kafkasya'ya bitişik alanlar) akrabalığını hem de Kafkasya'nın ana nüfusunun antropolojik özelliklerinin uzun tarihsel dönemler boyunca istikrarını ikna edici bir şekilde koruduğunu açıkça göstermektedir. Sonradan (başka kökenden) gelenlerin Kafkasya nüfusunun çoğunluğunu tam olarak etkilemediği, yerel substrat tarafından hızla emilen zayıf bir etki bıraktığı hususunda kuşku yoktur (Federov 1983).

Verilen bu bilgilere istinaden Tüm Kafkasya'nın ilk ve en eski Modern İnsan nüfusunun aynı kökten geldiğini söyleyebiliriz. Böylece Kafkasya'nın Akdeniz menşeli ilk Homo Sapiens sapiens nüfusu, uzun bir zaman diliminde (başka kaynaklardan büyük ölçüde göç almadan) Kafkasya'nın tüm bölgelerinin yerel/otokton nüfusunun alt katmanını (substratını) sağlam bir biçimde teşkil etmiştir.

Sözün burasında önemli bir hususa dikkat çekmek istiyorum. Kafkasya'ya genelde Akdeniz bölgesi ve Ön Asya'dan gelen ilk Homo Sapiens sapiens insan gruplarının bölgede bıraktıkları yaşam izleri hakkında arkeolojik, paleo-antropolojik, antropolojik v.s. araştırma verilerine dayanarak bilgi edinebiliyoruz, lakin hangi dilleri konuştuklarını ve klan grupları sınırlarının ötesinde (birlik bilincinin) ne ölçüde var olduğunu bilmiyoruz.

Glottokronolojiye* göre Hint-Avrupa proto-dilinin Nostratik⁵⁶ dil topluluğundan ayrılmasının yaklaşık 10-15 bin yıl öncesine, yani Üst Paleolitik döneme kadar uzandığı görüşünü dışlamadan bazı tahminlerde bulunulmuştur:

Günümüzde yaygın olan teoriye göre, Proto-Hint-Avrupa dilini konuşanlar (Dinyester, Aşağı Volga ve Kafkaslar arasında, yani Karadeniz ve Volga bozkırlarında) yaşıyorlardı. Bilindiği gibi tanımlanan bu alan Neolitik Çukur Mezar Kültürünün (Kurgan Kültürü) ortaya çıktığı bölgedir. Keza Neolitik ve Eneolitik dönemlerde (üretken) ekonomiye geçiş sürecinde Kafkasya nüfusu iyice şekillenmeye başlamıştı. Kuzey Kafkasya'nın yerel kabileleri bir yandan Kırım, Azak Denizi, Don bölgesi ve Doğu Asya ile diğer yandan da Küçük Asya'da yaşayan ve (Hatti-Urartu) dillerini konuşan halklarla ilişki halindeydiler. M.Ö. III. bin yılın sonlarına doğru önceki dönemlerin birleşik etno-dilsel toplulukları dağılıyor, buna karşılık Proto-Abhaz ve Proto-Adıge dilleri giderek şekilleniyordu⁵⁷.

⁵⁵ **Federov, Ya. A.** İstoriçeskaya etnografiya Severnogo Kavkaza "Arkheologi i etnografiya". İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta 1983.[Историческая этнография Северного Кавказа — Федоров Я.А. (klex.ru)];

* Glottokronoloji: Bir dilbilim yöntemidir. Ortak bir dilden dallanan dillerin ayrımının ne zaman gerçekleştiğini belirlemede kullanılır.

⁵⁶ Nostratik Afro-Asyatik, Kartvel, Elam-Dravit, Hint-Avrupa, Ural-Yukagir, Eskimo-Aleut, Altay, Kore ve Japon dillerinin aynı kökene dayandığını savunan dil teorisi

⁵⁷ Bkz. N.N. Velikaya, S.L. Dudarev, S.N. Savenko. Etnogenez i etnopoliticheskaya istoriya Severnogo Kavkaza (drevnost', srednevekov'ye, novoye vremya). İzvestiya nauchno-pedagogicheskoy Kavkazovedcheskoy Shkoly V.B. Vinogradova. — Vip. 11. — Armavir: Dizayn-studiya B, 2019.

Aynı konuda Dağıstanlı bilim adamı M. G. Gaciyev İstoriya Dagestana⁵⁸ isimli eserinde daha ayrıntılı bilgi vermiştir. Ona göre Kafkas dillerinin karşılaştırmalı tarihsel lengüistik tetkik sürecinde arkeolojik verilerin kullanılmasıyla bugüne kadar elde edilen başarılar, antik tarihin bu çok karmaşık sorununun bir dereceye kadar aydınlatılmasını mümkün kılmaktadır. Daha önceleri Kafkas dilleri İber-Kafkas büyük dil ailesi şeklinde tarif ediliyordu ve bu da Nah-Dağıstan, Abhaz-Adige ve Kartvel dilleri şeklinde üçe ayrılıyordu. Ancak yeni materyaller ve araştırmaların birikmesiyle, Kuzey Kafkasya dillerinin (iki aileye ayrılan) bir üst aile oluşturduğu ortaya çıktı: Doğu Kafkasya (Nah-Dağıstan) ve Batı Kafkasya (Abhaz-Adige), Kartvel dilleri ise bu üst aileye ait olmayıp kendi ailelerini oluşturmaktadır⁵⁹.

Günümüzde Hurri-Urartu dillerinin Doğu Kafkas ailesine⁶⁰,

Hatti dilinin ise Batı Kafkas ailesine⁶¹ ait olduğu kanıtlanmış ve kabul görmüştür.

Glottokronolojiye göre Proto-Kuzey Kafkas Dili, MÖ VI. bin yılına kadar varlığını sürdürdü⁶², M.Ö. VI. binyılın ortaları ile V. binyılın başlarında Proto-Abhaz-Adige ve Proto-Nakh-Dağıstan olmak üzere ikiye ayrıldı ve MÖ III. binyılda da dağıldı⁶³. Bu arada Hurri-Urartu'nun Proto-Nakh-Dağıstan'dan en geç MÖ IV. binyılda ayrıldığına⁶⁴ inanılıyor (Gaciyev 1985/43).

Verilen bu bilgilerden anlaşıldığına göre Neolitik ve Eneolitik çağlarda Kuzey Kafkasya bölgelerinde yaşayan ve (yerleşen) kabilelerin hangi dili konuştukları kesin olarak bilinmemektedir.

Kafkas dillerinin karşılaştırmalı tarihsel lengüistik incelenmesi alanında arkeolojik verilerin kullanılması yöntemiyle yapılan çalışmalarda bazı tahmini bilgiler ileri sürülmüş olsa da sadece (sonradan yazı dili haline gelen) Hurri-Urartu ve Hatti dilleri ile bağlantı kurulabilmiştir. Hurri-Urartu dilinin modern Nah-Dağıstan ve Hatti dilinin Abhaz-Adige dil aileleri ile bağlantılı olduğu (şimdilik) doğrulanmış gibi görünmektedir. Merkezi Kafkasya'nın batı bölümünde yaşayan Dağlı kabilelerin (Modern Karaçay-Balkarlar) o dönemlerde muhtemelen yakın komşuları Hatti/ Abhaz-Adige dilini, Osetler de Hurri-Urartu/Nakh-Dağıstan dilini, dağların güneye bakan vadilerinde yaşayan Kabileler ise (Svanlar, Pşavlar, Khevsurlar, Tuşinler ve diğerleri) Kartvel-Hatti/Hurri-Urartu karışımı bir dil kullandıkları tahmin edilebilir. Ama bu sadece tahminden ibarettir, kanıtlanması gerekir. Mamafih Federov'un "Çok eski zamanlarda Doğu Karadeniz bölgesinde ve Orta Kafkasya'da yaşayan ve genetik olarak ortak bir etnik alt tabakaya inen, tek bir dil sistemi ve kültürünün taşıyıcısı olan kabilelerin yaşadığı varsayılabilir, keza Abhaz-Adige çevresinin dillerinin erken biçimleri ile Koban Kültürü Taşıyıcılarının (Orta Kafkasya kabileleri) kullandıkları dil de aynı ortamı paylaşıyordu" (Federov 1983) görüşü en mantıklı açıklama gibi görünüyor.

7. 2. Kronolojik Devirler Çerçevesinde Merkezi Kafkasya Nüfusunun Gelişme Safhaları

Bu bölümde Merkezi Kafkasya Nüfusunun Paleolitik Devirden Orta Çağ'a kadar geçirdiği evreler hakkında muhtasar bilgi verilecektir. Amacımız başlangıçtan itibaren Merkezi Kafkasya Nüfusunun (kendi yerel nüfusu temelinde) dışarıdan gelen yabancı toplulukları nasıl karşıladığını, onları kendi bünyesinde nasıl sindirdiğini, yerel halkların etno-genetik şekillenme süreci sırasında yabancıların etkisinin ne derecede tesirli olduğunu;

⁵⁸ M. G. Gaciyev- İstoriya Dagestana s drevneyshikh vremen do nashikh dney / In-t istorii, arkheologii i etnografii. T. 1. M.: Nauka, 2004.

⁵⁹ S.A. Starostin. Kul'turnaya leksika v obshcheseverokavkazskom slovarnom fon de // Drevnyaya Anatoliya. M., 1985. S. 74.

⁶⁰ D'yakonov I.M., Starostin S.A. 1988. S. 164-201

⁶¹ İvanov Vyach. Vs. Ob otnosheniyakh khattskogo yazıkı k severo-zapadnokavkazskim // Drevnyaya Anatoliya. S. 26-59.

⁶² S.A. Starostin (1985/90).

⁶³ Starostin. Tam je; Ye. A Bokarev. Vvedeniye v sravnitel'no-istoricheskoye izucheniye dagestanskikh yazıkov. Makhaçkala, 1961. S. 17-18.

⁶⁴ I.M. D'yakonov, S.A. Starostin. Op. S. 203.

aynı şekilde Kuzey Kafkasya’da ortaya çıkan kültürlerin anılan bölgede iz bırakıp bırakmadıklarını belirlemektir.

Yukarıda çeşitli vesilelerle Paleolitik Devirlerle ilgili malumat verildiği için burada tekrarlamaya gerek yoktur. Bizim için büyük önemi olan Homo Sapiens sapiens türü insanın Paleolitik Çağ’ın Üst Paleolitik Çağla kesiştiği evrede ortaya çıktığını hatırlatarak anılan çağı izleyen Neolitik döneme geçelim.

7. 2. 1. Neolitik Dönemde Merkezi Kafkasya

Kafkasya genelinde hemen her bölgede Neolitik Döneme ait buluntular ortaya çıkartılmıştır. Kuzey-Batı Kafkasya’da Adler civarında, Çerkessk şehrinin yakınlarında ve Adıgey’de yer alan Kamennomost mağarasında bulunan Neolitik kalıntılar ile Dağıstan bölgesinde Çoh yerleşimi başta olmak üzere birçok yerde keşfedilen buluntular bunlara örnektir.

Neolitik dönem insanları akarsu ve göl kıyılarında barınaklar, köyler inşa etmeye başlamışlardır. Agubek yerleşim alanında yapılan kazılarda bu döneme ait ve iki tarafı kil sıvalı dal-örgü konstruksiyonlardan oluşan ilkel barınaklar ortaya çıkarılmıştır. Evlerin ve fırınların/ocakların iç bölmelerinin yapımında oval biçimli az pişirilmiş kilden imal edilen malzemeler kullanıldığı da tespit edilmiştir. Aynı şekilde Kafkas kabilelerinin üretken tarım ve hayvancılık ekonomisiyle tanışmaya başlamaları yine Neolitik döneme rastlıyor. M.Ö VI. binyılın ilk yarısına tarihlenen Çoh yerleşim yerinin Neolitik katmanı ıslah edilmiş hububat artıklarını günümüze taşımıştır (Naroçnitskiy 1988/35).

Kuzey Osetya’da Zamankul, Faraskat, Dur-Dur, Tsimi ve diğer yerlerde Neolitik kama biçimli baltalar ve diğer nesneler ortaya çıkartılmıştır. Çeçen-İnguş’ta da silah setleri bulundu: Kezenoyam Gölü bölgesinde Vozvijenskaya köyü yakınında. Karaçay-Çerkes’te Neolitik anıtlar yerleşim yerleriyle temsil edilir: Çerkessk yakınlarında Oveçka nehri üzerinde ve Ust-Dzheguta/ Cögetey-Ayağı yakınındaki yerleşim yerleri, Rojkao köyü yakınında Yujniy Mağarası ve Balkar’da Kala-Tübü Dorbunu/ mağarası (Dudarev et al 2020).

1. Kala-Tübü Mağarası (Balkar’da Yukarı Çegem’de “Kızla Küvgen Kaya” dağlarında).
2. Petsera Yujniy Mağarası (Karaçay’da Rojkao köyüne 12 km mesafede).|

Merkezi Kafkasya’da Nalçık ve Agubek yerleşimleri ve nekropol alanlarında ortaya çıkartılan verilere göre evler dal örgülerle yapılan hafif barınaklar biçimindeydi. Seramik kaplar düz dipteydi. Seramik buluntular arasında aşırı derecede şekillenmiş antropomorf bir heykelciğin parçası da yer almaktadır. E. Y. Kriçevskiy ve A. P. Kruglov’a⁶⁵ göre toplanan tüm materyallerin toplu değerlendirilmesi, MÖ. IV. b. yılın başlarına tarihlenen bu yerleşimlerin Neolitik döneme ait olduğunu göstermektedir*. Aynı bulgular Agubek sekencesinin

⁶⁵ E. Y. Kriçevskiy, A. P. Kruglov. Neolitiçeskoe poselenie bliz g. Nalçika // Materialı i issledovanie po arkeologii SSSR. M.; L.; 1941. Vıp. 3. S. 61.

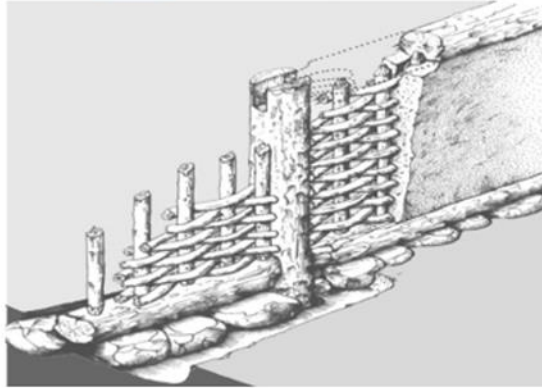
* Bazı araştırmacılar Agubek buluntularının tamamının Neolitik Çağ’a mal edilemeyeceğini, bunların içinde Eneolitik Çağın özelliklerini ve hatta Erken Maykop Kültürünün bazı işaretlerini taşıyan malzemeler bulunduğunu kaydediyorlar (Dudarev et al 2020).

kültür ve ekonomik ilişkileri hakkında fikir edinmemizi sağlıyor. Agubek obasında bulunan taş aletler, Kafkas Ötesinde, tam olarak Tetramitsi yerleşiminde bulunan taş aletler ile ortak temel çizgiler taşımaktadır (Miziev 1996/17).

Bazı kaynaklara göre Nalçik'te Neolitik döneme ait yerleşimler Doğu Avrupa'nın Tripolis (Tripilye⁶⁶) Kültürü ile bağlantılı idi. Aynı şekilde Dağıstan'ın Ginci yerleşimlerinin Gürcistan'daki Tetramitsi yerleşimleri ile bağlantıları vardı. Bunlar aracılığı ile doğunun kültür birikimleriyle de tanışmışlardı. Aynı ilişkiler Merkezî Kuzey Kafkasya yerleşimleri ile Kafkas Ardının diğer bölge yerleşimleri arasında da mevcuttu (Miziev 1996)⁶⁷.

Dal-örgü-çamur harç sıvalı yıkık Neolitik barınak duvarı (Foto: wikipedia.org)

Dal örgü ve çamur harç tekniğiyle inşa edilmiş barınak duvarı (Ü. Gündoğan. Anadolu/Anatolia 44, 2018).

Kafkasya'nın Neolitik dönem kabileleri yakın komşularıyla olduğu gibi, ülkenin farklı bölgelerindeki kabilelerle de yakın ve sürekli ilişki halinde idiler, bu ilişkiler daha ziyade düzenli değiş-tokuş biçiminin deydi. Mesela Doğu Kafkas Dağları'nın eteklerindeki Neolitik buluntular arasında da yer alan çakmak taşı ve obsidiandan yapılan aletlerin yapımında kullanılan ham maddeler Merkezi Kafkasya'da bulunan Nartsana ve şimdiki Yukarı Kabardey yakınlarında yaşayan akraba halklardan alınıyordu (Naroçnitskiy 1988/26).

Yine aynı dönemde Kafkas Önünde, Azak bölgesinin güneyine yerleşen Güneydoğu Avrupa'nın bozkır sakinleri Kuzey Azak bölgesi ile Merkezi Kafkasya'nın Üst Paleolitik nüfusunun torunları olan eski Kafkas kabileleri arasındaki temas (bölgesinin etnik alt katmanını) oluşturmuştur. Bu bağlantılar en eski katman olan Nalçik mezarlığının maddi kültüründe açık şekilde tezahür etmiştir (Federov 1983).

⁶⁶ Tripillya Kültürü. Ukraynların uzak cetlerinin Neolitik Çağ arkeolojik kültürünün adı.

⁶⁷ E. İ. Krupnov Drevnâya istoriya i kultura Kabardı. M., 1957. S. 44-45.

7. 2. 2. Eneolitik/Bakır-Taş Döneminde Merkezi Kafkasya

Kafkasya'nın Eneolitik Dönem'de metalürjiyle tanışmasını Nalçık Kurganında bulunan bakır yüzükle belgelenebilir. Bakırı eritebilmek için ısıyı sağlayan seramik fırınların olması, ev ortamı üretim seviyesinin gelişmesi, metal üretimine geçiş için gerekli olan şartların oluşması gibi imkânlarla ancak Eneolitik dönemde erişilebilmişti.

Kafkasya'da hem saf bakır hem de bakırın oksidleri (CuO, CuO₂) bulunuyordu. *Bütün bunlar, Kafkasya' da metalürjinin ilk kez ortaya çıkışının Eneolitik devirde olduğunu göstermektedir.* Kafkas Ötesi ve diğer alanların Eneolitik eserlerinin çoğunda metalden yapılan buluntuların olmaması, metalin çok kıt ve çok değerli olmasından kaynaklanmaktadır. Mamafih bu dönemde bakırın yanı sıra altın, gümüş, nikel ve kalay gibi kıymetli metaller de biliniyordu. Nalçık'teki mezarlıkta bazı kadın mezarlarında bulunan süs eşyaları farklılık gösterebilir de kıymetli metallere ilgiyi teyit ediyor.

Neolitik kültürle beslenen Kuzey Kafkasın Eneolitik Kültürü, bölgede daha sonra gelecek Erken Tunç Çağı "Kuzey Kafkas Kültürü" nün gelişmesinde temel etken görevini üstlenmiştir. Nitekim bu temel üzerinde Erken Tunç Çağı'nın parlak "Kuban Kültürü" ortaya çıkmıştır. Bu kültür Büyük Maykop Kurganı ve Novosvobodnaya stanitsasının dolmenleri ile kanıtlanmıştır. *Kafkas Eneolitik nüfusu antropolojik tipolojiye göre uzun kafalı (dolikosefal) ve dar yüzü insanlardan oluşuyordu. Bu, Güney Hazar tipi diye adlandırılan tipe aittir. Bu tipe Kafkas Ötesi ve Ön Asya nüfusu da dahildir: Mezopotamya, İran.* (Naroçnitskiy 1988/44).

7. 2. 3. Erken Tunç Çağı

Kuzey Kafkasya genelinde Erken Tunç Çağı Maykop ve Kura-Aras Kültürleri ile temsil edilir.

7. 2. 3. 1. Maykop Kültürü

İsmi şimdiki Maykop şehri yakınında keşfedilen ünlü Kurgan Mezar'dan almıştır. Ancak etki alanı Taman Yarımadasından Çeçenistan'a kadar uzanan geniş bir alanı kapsar.

Kafkasologlar Maykop Kültürü'nü üç evreye ayırırlar:

1. Bazı bilim adamları (Anılan kurganın Ön Asya kökenli zengin defin envanterine istinaden) Maykop Kültürü'nün Ön Asya medeniyetlerinin taşıyıcıları (Sümerler ve Hurriler) ve Kuzey Kafkasya yerli nüfusu arasındaki kadim ilişkilerin etkili olduğu görüşünü kabul ediyorlar (Munçayev 1975).
2. İkinci grup bilim adamları Maykop Kültürü'nün oluşmasında Kuzeyli göçebe unsurların, özellikle de Çukur mezar Kültürü (Kurgan Kültürü) taşıyıcılarının başat rol oynadığını kabul ediyorlar (Miziyev 1996).
3. Üçüncü bir grup bilim adamı ise Batı Asya'dan gelen eski göçmenler tarafından teşkil edildiğini ileri sürüyorlar (N.A. Nikolaeva-V. A. Safronov)⁶⁸.

Klasik literatürde Büyük Maykop Kültürünün (BMK) her üç aşaması M.Ö. 2500-2000 yılları arası bir zaman dilimine tarihlendirilir. Ancak sonradan yapılan baş döndürücü sayısız araştırmalar bu (genel kabul) gören görüşü sarsmıştır. Keza köken yönünden ikinci ve üçüncü görüşler Kuzey Kafkasya nüfusunun tarihsel devamlılık zincirini koparıyor. Tezlerini kanıtlamak için ileri sürdükleri deliller de pek inandırıcı değil. Aslında ana konumuz Maykop Kültürü değildir. Bizim için önemli olan, kronolojik devirler çerçevesinde Kuzey Kafkasya nüfusunun ve onun içinde Merkezi Kafkasya nüfusunun devamlılığını (continuité) kopuksuz olarak ortaya koymaktır.

Maykop Kültürü bu zincirin önemli bir halkasıdır. Bu yüzden anılan kültürün kronolojik yaşını ve kökenini

⁶⁸ N. A. Nikolayeva-V.A. Safronov. Khronologiya i proiskhozhdeniye maykopskogo iskusstva // Khronologiya pamyatnikov bronzovogo veka Severnogo Kavkaza. - Ordzhonikidze, 1982. - S.49-50.

açık-seçik olarak izah etmemiz büyük önem taşımaktadır. Yaş konusunda özellikle V. A. Trifonov'dan⁶⁹ sonra ciddi yaş farklılıkları açıkça ortaya konulmuş ve çıkış yaşı M.Ö. 2500 yılından M.Ö. 4000 yılına doğru 1000 yıldan fazla yaşlandırılmıştır.

Bu duruma göre, eskiden Tunç Çağı kültürü olarak değerlendirilen Maykop Kültürü, V.A. Trifonov ve diğer bilim insanlarının araştırmaları sonunda radyo-karbon yöntemiyle kati olarak saptanan kesin yaş belirlenmesinden sonra Eneolitik/Kalkolitik Çağ Kültürü olarak anılmaya başlanmıştır. Biraz yukarıda verilen klasik zamanlama bilgisinin de geçerliliği kalmamıştır. Bu sebepten Arkeolojik Maykop Kültürü'nün çıkış zamanını aydınlığa kavuşturmak için yapılan çalışmalar hakkında kısa bilgi vermem gerekmektedir.

M.V. Andreyeva Maykop Kültürü'nü çeşitli yönlerden araştıran birçok bilim insanının (A.M. Tallgren, A.A. İyessen, A.A. Formozov, İ.M. Çeçenov, S.N. Korenevsky, R.M. Munçayev, V.İ. Markovin v.b.) eserlerini tarayarak, ileri sürülen görüşleri karşılaştırarak önemli bir inceleme yapmıştır⁷⁰. Neticede şu sonuca varmıştır: “İlgi odağımız olan Erken Maykop anıtları için olası karşılaştırmaların üst sınırını Sümer'de Ur Nekropolünün eski dönemi belirlemektedir. Alt sınırı sabitlemek ise çok daha zordur.

Maykop metalurjisinin gelişmiş görünümü, onun Eneolitik kültürlerin derinliklerine itilmesine izin vermiyor. Aynı şekilde Maykop Kültürü'nün Kuzey Kafkasya'da binlerce yıldır var olduğunu varsaymak için de hiçbir sebep yoktur. Kronolojik kapsamı çok fazla daraltmadan, Ön Asya anıtlarına ilişkin incelememizi MÖ IV. binyılın ortalarıyla sınırlayabiliriz” (Andreyeva 1977).

Yazar Maykop Kültürü'nün Batı Asya'dan gelen ithal kültür olduğuna inandığı için “Maykop Kültürü'nün Kuzey Kafkasya'da binlerce yıldır mevcut olduğunu varsaymaya hiçbir neden yok” hükmüne varıyor. İ. M. Miziyeve de bu ifadeyi kanıt olarak kullanıyor.

S.N. Korenevskiy ve A.D. Rezepekin'in müşterek makalelerinde⁷¹ verilen bilgilere göre ilk radyokarbon tarihlenmelerin dolaşıma girmesinden sonra Maykop Kültürü bölgelerinin kronolojik aralığı genellikle (%68 muhtemel güven aralığıyla) kalibre edilmiş değerlerle M.Ö. 4000/3900–3000/2900 yılları aralığını kapsamaktadır. Öte yandan Maykop Kültürü anıtlarının (ilk tarihlenmesi) Antik Çağ Mezopotamya'sının Uruk dönemiyle Maykop Kültürü'nün eşzamanlı olduğunu göstermiştir. Buna bağlı olarak Kafkas Önü Erken Tunç Çağı arkeolojik anıtlarının radyokarbon tarihlenmesi ile Güney Kafkasya'nın Erken Tunç Çağı Kura-Aras Kültürü'nün tarihlendirilmesindeki boşluk ortadan kalkmıştır. Bu sonuçlar Maykop Kültürü araştırmacısı ünlü arkeolog R.M. Munçayev tarafından da desteklenmiştir.

Daha sonra S.N. Korenevsky, A.D. Rezepekin (2017, 2020), A.A. Kalmıkov, N.İ. Shishlina ve A.B. Belinsky gibi araştırmacıların bizzat yaptıkları kazılardan elde ettikleri verilere dayanarak Maykop anıtlarının yaşlarını tam olarak belirlediler. Böylece radyokarbon yöntemiyle belirlenen Maykop tarihlenmelerinin özetleri dolaşıma girmeye başladı ve bu verilerle Batı Asya'daki çeşitli bölgelerin kronolojik verileri arasında karşılaştırma yapma imkânı hasıl oldu. Böylece yeni verilere dayanarak eski tarihlenmeler yerine radyokarbon tarihlenmelerinin kullanılması gerektiği yönünde ileri sürülen görüşler güçlendi.

⁶⁹ V.A. Trifonov. Popravki k absolyutnoy khronologii kul'tur epokhi eneolitabronzy Severnogo Kavkaza // Mezhdru Aziyey i Yevropoy. Kavkaz v IV-I tys do. N. e. SPb., **1996**; on zhe. Popravki k absolyutnoy khronologii kul'tur epokhi eneolita — sredney bronzy Kavkaza, stepnoy i lesostepnoy zon Vostochnoy Yevropy (po dannym radiouglerodnogo datirovaniya) // Bronzovyy vek Vostochnoy Yevropy: kharakteristika kul'tur, khronologiya i periodizatsiya. Samara, **2001**. S.71-82

⁷⁰ M.V. Andreyeva. K voprosu o yujnikh svyaziakh maykopskoy kul'turı. // Sovetskaya arkheologiya 1977. №1. S. 39-56.

⁷¹ Korenevskiy, S.N. – Rezepekin, A.D. 2008. Radiokarbonnaya khronologiya pamyatnikov kruga Maykopskogo kurgana i Novosvobodnenskikh grobnits. Stat'ya vypolnena chastichno pri sodeystvii granta RGNF 07-01-0066a, a takje grantov RFFI 060680168a, RGNF 08-01-18097e.]

En nihayetinde Maykop Kültürü anıtlarının yaşlarının (M.Ö. V. binyılın ortasından M.Ö. III. binyılın sonuna kadar) olan bir zaman aralığında olduğu gerçeği açıklık kazandı (Korenevskiy–Rezepkin 2008).

Verilen bu bilgilere dayanarak Maykop Kültürü’nün kronolojik evrelerini şöyle bir tablo ile şematize etmek mümkündür.

Maykop Kültürü’nün dönemselleştirilme tarihleri:

1. Klasik literatürde:

Erken evre: M.Ö. 2500-2400 yılları.

Orta evre: M.Ö. 2400-2300 yılları.

Geç evre: M.Ö. 2300-2000 yılları.

Devam süresi: M.Ö. 2500-M.Ö. 2000=**500** yıl.

2. Radyokarbon kronolojisine göre (1996’dan itibaren):

Erken evre: MÖ 4037-3700 yılları. Toplam: 4037-3700=**337** yıl.

Orta evre: MÖ 3700/3430 yılları. Toplam: 3700-3430=**270** yıl.

Geç evre: MÖ 3430/2900 yılları. Toplam: 3430-2900=**570** yıl.

Devam süresi: M.Ö. 4037-2900=**1137** yıl.

Mevcut duruma göre, eskiden (Bronz Çağı Kültürü) olarak değerlendirilen Maykop Kültürü’nün (Eneolitik/Kalkolitik Çağ Kültürü) olduğu açıklık kazanmıştır.

Nitekim yeni yayınlanan bir müşterek çalışmada “1960'larda, **Maykop ve Kura-Aras kültürleri** Eneolitik olarak kabul edildi. Daha sonra, uzun yıllar boyunca, erken Tunç Çağı topluluklarıyla ilişkili olduklarına dair bir inanç vardı. Ancak son zamanlarda Maykop Kültürü yeniden bir (Kalkolitik kültür) olarak anılmaya başlandı” (Dudarev et al. 2020) bilgisi yer almaktadır.

Maykop Kültürü’nün çıkış zamanının M.Ö. 2500 yılından M.Ö. 4000 yılına kaydırılmasıyla Maykop Kültürü’nün Mezopotamya Erken Uruk Kültürü ile eş zamanlı olduğu da kesinleşti. Bu durumda Uruk Kültürü taşıyıcıları nasıl oldu da hem Uruk’ta hem de Kuzey Kafkasya’da aynı kültürün banisi/kurucusu olabildiler? Tabiatıyla bu sorunun makul bir cevabı yoktur.

A. Kasyan bu çelişkiye (ironik) bir açıklık getiriyor: “Batı Asya kabileleri Güney Kafkasya’da mütevazı bir bakır metalurjisi oluşturup ardından hızla Kuzey Kafkasya’ya akın edip birkaç on yıl içinde orada fevkalade yüksek kalitede bir bronz metalurjisini geliştirecekleri fikri tuhaf görünüyor”. A. Kasyan bununla da yetinmiyor ve tam tersine bir senaryo da üretiyor: “Maykop Kültürü’nün prestijli unsurlarının Transkafkasya’daki Leylatepe Kültürü taşıyıcıları tarafından ödünç alınması, hatta Maykop halkının önce Kalkolitik Transkafkasya’ya, ardından Batı Asya ve Mezopotamya’ya nüfuz etmesi”⁷².

Sonuç: Maykop Kültürü’nün banileri/kurucuları otokton Kafkas halklarıdır. Bu tespiti günümüzde büyük ilgi gören genetik çalışmalar da teyit ediyor. 2019 yılında, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı’na ait çeşitli kültürlerle mensup antik DNA’ya ilişkin kapsamlı bir karşılaştırmalı çalışma yayınlandı. Maykop Kültürü, Kafkasyalı avcı-toplayıcıların (Mezolitik İlk Doğu Akdenizli Kafkasya Sekenesi- parantaz içi benim ifadem. YN.) kadim kültürlerle güçlü bir bağlantı gösterdi, Avrupa küresel amfora kültürüyle de bazı benzerlikler vardı ve aynı zamanda genetik bileşim açısından Avrupa “bozkır” kültürlerinden ve Kurgan Kültüründen keskin

⁷² A. Kasyan. Maykop kültürü, kökeni ve dilsel kimliği: Bir dilbilimcinin görüşü.

Yazarın “Çin-Kafkas dili olarak Hatti dili” **2009–2010**, adlı eserinden fragman. [Майкопская культура, ее происхождение и языковая идентификация: взгляд лингвиста | Генофонд РФ (xn--c1acc6aafa1c.xn--p1ai)]

biçimde farklıydı⁷³. Ancak “Kültürün Gelişimi” sırasında anılan yerel halklar hem kuzeyli Kurgan Kültürü Taşıyıcıları hem de güneyli Mezopotamya ve Ön Asya Kültürleri taşıyıcıları ile sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmuşlar ve yoğun biçimde takas ticaretini geliştirmişlerdir.

Konumuzla ilgili olarak biraz da Maykop Kültürü’nün Karaçay-Balkar’da bulunan anıtlarına ve Merkezi Kafkasya Nüfusunun etnik evrimine olan katkısına kısaca atıfta bulunacağız. Karaçay topraklarında BMK anıtları Yukarı-Cögetey bölgesinde iyi çalışılmıştır (Khatuyev 2009). Keza M.V. Andreyeva’nın anılan çalışmasında verilen bilgilere göre Maykop Kültürü’nün ilk anıtları esas olarak Kuban bölgesinde (Krasnodar ve Stavropol Bölgeleri) ve Kabardey-Balkar’da yoğunlaşmıştır. Kurgan altı çukurlarda kromlekher ve taş çemberlerle çevrilmiş definler tipiktir. Mezarların çoğu tahrip edilmiş olduğundan, gömülenin (medfunun) konumunu tahmin etmek zordur; bazı durumlarda dizler bükülü ve baş güneye doğru dönük pozisyonadadır. Cögetey Ayağı (Ust Ceguta) mezarlık alanında izlenen çukurlardaki medfunların (kuzeydoğu-güneybatı) pozisyonunda oldukları kayda geçmiştir. Maykop seramik kapları genellikle koyu sarı, kırmızı-turuncu veya gri renktedir. İnce duvarları ve mükemmel pişirilmeleriyle karakterizedir. Çömleğin en tipik şekli, küresel veya uzunca gövdeli, boyunsuz, ağız kısmı dışa doğru kıvrık, tabanı hafifçe düzleştirilmiş olanıdır. Bu kaplar (çeşitli yerlerde) ve Ust-Ceguta istasyonu yakınındaki kurganlar ile Nalçik’teki “kafes içi” kurganda ortaya çıkartılmıştır. Metal nesneler ağırlıklı olarak BMK’den ve Cögetey Ayağı eteklerinden alınan örneklerle temsil edilmektedir. Sapı olmayan bir dizi bıçak, hançer, vs. (BMK; Ust-Ceguta istasyonunda 13 numaralı kurgan ve Nalçik’te “kafes içi” kurgandan toplanmıştır. Eski Uruk yakınlarındaki sıradan bir Maykop mezarında da gümüş bir kabın parçaları bulunmuştur (Andreyeva 1977).

Netice itibarıyla Tüm Kuzey Kafkasya ve onun içinde Merkezi Kafkasya’nın o dönemdeki (Maykop Dönemi) otokton/yerli halkları Maykop Kültürü’nün takipçileri olduğunda hiçbir kuşku yoktur.

Bu arada Kuzey Merkezi Kafkasya’da pek etkisi olmadığı için **Kura-Aras Kültürü**nden söz etmeyeceğim.

7. 2. 3. 2. Kurgan Kültürü/Çukur Mezar Kültürü

Bir kısım yazarlar Kurgan Kültürü ile Maykop Kültürü’nü iç içe anlatmayı tercih ederler, diğer bir kısım yazarlar da ayrı ayrı anlatmayı uygun görürler. Bunların her ikisi de doğrudur, yazarların tarih yazma yöntemleriyle ilgilidir. Ben şahsen okuyucuya kısa ve açık bilgi vermek amacıyla ayrı ayrı anlatma yöntemini seçtim. Bu bölümdeki konumuz Merkezi Kuzey Kafkasya’ya (dışardan) gelip dağ etekleri ve düzlüklerde yer tutan, keza bölgenin kadim yerel kabileleriyle komşuluk ilişkileri kuran ve muhtemelen (az veya çok) onların arasına karışan kültürel topluluklar veya göçebe gruplar hakkında kısa bilgi vermek olduğu için Kurgan Kültürü hakkında ayrıntılı genel bilgi vermeyeceğim.

Arkeoloji literatüründe anılan kültür (ölü gömme çukurunun özelliğini çağrıştıran) bir isimle tanınır: *Kadim Çukur Kültürü* veya *Kurgan Kültürü*.

Kadim Çukur Kültürü Rusça Древнеямной культуры/ Drevne yamnoy kultury, İngilizce Pit Grave Culture, Almanca Alte Grubengrabkultur olarak adlandırılır. Diğer isim (Kurgan Kültürü) ise Rusça Курганская культура/Kurganskaya kultura, İngilizce Kurgan culture, Almanca Kurgan-Kultur şeklinde isimlendirilir. Aslında Rusçada “kurgan” kelimesi yoktur. Büyük lingsüist Mario Alinei Rusçadaki “kurgan” kelimesi ne Rusçada ne başka Slavyan bir dilde ne de Hind-Avrupa dillerinde vardır, bilakis Türkçeden ödünç alınmış bir kelimedir” diyor*.

⁷³ Chuan-Chao Wang et al. Ancient human genome-wide data from a 3000-year interval in the caucasus corresponds with eco-geographic regions [[Ancient human genome-wide data from a 3000-year interval in the Caucasus corresponds with eco-geographic regions \(nature.com\)](https://www.nature.com/articles/438723a)]

* Mario Alinei. *Interdisciplinary and linguistic evidence for Palaeolithic continuity of Indo-European, Uralic and Altaic populations in Eurasia, with an excursus on Slavic ethnogenesis*. Expanded version of a paper read at the Conference Ancient Settlers in Europe, Kobariid, 29-30 May 2003. [<http://www.continuitas.com/interdisciplinary.pdf>]

Avrasya Steplerinin kalabalık yerel nüfusunu oluşturan Koyuncu- Göçebe Kabileler zamanla nüfuslarının çoğalması ve otlak alanlarının yetersiz hale gelmesi sebebiyle kendilerine yeni yurtlar aramak için neredeyse tüm yönlerde göç hareketine başladılar. Bunlardan bir hisse de Kafkas Önü steplerine isabet etti (M.Ö. IV. b.y'ın ortaları).

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Koyuncu-Göçebe Kabilelerin bir kısmı Kalmuk steplerinden Kuban ve Terek nehirlerine ve Kafkas dağ boğazlarının girişlerine kadar yayılarak yurt tuttular. Avrasyalı Göçebelerin Kafkas Önü steplerine gelmelerinin kesin tarihi henüz tartışmalıdır. Bazı bilim adamları Maykop Kültürü'nün ortaya çıkmasından önce cereyan ettiği hususunun arkeolojik verilerle kanıtlandığına inanıyor. Kafkas kökenli Karaçay-Balkar arkeolog ve tarihçi İ.M. Miziyev'in titiz arkeolojik çalışmalara istinaden elde ettiği veriler bu görüşü doğrulama yönündedir (Miziyev 1996). Ancak anılan görüş umumi kabul görmemiştir.

Kurgancıların bir kısmının Aşağı Kuban bölgesi ile Merkezî Ön Kafkasya ve Kuzeydoğu Ön Kafkasya bölgelerindeki dağ önü alanlarına yayılarak dağ boğazlarına kadar ilerlediklerini biraz önce belirtmiştik. Miziyev'e göre Nalçık Nekropolündeki definler, Çeçenistan'da Mekenskiy yerleşim yerinin yakınında bulunan kurgan altı mezarlar ile Kabardey-Balkar'da Yukarı-Akbaş köyü yakınlarındaki kurgan altı mezarların yaşları, (Kurgan Kültürü Taşıyıcılarının) Kafkas-Önü düzlüklerine gelip yerleşme tarihleri, Maykop Kültürü'nün ortaya çıkış tarihinden daha eski olduğunu göstermektedir (Miziyev 1996). Miziyev'in bu tespitleri ile N. Ya. Merpert'in aynı konudaki tespitleri uyushmaktadır. Merpert şöyle yazıyor: "MÖ IV. binyılın ortasına (hatta sonuna kadar) antik Yamnaya/Çukur aşamasının Maykop Kültüründen önce cereyan ettiğini ve ikincisinin ortaya çıkışına kadar ayakta kaldığını belirlemek büyük önem taşır"⁷⁴.

İ.M. Miziyev arkeolojik Maykop Kültürü'nün menşei hakkında (yararlandığı kaynakları) karşılaştırarak ayrıntılı bilgi verdikten sonra şu kesin hükme varıyor:

1. Kadimçukur Kültürü Kafkasya'da, Maykop Kültürü'nün yerli Kafkas kökenlerinden 500-600 yıl daha eskidir. Keza defin gelenekleri ve mezar envanteri yönünden Kafkas kökenlerini kanıtlayan bir bulgu yoktur.
2. Maddi kültür ağırlıklı olarak (Güney Kafkasya aracılığıyla) Batı Asya ve özellikle Mezopotamya şehir uygarlıkları kökenli nesnelerle temsil edilmektedir.
3. Kısacası Maykop Kültürü yerli bir kültür değildir, kendisinden sonra gelen gelişmiş Kuzey Kafkas bronz kültürlerinde hiçbir genetik devamının olmaması calib-i dikkattir (Miziyev 1996).

İ.M. Miziyev'in "Kadim Çukur Kültürü Kafkasya'da, Maykop Kültürü'nün yerli Kafkas kökenlerinden 500-600 yıl daha eski olduğu" tezi, Maykop Kültürü'nün eski kronolojik dönemlendirmeye göre haklı görülebilir. Yazar eserini 1996'da yazmıştır. Bu yüzden yeni dönemlendirme hakkında muhtemelen yeterli bilgi sahibi değildi. Her ne kadar 1996'dan önce de "radyokarbon kronolojisi çalışmaları" yapılmış olsa da (anılan kronolojik yaş belirleme yöntemini) henüz benimsemediği akla gelebilir. Her ne olursa olsun şu anda hayatta olmayan bir yazarı (eski fikrini değiştirmek için zamanı olmaması sebebiyle) eleştirmeyi uygun bulmuyorum. Lakin günümüzde Maykop Kültürü'nün çıkış zamanının Kurgancıların Kuzey Kafkas dağ eteklerine gelmeleri tarihinden çok daha eski olduğu gerçeği tartışılmaz. Dolayısıyla yazarın "Maykop Kültürü yerli bir kültür değildir. M.Ö. IV. bin yılın ortalarında Kuzey Kafkasya'ya gelip yerleşen Kurgan Kültürü taşıyıcıları Maykop Arkeolojik Kültürü'nün banileridir/ kurucularıdır" mealindeki tezini benimsemek de mümkün değildir. Netice itibariyle radyokarbon tarih belirleme yöntemine göre Maykop Kültürü kuşkusuz Yerli/Otokton bir arkeolojik kültürdür.

Bu arada Kurgan Kültürü Taşıyıcılarının sadece Karaçay-Balkarların değil diğer Kafkas Halklarının da etnogeneğinde az veya çok etkili olduğu görüşü yadsınamaz.

7. 2. 3. 3. Dolmen Kültürü

⁷⁴ N. Ya. Merpert. Drevneyšie skotovodı Voljsko-Uralskogo mejdureçya. M. : Nauka, 1974. S. 79. [Древнейшие скотоводы Волжско-Уральского междуречья (archaeolog.ru)]

Masif kaya kütlesinde oyulmuş ya da taş levha bloklarla inşa edilmiş anıt şeklindeki mezarlarda defin yapma geleneğiyle karakterize edilen kültürdür. Kadim dolmenler Batı Kafkasya’da, M.Ö 2400-2100 yılları arasında, yani Erken Bronz döneminde oluşmuştur. Genelde taş levhalarla yapılan dolmenler çoğunluk teşkil eder. Dolmen Kültürü yadigârlarına Merkezi Kafkasya’da da rastlanmaktadır. Dolmen Kültürü taşıyıcıları Orta Kafkas Önü’nün etek-ova bölgelerinde Maykoplularla karıştılar.

V.İ. Markovin, V.A. Trifonov ve diğer bir kısım araştırmacılara göre Dolmen kültürü MÖ 2900 ile 1500 arasındaki döneme, yani Orta Tunç Çağı'na aittir.

Uzun yıllardır yapılan araştırmalar sonunda, dolmenlerin Kafkasya'ya özgü yapılar olmadığı ve dünyanın birçok yerinde bu tür mezar-yapıların bulunduğu bilimsel olarak kayıtlara geçmiştir. Dolmencilerin köklerinin Akdeniz muhitine (Girit, Malta, İspanya, vs.) uzandığına inanılmaktadır. Dolmen Kültürü taşıyıcıları Kuzeybatı Kafkasya’ya Karadeniz’in şimalinden dolaşarak gelirken cenaze defin geleneklerini de beraberlerinde getirmeleri doğaldır. Kafkasya kıyılarına yerleşen Dolmenciler zamanla içerilere, dağlık bölgelere ilerlemişler ve buradaki yerli halkla yani Maykop Kültürü seknesi ile temasa gelmişler ve onları büyük ihtimalle Kuban kavisinin ötesine, yani doğuya doğru hareket etmeye zorlamışlardır⁷⁵.

Batı Kafkasya-Gelincik Dolmenleri

Karaçay-Çerkes’in dağlık kısımlarında bu kültürün taşıyıcılarına ait anıtlar araştırılmıştır. Görünüşe göre Dolmenci göçmenler daha kuzeye yani Merkezi Kafkas Önü’nün etek-ova bölgelerine de nüfuz etmişler ve buralarda Maykoplularla karışmışlardır. Bu karışmanın kanıtı, burada iki farklı ölü gömme geleneğinin var oluşudur: Dolmen Kültürü takipçileri dolmenlerini Maykop Kültürü’nün özelliği olan kurgan mezarların altına yapmışlardır. İ.M. Çeçenov'a göre Dolmenciler MÖ. XXII. yüzyılda Kuban bölgesinin dağ etekleri ve düzlük alanlarını ve Orta Kafkasya'yı istila etmişlerdir⁷⁶ (Aleksyeva 1977).

Dolmen Kültürü Taşıyıcıları ağırlıklı olarak Batı Kafkasya’ya yayılmışlardır. Adıgelerde ve Abhazlarda bunlar "İspun", Spiun" ("basık evler", "Cüce evleri", "mağaralar") ve "Keunej", "Adamra" ("kadim gömme evleri ") adlarıyla anılmaktadır⁷⁷. Batı Kafkasya bölgesinde yaklaşık 2200 dolmen biliniyor. Karaçay-Çerkes'teki Kâfar Nehri vadisinde de dolmen anıtlar ortaya çıkartılmıştır (Dudarev et al. 2020). Kaynaklarda Dolmen Kültürü Taşıyıcılarının Merkezi Kafkasya yerel seknesinin etno-kültürel formasyonunda kalıcı etki bıraktıklarına dair bilgi yoktur.

7. 2. 3. 4. Kuzey Kafkas Kültürü

Yazarlar Maykop Kültüründen sonra genelde (kronolojik sırayı izleyerek) Kurgan Kültürü, Dolmen Kültürü, Katakomp Kültürü gibi yabancı kültürler ve onların taşıyıcıları hakkında bilgi verirler. Bu yüzden Yerli Maykop Kültürü ile Yerli Koban Kültürü arasında bir kopukluk meydana gelir. Bu durumda radyokarbon kronolojisine göre circa (ca) M.Ö. 2900 yılından M.Ö. 2800 yılına kadar (Trifonov 2001) 100 yıllık bir kopukluk söz konusudur. Hakikat halde Kuzey Kafkasya’nın otokton toplulukları veya halkları kendi yerli

⁷⁵ Bkz. V.İ. Markovin. Dolmennaya kultura i voprosı rannego etnogeneza abhazo-adıgov. Nalçik: Elbrus, 1974, s. 44-45.

⁷⁶ İ.M. Çeçenov. Vtoriye kurganniye gruppy u seleniy Kişpek i Gegem II//AINKB.- Nal'chik: El'brus, 1984. S. 231.

⁷⁷ V. İ. Markovin-Dolmennie postroyiki v bassejne r. Kyafar. Sovetskaya arkeologiya No. 13, 1983, izd. "Nauka" Moskva, s, 90-108. [Дольменные постройки в бассейне р. Кяфар — Марковин В.И. (klex.ru)]

kültürlerini aralık vermeden kopuksuz biçimde devam ettirmişlerdir. Gerçekte herhangi bir kopukluk söz konusu değildir. Yerli Nüfus Üst Paleolitik Devrinden beri kendilerine anavatan yaptıkları Kuzey Kafkasya’da sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-politik formasyonlarını aralıksız (continuellement) sürdürdükleri paleo-antropolojik, etnogenetik ve arkeolojik delillerle sabittir.

Kafkas Kültürü’nün etki alanı, Doğu Karadeniz sahillerinden Kuban Havzası’na, Merkezî Kafkasya’nın dağlık yöreleri ve dağ eteklerinden Çeçenya ve Dağıstan topraklarına ve şimalde geniş step bölgelerine kadar geniş bir coğrafyayı içine alıyordu. Bu dönemde Kafkas kabileleri hareket halinde oldukları gibi, buraya şimal cenahından gelen ile Kurgan Kültürü kabileleri ile Katakomp Kültürü kabileleri de hareket halindeydiler. Ancak buradaki hareketlilik, Kafkasya’da birbirleriyle karşılaşan farklı etnik grupların tanışma periyodundaki sürtüşmeleri ifade ettiği gibi bunların yaşamlarındaki dinamizmi ve aktiviteyi de ifade etmektedir.

Netice itibarıyla, Kafkasya’ya göç amaçlı ve büyük gruplar halinde gelen başka kültürler mensup kabileler, çoktan yerleşik hayata geçmiş olan önceki Kafkas kabilelerinin üzerine geliyorlardı. Tabiatıyla ilk karşılaşmada her ne kadar örgütlü göçmen gruplar baskın gibi görünseler de kızışma-sürtüşme dönemi geçtikten sonra yerleşik kültürün hâkim duruma geleceği ve göçmenleri kendi bünyesinde sindireceği sosyolojik bir olguydu. Nitekim Kafkasya’da da aynı proses yaşanmış, yabancı kültürler, Kafkas yerel kültürünü zenginleştirdikten sonra onun bünyesinde erimişlerdir. Böylece hem somatik hem de zihin yapısı bakımından sağlam ve dinamik bir toplum doğmuştur ki bunun adı gelecekte “Kafkas Milleti” olarak tanımlanacaktır.

Kafkasya’da Neolitik Dönem’de başlayan tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomi, Eneolitik Dönem’de de gelişerek devam etmiş ve avcı-toplayıcı insan grupları çoktan “kabile” safhasını idrak etmişlerdi. Dolayısıyla göçebe ve yarı-göçebe hayattan yerleşik hayata geçilmişti. Kafkasya’nın hemen her bölgesinde açık alanlara köyler, çiftlikler tesis edilmişti. Sadece “yayla hayvancılığı” diye isimlendirilen ve yazın sürüleri alp otlaklarına götüren, kış gelinceye kadar oralarda besleyen, sonra da yerleşik hayatın sürdürüldüğü yerlere geri dönülen gelenek vardı ki bu Kafkasya’nın doğal durumundan kaynaklanıyordu ve yarı-göçebe hayvancılıkla bir ilgisi yoktu. Sözü geçen gelenek, birçok bölgede, daha önce de belirttiğimiz gibi XX. yy’ın başlarına, daha doğrusu Sovyetler Birliği döneminde (özel mülkiyetin ilgasına) kadar sürdürülmüştür. (Nevruz 2013/29).

Maddi ve manevi kültüre gelince; Kuzey Kafkas Kültürü anıtları çok çeşitlidir: Kurganlar, bozkır ve dağ etekleri bölgelerinde toprak nekropoller, taş sandukalar, katakomplar ve çukurlar şeklinde mezarlar içeren toprak mezarlıklar somut anıtlardır. Ekonominin temelini hâlâ tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Hayvancılık sektörünün gelişmesinde de bir fevkalâdelik söz konusu değildi. Metalürji ve metal işlemecilik gelişmesini sürdürüyordu. Bunun kanıtı, Yukarı Gunib yerleşim yerinde bulunan döküm imalathanesinin kalıntılarıdır. Burada kilden döküm kalıpları, döküm borularının kalıpları, taş ağırşak ve havan tokmağı bulunmuştur (Naroçnitskiy 1988/56-57).

Bu arada yerel Kuzey Kafkas Kültürü’nün var olduğu bölgede Keşfedilen arkeolojik malzemeler (mezar yapımında kullanılan taşlar, benzer defin törenleri, seramik kaplardaki benzerlikler) göz önünde bulundurularak yerel Maykop Kültürü ile yerel Kuzey Kafkas Kültürü arasında genetik bağ kurmak olasıdır. V.İ. Markovin ve diğer bazı araştırmacılar (definlerde aşı boyası kullanımı, mezar yapılarında çakıl ve diğer taşların kullanımı, çarpık kemikler, her iki kültürde bulunan çanak çömlek örnekleri ve diğer alet türlerinin tek bir komplekste birleştirilmesi) gibi bir dizi özelliğe göre Kuzey Kafkas Kültürü’nün Geç Maykop kültürüne yaklaştırılabileceği ve aralarında bir ardıllık çizgisinin kurulabileceği gerçeğinden yola çıktılar. Geç "Maykop" ile Kuzey Kafkas Kültürel ve Tarihse Topluluğu yahut Kuzey Kafkas Kültürü arasında kronolojik boşluk belirlendi. Zaten Kuzey Kafkas Kültürü’nün bileşimindeki Maykopluların mirası zayıf da olsa izlenebilmektedir. V.İ. Markovin’in görüşünü A.L. Nechitailo, İ.M. Çeçenov ve diğerleri de onayladılar (Dudarev et al. 2020).

Yine Markovin 1960-lı yıllarda Maykop Kültürü'ne Kuzey Kafkasya'nın Orta Bronz kültürünün oluşumunda belirli bir rol verdi⁷⁸. Orta Kafkas-Önü Kuzey Kafkas Kültürü kabilelerinin anıtları üzerinde on yıllarca yaptığı araştırmalar sonunda Maykop Kültürü ile Kuzey Kafkas Kültürü arasında devamlılığı (continuité) kanıtladı. Anılan kültürlerin mezar yapılarının türlerinde (Maykop ve Kuzey Kafkas Kültürlerinin her ikisinin) kurganlarının yapısında benzer "kromlekhler ve taş çemberler ve tek kat parke taşıyla tüm yüzeyin kaplanması yöntemiyle karakteristik kurgan güçlendirilmesi geleneğinin aynılığını tespit etti. Keza ölü gömmenin bazı ayrıntılarını da (güney yönelimi, dizlerin sıkı bükülmesi, cesedin kırmızı boyayla boyanması, vs.) belirledi (Aleksseeva 1963)⁷⁹.

Maddi kültürle ilgili olarak çok kısa bilgi verelim. Bazı bezeme motiflerinin benzerliği ve kaplardaki konumları, elbiselerin tutturulmasına yarayan toplu iğnelerin biçimi, bu kültürün kesin yayılma alanını (yerel bölgeler) işaret edecek derecede özgün olduğu kayda geçmiştir. Ekonominin temelini tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Tarım alanında çok önemli yeri olan arpa ve buğday yetiştiriliyordu, toprağı çapayla işliyorlardı, hasad çakmaktaşı ağızlı oraklarla yapılıyordu. Bronz devri sonlarında ise bronz oraklar kullanıma girmiştir. Kuzey Kafkas Kültürü kabilelerinin önemli meşgalelerinden biri de metalürji idi. Bakır çıkarma işlemi diğer maden filizlerinin üzerinden yapıldığı gibi, ocak ve galerilerden de çıkarılıyordu. Büyük Zelençuk nehrinin yukarı akarında yatay ocak ve ondan etrafa giden galeriler ortaya çıkarılmıştır. Maden filizi kazıcılarının aletleri de bulunmuştur: Taş oluk şeklinde kalıplar, çekiçler ve taş rendeler (ufalayıcılar) gibi.

Kuzey Kafkas Kültürü taşıyıcıları Kafkas Ötesi kabileleri ve Dağıstan'daki Dolmencilerle yakın ilişki içindeydiler, özellikle Katakombular ve göçebe bozkır kabileleriyle daha canlı temasları vardı.

Maykop kültürü taşıyıcılarının sosyo-ekonomik gelişmişliği ile Kuzey Kafkas Kültürü kıyaslandığında, Maykop sonrası dönemde sosyo- ekonomik gelişme prosesinin yavaşladığı ortaya çıkar. Maykop'taki gibi zengin kurganlar da yapılmıyordu.

Bu arada Kuzey Kafkas Kültürü'nün lokal alt kültür bölgelerini şimdiki coğrafi bölgelere göre şöyle sıralayabiliriz: Kuban Havzası (Adıgey, Karaçay), Abhazya, Elburus-Terek Bölgesi (Kabardey-Balkar, Osetya, Çeçen-İnguş), Dağıstan ve Kafkas Önü Stepleri Bölgesi (Naroçnitskiy 1988).

Kuzey Kafkas Kültürü sitelerinin kronolojisine gelince, belli başlı araştırmacılar Kuzey Kafkas Kültürü'nün başlangıcını radyokarbon tarihlemesiyle MÖ 2800-2700 yılları aralığını işaret ediyorlar (Trifonov 2001). Yine araştırmacılara göre anılan kültür MÖ 2300-2200 yılları aralığı gibi erken bir tarihte etkinliğini kaybetmiştir (Dudarev et al. 2020)⁸⁰.

7. 2. 3. 5. Katakomp Mezar Kültürü

Katakomp Kültürü cenaze geleneğinde dikdörtgen biçiminde kazılan bir çukurun duvarlarından biri oval kemerli bir oda (katakomp) teşkil edecek büyüklükte bir girinti yeri hazırlanır. Sonra bu girinti biçimindeki odaya ölü defnedilir. Bu defin geleneğinden dolayı Katakomp Kültürü adı ortaya çıkmıştır. Katakomp Kültürü MÖ 2900-2800 yılları aralığında Erken ve Orta Tunç Çağı'nın kesişme döneminde ortaya çıkmıştır. Taşıyıcıları hem göçebe hem yerleşik hayvancı kabilelerdi. Bu geçiş bilim adamları tarafından yerel varyantlara bölünmüştür. Bunların arasında "Kafkas varyantı" da tanımlanmıştır (Dudarev et al. 2020).

Katakompçular Kuzey Kafkasya'ya nüfuz ettikten sonra (hazır) kurganların içinde katakomp mezar yapmışlardır⁸¹. Bu demektir ki Katakomp Kültürü kabile grupları kuzey Kafkasya'da yaşayan Kadimçukurlu sekenenin üzerine gelip yerleşmişlerdir. Bu yerleşmenin yoğunluğu hakkında bilgi sahibi olmak için Katakomp Kültürü Taşıyıcılarının Merkezi Kafkasya'da bıraktığı izlerden bahsetmek gerekir.

Bu da açıkça gösteriyor ki Katakomp Kültürü taşıyıcılarının Merkezi Kafkasya'daki sayıları dikkate alınmayacak derecede azdır, yani yerel halk üzerinde etkilerinden söz edilemez.

⁷⁸ V.İ. Markovin. Kul'tura plemen Severnogo kavkaza v epokhu bronzy//MIA/ 1960, №99, S.30-86.

⁷⁹ Ayrıca bkz. E.İ. Krupnov. Drevnyaya istoriya Severnogo Kavkaza. M., 1960, s. 77-109; Naroçnitskiy 1988/62.

⁸⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Naroçnitskiy 1988; Y. Nevruz 2013; Dudarev et al. 2020.

⁸¹ U.E. Erdniev. Osnovnie itogi Arkheologičeskogo izučeniya Yüjnoy kalmikii//IX Krupnovskiy chteniye. S. 4.

Katakomp Kültürü'ne ait M.Ö. III. binyıl ortalarına tarihlenen kilden yapılmış buhurdanlık ve araba modeli. Kafkasya Stavropol bölgesi buluntusu (Moskova Tarih Müzesi)

Kuzey Kafkasya bölgesine yerleşen Antik Katakomp Kültürü taşıyıcılarının akıbetine gelince, dağ eteklerinde yerleşenler M.Ö. XVII-XVI. yy'larda Srub/Ahşap Mezar Kültürü kabileleri tarafından ya yerlerinden uzaklaştırıldılar ya da asimile edildiler (Miziyeve 1996). Dağ boğazlarına giren küçük Katakomplu grupların da yerel nüfus tarafından sindirildiği tahmin edilebilir.

7. 2 3. 6. Srubnoy Kültürü/Ahşap Kültürü

Kadim Çukur Kültürü'nün varisleri olan Antik Srubnoy Kültürü kabileleri Kafkas Önü steplerinde ilk olarak M.Ö. II. bin yılın ortalarında görünmeye başlamışlardır. Anılan göçebelerin genetik olarak, Aşağı Volga bölgesi Kadim Çukur Kültüründen geldiği kabul edilmektedir⁸². Kuzey Kafkasya'yı da etkileyen bu yeni göçebe dalgası Srubnoy Kültürü taşıyıcı kabilelerinden oluşuyordu. Rusça srub kelimesi ağaç, ahşap anlamına gelir. Türkçe'ye Ahşap Kültürü veya Ahşap Mezar Kültürü şeklinde çevrilmiştir.

Srubnoy Kültürü en çok geliştiği ve yayıldığı dönemde Kadim Çukur kültüründen daha geniş bir alanı kaplıyordu: Doğuda Urallardan batıda Dnyeper, Buğ ve Dnyester aşağı akarına, güneyde Hazar'dan Kuzey Kafkasya Stepleri, Azak, Karadeniz ve Kırım'a kadar uzanıyordu⁸³. Surubnoy Kültürü'nün öncü kabileleri Kalmık steplerinden güney istikametine ilerlerken, Volga-Maniç arası Katakomplu tayfalarının yoğun direnişiyle karşılaştılar⁸⁴, ama bu engeli aşarak yollarına devam ettiler, Kuzey Kafkasya bozkırlarına yayıldılar ve dağ eteklerine kadar sokuldular. Zamanla Katakomp Kültürü kabileleri yukarıda da ifade edildiği gibi M. Ö. XVII-XVI. yy'larda ya Srublular tara fından yerlerinden sürüldüler ya da asimile edildiler.

Merkezi Kafkasya'da bir hayli Srupnoy Kültürü anıtı ortaya çıkartılmıştır. Dağlık Bılım köyü civarında yapılan arkeolojik araştırmalarda⁸⁵ hem münferid eşyalar bulunmuş hem de Kafkasya'da gelecekteki Karaçay-Balkarların geleneksel ve etnografik kültürünün spesifik özelliği olan Tomruk Evleri'nin (Karaçay-Balkarlar bu evlere "Töñertke-üy" derler) kalıntıları Srub Kültürü'nün izlerini taşımaktadır. Keza Kuban Irmağı'nın yukarı akarında, Cögetey-ayağı ile bugünkü Balkar'da Bılım ve Holam kasabalarının yakınlarında, A. L. Neçitaylo'nun yaptığı arkeolojik kazılara göre, 8 klasik Srub gömütü tefrik edilmiştir; 36 mezarda ise Kadim Çukur ve Srub kültürlerinin özellikleri görülmüştür⁸⁶ (Miziyeve 1996).

⁸² N.Ya. Merpert. Drevneyshiye skotovodı Volzhsko-Uralskogo mezhdurech'ya. M.: Nauka, 1974. Drevneyshiye skotovodı Volzhsko-Uralskogo mezhdurech'ya. M.: Nauka, 1974. S. 131.

⁸³ O.A. Krivtsova-Grakova Stepnoe Povolje i Priçernomorie v epokhu pozney bronzı // MİA. M., 1955. Vıp. 46. S. 20. İstoriya SSSR S. 124.

⁸⁴ A. A. İessen. Raskopki kurganov na Donu v 1951 godu // KSİİMK. M., 1954. Vıp. 53. S. 73-74.

⁸⁵ Kobiçev V. P. Goroda, seleniya, jilitsa//Kultura i bit i jilitse narodov Severnogo Kavkaza v XIX-XX vv. M., 1982. S. 160-161.

⁸⁶ A. L. Neçitaylo. Pogrebalnie pamyatniki predkavkazskoy kultury Verkhnego Prikubanya // Tezisi dokladov III Krupnovskikn çteniy po arkheologii Severnogo Kavkaza...S. 48-49.

Son zamanlarda Srubnoy Kültürü taşıyıcılarının Hint-İranlılarla ilişkilendirilebileceğine dair bir yönelim görülüyor. Antropolojik veriler çerçevesinde, nüfusun genel Kafkas doğası ve bir kısmının da Akdeniz'e ait küçük bir ırkla ilişkilerinin var olduğu sonucuna varmayı mümkün kılıyor⁸⁷.

Srubnoy Kültürü Taşıyıcıları kendilerinden önceki Avrasyalı göçebeler gibi Kafkasya dağ eteklerine kadar geldilerse de genelde koyuncu-göçebeler oldukları için yerel nüfusun yaşadığı koyun sürülerinin barınmasına ve beslenmesine uygun olmayan dağlık alanlara nüfuz etmeleri zayıf bir ihtimaldir. Bazı Münferit sızmalar mümkün olabilir, ancak yerli nüfusun etno-genetik evölüsyonuna etki ettikleri düşünülemez. Karşılıklı kültürel ve ekonomik ilişki kurdukları da dışlanamaz. Bunlar da öncekiler gibi Kafkasya'nın yerli nüfusunun arasında asimile olmuşlardır.

7. 2. 3. 7. Koban Kültürü/ Koban Kültürel Tarihsel Topluluğu (KKTT)

Genel Kuzey Kafkasya tarihinde Koban Arkeolojik Kültürü'nün büyük önemi vardır. Kültürün yaratıcılarının Kuzey Kafkasya Kültürel Toplulukları, bir başka deyişle Yerli Nüfus olduğu için önemi daha da artmaktadır. Koban Kültürü sadece Merkezî Kafkasya kabilelerini değil, aynı zamanda tekmil Kafkas Dağ Zinciri'nin şimalinde yaşayan bütün Kafkas kabilelerini ve aynı şekilde Merkezî Kafkasya Dağ zincirinin güneye bakan yamaçlarında ve dağ eteklerinde yaşayan Gürcü kabilelerini de ihata ediyordu. Keza Merkezî Kafkasya ile Kolkhide arasında bir mihver teşkil ederek orada yaşayan kabileleri de etki alanına dahil etmiştir. Bu demektir ki günümüzün Kuzey Kafkasya halklarının millî kültürünün temelleri Koban Kültürü döneminde atılmıştır, hatta millî kültür birliği daha o dönemde gerçekleşme sürecine girmiştir. Bütün bu öncelikleri sebebiyle Koban Kültürü bahsini biraz olsun ayrıntılarıyla izah etmeye çalışacağım. Bu arada Koban Kültürü ile çağdaş olan Arkeolojik Kuban Kültürü ve yine Arkeolojik Kolkhis Kültürü'nün (Merkezî Kafkasya'nın Kültürel Tarihsel Topluluklarıyla doğrudan ilgisi olmadığı) için onlardan söz etmeyeceğim.

Konuya girmeden önce “Koban Kültürü” adı hakkında kısa bir açıklama yapmam gerekiyor.

Bilindiği gibi adını 1869'da Kuzey Osetya'nın **Yukarı Koban** köyü yakınlarında su taşkınları sebebiyle husule gelen aşınma sonucu (son derece dikkat çekici) bronz nesneler açığa çıkmıştı. Anılan buluntular uzmanlar tarafından incelemeye alındı.

1878'de G. D. Filimonov⁸⁸, 1882'de V.B. Antonevich'in yanı sıra Avrupalı antropolog ve arkeologlar Rudolf Virchow (1883) ve Ernest Chantre (1888)⁸⁹, buluntuları incelediler ve çalışmalarının sonuçlarını ilgili bilim dünyasıyla paylaştılar.

Sonraki yıllarda da arkeolojik araştırmalar devam etti, ama yeni bir kültürün varlığı anlaşılmasa da uzun süre herhangi bir tanımlama ve adlandırma yapılmadı. 1950-li yıllarda A. A. Jessen, Kuban ve Zelenchuk Nehirlerinin yukarı kesimlerinde ve Teberdi Irmağı boyunca Karaçay-Çerkes'in muhtelif yerlerinde ortaya çıkartılan hem Koban hem Kuban tipi bronz nesne buluntularına dikkat çekti. Ancak A. A. Jessen “Koban

⁸⁷ Yu. A. Kolovrat, Poseleniye srubnoy kul'turi guselka-II v okrestnostyakh saratova

[<http://www.srubnik.boom.ru/32.htm>] Srupnaya kultura epokhi pozdney bronzı (Geç Bronz Çağı Srubnoy Kültürü). [<http://www.srubnik.boom.ru/32.htm>]

⁸⁸ G. D. Filimonov. O doistoričeskiy kulture v Osetii. M. 1878.

⁸⁹ Ernest Chantre bizzat Osetya'da Koban Nekropolünde kazı çalışmaları yaptı (1879). Toplanan nesneleri Rus meslektaşlarıyla tartıştı ve bunları Orta Avrupa'da erken Demir Çağı uygarlığı (Etruria'daki Villanova kültürü veya Avusturya'daki Hallstatt Kültürü) ile kıyasladı (Chantre E., 1881, s. 17). Keza bu nekropolün (Koban) sadece Kafkasya'nın değil, tüm Batı'nın tarih öncesi arkeolojisine önemli ve yeni ufuklar açtığını ısrarla belirtti. Keza “Koban-le-Haut”/Yukarı Oban köyü yakınlarında iki hektarlık bir alanı kaplayan nekropolde büyük hendekler açarak yirmi iki mezar ortaya çıkardı. Bunlardan on tanesi, mimari organizasyonlarını ve mezar mobilyalarının kompozisyonunu gözlemlemesine olanak tanıyordu. Chantre hem yayınlarında hem de yazışmalarında mezar mobilyalarının kusursuz bir şekilde yerinde bulunduğu konusunda ısrarını sürdürdü (MAN, SRD, Correspondance Chantre, G. de Mortillet'e 24 Mart 1882 tarihli mektup; Chantre E., 1882, s. 241-265). Kaynak: Chantre Ernest (FR)-Rédigé par Christine Lorre - La découverte du Caucase et alentours, 21/03/2022. Agorha. [Explorer les bases](#) (current), [recherche](#) (current), [Articles & Actualités](#) (current) [[CHANTRE Ernest \(FR\) - Agorha \(inha.fr\)](#)]

Kültürü” terimini kullanmadı. Ve nihayet yetmiş yıl sonra “Koban Kültürü” terimi Karaçay-Çerkes bölgesini Koban ve Kuban kültürlerinin kavşak bölgesi olarak nitelendiren Ünlü Kafkasolog E.İ. Krupnov tarafından bilimsel dolaşıma sokuldu (Krupnov 1960/79). Neticede yeni keşfedilen arkeolojik kültür, ilk buluntuların keşfedildiği Kuzey Osetya’nın Yukarı Koban köyünün adına izafeten “**Koban Kültürü**” adıyla anılmaya başladı.

Arkeolog E. P. Alekseeva da “Günümüzde Karaçay-Çerkes’in Koban Kültürü dönemine ait anıtlarını Koban Kültürü’nün batı versiyonuna atfetmek için her türlü neden mevcuttur” tespitiyle anılan bölgeyi Koban Kültürü’nün nüvesi olarak vasıflandırdı (Alekseeva 1992/145).

XIX. yüzyılın 80-li yıllarında R. Virchow, E. Chantre, G. Wilke, M. Gernes gibi Avrupalı bilim adamları yeni keşfedilen Koban Kültürü buluntularını (Orta Avrupa Etruria Villanova Kültürü veya Avusturya Hallstatt Kültürü) ile kıyaslayarak benzerlikler olduğunu belirterek Koban ürünlerinde görülen bu olağanüstü yüksek seviyedeki sanatsal özgünlüğün Kafkasya temeli olmadığını ileri sürmeye kalkıştılar. Ancak bu bakış açısı Rus bilim adamları A.S. Uvarov, P.S. Uvarova, V.A. Gorodtsov tarafından kesinlikle reddedildi ve onlar Kafkasya otoktonlarının (kelimenin tam anlamıyla) Koban Kültürü’nün banileri olduğu gerçeğini savundular (Dudarev et al. 2020)

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Koban Kültürü veya Koban Kültürel Tarihsel Topluluğu Merkezi Kafkasya Dağ sırasının Kuzey ve güney yamaçlarında, dağ boğazlarında ve vadilerinde ve dağ eteklerinde antik dünya sahnesine çıktı ve gelişti. Batıda Urup ve Büyük Zelençuk ırmak havzaları arasından doğuda Dağıstan’da Aksay Irmağı’na kadar uzanan geniş bir alanı etkiledi. Aynı şekilde kuzeyde Terek Irmağı ve kollarının suladığı bölgenin dağlara yakın kısımlarına ve dağ vadilerine nüfuz etti. Mezdegu hattının ötesine ve Stavropol Yaylasına ulaştı ve Kafkas Önü bölgesinin dağlara yakın kısımlarını da ihata etti. Dağ mihverinin güney tarafında da Rion, Büyük Liahvi ile Küçük Liahvi, Ksani ve Aragvi ırmak havzalarına yayıldı.

Zamanla bu geniş coğrafyada, yani Kuzey Kafkasya ve Kafkas ardı sınırları içerisinde 150’den fazla noktada Koban Kültürel Tarihsel Topluluğuna ait 500’e yakın anıt belirlenmiştir. Koban Kültürel Tarihsel Topluluğunu temsil eden başlıca ocaklar şunlardır: Koban, Tli, Elhoto, Aydadon, Zmeyskiy yerleşimleri (Kuzey ve Güney Osetya), Serjen-Yurt (Çeçenistan) yerleşim yerleri ile Klinyar III-2 ve Ullu-Baganalı yerleşim yeri ve mezarlığı (Karaçay-Çerkes) ve diğerleri. Bu sayıya 160’tan fazla yerleşim yeri, 240 mezarlık, 20 maden üretim-bronz döküm kompleksi, yerleşim sınırları ve ötesindeki 12 kutsal alan ve tapınak kalıntısı, 10 adet askeri ve binicilik malzemesi deposu dahildir (Dudarev et al. 2020).

Süreklilik: Koban Kültürü’nün kökleri ilk basamakta Kuzey Kafkas Kültürü’ne, ikinci basamakta Maykop Kültürü’ne dayanır.

Araştırmacılar Koban Kültürünün üç çeşidini belirlemişlerdir: **Batı** (Karaçay-Çerkes), **Orta** (Kabardey-Balkar’ın doğu kısmı, Kuzey ve Güney Osetya, İnguşetya) ve **Doğu** (Çeçenistan ve kuzeybatı Dağıstan’ın Çeçenistan’a bitişik kısmı). Kobanlılar Karaçay-Balkarlar, İnguşlar, Çeçenler ve Osetlerin etno-genetik yerli alt substratını (katman) teşkil etmişlerdir (Alekseeva 1963). Bu demektir ki Koban Kültürü Kuzey Kafkasya’da yerli/otokton nüfus temelinde ortaya çıkan belli başlı kültürlerin üçüncüsüdür ve Yerli Kuzey Kafkas Kültürü’nün külleri üzerinde doğmuş, gelişmiş ve Geç Bronz Çağı ile Erken Demir Çağı’na damgasını vurmuştur. Kafkasolog E. İ. Krupnov bu konuda şu tespiti yapmıştır: “Dağlık Kafkasya’nın tarihi ve arkeolojik çevresinde, uzun süredir dünya çapında ünlü Koban bronzuyla tanınan Merkezi Kafkasya bölgesi kadar popüler olan bir bölge belki de yoktur. Artık hiç kimse Kafkasya bakır metalurjisinin otokton kökeninden şüphe duymuyor ve kimse Koban gibi bir kültürün (şekillenmiş biçimde) dışarıdan getirilebileceğini düşünmüyor (Krupnov 1960/381)”.

Bu arada “**kültürel ve tarihsel topluluk**” ifadesiyle ilgili bir hatırlatmada bulunmam gerekiyor.

“Koban Kültürü” kavramı sınırları belli bir alanda var olan bir kültürü çağrıştırır. Oysa anılan kültür çok geniş bir coğrafyayı içine alır.

Krupnov'un tanımına göre "kültürel topluluk" kavramı hem "Koban Kültürü" hem de "etnokültür" kavramıyla eş anlamlıdır (Krupnov, 1960. s. 380–381). Sonuç olarak Koban "Kültürel ve Tarihsel Topluluğu" kavramı Koban Kültürü kavramından daha geniş ve daha kapsamlı bir yaşam alanını ve büyük akraba kabile gruplarını ihata ediyor. Nitekim E.İ. Krupnov'un bu görüşü Koban araştırmacıları arasında büyük kabul görmüştür. Biz de diğerleri gibi yerine göre her iki ismi de kullanacağız.

Öte yandan Koban Kültürel ve Tarihsel Topluluğunun ortaya çıkışının ve onun evrelerinin kesin bir tarihlenmesinden söz edemiyoruz. Araştırmacılar farklı tarihlemeler ileri sürmüşlerdir. E. İ. Krupnov "*Drevnyaya istoriya Severnogo Kavkaza- 1960*" isimli eserinde "Bu kültürün kökeni sorununu daha ayrıntılı olarak incelerken, şu sorulara daha spesifik bir biçimde cevap vermek zorunda olduğumuzu düşünüyoruz: Kuzey Kafkasya'nın orta kesiminde bu temel kültürlerin yaygın mevcudiyeti hangi kronolojik döneme aittir? Koban Kültürü'nün özgünlüğünü oluşturan maddi kültür biçimleri sınırlı mı? Koban Kültürü'nün gelişiminin başlangıcını hangi tarihler belirler, hangi dönemde altın çağına erişir ve ana özelliklerinin gerilemesini ve tarih sahnesinden çekilmesini karakterize eden sebepler nelerdir?" sorularını yönelterek cevap arıyor (Krupnov 1960/104).

Koban Kültürü'nün tarihlendirilmesi sorununun uzun zamandan beri devam ettiğini ve kendisinin konuyla ilgili neredeyse hiçbir özel çalışmasının olmadığını da hatırlatarak başka yazarların tarihleme hususundaki görüşlerini sıralıyor.

E. İ. Krupnov önce "Okuyucu, ifade edilen her bilgidен yazarın (Krupnov) Koban Kültürü'nün doğuşunu esas olarak MÖ I. binyılın ilk yüzyıllarına atfetme eğiliminde olduğu fikrini zaten edinmiş olabilir" ifadesini kullanarak konuya giriyor ve Koban mezarlığı arkeolojik buluntularının keşfinden kısa bir süre sonra, Tiflis'te toplanan 5'inci Arkeoloji Kongresinde Koban Kültürü hakkında daha kapsayıcı bir kronolojik çerçeve önerildiğini hatırlatarak konu hakkında ileri sürülen görüşleri özetliyor.

A. S. Uvarov ve R. Virkhov'un Koban Kültürü'nün doğuş tarihini **M.Ö. II.** binyılın son yüzyıllarına ve **M.Ö. I.** binyılın ilk yüzyıllarına (M.Ö. XII-IX yüzyıllar) kadar uzatma görüşünü benimsediklerini belirtiyor.

Aynı şekilde (G.D. Filimonov, A.S. ve P.S. Uvarov, R. Virkhov, Gernes, V.F. Miller, B.V. Farmakovsky, A. Thalgren, M. İ. Rostovtsev, A.A. Miller, F. Gonchar, S. Przhvorsky, A.A. Jessen, B.A. Kuftin, B.V. Tekhov, vs.) gibi Koban tarihinin açıklığa kavuşturulmasıyla bir dereceye kadar ilgilenen araştırmacıların ezici çoğunluğunun Koban Kültürü'nün doğuş zamanını MÖ II. binyılın sonu-MÖ I. binyılın başı çerçevesine göre belirlediklerini bildiriyor.

Diğer yandan Krupnov'a göre, günümüzde münhasıran Gürcü arkeologlar Koban Kültürü'nün çıkış tarihinin daha gerilere götürülmesi yönünde mesnetsiz bir eğilim gösteriyor. Mesela makalelerinden birinde G. K. Nioradze, Komnı köylerindeki Erken Koban dönemindekilere tamamen benzeyen kompleksleri "M.Ö. XIII. yüzyıldan daha geç olmayan bir zamana" götürüyor. Keza O. M. Japaridze de Koban Kültürü'nün oluşma ve gelişme zamanıyla ilişkili aynı görüşü paylaşıyor.

Yazar son olarak Koban Kültürü'nün tarihlendirilmesinde ortaya çıkan farklı görüşleri "farklı yazarların farklı motivasyonlarına ve gözlemlerine" bağlıyor (Krupnov 1960/104-106).

Ünlü Kobanolog V.İ. Kozenkova Koban Kültürü'nün kökenine ilişkin sorunların en ayrıntılı açıklamasını yaptı (1996). Ona göre Koban Kültürü değişen öneme sahip birçok faktörün etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Kültürel alt tabaka yeni bir topluluğun temelini oluşturdu, keza yerel farklılıklara yol açtı. Yenilik süreçleri, kültürel unsurların kendini geliştirmesi, demografik değişiklikler, kültürel etkiler v.s. den müteşekkildi. Kültürün oluşumu ve şekillenmesi Büyük Kafkasların hem güney hem de kuzey yamaçlarında gerçekleştiği için menşenin tek merkezliliği hakkındaki görüş sorgulandı. Kültürün meydana gelişi ve özgünleşme mekanizması da çok aşamalıydı ve maddi temel çok bileşenliydi.

V.İ. Kozenkova, her şeyden önce tarihlemeye temel oluşturacak arkeolojik buluntulara dikkat çekiyor: Bizzat 1990-lı yıllarda birçok araştırmacı (başta E. İ. Krupnov olmak üzere, İ.M. Chechenov, V.B. Vinogradov, E.P.

Alekseeva, S.L. Dudarev ve diğerleri) tarafından hazırlanan Koban yerleşimleri haritalarını tarayarak Koban Kültürü ile ilgili malzeme zenginliği hakkında elde ettiği malûmatı sunuyor:

Büyük Kafkasların kuzey ve güney yamaçlarında 150'den fazla antik yerleşim yerinden Koban tipi 500'ü aşkın anıt/yadigâr toplanmıştır. Keza B.V. Tekhov'un özverisi sayesinde, erişilemeyen dağlık bölgelerde dünya çapında öneme sahip benzersiz nesnelerin bulunduğu 500'den fazla mezarın kazıldığı Tli mezarlığı ayrı bir önem taşır. Yine Kislovodsk'un eteklerinde S.L. Dudarev yönetiminde kazılan Beloreçensky-2 mezarlığı ile A.B. Belinsky yönetiminde arkeologların (hala verimli bir şekilde çalıştığı (1990'a göre) Klinyar-3 mezarlığının da aynı önemi haiz olduğunu belirtiyor. Sonra da bütün bu gömülerden ve daha birçok diğer odaklardan elde edilen veriler temelinde belli başlı bilim adamlarının Koban Kültürü'nün Geç Tunç Çağı'nı kapsadığı, Erken Demir Çağı'nda tam zirveye ulaştığı ve MÖ I. binyılın ikinci yarısında yavaş yavaş söndüğü (tartışmasız aksiyomundan) yola çıkarak en azından şu öneride bulunduklarını belirtiyor: Akdeniz ve Yakın Doğu'nun eski kültürlerinin tarihlendirilmesinde edinilen tüm deneyimlerin kullanıldığı, zamansal olarak genişleme konusunun kapsamlı bir şekilde ele alındığı bir düzine kronolojik şema. Ancak yazara göre bu serideki öncelik (haklı olarak) Koban Kültürü'nün kronolojisini özel bir yöntemsellikle geliştiren E.İ. Krupnov'a aittir. O yalnızca tipolojik analiz ve analogilerin geleneksel yöntemini kullanmakla kalmayıp, XX. yüzyılın 50'li yıllarının ikinci yarısında ortaya çıkan (C14) radyokarbon analizi imkânlarını ve çok sayıda yeni verileri de kullanarak (M.Ö. XII-IV yüzyıllar) tarihlmesini netleştirdi⁹⁰.

Bu açıklamalardan yola çıkarak Kobanolog V.İ. Kozenkova'nın E.İ. Krupnov'un tarihlendirme (M.Ö. XII.-IV. yy.) fikrini paylaştığı sonucunu çıkarıyoruz.

Kozenkova'nın Koban Kültürü araştırmaları kapsamında önemli tespitlerinden birini alıntılamaı mühimsiyorum: "Koban Kültürü'nün Kafkasya topraklarında organik olarak gelişen bir olgu olduğu spekülâtif değil, oldukça somut bir şekilde otokton kökler temelinde oluştuğu ifade edilebilir. Ancak gelişiminin farklı aşamalarında, kültürel dalgaların Büyük Kafkasların eteklerine taşıdığı yeni gelenleri özümsemi. Aynı zamanda her aşamada özgünlüğünü ve diğer kültürler arasındaki tanınırlığını korudu (Kozenkova 2007)".

S.L. Dudarev, A.L. Pelikh, S.N. Savenko ve G.R. Tsetschladze' nin hep birlikte hazırladıkları "Monografiya arkeologicheskiye istochniki o Proiskhozhdenii i Etnopoliticheskoy istorii nasele-niya severnogo Kavkaza (problemı izucheniya)"⁹¹//Arkeolojik Kaynakların Kökeni ve Kuzey Kafkasya Nüfusunun Etno-Politik Tarihi (Monografi) isimli eserde Koban Kültürel ve Tarihsel Topluluğu hakkında oldukça geniş bilgi verilmiştir. Anılan eserde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Koban Kültürü'nün dönemselleştirilmesinde üç etap ayırt ediliyor:

1. Erken Koban (Kültürün oluşumu ve şekillenmesi)-M.Ö. XII. yy. ortası-M.Ö. IX. yy. ortası;
2. Parlak Dönem (M.Ö. IX. yy. ortası-M.Ö. VII. yy. ortası);
3. İskit-Sarmat etkisi altında yeniden oluşum dönemi (M.Ö. VII. yy. ikinci yarısı-M.Ö. IV. yy. başı).

Bundan sonra Dudarev ve arkadaşları Koban Kültürel Tarihsel Topluluğunun kronolojik etaplarının belirlenmesine ve bilimsel açıklanmasına Kafkasolog E.İ. Krupnov'un büyük katkısı olduğu gerçeğine atıfta bulunarak 1990 yılının ilk yarısında en kıdemli Kobanolog V.İ. Kozenkova'nın Koban Tarihsel ve Kültürel Topluluğunun kronolojisini bir bütün olarak kapsamlı şekilde incelediğini ve Krupnov'un şemasını daha da

⁹⁰ V. İ. Kozenkova. Kobanskaya kul'tura v XX veke: vekhi v stoletnem issledovanii, 2007 (=20. yüzyılda Koban kültürü: yüzyıllık araştırmaların kilometre taşları, 2007.

[Коженкова В.И. Кобанская культура в XX веке: веки в столетнем исследовании » iratta.com: Осетия-Алания и Осетины-Аланы]

⁹¹ S.L. Dudarev, A.L. Pelikh, S.N. Savenko ve G.R. Tsetschladze Monografiya arkeologicheskiye istochniki o Proiskhozhdenii i Etnopoliticheskoy istorii naseleniya severnogo Kavkaza (problemı izucheniya). Armavir 2020. // Arkeolojik Kaynakların Kökeni ve Kuzey Kafkasya Nüfusunun Etno-Politik Tarihi (Monografi).

[2020-Dudarev-S L -Pelih-A L -Savenko-S N -TSetshladze-G R -Arheologicheskie-istochniki (1).pdf (pkm1903.ru)]

geliştirdiğini, ek açıklamalar yaptığını belirterek genelde Koban Kültürü'nün gelişmesinde 4 dönem ayırt edildiğini ifade ediyorlar:

Proto-Koban I (A, B evreleri) M.Ö. XIV. yy ortası-MÖ XII. yy ortası;

Erken-Koban II – MÖ XII. yy ortası– M.Ö. X. yy ortası;

Klasik Koban III (A, B evreleri) – M.Ö. X. yy ortası- M.Ö. VII. yy'ın ikinci yarısı,

Geç Koban IV (A, B evreleri) – (İskit zamanı) –M.Ö. VII. yy ortası– M.Ö. IV. yy ortası.

Verilen bilgiye göre Proto Koban dönemi Erken Tunç Çağı'ndan Geç Tunç Çağı'na kadar uzanır. Keza Koban Kültürü'nün Klasik döneminin başlangıcı Erken Demir Çağı'na denk gelir. Erken dönemde ortaya çıkan kültür objeleri İskit döneminde de işlevini kesintisiz sürdürmüştür.

Daha sonraki Koban geleneklerinin (Orta Kafkasya'nın dağlık bölgesindeki) mirasçılarından, yani Sarmat döneminden de söz edilmiştir. E.P. Alekseeva (1949) geç dönemi MÖ VI. yüzyıldan MS. III. yüzyıla kadar genişleterek iki alt bölüme ayırmıştır (Dudarev et al. 2020/54).

Bütün bu bilgilerin ışığı altında Koban Kültürü taşıyıcılarının Karaçay-Balkarların etnogenetik şekillenmelerinde rolleri nedir?

Çalışmamızın akışı içerisinde Merkezi Kafkasya'nın antik nüfusunun ve onun içinde Koban Kültürü taşıyıcılarının zamanla yerel/otokton bir katman/substrat teşkil ettiklerini ve Merkezi Kafkasya'nın şimdiki halklarının bu yerel substrat üzerinde doğup geliştiklerini ve uzun bir gelişme süreci sonunda etno-genetik formasyonlarını kazandıklarını detaylı olarak ifade etmiştik. E. P Alekseeva bu olguyu veciz bir biçimde şöyle ifade etmiştir: “Belli başlı Kafkasologların (arkeologlar, antropologlar, dilbilimciler, etnograflar) ezici çoğunluğu, Koban Kültürü'nün taşıyıcısı olan *antik Kafkas etnik topluluğunun*, batıda Kuban'dan doğuda Dağıstan'a kadar Kuzey Kafkasya'nın neredeyse tüm modern halklarının sonraki oluşumunda güçlü bir alt tabaka oluşturduğuna inanıyorlar”⁹².

Yazarın bu ifadede kullandığı “antik Kafkas etnik topluluğu” ifadesi bizim için çok önemli dayanak noktasıdır. Şöyle ki; *Koban Kültürü veya Koban Kültürel Tarihsel Topluluğu'nun var olduğu dönemde Merkezi Kafkasya Kabileleri (aynı kökenden geldikleri için) aynı dili konuşuyorlardı, yani dil birliği vardı*. Kuzeyli göçebelerin dilsel etkileri söz konusu değildi. Günümüzde Karaçay-Balkarlar ile Osetlerin dilleri farklı olsa da pek çok müşterek kelimeler vardır ve bu kelimelerin birçoğu ne Türkçede ne de Farsçada mevcuttur.

Peki öyleyse bu kelimeler nereden alınmıştır sorusuna gerek yoktur. Çünkü bütün bunlar Kobanlıların kullandıkları yerli dilden intikal eden kelimelerdir. Dini inançlar ve folklor ile ilgili isimlerin çoğu neredeyse Aşağı Kuban'dan Çeçenistan'a varıcaya kadar günümüz dillerinde de müşterektir⁹³.

Önemli müştereklerden biri de Nart Destanlarıdır.

Konumuz Nart Destanları olmadığı için genel malûmat vermeye gerek yoktur. Sadece Merkezi Kafkasya ve Batı Kafkasya'da yaşayan günümüz halklarının Kafkas Nart Destanlarının başlıca kahramanlarının isim listesini sunmakla iktifa edeceğim:

⁹² E.P. Alekseeva. Karachayevtsi i balkartsı -drevniy narod Kavkaza. Karachayevo-Cherkesskoye knizhnoye izdatel'stvo, Cherkessk, 1963.

⁹³ Karaçay-Balkar Dilinde Türkçe veya Farsça olmadığını tahmin ettiğim çok sayıda arkaik kelimeden oluşan uzunca bir liste hazırladım. İlgilenenler bu listeye [yilmaz.nevruz@g-mail.com] web sitesinde ulaşabilirler.

Müşterek kelimeler konusunda sadece (bitişik komşu) Oset Dilinde değil Adıge, Vaynah ve Dağıstan dilleri ve Dağlı Gürcü dillerinde de pek çok müşterek kelime bulmak mümkün. Mesela: “**kumğan**” (ibrik) kelimesi Avarca ve diğer Kafkas lehçelerinde aynı anlama gelir. **Sokur** (kör) kelimesi Avarcada da **sokur** şeklinde kullanılır. Keza **nakırda** ve **samarkav** kelimeleri (düğünlerde, eğlencelerde genç kızlar ile delikanlılar arasında muaşaka -ilânı aşk sohbeti/aşıқтаşlık- mahiyetinde yapılan konuşmalara verilen ad) olup Abhaz-Abazinler, Adıgeler, Kabardeyler, Karaçay-Balkarlar ve Osetler arasında müştereken kullanılan kelimelerdir. Karaç. **khantus** (çorba) Adıg. **khantkhus**, Karaç. **ansı** (yoksa) Adıg. **ansı**, Karaçayca **könçek** (pantolon) Adıg. **gonçenç**, Karaçayca **arı** (öte, öte taraf) Adıg. **Arı**. Bütün bunlar bir çırpıda aklıma gelenler.

Dilbilimcilerin bunları derleyip listelemesini temenni ediyorum.

Bu bilgileri sunmaktaki amacım, antik dönemlerde Kafkasya ve bunun içerisinde Merkezi Kafkasya’da aynı kökene mensup kabilelerden oluşan yerli/otokton nüfusun yaşadığına işaret etmektir. Eski çağlarda yine aynı kökenden gelen bir dil kullanılıyordu. Yerli Kafkas Dili’nin gelişimi ve dallara ayrılması hususunda yukarıda çeşitli vesilelerle yeterli bilgi verildi, burada tekrarına gerek yoktur. Aynı şekilde ve özellikle Orta Çağ’da İranî ve Türki dilli kuzeyli göçebelerin dilsel etkisiyle Karaçay-Balkarların ve Kumukların dillerinin Türkileştiği, Osetinlerin dillerinin de İranîleştiği hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Diğer yandan antik çağlarda sosyolojik anlamda uluslaşmanın ortaya çıkmadığını, kabileler ve kabile birliklerinin uzun yıllar varlıklarını koruduklarını biliyoruz. **Modern ulusların anılan dönemlerde isimleri belirlenmemiştir**. Site devletlerin-den tutun da krallıklara, imparatorluklara kadar (devlet örgütlenmeleri) askeri demokrasiye dayanıyordu.

Site devletlerinde devlet örgütü sitenin adıyla (Antik Yunan site devletleri), kabile birliklerinin teşkil ettikleri devlet örgütleri hâkim kabilenin adıyla (Persler, Hattiler, Urartular, Kimmerler, İskitler, Hunlar vs.) anılıyordu. Devlet örgütlenmelerinde millet veya ulus iradesi yoktu, egemenlik askeri güce dayanıyordu.

Kobanlılar döneminde Kafkasya’da küçük veya orta boyutta kabile örgütlenmele-rinin olması mümkündür, lakin belli bir etnik isimle anılan devlet örgütlenmesi bilinmemektedir.

Antik çağlarda ve Orta Çağ’da bugünkü Kafkas Halklarının isimleri söz konusu bile olamazdı. Ancak Doğu Karadeniz sahillerinde ve Kafkas dağ zincirinin kuzey ve güney taraflarında ve düzlük alanlarda yaşayan pek çok kabilenin adı Yunan kaynaklarında anılmaktadır. Daha sonraları yani İsa’dan sonra Ermeni ve Gürcü kroniklerinde de anılmaya başlamıştır. Grek tarihçileri arasında en ilginç bilgileri Strabon ve Yaşlı Plinius vermiştir.

2000-li yılların başlarında anılan antik yazılı kaynakların bir kısmını tarayarak bir hayli bilgi toplamıştım. Bu bilgilere ve istinaden “Umumi Kafkas Tarihi’ne Giriş-2013” isimli kitabımın I. Cildinde Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin kökenleri hakkında bilgi verirken Strabon ve Yaşlı Plinius başta olmak üzere diğer antik kaynaklarda geçen kabile isimleri ile Koban Kültürel Tarihsel Toplulukları arasında bağlantı kurarak açıklamalar ve yorumlar yapmıştım. Kanaatime göre antik yazılı kaynaklarda verilen bilgilere dayanarak Koban Kültürü’nün son etabının hem arkeolojik hem de tarihsel kültür olduğunu kabul etmek mümkündür. Aşağıda bu konuda ayrıntılı bilgi verilecektir.

VIII. Geç Koban Döneminde Antik Yazılı Kaynaklarda Adları Geçen Dağlık Kafkasya Kabilelerinin Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin En Yakın Cedleri Olduğu Hakkın-da Yeni Bir Görüş

Önce kısa bir giriş yapalım: Merkezi Kafkasya bölgesinin doğal yapısı sebebiyle bölgenin dağ eteklerinde ve buralara yakın düzlüklerde yaşayan yerli nüfus, Avrasyalı göçebelerin tazyikleri ortaya çıkmaya başlayınca kendilerini korumak için daha yukarı alanlara ve yüksek dağ vadilerine çekilmişlerdir. Keza Göçebe tazyikleri aralık vermeden sürdüğü için otoktonların yüksek dağ vadilerine sıkışarak yaşamlarını sürdürmeleri adeta doğal bir yaşam tarzı haline gelmiştir.

Üzülerek belirtmeliyim ki Koban Kültürel Tarihsel Topluluğunu teşkil eden kabilelerin isimleri hakkında hemen hemen hiç yazılı bilgi yoktur. Ancak antik Grek kaynakları ile Orta-Çağ Ermeni kaynaklarında Dağlık Kafkasya ve Dağıstan'da yaşadıkları muhakkak olan birçok kabilenin adı zikredilmektedir. Özellikle Kafkasya etnik haritası hakkında Strabon, Claudius Ptolemeus ve Yaşlı Plinius gibi antik yazarlar oldukça ayrıntılı bilgiye sahiptiler. Aynı şekilde Orta Çağ Ermeni kaynaklarında da konumuzla alakalı ilginç bilgiler mevcuttur.

Antik Yunan kaynaklarına geçmeden önce Ermeni Orta Çağ Coğrafyacısı Khorenli Moses'in (407-492) "Ermeni Coğrafyası" isimli eserinde verilen bilgileri hatırlatmakta yarar görüyorum. Khorenli Moses eserinde Asya Sarmatyasının sınırlarını tayin ettikten ve buradaki dağlar ile nehirlerden kısaca bahsettikten sonra, bölgede 53 ayrı halkın yaşadığını bildiriyor ve isimlerini sıralıyor. Bunlardan bir kısmının adlarını naklediyorum:

Khazarlar, Baslikler (Barsiller), Abkhazlar, Khan Sarmatlar, İppo- fajlar, Nakhçamatlar, Fitofajlar, Amazonlar, Kheburlar (Khebar-lar), Alanlar, Kudetler, Takotslar (Tarklar), Dvallar (Dıvalılar), Gunnlar (Hunlar), Margollar, Tsanarlar, Tuşlar, Khuşlar, Kustlar (Kistler), Antropofajlar, Tskhavatlar, Gudamakarlar, Didotslar (Didolar), Lekler, Khenutlar (Khenuklar), Kheller, Kasplar, Pukhlar, Tabasparlar, Kheçmataklar, İjamakhlar, Bakanlar, Maskutlar.

Khorenli Moiz'in sıraladığı bu isimlerden unutulmuş olduğu gibi muhtemelen yeni eklenenler de vardır. Adı geçen kabilelerin tümünün Miladi Çağ'ın ilk yüzyıllarına ait olduğunu da hatırlatalım.

Khorenli Moiz'den takriben 325 yıl önce yaşayan Klaudius Ptolemaeus (Miladi 85-165) da aynı bölgede şu kabilelerin yaşadığını bildirmiştir: İppofagoi (İppofajlar), Ftheirofagoi (Fteiro-fajlar), Sirakinoi (Siraklar), Mithridatou khiora, Skimnitai, Touskoi, Amazonez (Amazonlar), Khainides, İaxamatai (İaksamatlar), Sanaraioi/ Sanarlar, Apsilai/Apsiller), Avaskoi/Abkhazlar.

Aynı şekilde ünlü Grek Coğrafyacı Strabon (MÖ. 64-MS. 24) Doğu Kafkasya ve Merkezi Kafkasya bölgelerinde yaşayan 26 halkın adından söz etmiştir: Albanlar, Kaspiler, Legler, Geller, Utiler, Silvler, Andaklar, Didurlar vs. Yine Greg yazarlarının zikrettiği Talılar, İsadikler ve Akkisıları da bu listelere eklemek gerekir. Yaşlı Plinius'un verdiği diğer bir isim listesine birazdan ayrıntılı olarak değineceğim.

Sözü geçen antik yazarların isim listeleri ile Khorenli Moses'in isim listesi arasında müşterek isimlerin olduğu fark edilmektedir. Antik yazarlar tarafından bu etnik isimlerin tespit edilmesi Kafkasya'nın etnik tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak sözü geçen halklardan hangilerinin günümüz Kafkas Halklarının cedleri/ataları oldukları hakkında şimdiye kadar ciddi bir bilimsel araştırma yapılmamıştır. Aynı şekilde onların yaşadıkları yerler de tam olarak lokalize edilmemiştir. Bununla beraber, bugünkü Kafkas halklarıyla isim benzerliği taşıyanlar (bazı bilim adamlarınca) günümüz Kafkas halklarından bir kısmının cedleri olarak kabul edilmektedir. Mesela, yukarıdaki listede adı geçen Leklerin hem Lezgilerin hem de Lakların öncülleri/ataları oldukları, keza Nakhçamatların Vaynahların (Çeçen-İnguşlar), Tuşlar ile Kustların da şimdiki Tuşların ve Kistlerin öncülleri oldukları ileri sürülmektedir ki bu görüşün doğru olma ihtimali oldukça yüksektir.

Öte yandan antik yazarlarca anılmış ve yaşam yerleri lokalize edilmiş halkların da bugün aynı topraklarda yaşayan halkların öncülleri oldukları ileri sürülmektedir. Bunlardan Kadusiler, Albanlar, Sakasenler ve

Kaspilerin modern Dağıstan halklarının öncülleri oldukları görüşü yabana atılır bir görüş değildir. Bu görüş çerçevesinde günümüz Karaçay-Balkarları ile Osetlerin yaşadığı dağlık alanlarda ve yüksek dağ vadilerinde çok eskiden yaşayan ve isimleri antik yazarlarca kayda geçirilen kabilelerin şimdiki Karaçay-Balkarlar ile Osetlerin cedleri olabileceği fikri fevkalade mantıklı ve bilimsel bir yaklaşımdır (Nevruz 2013/ 311-314, 350-368)

Keza Meotlar, Sindler ve onların çağdaşları olan Batı Kafkasya kabileleri Adıgelerin; Khenyokhlar Abazaların; Nakhçamatlar Çeçenlerin; Galgareyler-Ğalğaylar İnguşların; Lekler, Geller, Kadusiler, Albanlar, Sakasenler ve Kaspiler Dağıstan halklarının öncülleri olarak umumî kabul görmüştür. Buna karşılık aynı dönemlerde Merkezî Kafkasya'da yaşayan, isimleri Yaşlı Plinius tarafından kayda geçirilen ve günümüz Karaçay-Balkarları ile Osetlerin, hatta Vaynakh kabilelerinin cedleri/öncülleri oldukları kuşkusuz olan dağlık Merkezî Kafkasya kabileleri çağdaş ve muahhar yazarlar tarafından göz ardı edilmiştir. Bunun da sebebi, Merkezî Kafkasya'da İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Hunlar, Hazarlar... gibi göçebe kavimlerin politik hakimiyetleridir. Bu yüzden hem çağdaş Greko-Latin yazarlar ile Ermeni-Gürcü yazarlar hem de muahhar Arab yazarları ile diğerleri hep bu göçebe kavimlerden söz etmişler ve kadim yerli kabileleri adeta unutmuşlardır.

Biraz sonra isimlerini bildireceğim dağlık Merkezî Kafkasya'nın eski otokton kabilelerinin günlük yaşamları hakkında Strabon fevkalade dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur. Strabon'un tespitleri ile şimdiki bölge halklarının (Karaçay-Balkarlar ve Osetler) yakın geçmişteki yaşam tarzları arasında etnografik, arkeolojik ve antropolojik bağlantı kurmak üstesinden gelinemez bir sorun değildir. Zaten çalışmamızın yukarıdaki bölümlerinde çeşitli vesilelerle bölgenin antik nüfusu/alt substratı hakkında arkeolojik ve antropolojik bilgi verilmiştir.

Ben burada Merkezî Kafkasya'nın kadim yerli Kabileleri ile şimdiki bölge halkları arasında hayat tarzı yönünden şaşılacak derecede etnografik benzerlikler olduğunu dikkate alarak öncekilerin şimdiki Karaçay-Balkarlar ve Osetinlerin otokton cedleri/ataları oldukları gerçeğini kabul etmenin doğru bir tespit olarak görüyorum.

Zaten Kafkasologlar tarafından şimdiye kadar (arkeolojik, paleo-antropolojik, antropolojik, kranyolojik, etnografik, folklorik, lengüistik ve diğer yardımcı disiplinlerde) yapılan araştırmalar Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin Kafkasya'nın en eski yerli/otokton halkları olduğunu kategorik olarak ortaya koymuştur (yukarıdaki ilgili bölümlere bkz.).

İsa'dan önceki çağlarda Kafkasların en yüksek bölgelerinde (Elburuz ve Kazbek dağları eteklerinde ve yamaçlarında), antik kaynakların (açık-seçik bilgi vermediği) yerli/otokton Kafkas kabilelerinin yaşadığında kuşku yoktur. Bu kabilelerin Kafkas Koban Kültürü ortamında yaşadıklarında da hiç kuşku yoktur. Günümüzde Karaçay, Balkar ve Osetlerin üzerinde yaşadıkları toprakların Koban Kültürü'nün ortaya çıktığı çekirdek topraklar olduğunu biliyoruz. Buna göre antik dönemlerde aynı toprakların yüksek dağ vadilerinde yaşayan ve Yaşlı Plinius tarafından adları anılan kabilelerin Merkezî Kafkasya Kafkaslarının (Karaçay-Balkarlar, Osetler, Çeçen-İnguşlar, vs.) yerli/otokton öncülleri olduğunu kabul etmek fevkalade doğru bir yaklaşımdır.

Strabon bunlar hakkında az da olsa ilginç bilgiler vermiş, ancak isimlerinden söz etmemiştir. Onun ifadesine göre, Kafkasların en yüksek bölgelerinde, yani güneydeki İbery, Heniyokya ve Kolkhida'ya yakın olan yerlerde, dağ yamaçlarında, dar vadilerde benzer topluluklar yaşıyordu. Bunlar genelde av hayvanları, yabani yemişler ve sütle besleniyorlardı. Tuz başta olmak üzere hayatî ihtiyaç maddelerini Kolkhida sahillerinde bulunan Dioskurias şehrinde kurulan pazarlardan sağlıyorlardı. Kışın kar yağıp da Kafkasların yükseklerinde ulaşım durunca, karlar üzerinde yürüyebilmek için geniş tabanlı, kramponlu ayakkabılar giyerek yukarılara tırmanıyorlar, işlerini gördükten sonra, aşağı inmek için daha önceden hazırladıkları davul zarına benzeyen sıgır derisi üzerine yükleriyle birlikte oturarak aşağıya doğru kaymak suretiyle yaşam mahallerine ulaşıyorlardı (Strabon. XI / 5, 6). Yine Strabon, bu kabileler ayrı ayrı yaşadıkları için (tabiat şartlarından olsa gerek, bu

benim ifadem YN.) dillerinin de farklı olduğunu, bu yüzden birbirleriyle ilişki kurmada sorun yaşadıklarını, buna karşılık, Karadeniz sahillerindeki halklarla ilişki kurduklarını, aynı şekilde İskitler ve Sarmatlar ile de bağlantılarının olduğunu, herhangi bir dış tehlike anında aralarında hemen bir ittifak oluşturduklarını kaydediyor (Strabon. XI, 4, 1-8).

Yaşlı Plinius'un verdiği bilgilere geçmeden önce Strabon'un anlattığı etnografik bilgiler hakkında açıklayıcı bilgi vermek istiyorum. Şöyle ki Strabon eski yerli/otokton halkların yüksek yaylalara hayvan sürüleriyle çıktıklarını, yaz boyunca hayvan ürünlerinden yiyecek-giyecek gibi ihtiyaçlarını hazırladıklarını ve güzün havalar soğumaya başlayınca sürüleriyle aşağıya indiklerini, kar yağdıktan sonra da yaylalara tırmanarak orada sakladıkları gıdaları kışlık yaşam yerlerine indirdiklerini kısaca haber veriyor. Strabon'un verdiği bilgiler, Merkezî Kafkasya'nın şimdiki halklarının XX. yy'ın başlarına kadar sürdürdükleri hayvancılık geleneğine tıpa tıp uymaktadır.

Bilindiği gibi Karaçay-Balkarlar ile Osetler bahar gelince koyunlarını ve sığırlarını yüksek yaylalara sürüyorlar ve oralarda besliyorlardı. Büyükbaş hayvanların sütünden peynir, tuzluk (dayanıklı tuzlu yoğurt), tereyağı gibi süt ürünlerini çeşitli kaplara doldurarak serin yerlerde saklıyorlardı. Aynı şekilde küçükbaş hayvanlardan "kaklık" adını verdikleri, genelde erkek tokluları (bir-iki yaşını doldurmuş erkek kuzular) kesip yüzdükten sonra etlerini tuzlayıp güneşte kurutuyorlardı. "Kak" adı verilen bu kurutulmuş et dayanıklı olduğu için soğuk ve serin yerde saklamak kaydıyla uzun süre (aylarca) bozulmadan kalıyordu. Ve yine bol iç yağlı kavurma yapıp donduruluyordu. Bütün bu gıdaların yüksek ve serin yaylalarda hazırlanıp saklanmasından maksat, bunların kış gelinceye kadar bozulmadan muhafaza edilmeleri ihtiyacındandı. Kış gelince de daha aşağılardaki köylere naklediliyordu. Kış boyunca bu gıdalar bozulmadan kaldığı için hayvanî gıda sıkıntısı çekilmiyordu. Bölge kabileleri, Strabon'un söylediği gibi av hayvanları ve yabani yemişlerle beslenecek kadar ilkel olmadıkları gibi fakir de değillerdi. Bilakis proteinden zengin bir beslenme alışkanlıkları vardı. Bu yüzden insanlar hem sağlıklı hem de uzun ömürlü idiler.

"Davul zarına benzeyen sığır derisi" ifadesine de biraz açıklık getirelim. Karaçay-Balkarlar taze sığır derisinin tüylerini tıraşladıktan sonra onu güneşte kurutarak çeşitli maksatlar için kullanıyorlardı. Güneş altında kuruyan bu tüysüz deri çok sert ve dayanıklı olurdu, ama katlanması mümkün değildi. Anılan tüysüz sert deriye "car" adını veriyorlardı. Tulum yüzülmüş ve tüyleri tıraşlanmış koyun veya dana derisi şişirilerek güneş altında kurutulmak suretiyle sert ve dayanıklı bir car-tulum da yapılıyordu ki buna "car kapçık" adı veriliyordu. "Car kapçık" içine çeşitli katı gıdaları ve eşyaları doldurup at sırtında taşımak için çok elverişli bir torba idi. "Car" ise Strabon'un söylediği kar üzerinde kayarak eşya taşımak için fevkalade uygun olan bir araçtı. Kramponlu ayakkabılar da Karaçay-Balkarların büyük bir ustalıklarla yaptıkları keçe çizmelerden (uyuk) başka bir nesne değildir. Kışın karda-buzda kaymayı önlemek için bu keçe çizmelerin (uyukların) tabanlarına çeşitli maddelerden kramponlar yapılırdı.

İlk kar yağıp (car-kızaklar) kayacak hale geldikten sonra insanlar (yaylacılar) yüksek yaylalarda (kışlıklarda) tabii soğuk depolarda muhafaza edilen hayvansal gıdaları almak için çok hafif olan car-kızaklarını sürükleyerek tırmanışa geçiyorlardı. Neşeli fakat riskli bir yolculuktan sonra hiç zaman kaybetmeden gıda paketlerini car-kızaklara yükleyip sıkıca sararak yıllardan beri alışık oldukları kayma yolunun tepesinden kendilerini dikkatli bir şekilde aşağıya doğru bırakıyorlardı. Kayma yolculuğu sona erinde, düzlük alanlarda onları bekleyen atlı kızaklara kolilerini aktararak köylerinin yolunu tutuyorlardı.

Burada verdiğimiz kısacık etnografik bilgiler bile antik Merkezî Kafkasya kabileleri ile günümüz Karaçay-Balkarları ve Osetleri arasında etnogenetik bağlantı kurmaya yeterlidir.

Şimdi de Plinius'a dönelim. Yaşlı Plinius, Strabon'un isimlerini vermeden tanıttığı bu dağlı halkların isimlerini kayda geçirmek suretiyle onun eksikliğini tamamlamıştır. Plinius, Kafkas dağ sırasının oluşturduğu dağlık bölgenin yükseklerinde Bactrian'a kadar olan yerlerde yabani ve özgür **Mard** halkı; daha uzakta Okhanlar, **Khomarlar**, Berdigler, Harmatotroflar, **Bomarlar**, **Komanlar**, Maruslar, Mandruslar, İatlar; Mandrus ve Gridinus ırmaklarının öte tarafında Khorasminler, **Kandarlar**, Attasiler, Parikanlar, Sarang- lar, Parrasiler, **Maratlar**, Nasotiler, ve Greglerin Kadusiler dediği Gellerin yaşadıklarını belirterek, Heraklius şehrinden

sözediyor, sonra da Derbis, Oxus, Sirmat, Oxidrak, Heniokh, Bateniy, Sarapar kabilerinin isimlerini sayıyor (Pline L'Anciene. Livre six. XI, [1]; XV, [6]; XVIII, [4]). Bu isimlerden bold yazılanların (Koban Döneminde konuşulan) müşterek dilden geldiklerine inanıyorum.

Burada her iki antik yazarın kastettikleri coğrafyanın Merkezî Kafkasya'nın yüksek dağ vadilerinden oluşan bölgesi olduğunda kuşku yoktur. Zira İberyaya, Kolkhida ve Kheniyokhya'ya geçişi sağlayan Daryal, Kluhor, Mahar ve Sançar geçitleri anılan bölgededir. Dioskurias'a giden en kısa yol Sançar geçidinden geçer. İberyaya da Daryal üzerinden gidilir. Bu duruma göre, Strabon'un açıkça, Plinius'un biraz muğlak/belirsiz olarak tanımladığı Merkezî Kafkasya'nın yüksek dağ vadileri, şimdiki Karaçay-Balkar ve Osetlerin yaşadıkları topraklardır. Plinius'un zikrettiği kabilelerden bir kısmının Karaçay-Balkarların, bir kısmının da Osetlerin en yakın antik cedleri/öncülleri olmaları çok doğaldır ve akla yatkındır.

Biraz önce Kafkasya'nın isimleri belli eski yerel halklarından hangilerinin günümüz Kafkas halklarının öncülleri oldukları soruna çözüm ararken, ilk yöntemin isim benzerliği olduğunu belirtmişim. İkinci yöntem yaşam yerinin lokalize edilmesidir. Bu ikinci yönteme dayanarak Doğu Kafkasya'da yaşam yerleri belli olan Kadusiler/Geller, Albanlar, Sakasenler ve Kaspilerin modern Dağıstan halklarının öncülleri olduklarının umumî kabul gördüğünü belirtmişim. Aynı antik dönemlerde Orta Kafkasya'da yaşadıkları yazılı kaynaklarda anılan kabilelerin, günümüzde aynı bölgede yaşayan Karaçay-Balkarlar ile Osetlerin öncülleri/ cedleri oldukları görüşünü kabul etmek bana göre en doğru yaklaşımdır.

Bu görüş kabul edildikten sonra, önümüze ikinci bir sorun daha çıkmaktadır: Bu kabilelerden hangileri Karaçay-Balkarların, hangileri de Osetlerin öncülleri? Bunu kanıtlamak için de kapsamlı etnografik, antropolojik, genetik ve lengvistik araştırmalar yapılması gerekmektedir. Bu görev de günümüzün Kafkas kökenli bilim adamlarına düşmektedir.

Merkezi Kafkasya'nın Antik yazarlar tarafından isimleri kayda geçirilen kabilelerinin, bir başka ifadeyle yerli nüfusunun Sosyo-kültürel durumuna gelince; bu kabileler Koban Kültürü'nün ortaya çıktığı Merkezî Kafkasya'nın dağlık alanlarında yaşasalar da her türlü gelişmeden haberdar idiler. Takas ticareti yapmak ve zaruri ihtiyaç maddelerini temin etmek için düzlük alanlardaki yerleşimlere indikleri gibi sahillerdeki gelişmiş ticaret şehirlerine de gidiyorlardı. Zaten Strabon Karadeniz sahilindeki Dioskurias şehrine gidip geldiklerini açık bir biçimde ifade etmektedir.

Merkezî Kafkasya'nın anılan otokton kabileleri ürettikleri nebati ve hayvansal ürünleri (kurutulmuş et/kak et), peynir, şaplanmış deri, yün, kuzu derisinden yapılmış kürk/ton, keçe, bal, bal mumu, dayanıklı süt ürünleri, kuru yemişler v.s.) Dioskurias ve diğer komşu pazarlarda takas yöntemiyle değiştirip tuz, baharat, ince kumaş, silah, el aletleri, mutfak eşyaları v.s. ihtiyaçlarını temin ediyorlardı.

Anılan bölge kabileleri *Koban Kültürel Tarihsel Toplulukları* oldukları için Avrasyalı göçebe kabilelerden daha ileri bir medeniyete sahip olduklarında kuşku yoktur. Zaten onların yaşadıkları yerlerde yapılan arkeolojik kazılarda keşfedilen nesneler (özellikle bronz aletler) benim bu görüşümü teyide yeterlidir.

Belirtmek istediğim bir diğer husus da şudur: Avrasyalı göçebe kabiler/kavimler Kafkasya'ya gelmeden önce Kafkasya'nın yerli halkları arasında oldukça güçlü bir dil birliği vardı. Yani, o dönemdeki Kafkas kabileleri (kullandıkları dil bakımından) birbirlerine şimdikinden çok daha yakındılar. Karadeniz'den Hazar Denizi'ne, Kafkas Önünün dağlara yakın düzlüklerinden dağ eteklerine ve yamaçlarına kadar olan alanlarda yaşayan yerli halklar müşterek Kafkas Kültürü'ne mensuptular ve dilleri de aynı kökten geldiği için benzer bir nitelik taşıyordu. Dildeki yerel farklılaşma süreci Avrasyalı göçebe kavimler geldikten sonra hızlanmış, İ.M. Miziev'in fevkalade doğru tespitine göre, göçebe kabilelerin Merkezî Kafkasya bölgesinde politik hakimiyet kurmalarıyla birlikte Doğu Kafkasya ile Batı Kafkasya arasında dil bağlantısı kesildiğinden dil farklılaşması daha da belirgin hale gelmiştir. Böylece Ana Kafkas Dili, Adıge-Abhaz dil grubu ile Nah-Dağıstan dil grubuna ayrılmıştır⁹⁶. Merkezî Kafkasya'da yaşayan Karaçay-Balkarların başlangıçta Yerli Kafkasça olan ana dilleri

⁹⁶ İ.M. Miziev. İstoriya balkarii i karaçaya c drevneyşikh vremen pokhodov Timura. Nalçik 1996. S. 16,22-23).

Proto-Türkçenin ve Türkçenin yoğun etkisiyle Türkçeleşme sürecine girmiştir. Osetinlerde de İrani dilde konuşan göçebelerin etkisiyle dil değişmesi husule gelmiş ve Osetler Kafkasça olan ana dillerini kaybederek İrani bir dil konuşmaya başlamışlardır (Yukarıda bu konuda çeşitli bilim adamları kaynak gösterilerek ayrıntılı bilgi verilmiştir).

Sonuç olarak; Karaçay-Balkarlar ve Osetler Kafkasya'nın en eski otokton halklarıdır. İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Bulgarlar, Hunlar, Hazarlar v.d. göçebe halkların ardılları değildir. Elbette Kurgan Kültürü taşıyıcılarından başlayarak Kıpçaklara kadar bütün bu göçebe halklar, diğer Kafkas halklarının etnogenetik oluşumuna etki ettikleri gibi Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin de etnik oluşumlarına etki etmişlerdir. Fizyonomik görünüşleri, aidiyet duyguları ve aynı millî kültüre mensubiyetleri onların Kafkasya otoktonları olduklarını kanıtlamaktadır; antropologlara göre etkileşim Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin sadece yerel dillerini asimile etmiş, ancak kesinlikle etnogenetik karışma (münferit vakalar dışında) gerçekleşmemiştir. Buna karşılık anılan göçebeler yerli nüfusun içinde (kendi dillerinde konuşan) Kafkaslara dönüşerek asimile olmuşlardır⁹⁷.

Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin Alan kökenli oldukları varsayımı sadece dil komponentine dayanmaktadır. Osetlerin hem yerel kökenlilik hem de Alan kökenlilik hipotezleri ilmi yönden tutarsızdır. Karaçay-Balkar bilim adamlarının Neolitik Çağ'a kadar uzanan kendi kökenlerini Miladi I. Yüzyılın ortalarına çekmeleri ise etnogenezi bilimiyle çelişmektedir. Modern uluslar köklerini en eski çağlara götürmeye çalışırken Karaçay-Balkar bilim insanlarının büyük ekseriyetinin köklerini Miladi 1500 yılına geri çekmelerini, hatta bazılarının (amatör yazarlar) Karaçay veya Balkar isimlerinin yazılı belgelerde geçmeye başladığı XVII. yüzyıla kadar indirmelerini anlamakta güçlük çekiyorum ve bu yaklaşımı "bindiği dalı kesmek" şeklinde değerlendiriyorum. "Alancılık/Alanizm" hareketinin de tamamen politik, ideolojik ve Aryanizm temelli olduğunu düşünüyorum.

⁹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Yılmaz Nevruz. Umumi. Kafkas Tarihine Giriş, c. 1, 2013/248-254/368-373.

IX. Karaçay-Balkarların Kökenlerini Genetik Araştırmalar Çerçevesinde Değerlendirme

9. 1. Konuya Giriş

Karaçay-Balkarların kökenleri sorunuyla ilgili olarak arkeolojik, paleo-antropolojik. Antropolojik, etnografik, lengvistik, vs. kaynakları tarayarak, irdelerek vardığım sonucu objektif bir şekilde dile getirdim. Ama bu yeterli değil. Günümüzde etnogenenez araştırmalarında genetik bilimdeki gelişmeler devrim niteliğinde bilgiler sunmuş ve klasik yöntemlere dayalı çalışmaların yanlışlarını düzeltmiş, eksikliklerini tamamlamıştır. Genetik bilimle uğraşan bilim insanları insan genetiği ile ilgili çalışmalarını ekipler halinde ve geniş bir spektrum çerçevesinde sürdürüyorlar. Edindikleri bilgileri ve ulaştıkları sonuçları yine ekip çalışması biçiminde hazırladıkları makaleler, bilimsel tebliğler, tezler halinde ve online ortamda bilim dünyası ile paylaşıyorlar.

Bu yüzden en yeni çalışmalara bile kolayca erişmek mümkün hale gelmiştir. Son 20 yılda geniş kapsamlı bir literatür oluşmuştur.

Ben de bu imkândan yararlanarak bir hayli kaynak topladım ve bunları karşılaştırmalı olarak tetkik ettim, inceledim, değerlendirdim ve “Karaçay-Balkar Halkının Etnik Kökeni” çalışmamı Genetik bilim verilerine dayalı bilgilerle de takviye etmeyi uygun buldum.

9. 1. 1. Konunun Etapları

Konuyu iki etaba ayırdım:

1. Homo Sapiens sapiens türü Anatomik olarak Modern İnsanın Kafkasya’ya ayak bastığı dönem (Son Buzul Çağı öncesi).
2. Son Buzul Çağı sonrası dönem.

Bilindiği gibi ne Homo Sapiens sapiensin ne de ondan önce yaşadıkları kabul edilen homininlerin (Homo sapiens dışı homininler, neandertaller ve diğerleri) ne zaman ortaya çıktıkları kesin olarak bilinmemektedir. Her iki türle ilgili mahdut sayıdaki fosillerin incelenmesiyle çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Genetik bilimin gelişmesi öncesinde (uzun süre dolaşımda kalan) görüşe göre Neandertallerin ortadan kaybolmaları hakkında iki teori vardır:

1. *Yer değiştirme teorisi.* Neandertaller Afrika'dan gelen modern insanlarla rekabet edemediler, sayıları oldukça hızlı bir şekilde azaldı ve sonunda yok oldular.
2. *Melezleşme teorisi:* Neandertaller modern insanlarla melezleşerek zamanla modern Avrupalıların (dolayısıyla) tüm modern insan popülasyonlarının cedleri olacak melez bir popülasyon oluşturdular ve ortadan kayboldular (Darvinist evrim teorisi yandaşları).

9. 1. 2. (mtDNA) Analizlerine Göre Neandertaller Modern İnsan’ın Cedleri Değil

Moleküler biyoloji tekniklerinin gelişmesinden bu yana hem modern insan örneklerini hem de antik DNA'yı kullanarak, özellikle de anneden miras alınan mitokondriyal DNA'yı (mtDNA) kullanarak, emilim teorilerinin yerine geçmeyi ele almak amacıyla bir dizi çalışma gerçekleştirildi. Mevcut Avrupa mtDNA havuzunda arkaik Neandertal DNA'sının bulunmadığı, Neandertallerin (Modern İnsanın mtDNA gen havuzuna) katkıda bulunmadığı anlaşıldı. Bu gerçek Batı Almanya'daki Neander Vadisi'ndeki Feldhofer Mağarası'nda keşfedilen Neandertalin DNA'sının analiz edilmesiyle ortaya çıktı.

Matthias Krings ve arkadaşları tarafından Feldhofer Neandertalinden alınan numuneden DNA belirlemesi yapıldı. Kısa örtüşen PCR (polimeraz zincir reaksiyonu) ürünlerinden klonları dizileyerek, şimdiye kadar bilinmeyen bir mitokondriyal (mt) DNA dizisi belirlendi. Çoklu kontroller, bu dizinin fosil için endojen olduğunu gösteriyordu. *İnsan mtDNA dizileriyle dizi karşılaştırmaları ve filogenetik analizler, Neandertal dizisinin modern insanların varyasyonunun dışında kaldığını gösterdi.* Dahası neandertal ve modern insan mtDNA'larının ortak atasının yaşının, insan mtDNA'larının ortak atasından dört kat daha eski/yaşlı olduğu tahmin ediliyor ki bu da Neandertallerin modern insanların mtDNA'sına katkıda bulunmadan yok olduklarını gösterir (Krings Matthias et al. 1997).

Aynı şekilde Kuzey Kafkasya'da, deniz seviyesinden 1.310 m yükseklikte bulunan Mezmaiskaya Mağarası'nda 1987-1997 yılları arasında yapılan kazılarda, yedi aylık neandertal bir fetus (cenin) ile 2 aylık yeni doğmuş neandertal bebeğin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Radyokarbon yaş belirleme yöntemiyle neandertal bebeğin G.Ö. **29.195 ± 965** yılına ait olduğu belirlendi. Mezmaiskaya neandertallerinin mtDNA analizleri yapıldı ve bunların DNA'sı önce Feldhofer Neandertali ile karşılaştırıldı: 2.500 km'den fazla bir mesafe ve muhtemelen binlerce yıl yaş farkı olan iki Neandertal popülasyonu arasında %3,48'lik bir farklılık vardı. Aynı kıyaslama Modern İnsan DNA'sı ile yapıldı: Neandertaller ile 300 Kafkasyalı, 300 Doğu Asyalı ve 300 Sahra Altı Afrikalı arasındaki farklar sırasıyla 25,45±3,27, 23,27±4,06 ve 23,09±2,86 olarak hesaplandı. Bu da *neandertallerin hiçbir Modern İnsan ırk grubuyla akraba olmadığını* ortaya çıkardı.

Keza filogenetik analiz, farklı DNA dizilerinin evrimsel ilişkisini gösterecek şekilde derinleştirildi ve Neandertal DNA'sı (5.846) modern insan DNA dizisiyle karşılaştırıldığında sonuç (*farklı bir grup olarak kabul edilecek derecede*) farklıydı. Bu tespit iki Neandertal dizisinin birbiriyle yakından ilişkili olduğunu, (5.846) modern insan DNA dizisinin de kendi içlerinde yakından ilişkili olduğunu, ancak *Neandertal mtDNA'sının tüm modern insan dizilerinden farklı bir kümede olduğunu gösterdi* (Ovchinnikov et al. 2000).

Ve yine bu konuyla ilgili olarak Afrika dışı yer değiştirme hipotezi (Neandertallerin yok olmasıyla ilgili yer değiştirme teorisi) haplotip ağacı verileri tarafından şiddetle reddedilmektedir ve bu tespit fosil ve güncel insan verileriyle de desteklenmektedir; anılan veriler, Afrika'da ilk kez ortaya çıkan anatomik olarak Modern İnsan özelliklerinin çoğunun (yaşayan insan popülasyonlarında) hala polimorfik olduğunu ve diğer birçok özelliğin bu zaman dilimi boyunca bölgesel süreklilik gösterdiğini kanıtlamıştır (Templedon 2005).

Bütün bu belirleyici bilgiler çerçevesinde Neandertaller bazı araştırmacılar tarafından genellikle kendi türlerine yerleştirildi, yani H. Neanderthalensis'e, ancak diğer bir kısım araştırmacılar tarafından ısrarla H. Sapiens'te tutuldu (Smith, 2002).

Bu bilgilerden sonra neandertallerin Homo Sapiens sapiens'in cedleri olmadığı (genetik DNA analizleri sayesinde) kesinlik kazanmıştır. Böylece genetik bilimin Neandertaller ile ilgili DNA analizleri verileri, evrim teorisinin (Modern İnsanın Neandertallerin evrimiyle ortaya çıktığı) dayatmasını çökertmiştir.

Artık arkaik homininler ile Anatomik Olarak Modern İnsan'ın hiçbir yönden ilişkilendirilmemesi gerekir, diye düşünüyorum.

9. 2. Genetik Bilimi Işığında Modern İnsan

Şimdi de konumuzla doğrudan ilgisi olmasa da ilk Modern İnsandan (genetik bilimin ışığında) kısaca söz etmem gerekiyor. Daha önce de defalarca bahsettiğim gibi Modern İnsan'ın Güneydoğu Afrika'da (sonradan yapılan araştırmalara göre Afrika'nın başka bölgelerinde de aynı zaman dilimine yakın fosiller bulunmuştur) ortaya çıktığı hususunda genel konsensüs vardır. Birçok bilim insanı Afrika'da Homo Sapiens sapiens'in yaklaşık 300.000 yıl önce yayılmaya başladığına inanıyor. Schlebusch ve arkadaşlarının araştırma verilerine göre Homo Sapiens sapiens'in ortaya çıkış zamanı G.Ö. 350 ila 260 bin yıl arasında gerçekleşmiştir (Schlebusch et al 2017).

Modern İnsan'ın Afrika dışında yayılmasına gelince; Modern insanların Afrika'yı en az 125.000 yıl önce iki farklı rota kullanarak terk ettiğine dair bazı kanıtlar var: Nil Vadisi, Sina Yarımadası ve Levant (Qafzeh

Mağarası: 120.000-100.000 yıl önce); bizim konumuzu ilgilendiren Levant güzergâhı (kabaca Doğu Akdeniz bölgesi)'dir.

Kızıldeniz'deki Bab-el-Mandeb Boğazı'ndan geçen ikinci bir rota (o dönemde boğaz deniz seviyesinin çok düşük ve daha dar bir uzantıya sahip olması sebebiyle) geçişlere müsaitti.

Daha önce gerçekleştiği sanılan (geçici istikrarsız göçleri) bir yana bırakarak kalıcı göçleri ele alırsak 120 bin yıl önce Güney Akdeniz sahil bölgelerine ve Levant'a gelen modern insan grupları buralarda oldukça uzun süre kalmışlardır.

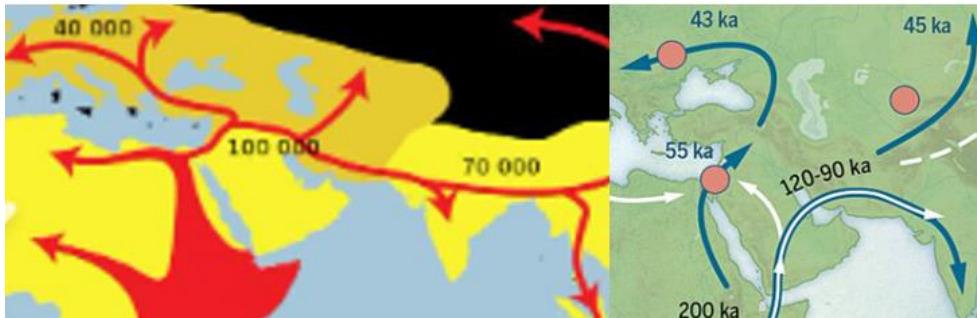
Modern insan tayfalarının Avrupa'ya günümüzden yaklaşık 40.000 yıl önce ayak bastığı kesin olarak kabul ediliyor, bu tarihin 43000 yıl olması da mümkündür.

14C kalibrasyon verilerinin en yeni yorumuna göre, Modern İnsanın Avrupa'da kalıcı olarak yaşamaya başlaması günümüzden yaklaşık 41.000-46.000 yıl öncesine denk gelmektedir (Mellars 2006).

Bir kısım yazarlar Avrupa'da H. Sapiens sapiens'in yerleşmesini üç evreye ayırıyorlar: *İlk göç evresi* nispeten eskidir, 54 bin yıl öncesine kadar uzanır ve bu öncü gruplar Rhône havzasında sahilinden takriben 100 km'yi geçmeyen bir alanda yerleşmişlerdir. Çok uzun yıllar sonra (günümüzden yaklaşık 45 bin yıl) önce *II. evreyi* teşkil eden büyük insan grupları Avrupa'ya ulaştılar. Bu ikinci evre modern insan grupları sadece Fransız Atlantik bölgesine ve Kantabria kornişine değil, İber Akdeniz bölgesine kadar yayılmıştır. Her iki göç grubunun mensupları genelde Levant kültürel alt yapısından kaynaklanıyordu. *Üçüncü evre* olan Protoaurignacian yine tüm Avrupa'da ve Akdeniz Levant'ında H. Sapiens popülasyonlarının ilk gerçek katmanı olmaya devam etmiştir ve bu grupların kıta genelindeki kültürel ve bölgesel birleşmesi gerçekleşmiştir (Slimak 2023).

9. 2. 1. Anatomik Olarak Modern İnsan Homo Sapiens sapiens Kafkasya'ya Ne Zaman ve Nereden Geldi?

Homo S. sapiens'in (Kuzey Kafkasya'ya'nın) kuzey düzlüklerinin de dahil olduğu Batı Avrasya topraklarına günümüzden yaklaşık 40-45 bin yıl önce geldiği kabul edilmektedir. Antik Çağla ilgili literatürde Doğu Akdeniz-Levant'tan kalkan Anatomik olarak Modern İnsan (Homo Sapiens sapiens) tayfalarının Batı Gürcüstan, Abkhazya, şimdiki Adıgey ve Batı Kuban havzası güzergâhı ve aynı şekilde İran-Orta Asya güzergâhını izleyerek Avrasya topraklarına ulaştıkları (daha önce defalarca ifade ettiğim gibi) kayda geçmiştir. Bir başka güzergâh da Kuzey Hindistan'dan Avrasya steplerine gelen yoldur ki ilk gruplar bu yol üzerinden Avrasya'ya gelmişlerdir: Yaklaşık günümüzden 45 bin yıl önce.

Homo S. sapiens'in, Kuzey Kafkasya'ya (kuzey yönünden) en yakın coğrafi bölge olan Batı Avrasya'ya Avrupa ile eşzamanlı gelmiştir. Buna karşılık Batı Avrasya'ya Modern İnsan göçünün (en yoğun ulaşım yolu) olan Batı Kafkasya-Doğu Karadeniz şeridi güzergâhı olmasına rağmen Kafkasya'da (Geç Orta Paleolitik-Erken Üst Paleolitik) Çağların geçiş zamanına ait paleontolojik buluntuların yaşları G.Ö. 40 bin yılın altında görünmektedir. Bunun da sebebi muhtemelen araştırmaların geç başlaması ve yetersiz olmasıdır veya ölçümlerin doğru yapılamamasıdır. Bu durum biraz sonra açıklık kazanacaktır.

X. Kafkasya'da Paleontoloji/Fosil Bilim Çalışmaları ve Sonuçları

Kuzey Kafkasya ve Gürcüstan'da yapılan fosil bilim çalışmalarında şimdiye kadar iki önemli hominin fosili araştırması kayda geçirilmiştir:

1. Güney Gürcüstan'da Chiatura kasabası yakınında yer alan Dzudzuana Mağarası ile yine aynı yörede bulunan Ortvale Kaya Sığınağında keşfedilen fosiller.
2. Kuzey Kafkasya'da Kurcips ırmağı havzasında yer alan Mezmaiskaya mağarasında keşfedilen fosiller.

Dzudzuana Mağarası'ndaki kazılarda tabakalanma iki ana birime ayrılmıştır:

Katman I – Üst Eneolitik (üst katman), Katman II - Üst Paleolitik (alt katman).

Çalışmalarda hayvan kemiği ve kömür örneklerinden otuz radyokarbon tarihi belirlenmiştir. Bunlar, ana stratigrafik birimlerin her biri olan (D-C-B-A) katmanları arasında birkaç bin yıllık boşluklar olduğunu göstermiştir. D Birimi'nden (en alt katman) hesaplanan tarihler G.Ö. takriben (34,5 ila 32,2) bin yıla; C Birimi'nden alınan tarihler de G.Ö. takriben (27 ila 24) bin yıla kadar uzanmaktadır. B Birimi'nden alınan üç tarih ise 16,5 ila 13,2 bin yıl arasında olup onun Terminal Pleistosen'e rastladığını gösterir. VII. binyıldaki A Birimi'nden alınan tarihler de Geç Neolitik/Eneolitik döneme denk gelmektedir.

Dzudzuana Mağarası'nda yakın zamanda yapılan önemli radyokarbon tarihlendirme çalışması sonuçları yayımlanmıştır. Buradaki ilk sakinlerin yaklaşık (34.5-32.2) bin yıl öncesinin modern insanları olduğu açığa çıkmış ve Kafkasya'nın kuzey yamacındaki tarihlendirme dizileriyle yapılan karşılaştırmada modern insanların bölgeye gelişinin hızlı ve yaygın olduğu anlaşılmıştır (Ofer Bar-Yosef et al. 2011).

Ortvale Klad Kaya Sığınağı (Tushabramishvili ve ark. 1999; Adler ve Tushabramishvili 2004; Adler ve ark. 2006a) tarafından, Dzudzuana Mağarası da (Meshveliani ve ark. 1999, 2004) tarafından incelenmiştir. Şu anda Güney Kafkasya'da biricik iyi kazılmış ve tarihlendirilmiş alan olup LMP-EÜP geçiş zamanını temsil ediyor. Çeşitli çalışmalarda, neandertaller ile modern insanların bölgede hiçbir zaman bir arada var olmadıkları kayda geçirilmiştir (Adler, 2002; Bar-Oz ve Adler, 2005; Adler et al. 2006a, b; Bar-Yosef vd., 2006).

Ortvale Klad, birkaç Üst Paleolitik oluşumla taçlandırılmış bir *Orta Paleolitik katman dizisi* içerir ve [(TL (Termo-Lüminesans Tarihlendirme), ESR (Electron Spin Resonance) ve radyokarbon)] okumalarıyla tam olarak tarihlenmiştir (Adler et al. 2008).

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş bağlamında, Katman 4d ve Katman 5'ten gelen veriler, Neandertallerin (14C ölçümlerine göre) günümüzden 38 bin yıl önce modern insanlar tarafından hızla yer değiştirmeye zorlandıklarını göstermektedir. Yapılan çalışma sonuçları Güney Kafkasya'da LMP (Geç Orta Paleolitik)'in sonu ve EÜP (Erken Üst Paleolitik)'in başlangıcı, Neandertallerin modern insanların yayılması karşısında ortadan kaybolduğu hızlı bir popülasyon yer değiştirmesi olayını işaret ediyor (Adler et al. 2008).

Bu arada kemik buluntulardan kusurlu olanların ayrılmasından sonra geride kalan ve ölçüme elverişli kemik materyallerin en güvenli yaş belirleme yöntemleriyle yapılan (14C) ölçümleri sonunda Ortvale Klad kemik buluntularının yaşı G.Ö. 43.000 ±1.150 bin yıl olarak belirlendi. Keza Radyo Karbon Kalibrasyonu ve Paleoklimatik Araştırma Paketi (CALPAL: CalCurve: CalPal-2007_{Hulu}) yöntemiyle yapılan ölçümlerde Ortvale Klad'deki Orta ve Üst Paleolitik sınırına ilişkin en eski olası tahmin (w38 ka (bin yıl) 14C BP; 42.8 ka (bin yıl) cal BP_{Hulu}) olarak belirlenmiştir, yani Orta Paleolitik ile Üst Paleolitik'in kesişme sınırının günümüzden 42.800 yıl öncesine dayandığını göstermiştir (Adler D.S. et al. 2008).

Önemli bir tespit de şudur: Mezmaiskaya Mağarası veri setini eleştirel olarak değerlendirme imkânımız kısıtlı olsa da Ortvale Klad ile yapılan karşılaştırmalar, EÜP'in başlangıcında (modern insan topluluklarının) Güney

Kafkasya'ya doğru uzandığını, ardından Karadeniz kıyısı boyunca Kuzey Kafkasya'ya hızla yayıldığını göstermektedir (Adler et al. 2008).

Başka bir araştırmacı grubuna göre Kafkas Dağları'nın her iki yamaçlarındaki Erken Üst Paleolitik topluluklar benzerlikler göstermektedir ve bu da modern insanların tüm bölgeye dağıldığını teyit ediyor (Ofer Bar-Yosef et al. 2011).

Neticede kemik materyallerin (insanların avladığı hayvan kemikleri buna dahildir) yaş belirleme analizleri sonuçlarına göre G.Ö. 43.000 $\pm$ 1.150 bin yıllık bir yaş belirlenmiştir. Keza Radyo Karbon Kalibrasyonu ve Paleoklimatik Araştırma Paketi yöntemiyle yapılan ölçümlerde de Ortvalde Klad'daki en eski olası tahmin G.Ö. 42.800 olarak belirlenmiştir ki her iki sonuç (rakam olarak) birbirine yakındır. Bu güvenilir ölçümlere göre *Kafkasya'ya ilk Modern İnsanın gelişinin Avrupa ile eş zamanlı olduğu açıklık kazanmıştır*.

Bu arada Ortvalde Klad Kaya Sığınağında bulunan bir kısım materyallerin Anatomik Modern İnsanlar eliyle yapıldığı görüşü netlik kazanmıştır.

Sığınağın D Birimi'nden derlenen aletler, çekirdekler ve artıklar, obsidiyan ve kemik aletler içeriyor. Yuvarlatılmış türden benzersiz uç kazıyıcı türü az sayıda bulunsa da oldukça farklıdır ve bunlar C Birimi topluluklarında yoktur. Her zaman olduğu gibi uç kazıyıcı kategorisi belirgindir ve çoğunlukla dihedral (iki yüzü) formları içeren burin/kesici kategorisinden daha fazladır. Kemik endüstrisi çoğunlukla bızlar ve uçlardan oluşur (12'den 9'u). Dekoratif nesneler de vardır: Bir adet içine iki üçgen biçimli bezek oyulmuş kemik parçası ve boynuzdan yapılmış çift uçlu bir süs eşyası. Keza Alt katmanda bir kemik kolye bulunurken, üst alanda iki diş kolyesi vardı; biri, delinmiş bir askı deliği olan bir kapranın (Karaçayca: Cuğutur) kesici dişi, diğeri ise minesi çıkarılmış ve her yeri cilalanmış bir geyik dişi.

Burada calibi dikkat bir husus, antik dönem alet yapımında kullanılan bir hammaddenin, yani obsidiyanın 80-100 km uzaktan getirilmesidir (Adler 2002). Bize göre böyle planlı ve iyi düşünülmüş bir işi ancak Modern insan yapabilir. Neandertallerin bunu yapması düşünülemez. Aşağıdaki resimlerde bu emsalsiz nesnelerin bir kısmı görülmektedir (Ofer Bar-Yosef et al. 2011).

Bir başka çalışmada bu kemik endüstrisi hakkında ilginç tespitlere yer verilmiştir. Dzudzuana'dan birçok dişte doğal orijinal şekil korunurken, kemik parçaları istenen şekli elde etmek için yoğun bir şekilde işlenmiştir.

Bu nedenle, iki taraflı oyma ve döndürme ile yapılan delme işlemlerinin yanı sıra, kemikler de yoğun bir şekilde kazındı. Görünüşe göre, kemik kolyelerin şekillendirilmesini tamamlamak için ek olarak aşındırma veya cilalama uygulandı; bu, ürünlerin tüm yüzeyini kaplayan ve potansiyel bir kullanım-aşınma yerine açıkça üretim süreciyle ilgili olan izlerle kanıtlanmıştır. Diş veya kemik olsun, seçilen hammadde için de aynı şey geçerlidir. Gerçekten de kolyelerin üretimindeki teknik çeşitliliğin, süs üretiminde kullanılan tekniklerde esneklik gösteren Avrupa Aurignacian (H. Sapiens sapiens), Levant Aurignacian ve Orta Asya'dan gelen IUP (İlk Üst Paleolitik)'te görülenlere benzer olduğu düşünülebilir.

Kemik aletler ve süs eşyaları

[(Tom Higham et al. 2024)'ten alınmıştır]

Delikli ürünlere gelince, deliklerin çoğu dairesel veya yarı dairesel bir şekle sahiptir. Buna karşılık, dört numunede eliptik delikler ve bir üründe ise yamuk şeklinde delik vardır. Kemik kolye delikleri, kemik parçalarının üst kısmında yer almaktadır. Yan kenardan uzaklık da tüm kolyelerde düzenlidir. Delik, her iki kenardan aynı mesafededir (2-4 mm).

Satsurbliia (Gürcüstan) mağarasında bulunan iki kızıl geyik dişi kolye ucu, *hassas kesme ile yapılmış derin* (kızıl geyiğin körelmiş köpek dişi) veya daha yüzeysel (kesici diş) çentiklerle süslenmiştir. Çentikli 'süslemeler Dzudzuana ve Mezmais-kaya'nın bazı kemik malzemelerinde de gözlemlenmiştir. (Tejero, Jose-Miguel et al. 2021).

Geç Orta Paleolitik-Erkem Üst Paleolitik Çağ modern İnsanı'nın dimağ, göz ve el becerisi iş birliğinin harika bir sonucu olan ince sanat ürünlerinin arkaik homininlerin değil anatomik modern insanın elinden çıktığı kuşkusuzdur.

Bazı bilim adamları Ortvalde Klad obsidiyan ve kemik endüstrisi nesnelerini Nean-dertallere mal etmeye meyyaldirler. Günümüzden takriben 43000-42000 yıl öncesine ait bu eşsiz malzemelerin antik homininlerden neandertaller tarafından yapıldığını kabul etmek için hiçbir sebep yoktur, inandırıcı bir kanıt da yoktur. Netice itibariyle Ortvalde'nin çağdaş benzeri olan Kuzey Kafkasya'daki Mezmaiskaya Mağarası buluntularının bir kısmı da Modern insana aittir. Kemik fosillerinin yeni doğan neandertal bebek ve fetüse (cenin) ait olması Modern insanın anılan mağarada yaşamadığını göstermez. Bu duruma göre Modern İnsan hem Güney Kafkasya'ya hem de Kuzey Kafkasya'ya eş zamanlı olarak gelmiştir. Anılan kaya sığınaklar ve mağaralar Son Buzul Maksimumundan önce de vardı. Bunlarda neandertallerin yaşaması doğaldır. Bir kısım buluntu nesnelerin (özellikle taş nesneler) bunlara ait olabileceğini dışlamıyoruz.

Bütün bu açıklamalardan sonra kemik ve diğer katı buluntuların yaş belirlenmesi konusuna ayrı bir paragraf açmayı uygun buldum. Bilindiği gibi Dzudzuana Mağarasında, Ortvale Klad ve diğer kaya sığınaklarında ve kuzeydeki Mezmaiskaya mağarasında keşfedilen çeşitli buluntuların içinde bizon, geyik, dağ keçisi (Karaçayca: Cuğutur) gibi hayvansal kemik fosilleri ile Mezmaiskaya mağarasında (diş) ve Ortvalde kaya sığınağında yeni doğmuş bir bebek ile bir fetüse (cenin) ait kemik fosilleri bulunmuştur. Bunların eski yöntemlerle yapılan yaş belirleme kayıtları pek güvenilir değildi. Mesela Hırvatistan'daki benzer Vindija Mağarası'ndan alınan önceki/eski AMS radyokarbon tarihleri, (geri kazanılabilir kollajen eksikliği ve kollajen üreten materyalin zayıf korunmasından kaynaklanan) yüksek bir başarısızlık oranı ile karakterize edilmiştir (Higham et al. 2006).

Aynı durum Kafkasya'daki fosil buluntuların yaş belirlenmesinde de söz konusuydu. En son yapılan titiz ve kapsamlı çalışmalarla bu eksiklik telafi edildi. İyi seçilmiş örnek tortul numunelerin TL (Thermo-Luminescence dating/seramik ve kristal içerikli katı tortuları tarihleme) yöntemi ile yapılan analizlerinde Ortvale Klad (LMP) yerleşimi erken alım modelini takiben 44,5 ka BP_{ESR} (G.Ö. bin yıl) ağırlıklı ortalama verirken, doğrusal alım modeli 47,9 ka BP_{ESR} (G.Ö. bin yıl) sonucu vermiştir. Bu demektir ki Ortvale Klad kaya sığınağından toplanan çakmaktaşı, obsidian gibi katı cevherlerden yapılan nesnelerin yaşları günümüzden takriben 47.900 yıl öncesine aittir. Yine aynı sığınakta bulunan kaburga kemiğinin radyo karbon analizi 38.100±935 14C BP'lik bir yaş belirlenmesi sonucu vermiştir (Adler et al. 2008).

Burada dikkati çeken husus kaya sığınağında bulunan ve insan eliyle şekillenen nesnelerin yaşları ile neandertal bebeğe ait olduğu kabul edilen kaburga kemiğinin yaşı arasında neredeyse 10 bin yıl fark var. Bu boşluk hangi tür homininler tarafından doldurulmuş olabilir?

Kuzey Yarı Kürede Son Buzul Maksimumu günümüzden takriben **26,5 bin** ila **19-20 bin** yıl önce yaşandığına göre (Peter U. Clark et al.-2009) buzullanmadan 20 bin yıl önce güney Kafkasya'ya hominin gruplarının geldiği anlaşıyor. Eğer böyleyse hangi homininler? sorusu akla gelir. Buna cevap vermek için en güvenilir kanıt neandertal veya Homo Sapiens fosili veya fosillerinin bulunması gerekir. Lakin bu kadar eski dönemler ile ilgili insan fosilleri çok iyi araştırılan Avrupa'da bile bulunamamıştır. Bu durumda taş, obsidian, kemik gibi maddelerden yapılan silah, el eşyası, süs eşyası gibi nesnelerden yararlanarak tahminde bulunmak mümkündür. Taş nesnelerin antik homininler tarafından da yapıldığı genel kabul görmektedir. Hatta bir kısım

bilim insanları onların obsidian ve boynuz nesneler yaptıklarına da inanıyorlar. Diğer bir kısım araştırmacılar ise obsidian ve boynuz nesnelerin Modern İnsanlar tarafından yapılabileceğini kabul ediyorlar. Biz de bu görüşü paylaşıyoruz, zaten yukarıda 100 km uzaktan getirilen obsidian cevheriyle ilgili sunduğumuz resimdeki kemik ve obsidian nesneler hakkında bilgi verirken görüşümüzü açıkla-mıştık.

Bu durumda şöyle bir hipotez ileri sürülebilir: İlk Modern İnsan tayfaları günümüzden takriben 48-50 bin yıl önce Levant cihetinden Güney Kafkasya bölgesine geldiler ve oralarda neandertallerle karşılaştılar, onları barınaklarından uzaklaştırıp yaşam yerlerini işgal ettiler. Binlerce yıl sonra Son Buzullanma sürecinin emareleri görünmeye, yaşam şartları zorlaşmaya başlayınca düşünen insanlar (Homo Sapiens sapiens) felaket gelip çatmadan daha sıcak ve güvenli yerlere taşındılar. Neandertaller ise ilk etapta onların boşalttığı barınaklara tekrar taşındılar. Buzlanmanın getirdiği aşırı soğuk hayatı tehdit etmeye başlayınca zamanında tedbir almasını bilemediler yahut idrak edemediler ve içgüdülerıyla ikinci kere yerleştikleri barınaklarını terk edip yaşam için uygun yerler aramaya koyuldular. Üzerlerine fazla yük almadılar, hatta yeni doğmuş bebekleri bile bırakıp kendilerini kurtarmaya baktılar. Öyle anlaşıyor ki Son Buzul Maksimumu sürecinde nüfuslarının büyük kısmı soğuktan telef oldu. Çok az bir kısmı hayatta kalmış olabilir. Buzlanma hadisesinin Neandertallerin birden kaybolmalarının esas sebebi olduğunu kabul etmek akla ve mantığa uygun bir yaklaşımdır.

Binlerce yıl sonra (6-7 bin yıl) iklim normalleşmeye başlayınca bu defa yeni Homo Sapiens tayfaları Kafkasya'da yine göründüler ve atalarının ıssızlaşan eski yurtlarını yeniden şenlendirdiler.

Esas konumza dönelim. İlgili araştırmacılara göre Geç Orta Paleolitik'ten Erken Üst Paleolitik'e geçiş döneminde (Ortvale Klad Katman 4d ve Katman 5'ten gelen) veriler, neandertallerin (14C ölçümlerine göre) günümüzden 38 bin yıl önce modern insanlar tarafından hızla yer değiştirmeye zorlandıklarını göstermektedir (Adler et al. 2008).

Diğer yandan Kuzey Kafkasya'daki Mezmaiskaya Mağarası'nda Orta Avrupa'daki Neandertallere açık yakınlık gösteren bir dizi (morfolojik özellik) içeren bir bebeğin parçalanmış iskeleti bulunmuştur. Yukarıda da kısmen ifade edildiği gibi iskeletin kaburga kemiği kullanılarak mitokondriyal DNA analizi yapıldı. Radyokarbon hızlandırıcısı kullanılarak neandertal bebeğin yaşı G.Ö. 29.195 ± 965 yıl olarak tarihlendi. Kaburga parçalarından ikisi DNA ekstraksiyonu için kullanıldı. İlk önce mtDNA'nın bir bölümü izole edildi ve Stockholm laboratuvarında uyumlu sonuçlarla dizilendi. İkinci olarak PCR (polimeraz zincir reaksiyonu) ürünleri farklı etnik kökenlere sahip bireylerden alınan (modern DNA kontrolleri kullanılarak) yapılan işlemlerle herhangi bir parçayı çoğaltamayan Neandertal'e özgü primer çiftler üretildi. Üçüncü etapta düşük seviyedeki diajenetik modifikasyon numunenin (teorik olarak) çoğaltılabilir DNA içerebileceğini gösterdi. Dördüncü olarak filogenetik analizden sonra (daha önce analiz edilen Neandertal dizisiyle) güçlü bir şekilde örtüştüğü görüldü (Krings et al.1997). Ve nihayet çok uzak mesafede bulunan Almanya'daki Feldhofer Mağarası neandertali de kullanılarak yapılan filogenetik analiz iki Neandertal dizisini, modern insanlara göre bazal olan ayrı bir kladda bir araya getirdi. Bu verilere göre neandertaller ve modern insanlar arasında çok düşük bir gen akışı olabileceği hipotezini destekleyecek derecede bir mtDNA dizi çeşitliliğine sahip olma olasılığı (yok denecek kadar) azdır (İgor Ovchinnikov et al. 2000).

Mezmaiskaya Mağarası Katman 3 teki Neandertal bebeğin yegâne doğrudan kronometrik yaşı (29.195 ± 965 14C BP olarak belirlenmiştir (Ovchinnikov et al. 2000)). Ancak bu tarihleme çok sayıda bağımsız ölçümle doğrulanmamıştır. Mamafih son kazılar sırasında toplanan örneklerden daha iyi kronometrik veriler elde edilmiştir. AMS kemik yaşları (ağırlıklı ortalama: 33.325 ± 838 14C BP; 38.228 ± 1.166 cal BP_{Hulu}) EUP (Katman 1C) için mevcuttur, dört kömür örneği ise 32.766 ± 127 14C BP (36.799 ± 276 cal BP_{Hulu}) ağırlıklı bir ortalama sağlamıştır. Kemik üzerindeki AMS (Hızlandırıcı kütle spektrometrisi) sonuçları 32.401 ± 672 14C BP (37.027 ± 990 cal BP_{Hulu}) ağırlıklı bir ortalama vermiştir. Skinner ve diğerlerine göre (2005) iki ESR tahmini LMP'yi (Katman 2) $39,9 \pm 1,6$ ka BP_{ESR} (ağırlıklı ortalama, erken alım) ile $40,4 \pm 1,6$ ka BP_{ESR} (ağırlıklı ortalama, doğrusal alım) arasına tarihlendiriyor (Adler D.S. et al. 2008).

Öte yandan mevcut veriler bize Mezmaiskaya Mağarası'nın EUP'sinin başlangıcını w33 ka 14C BP'de (w38–37 ka cal BP_{Hulu}) ve LMP'nin sonunu w32 ka 14C BP'de (w37 ka cal BP_{Hulu}) ve w40 ka BP_{ESR}'de tahmin etmemize imkân tanır. Neticede Mezmaiskaya Mağarası ve Ortvale Klad'ın kalibre edilmiş radyokarbon verilerinin karşılaştırılması, istatistiksel olarak iki bölgedeki (neandertel-Modern İnsan) yer değiştirme olaylarının eş zamanlı olmadığını ve birkaç bin kalibre edilmiş radyokarbon yılıyla ayrılmış olabileceğini gösterse de bu fark radyokarbon ve ESR verileri karşılaştırıldığında sona ermektedir.

Mamafih temel bağlamsal bilgilerin eksikliği, yukarıda ana hatlarıyla belirtilen şekilde yayınlanan Mezmaiskaya Mağarası veri setini eleştirel olarak değerlendirme imkânımızı sınırlasa da Ortvale Klade ile yapılan karşılaştırmalar, Modern İnsanın EUP (Erken Üst Paleolitik)'in başlangıcında *Güney Kafkasya'ya doğru yayıldığını, ardından Karadeniz kıyısı boyunca ve Kuzey Kafkasya'ya doğru hızlı bir şekilde ulaştığını göstermektedir* (Adler et al. 2008).

Böylece Kafkas Dağ sırasının güney ve kuzeyindeki mağara ve kaya sığınaklarından toplanan en eski fosil buluntuların benzerliği ve yaşdaşlığı/sinkronluğu da açıklık kazanmış bulunmaktadır.

XI. Antik Çağlarda Kafkasya Halklarının Genetik Yapılanması

11. 1. Genel Sunum

Konuya uzun bir alıntıyla başlıyorum: “İyi çizimlenmiş modifikasyonlu moleküler gen ağaçları değişimlerle ced kavramını gösterir ve popülasyonun yapısını etkileyen intikal ve göçün zıt süreçlerini sergiler. Anneden miras alınan mtDNA genomunun filogenileri ve yeniden birleşmeyen Y kromozomunun babadan miras alınan kısmı, genetik çeşitlilik birikiminin sıralı kayıtlarını tutar. Tek ebeveynli olarak miras alınan lokuslar (belirli bir genin kromozom üzerindeki fiziksel yerleri) mevcut popülasyon yapısını modüle etmede (ölçmede) benzersiz cinsiyet göstergeleridir. Süreklilik ve kopukluk kalıpları açısından bu lokuslar karşılaştırılır ve bunların (filogenetik çeşitliliği ve gelişmesi) göçmenlere sonraki göçlerde yol gösterme yönünden antik kolonizasyon olaylarını çözmede önemli araçlar oluşturur. Y kromozomunun temel haplogrupları olan **C**, **DE** ve **F** ile ilgili olarak, bunların önceki üç çatallı yapısını çözen ve Afrika dışına vaki göçün mtDNA tekrarlanmasıyla uyumunu artıran yeni sonuçlar teşkil edilebiliyor.

Homo sapiens, kozmopolit bir tür olarak tanımlanabilir. İşgal ettiği yaşam alanının geniş yelpazesine rağmen, tür içi genetik çeşitliliği düşüktür. Modern insan genomu (yaşayan en yakın akraba tür olan şempanzeden) nükleotid çeşitliliğinde ortalama %1,23 fark gösterdiğinden, dünyanın dört bir yanındaki bir çift insan arasındaki ortalama genomik farklılıklar genetik lokus ve incelenen belirli popülasyona bağlı olarak 1000 baz çifti başına bir fark (binde bir) ve hatta daha az olabilir.

Son 20 yıl veya daha uzun bir süredir tarih öncesi ardışık göçler, demografik olaylar, karşılıklı gen akışları ve çağdaş popülasyon alt yapısı ile ilgili bu sorunları yanıtlamaya yönelik yaklaşımlar esas olarak iki tek ebeveynli kalıtsal belirteç sistemi aracılığıyla olmuştur: mtDNA (mitokondriyal DNA) ve Y kromozomu. Son beş yılda (2007’ye göre) hem mtDNA hem de Y kromozomunun yeniden birleşmeyen kısmı (NRY) için ağaç topolojilerinin ayrıntılı soyağacı dallanma düzeninin yeniden yapılandırılmasında önemli ilerlemeler kaydedildi. Bu filogeniler, insan genetik çeşitliliğinin somutlaştırdığı hem eğimin hem de ayrıklığın sembolik temsillerini sağlar. Herhangi belirli bir lokusun filogenetik analiziyle genetik varyantların hiyerarşik köken sırasını tanımlamak ve değerlendirilen popülasyonlar arasındaki yapı seviyesini ve daha da önemlisi, kökenlerinin sırasını ve zamanını çıkarmak için ağaçtan yararlanmak mümkündür. Mesela Afrikalı olmayan popülasyonlar, tüm Afrikalı olmayan genetik varyasyonların yakın zamanda Afrika kökenli olduğu hipoteziyle tutarlı olarak hem mtDNA hem de Y kromozom verilerinden alınan ağaçlarda Afrika varyasyonu içinde yuvalanmıştır” (Peter A Underhill, Toomas Kivisild 2007).

Okuyucunun bu komplike/çapraşık konuyu daha kolay kavraması için ön bilgiler vermeyi yararlı buluyorum. Ancak bunu metin içinde verirsem çalışmamın normal akışını kesintiye uğratar düşüncesiyle “Genetik Biliminde Sık Kullanılan Terimler” başlıklı bir listeyi “Ekler” bölümüne koymayı uygun gördüm. Zaman zaman (okuyucunun dikkatinin dağılmaması için) parantez içinde kısa açıklamalar da yaparak konunun daha iyi anlaşılmasına gayret edeceğim.

Kafkasya ile ilgili olarak genetik biliminin sunduğu imkânlar dahilinde çeşitli mtDNA ve Y kromozomu soylarının filocoğrafya sorunlarını inceleyen çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Her ne kadar Kafkasya popülasyonlarıyla ilgili bir dizi genetik-adaptif (uyarlanabilir) ve genetik-epidemiolojik (hastalıkların sebep ve farklı dağılımlarını inceleyen) çalışmalar yapılsa da bunlar genelde Dağıstan’daki genetik çeşitlilik sorununu ele aldıkları için Kafkasya’ya anatomik olarak modern insanların yerleşme sorununa net bir şekilde ışık tutmuyor. Bu sebepten *Kafkasya halklarının genetik yapısını araştırmanın en önemli şartı gen havuzunun kökeninin yeniden inşa edilmesidir* (Kutuyev 2010).

Aynı şekilde Kafkasya'daki otozomal genom (eşeyssel olmayan 22 kromozom çifti kalıtsal materyalinin tamamı) varyasyonu, etnik ve dilsel olarak çeşitli popülasyonlar arasında önemli bir genetik monotonluk ortaya koyuyor. Bu durum *Kafkasyalıların ağırlıklı olarak Yakın/Orta Doğu kökenli olmasıyla tutarlıdır*, ama küçük dış etkiler de söz konusudur. Anatomik olarak modern insanlar burada en az 42.000 yıl önce ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Bitişik Batı Avrasya Erken Üst Paleolitik (EÜP) bölgeleriyle neredeyse çağdaştır. Bu durum, Doğu Avrupa'nın ilk yerleşim evresi için Anadolu'dan, Kafkasya'dan ve Balkanlar'dan gelen Doğu Karadeniz ve Kuzey Karadeniz güzergâhlarının her ikisinin aynı ölçüde etkili olduğunu gösterir*. Keza hem Kafkasya'dan hem de Doğu Avrupa'dan, Son Buzul Maksimumu (LGM) sırasında kullanılan sığınaklarından gelen insanların LGM'den sonra Doğu Avrupa'nın yeniden nüfuslanması için kaynak nüfus olmuşturması ve aynı şekilde Kafkasya'dan geçen rotanın erken çiftçiler tarafından kuzey bölgelerine ulaşmak için kullanılması mümkün görünmektedir (Yunusbayev et al. 2011).

11. 1. 2. Kafkasya Halklarının ve Onların İçinde Karaçay-Balkarların Genetik Yapıları

İ. A. Kutuyev mtDNA ve Y kromozomu soylarının filocoğrafya sorunlarını inceleyerek, analiz ederek Kafkasya halklarının genetik yapısını araştırmak için temel şart olan gen havuzunun inşa edilmesi hususunda başarılı bir çalışma gerçekleştirerek araştırmacılara birinci derecede kaynak niteliğinde ilmi bir eser vücuda getirmiştir.

Bu cümleden olarak Kutuyev'in konumuzla ilgili tez çalışması bizim için büyük önem taşımaktadır ve Kafkasya'nın 23 etnik grubunu kapsamaktadır. Beş dil ailesinin dillerini konuşan gruplar:

1. *Nakh-Dağıstan*: (Çeçenler, İnguşlar, vs.), (Dargılar, Avarlar, Laklar, Lezgiler, vs.),
2. *Abkhaz-Adıge*: (Abhazlar, Abazinler, Adıgeler, vs.),
3. *İber Kafkas*: (Svanlar, Gürcüler, Migreller, vs.),
4. *Hint-Avrupa*: (Ermeniler, Güney ve Kuzey Osetler) ve
5. *Altay*: (Kumuklar, Karaçaylar-Balkarlar, Noğaylar).

İ. A. Kutuyev'in «Geneticheskaya struktura i molekulyarnaya filogeografiya narodov Kavkaza»/Kafkasya Halklarının Genetik Yapısı ve Moleküler Filogeografisi başlıklı tez çalışmasından edindiğimiz bilgilere göre, Kafkasya'daki etnik grupların oluşumunun, büyük çoğunluğu *Batı Asya* kökenli mtDNA ve Y-kromozom çizgileri ile temsil edilen heterojen bir genetik substrat temelinde meydana gelmiş ve bunu takiben izole edilmiş popülasyonlarda önemli genetik sürüklenmenin husule geldiği tespit edilmiştir. Keza *Doğu Avrupa* popülasyonlarından Kafkas popülasyonlarına farklı bir gen akışının varlığı da ortaya konulmuştur. Kutuyev'in vardığı genel sonuçlar şöyle özetlenebilir:

-Kafkasya halklarının gen havuzu, mtDNA ve Y kromozomunun Batı Avrasya ve Doğu Avrasya soylarının farklı oranlarıyla temsil edilmektedir. Kafkasya'nın otokton popülasyonları hem mtDNA hem de Y kromozomu verilerine göre, gen havuzlarında *Batı Avrasya* haplogruplarının baskınlığı ile karakterize edilir.

-Haplogrup H'nin en muhtemel menşe yeri *Güney Kafkasya/Ön Asya* bölgesidir. Anılan Haplogrup, Son Buzul Maksimumundan önce bir ilk genişleme geçirdi; en eski soylar, Güney Kafkasya ve Kuzey Batı Asya'da maksimum sıklıkta ortaya çıktı. Son Buzul Maksimumunun sona ermesinden sonra haplogrup H'de önemli bir genişleme meydana geldi. Daha sonra Güney Kafkasya/Ön Asya'dan Avrupa popülasyonlarına yalnızca küçük gen akışları oldu.

-Kafkasya popülasyonları, yalnızca bu bölge için karakteristik olan Y kromozom haplogruplarının frekans dağılım profili ile karakterize edilir: Yani **G-M201**, **J-12f2** ve **R1-M173** haplogruplarının yüksek frekansı.

* Anadolu ve Levant menşeli Modern İnsan kaynağına ait tayfaların (Marmara Boğazları üzerinden) Balkanlara ve Avrupa Kıtasına geçtikleri hatırd tutulmalıdır.

-Kafkasya popülasyonları, yüksek düzeyde genetik çeşitlilik ve yüksek derecede popülasyonlar arası farklılaşma ile karakterize edilir.

-Doğu Avrupa Ovası popülasyonlarından Kafkasya popülasyonlarına doğru hafif ama belirgin bir gen akışı vardır.

-Kafkasya halklarının gen havuzu hem mtDNA hem de Y kromozomu verilerine göre *Batı Asya* topraklarından farklı zamanlarda yapılan göçler ve sadece küçük bir ölçüde Doğu Avrupa Ovası'ndan yapılan göçler sonucu ve bunlara ilaveten izole edilmiş Kafkas popülasyonlarında (sonradan husule gelen) genetik sürüklenmelerle oluşmuştur.

- Kafkasya Dağ Zinciri anatomik olarak modern insanın Afrika'dan Avrasya topraklarına göçünün önünde umumi bir engel teşkil etmiştir (Kutuyev 2010)*.

Yine yazarın verdiği bilgilere göre Kafkasya'nın mitokondriyal DNA havuzunun ana payı, *Batı Asya* popülasyonlarında (sıklığı yüksek olan) haplogruplardan oluşmaktadır: (**HV, H, V, J, T, U, R1, N1a, N1b, N1c, W, X**), az sayıda örnek de Doğu Avrasya'ya aittir: (A, B, C, D, E, F, G, Y, Z, M7-M13, R9 ve N9a). Batı Avrasya soylarının sıklığı ise %92,78'dir.

Kafkasya popülasyonlarında en yüksek çeşitlilik gösteren haplogrup **H**'nin alt gruplarından biri **H13**'tür; bunun GVS-1 (hiperdeğişken segment 1) verilerine göre tahmini birleşme süresi 31.000 yıl ve mtDNA kodlama bölgesine göre hesaplandı-ğında yaklaşık 25.000 yıldır, bu durum Kuzey Kafkasya popülasyonlarının *kökeninin Güney Kafkasya ve Batı Asya topraklarında olduğunu* teyid ediyor. Genişleme, görünüme göre son buzullaşmadan önce başlamıştı. **H3, H9, H10, H19** alt gruplarına gelince, bunlar incelenen popülasyonlarda izole vakalarda temsil edildi. Daha önce **H3, H9** ve **H10** haplogrupları Avrupa popülasyonlarında tanımlanmıştı, **H19** ise ilk kez (Kutuyev) tarafından tanımlandı. Buna ek olarak **H20** ve **H21** haplogrupları da tanımlandı.

Haplogrup **H**'nin hem Kafkasya hem de Avrupa popülasyonlarında yaygın olan bir diğer dalı da **H1**'dir. Batı Asya ve Kafkasya topraklarında bu dal ortalama %2,3 sıklıkta görülür.

Haplogrup **H1** Kuzey Kafkasya popülasyonlarında (%11-18) oranında bulunur. *Karaçaylar ve Balkarlar arasında tüm H1 örneklerinin, Avrupa'daki en yaygın iki H1 alt sınıfı olan H1a ve H1b alt sınıflarına ait olduğunu belirtelim.* Bu demektir ki elde edilen sonuçlar Doğu Avrupa Ovası'ndan Kafkasya popülasyonlarına haplogrup **H** ile ilişkili gen akışı söz konusudur. Bu durum özellikle **H1a, H1b** gibi tipik Avrupa **H** alt gruplarının bulunduğu Türkçe konuşan Karaçaylar ve Balkarların genetik havuzuna bakıldığında açıkça görülmekte olup H1a, H1b ve H3 yüksek frekansta bulunur. Ancak bu geçişler (sayı itibarıyla) oldukça sınırlıydı.

Aslında en çok **H** alt sınıfı Batı Kafkasya popülasyonlarında bulunur ve bu muhtemelen anılan haplogrubun *Batı Asya topraklarından kuzeye*, esas olarak Karadeniz'in doğu kıyısı boyunca yayılmasını yansıtır. Ancak göç yolları Batı Hazar kıyı bölgesi ile de ilişkilidir. Özellikle Dağıstan popülasyonlarında **H** sıklığının yüksek oluşu bu yüzdendir. Bölgenin batı ve doğu kısımlarının farklı yerleşim biçimleri, **H2a4** ve H6a'nın varlığıyla birleştiğinde, Dağıstan popülasyonlarının karakteristik bir özelliği olan ve bu bölgeyi Kuzey Kafkasya'nın diğer popülasyon-larından ayıran **H13a1**'in nispeten yüksek frekansı ile de kanıtlanmaktadır.

Haplogrup **H**'nin alt gruplarının ayrıntılı bir analizi, son buzullaşmadan önce haplogrup **H**'de şu anda gözlemlenen önemli ölçüde fazla farklılaşmanın olduğunu gösteriyor. Son buzullaşmanın bir sonucu olarak küçük popülasyonlardaki genetik sürüklenme nedeniyle Paleolitik dönemde haplogrup **H**'nin önceden var olan

* Birçok yazar bu görüşe katılmıyor ve Merkezi Kafkasya'nın en yüksek dağ geçitlerinin bile geçişlere ciddi ölçüde engel olmadığı kanaatini taşıyor.

çeşitliliğinin önemli bir kısmı kaybedildi. Bu durum *Üst Paleolitik arkeolojik kültürün ve dolayısıyla anatomik olarak modern insanın Güney Kafkasya'da 30.000 yıldan fazla bir zaman önce, yani son buzul maksimumundan çok önce var olduğu gerçeğiyle doğrulanmaktadır*, keza haplogrup **H**'nin alt gruplarının birleşme zamanı-nı tahmin etmeye yönelik göstergelerle de tutarlıdır (İ. A. Kutuyev 2010).

U. Roostalu ve arkadaşları da benzer bilgiler vererek haplogrup **H** ile ilgili kanaatlerini şöyle ifade ediyorlar: "haplogrup **H** alt kladlarının farklı frekans spektrumları hem Batı Asya hem de Avrupa için büyük ölçüde ortak bir *Yakın Doğu anne soy mirasını* karakterize eder (Roostalu et Al. 2007).

Yine Kutuyev'in eserinde verilen bilgilere göre Kafkasya popülasyonlarında Y kromozomunun 61 diallelik markerinin analizi sonucunda 38 haplogrup tespit edildi: (C, C3c, D, E, E3b1, E3b3, F, **G1, G2, G2a, H, I1, I2, I2a, I2b, J1, J1e, J2a, J2a2, J2a2a, J2b, K, T, L1, L2, L3, N, N1b, N1c, O, Q, R, R1a, R1a1, R1a1f, R1b1b1, R1b1b2, R2**).

Genel olarak, Kafkasya popülasyonlarında **G2, J1, J2a, J2a2, R1a1** ve **R1b1b2** alt kladlarıyla temsil edilen üç ana haplogrup olan **G, J** ve **R1**, Kafkasya popülasyonlarının genetik çeşitliliğinin %86,4'ünü kapsar, genetik çeşitlilik (geri kalan) haplogruplara bağlıdır: İ, L, C, E, Q, N, K, O, R2, D, R ve H.

Bu arada Çeçenler ve İnguşlar (onları) Kuzey Doğu Kafkasya'nın diğer popülasyon-larından ayıran çok yüksek bir **J2** haplogrubu frekansına sahipken, İnguşlar arasında **J1** haplogrubu pratikte bulunmadığı (%1,9), Çeçenler'de ise bu oranın %24'e ulaştığı da unutulmamalıdır.

Buna karşılık Kuzeybatı ve Güney bölgelerini içine alan Batı Kafkasya'da **J2** ve **G**'nin yüksek frekansları görülürken, tüm popülasyonlarda görülen **J1** için düşük frekanslar (ortalama %5'i geçmez) kaydedilmiştir. Bununla birlikte, **G-M201, J-12f2** ve **R1b1b2-M269** haplogruplarının varlığı, *Kafkasya'nın genetik havuzunun ağırlıklı olarak Batı Asya kökenli olduğunu gösterir*.

Haplogrup **J**, en yüksek frekansın ve soy çeşitliliğinin kaydedildiği *Batı Asya'da ortaya çıktı*; Haplogrup **J**'nin Batı Asya'dan yayılmasının, tarımın gelişmesinin bir sonucu olarak bu bölgenin nüfusunun artmasıyla ilişkili olduğuna dair bir görüş vardır. [Semino et al. 2000a ve 2004]

Haplogrup **J1-M267** *Batı Asya popülasyonları arasında 22800±6000* yıl ile en uzun birlik/beraberlik süresine sahiptir. Ayrıca bu bölge, görünüşe göre, **P58** mutasyonunun ilk ortaya çıktığı bölgedir, çünkü soyların çeşitliliği ve **J1e-P58** alt grubunun birleşme zamanı *Batı Asya bölgesinde en yüksektir (12000 ± 2600* yıl).

J1e-P58 alt kladı Kafkasya popülasyonlarının birleşme süresi (**5600±1400** yıl) ve bu alt sınıftaki STR soylarının daha düşük çeşitliliği ve Kafkas popülasyonlarında bu haplogrubun nispeten düşük frekansı ile kanıtlandığı üzere, *Kafkasya'ya çok daha sonra girmiştir*.

J2-M172 haplogrubunun **J2a-M410** ve **J2a2-M67** alt kladları, **J2a2-M67** haplogrubunun yüksek frekanslarına sahip olan (Çeçenler ve İnguşlar hariç) nispeten düşük bir frekansla kuzeydoğu Kafkasya boyunca dağılmıştır.

Netice itibariyle hem mtDNA hem de Y kromozomu haplogruplarının dağılımının yanı sıra Kafkasya popülasyonlarındaki soy analizinin, *Kafkasya'aki çoğu popülas-yonun genetik temelini yerel/otokton substrat olduğunu gösterdiği belirtilebilir*. Bu substrat, *Batı Asya topraklarından Üst Paleolitik dönemde Kafkasya'ya nüfuz eden bir bileşendir*. Bunun tek istisnası Türki dil konuşan Nogaylardır. *Orta Asya etkisi oldukça sınırlıdır*; Kafkas popülasyonlarında hem mtDNA hem de Y kromozomu-nun Batı Avrasya soylarının açık etkisi ile kanıtlandığı gibi, örneklerin yalnızca küçük bir kısmı Doğu Avrasya haplogruplarına aittir.

Y kromozomal haplogruplarına gelince, Batı Avrasya haplogruplarının bariz baskınlığına ek olarak, Kafkasya'nın otokton popülasyonlarına özgü bir haplogrup frekans dağılımı profili de vurgulanabilir- yüksek bir **G-M201** frekansı (esas olarak **G2-P287**), **J- 12f2** (**J1-M267** ve **J2-M172**) ve **R1-M173** (çoğunlukla **R1a1a-M17** ve **R1b1b2-M269**). Ek olarak, Y kromozom belirteçlerinin karakteristik farklı coğrafi dağılımı nedeniyle, listelenen ana haplogrupların sıklığı, Kafkasya'daki iki ayrı bölge arasında ayrım yapabilir.

Y kromozomlarının listelenen ana haplogruplarının sıklığına göre Kafkasya'da iki ayrı bölge arasında ayrım yapmak mümkündür. Bu nedenle, bölgenin kuzeybatı ve güney kısımlarının popülasyonları, yüksek sıklıkta **J2-M172**, **G-M201** ve **R1a1a-M17** haplogrupları ile karakterize edilir. Bu bölgede *Abazinler, Adıgeler, Çerkesler, Kabardeyler, Karaçaylar, Balkarlar, Osetler, Megreller, Ermeniler ve Abhazlar* bulunmaktadır.

Buna karşılık Andiler, Avarlar, Bagulallar, Çamalallar, Dargılar, Kumuklar, Lezgiler ve Tabasaran popülasyonları tarafından temsil edilen diğer bölge olan *Kuzeydoğu Kafkasya*, **J1-M267** ve **R1b1b2-M269** haplogruplarının *yüksek frekansları ile karakterize* edilir.

Bu tür bir genetik farklılık büyük ölçüde Kafkasya'nın doğu Karadeniz bölgesi ve batı Hazar bölgesi ile ilişkilidir ve eski çağlardan beri bilinen iki yerleşim yolu fikriyle bağlantılıdır. Keza (belirteçler) *genetik havuzun Batı Asya kökenli olduğunu da ortaya koyuyor*.

Sonuç olarak *haplogrup frekans dağılımının bu profili sadece Kafkasya'nın otokton popülasyonları için tipiktir* ve dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmaz.

Yazar burada karışıklığa sebep olan bir duruma, yani *Batı Avrasya popülasyonları'nın orijinine* açıklık getirmektedir: **Batı Avrasya mtDNA soylarının kökeninin öncelikle Batı Asya ile ilişkili olduğu görülmektedir**. Bunlar Batı Asyalı çiftçilerin Neolitik yerleşiminin işaretleri olarak kabul edilen kardeş haplogruplar **J1** ve **T1'i** içerir. Aynı zamanda tahmin edilen birleşme süresi onların Kafkasya'da *buzul öncesi* varlığını da gösteriyor. Keza incelenen popülasyon gruplarındaki Paleolitik ve Neolitik bileşenlerin ayrılması büyük ölçüde (evrimsel yaşı 10.100 ila 48.400 yıl arasında değişen) haplogrup **H'nin** bireysel dalları ile mümkündür (İ. A. Kutuyev 2010).

Bütün bu anlatılanlardan çıkarılacak sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

-Kafkasya'daki etnik grupların oluşumunun büyük çoğunluğu *Batı Asya kökenli mtDNA ve Y-kromozom çizgileri ile temsil edilen heterojen bir genetik substrat temelinde meydana gelmiştir* ve bunu takiben izole edilmiş popülasyonlarda önemli genetik sürüklenme de olduğu tespit edilmiştir.

-Aynı şekilde Y kromozomu belirteçlerine göre kökenleri Batı Asya ile ilişkili olan Doğu Avrupa/*Batı Avrasya* popülasyonlarından da Kafkas popülasyonlarına farklı bir gen akışının varlığı ortaya konulmuştur.

-Kafkasya'nın otokton popülasyonlarına özgü bir haplogrup frekans dağılımı profili ayırt edilir: Yüksek bir **G-M201** frekansı (esas olarak **G2-P287**), **J -12f2 (J1-M267 ve J2-M172)** ve **R1-M173** (temel olarak **R1a1a-M17 ve R1b1b2-M269**) temsil edilir. Haplogrup frekans dağılımının bu profili *sadece Kafkasya'nın otokton popülasyonları için tipiktir* ve dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmaz.

-Kafkasya'nın otokton popülasyonlarında hem mtDNA hem de Y kromozomu verilerine göre **Doğu Avrasya bileşeni önemsizdir**: Doğu Avrasya haplogruplarının sıklığı %10'u geçmez.

Neticede yazar şu kesin hükme varmıştır: Kafkasya'nın Türkçe konuşan halklarının (Nogaylar hariç) kökeninin halen tartışma konusu olduğu bilinmektedir. Bu durum özellikle **Karaçay-Balkarlar** için geçerlidir.

Karaçaylar ve Balkarlar'ın Türki dil konuşmalarına rağmen Osetlerle birlikte Kafkas tipinin temsilcileri olduğu biliniyor. Bu halkların Alanlarla akrabalığı meselesi ne olursa olsun *genetik veriler genetik havuzun temelini açıkça göstermektedir ki Karaçaylar ve Balkarlar yerli/otokton alt substrattan menşe alırlar* (İ. A. Kutuyev 2010).

Ufuk Tavkul da aynı görüşü paylaşıyor: “Geçmişteki atalardan gelen bütün genetik işaretleri gösteren otozomal DNA testleri, yerli Kafkasya kavimlerinin kuzeyden gelen Hint-Avrupa (İndo-Germen) ve Kıpçak Türk dillerini konuşan boylarla karışarak Karaçay-Malkar halkının etnogenezi sürecini tamamladıklarını belgelemektedir, *ancak otozomal testlerde Karaçay-Malkarlı bireylerin Avrasya gen oranları oldukça düşük, Kafkasyalı oranları ise yüksek çıkmaktadır*. İlginç olan şudur ki anne soylarını gösteren mitokondriyal DNA (mtDNA) yapısı açısından *Karaçay-Malkarlılar; komşuları Adıgeler, Kabardeyler ve Abazalardan bile daha*

düşük oranda Doğu Avrasya (Altay-Sibirya) haplogrup frekanslarına sahiptirler. Bu da Karaçay-Malkar halkının yüz hatlarının Kıpçak dil grubunda konuşan Nogaylar, Tatarlar, Kazaklar gibi neden Asyatik çizgiler taşımadığını ve Karaçay-Malkarlıların Kafkasion (Kafkasyalı) antropolojik tipine sahip olduklarını açıklamaktadır (Khusnutdinova 2012: 642). Karaçay-Malkarlıların Kafkasya'nın yerli halkı olduklarını, onların genetik ve antropolojik yapıları kuşkuyla yer vermeyecek biçimde ortaya koymuştur” (Tavkul 2023/24).

Aynı konuda M.A. Cavbermezov ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Karaçayların 123 birey ve Balkarların 353 birey ile temsil edildiği (anılan) grubun çalışmasında ilgili popülasyonların mtDNA haplogruplarını belirlemek için hiperdeğişken segment 1'in (HVS1) nükleotid dizisi analiz edilmiş ve Balkarlarda 41, Karaçaylarda ise 33 mtDNA haplogrubu keşfedilmiştir. Keza Karaçaylar arasında Doğu Avrasya bileşeni, mitokondriyal gen havuzunun %8,9'unu oluştururken, Balkarlar'da genel olarak (tüm alt etnik gruplar dahil) bu oran %10,2'lik bir oran oluşturmuştur. Buna karşılık Karaçaylar ve Balkarlar arasındaki *Batı Avrasya* hatları sırasıyla %91,1 ve %89,8'i gibi yüksek bir oran göstermiştir. Yani bu bölgenin ana nüfusunun açık bir biçimde *Batı Asya/Anadolu* kökenli topluluklardan oluştuğu sonucuna varılmıştır.

Ayrıca GVS1 motiflerinden elde edilen veriler kullanarak Karaçayların ve Balkarların alt popülasyonlarının ve Kafkasya'nın diğer popülasyonlarının genetik yakınlığını değerlendirmek için bir Fst (Fixation Index/sabitlenme indeksi) analizi yapılmıştır. Fst analizi sonucunda Balkarların tüm alt popülasyonlarının birbirlerine göre genel olarak çok yakın değerler gösterdiği ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Karaçaylar da Adıge-Abhaz halklarıyla yakınlık göstermiştir. Bu durumun coğrafi yakınlıkla ilgili olduğu sanılıyor.

Bu arada Kafkasya'nın diğer popülasyonları arasındaki mtDNA'daki genetik ilişkiyi değerlendirmek için bir temel bileşen analizi de yapılmıştır. Sonuçta (Balkarlar ile Karaçaylar), (Svanlar ile Karaçaylar ve Abazalar) arasında bir yakınlaşma tespit edilmiştir. Keza incelenen popülasyonlar arasında (Doğu Akdeniz kökenli) *Batı Avrasya* mtDNA haplogruplarının baskın olduğu da belirlenmiştir. Dahası anılan popülasyonlardaki mitokondriyal çeşitliliğin %90'ının *Batı Avrasya* haplogruplarına düştüğü açıklık kazanmıştır.

Netice itibarıyla incelenen etnik grupların oluşum sürecinde *ortak bir otokton bileşenin* varlığı gösterilmiştir. Yani Balkar ve Karaçay gruplarının etnogeneiz sürecinde ortak bir kökene sahip olmalarına rağmen ayrı bir gelişme süreci yaşadıkları da belirlenmiştir (Cavbermezov et al. 2019).

Ve yine M.A. Caubermezov ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen Kuzey Kafkasya popülasyonlarının (**R1a-M198** haplogrup değişkenliğine dayanarak) genetik yapılarını ve gen havuzlarının çeşitliliğini konu edinen bir başka çalışmada⁹⁸ genotipleme sonuçlarına göre **R1a-Z2123** Haplogrubunun Kuzey Kafkasya'nın Orta ve Batı bölgelerindeki Türki dilli popülasyonlarında majör haplogrup olduğu, Dağıstan ve Kuban Nogaylarının Türki dil konuşan popülasyonları için bunun karakteristik olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmacılar konuyu özellikle Karaçay-Balkar Halkı'nın bölgedeki komşu halklarla genetik ilişkisini değerlendirmek ve etnogeneiz sürecini daha iyi anlamak için Y kromozomunun **haplogrup R1aM198**'in son belirteçlerini kullanarak anılan Halkın etnik grubu üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapmışlardır.

Çalışmada, 2002-2015 yılları arasında Kafkasya'daki 22 popülasyondan alınan örnekler kullanılmıştır. Anket sonucunda deneklerin etnik kökenleri belirlenmiş ve üçüncü nesle kadar ataları belirtilmiştir.

Yapılan analizler sonunda genotipleme verileri (incelenen örneklerde bulunan) 33 haplogruptan 7'sinin dünyadaki en yaygın haplogruplardan biri olan **R1a**'nın alt dalına ait olduğu anlaşılmıştır. **R1a** alt haplogrupları iki ana dala ayrılıyor: Avrupa **R1a-Z282**, Orta ve Güney Asya **R1a-Z93**). Daha önce yapılmasına rağmen sonuçları yayımlanmayıp Rusya Bilimler Akademisi Ufim Federal Araştırma Merkezi

⁹⁸ M.A. Caubermezov et al. Haplogroup R1a-M198 in Turkic-speaking populations of the North Caucasus 2019. UDC 616-054.5(470.8) DOI: 10.34662/2588-0489.2019.2.1.33-38 [[Haplogroup-R1a-M198-in-Turkic-speaking-populations-of-the-North-Caucasus.pdf \(archive.org\)](https://archive.org/details/Haplogroup-R1a-M198-in-Turkic-speaking-populations-of-the-North-Caucasus.pdf)]

Biyoregülasyon ve Gerontoloji Enstitüsü'nün genetik bankasında saklanan veriler (22 popülasyondan 1942 örnek) etkinleştirilmiş ve Karaçay (%30,1) ve Balkar (%16,2) popülasyonlarında Y kromozomunun haplogrup **R1a-M198**'in baskın hattının **R1a-Z2123** olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Bölgenin diğer halklarında bu haplogrup nispeten azdır ve en yüksek frekanslar Adıge-Abhaz dil grubunun temsilcileri arasında görülmektedir: Çerkesler (%7,9), Abazinler (%7,9), Kabartaylar (%6,4), Adıgeler (%4,5) ve Abhazlar (%1,8). Kuzey Kafkasya'nın diğer Türki dilli halklarına gelince, bu haplogrup Karanogaylarda (%3,9) iken, Kumuklar arasında %1,4'tür ve Kuban Nogay popülasyonunda hiç rastlanmamıştır.

Diğer yandan Balkar'da **R1a-Z2123**'e sahip **Y** kromozomunun tam dizisinin analizi ayrı bir derin dalın varlığını gösterdi ki bu durum anılan haplogrubun Kafkasya'da daha önceki bir dönemde var olduğunu işaret ediyor. Bu bağlamda, Kurgan Arkeolojik Kültürel topluluğu olarak adlandırılan topluluğun doğrudan torunları olan Srub-İskit arkeolojik kültürlerinin temsilcilerinin ceset kalıntılarının incelenmesi ve çevrelerindeki Doğu Avrasya haplogruplarının tanımlanması sonu-cunda elde edilen bu veriler özellikle ilgi çekicidir: **R1a** (Z93, Z94 ve **Z2123**).

Yazarlar bu durumu şöyle izah ediyorlar: Srubnoy ve İskit kültürlerinin antik dağılım alanında yaşayan Karaçay ve Balkar popülasyonlarındaki başlıca haplogrup **R1a-Z2123** haplogrubu olduğu düşünüldüğünde, Srublular ve İskitlerin Karaçaylar ve Balkarlar ile muhtemel bağlantısı mantıklı görünüyor.

İskitlerin her yerde İranî bir dil kullandıkları yolundaki tarihî literatürdeki görüş, özellikle Doğu İskitlerinin Türk dilli halklar ve bahsus dilleri Altay dil ailesinin Kıpçak grubuna mensup olan halklar ile olan istisnai bağını ortaya koyan son çalışmalar ışığında pek de doğru görünmemektedir.

Aynı şekilde tarih yazımına (historiyagrafi) göre İskitler ve Alanların doğrudan torunları olduğu ileri sürülen Kuzey ve Güney Osetinlerinde **R1a-Z2123** haplogrubu sadece tek bir bireyde bulunmuştur (M.A Dzhaubermezov et. al. 2019).

Bu genetik tespite göre İskit genetiği taşımayan bir topluluğun (Osetler) İskitler ve Sarmatların takipçileri olarak kabul edilen Alanların torunları nasıl olabilirler? sorusu cevapsız kalıyor. Genetik kanıtlar ortaya çıktıktan sonra dilsel ve kültürel dayanakların hükmü kalmaz. Aynı genetik kanıt Karaçay-Balkarların Türk-Kıpçak kökenli oldukları hipotezini de çürütmüştür.

11. 2. 1. Modern Kuzey Kafkasya Nüfusunun Cedleri Koban Kültürel ve Tarihsel Topluluğunun Genetik Yapısı.

Koban kültürünün kökeni, gelişimi ve ataları ile ilgili hususlarda çeşitli görüşler vardır. Anılan Kültür popülasyonlarının antik mitokondriyal ve Y-kromozomal DNA'sı hakkındaki çalışmalar yetersiz de olsa konuyu aydınlatmaya yetecek kadar bilgi edinmek mümkündür. Eugenia Boulygina ve arkadaşları tarafından yapılan özel çalışmanın içeriği ve sonuçlarını yansıtan makalede bir hayli açıklayıcı bilgi vardır (E. Boulygina et al. 2020)

Araştırma grubunun gerçekleştirdiği Sanger dizilimini Mitokondriyal hiperdeğişken bölge1(HVR1) ve İllumina (yeni nesil dizileme teknolojisi) yüksek verimli dizilimi (tüm genom SNP'leri) yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmada Koban Kültürü popülasyonunun genetik kökeni *mitokondriyal ve Y-kromozomal DNA dizilimi* ile *arkeolojik ve genetik veriler* birleştirilerek anne ve baba haplogruplarının analizine imkân sağlanmıştır. Aynı şekilde Koban Arkeolojik kültürünün *Kafkasya'nın diğer antik kültürleriyle genetik sürekliliğe sahip olduğu* da tespit edilmiştir.

Koban Kültürü taşıyıcıları olan bireyler (daha önce Avrupa Paleolitik ve Neolitik arkeolojik kültürlerinde tanımlanan) Y-kromozomal haplogrupları ve alt gruplarını içeren bir mtDNA havuzuna sahiptir.

Kislovodsk yakınlarındaki Klin-Yar 3 mezarlığı ile Kabardey-Balkar'ın Zayuk köyündeki antik mezarlıklardan temin edilen on dört adet Koban Kültürü taşıyıcısı insan kalıntısı kullanılarak gerçekleştirilen

analizlerin sonunda Klin-Yar 3 ve Zayuk-3 mezarlıklarına gömülen insanların mtDNA'sının şu hablogruplardan oluştuğu belirlendi:

H20a, J1c, N, HV1, T1a, H1e, W5a, R6, İ1.

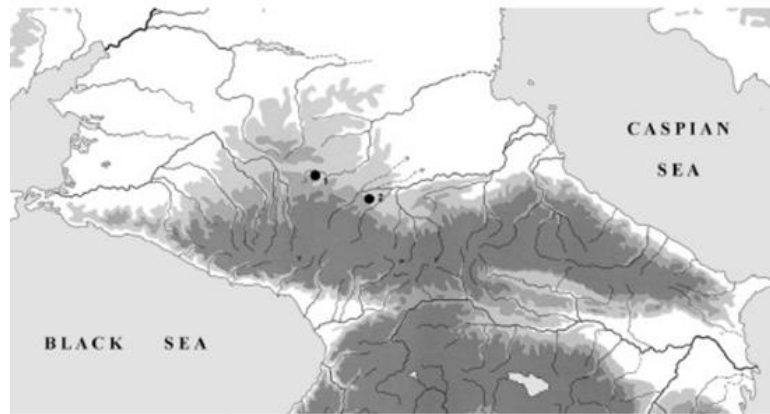
Bu mitokondriyal soyların çoğunun (**H, J, N, T, W, İ, U**) daha önce antik ve modern Kuzey Kafkas etnik gruplarında da gözlenmiştir; ayrıca, bu haplogrupların binlerce yıldır Batı Avrasya'da mevcut olduğu da bilinmektedir Nasidze et al. 2004; Khusnutdinova et al. 2012; Dzhaubermmezov et al. 2017). Aynı zamanda, Koban Kültürü mezarlıklarında bulunan örnekte **R1b Y kromozom** haplogrupunun varlığı, Demir Çağı'nda Kuzey Kafkasya'ya yapılan İskit istilalarının genetik ayak izi olabilir.

Yukarıda verilen bilgileri doğrulayan bir başka çalışmada da şu sonuca varılmıştır: Koban Kültürü popülasyonunun, en karakteristik haplogrubunun **R1b1a2** olması önceki “*Kuzey Kafkasya Kültürü*” ile genetik devamlılığını işaret etmektedir.

Sonuçta Koban Kültürü nüfusuna ait olduğu arkeolojik araştırmalarla kesinlik kazanan Klin-Yar 3 mezarlığı ile Kabardey-Balkar'ın Zayuk mezarlığından alınan on dört adet Kobanlı antik insan kalıntısına istinaden yapılan antik mitokondriyal ve Y-kromozomal DNA analizleri sonunda Modern Kuzey Kafkasya halklarının etno-genetik ataları olan Koban popülasyonunun mtDNA'sı [**H20a, J1c ve N' HV1, T1a, H1e, W5a, R6, İ1**] ve Y kromozomal haplogrupları [**E1a2a (E1a2a1b1b), G2a1a (G2a1a1a2), R1b (R1b1a1b)**] olarak tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra Dağ etekleri ve yakın düzlük alan Koban Kültürü seknesi ile yakın ilişki içinde olan İskitler ve Sarmatlarda sıklıkla görülen **R1a** ve **R1b** Y kromozomal haplogrupları da belirlenmiştir.

Bu belirteçlerden **G2a** haplogrubu günümüz *Svanları* ile *Osetler, Balkarlar* ve *Karaçaylar* arasında yüksek sıklıkta görüldüğü de ortaya çıkarılmıştır. Aynı şekilde **R1a, R1b ve E1a2a** haplogruplarının Kuzey Kafkasya'nın Balkarlar, Karaçaylar, Dargılar, Lezgiler ve Abhazlar gibi farklı etnik gruplarında yaygın olduğu belirlenmiştir (E. Boulygina et al. 2020).

Netice itibarıyla elde edilen verilere göre *Koban Kültürel Tarihsel topluluklarının* genetik yapısında antik mitokondriyal ve Y-kromozomal DNA yönünden *Yakın Doğu antik popülasyonları (G1a)* ile yine aynı kökenden gelen *Batı Avrasya popülasyonlarının (H, J, N, T, W, İ, U)* temel substrat teşkil ettikleri teyid edilmiştir. Keza Kobanlıların İskitler ve Sarmatlar ile de (sonradan) akraba oldukları doğrulanmıştır. Önemli bir tespit de bu çalışma verilerinin (zaman zaman diğer kültürlerden etkilenen) *eski Kafkas Kültürlerinin göreceli genetik devamlılığını* da göstermesidir.

Antik Koban Kültürü mezarlıklarının Kafkasya haritasındaki
coğrafi konumu: 1. Klin-Yar-3; 2. Zayuk-3.

Bu bilgiler çerçevesinde Karaçaylar, Balkarlar, Osetler ve diğer komşu K. Kafkasya Halkları Antik Koban Kültürel Tarihsel Topluluğu Taşıyıcılarının torunlarıdır/ takipçileridir. Bu gerçek arkeolojik, antropolojik, lengvistik, etnografik ve en önemlisi genetik verilerle de kanıtlanmıştır, bunda kuşku yoktur. Araya İskit-Sarmatlar, Alanlar ve bazı Türki Toplulukların karışması sonucu değiştirmez. Zaten yeryüzünde tek bir kökenden gelen hiçbir millet yoktur.

XII. Sözüñ Özü

1. Ezelden beri Merkezi Kuzey Kafkasya'nın dağ eteklerinde, dağ yamaçlarında ve dağ vadilerinde yaşayan Doğu Akdeniz ve Ön Asya menşeli Homo Sapiens sapiens türü insanların teşkil ettiğı yerli/otokton substrat/katmanı üzerinde oluşan nüfusun varlığı arkeolojik, paleo-antropolojik, antropolojik ve nihayet genetik araştırma ve incelemelerle kanıtlanmıştır. Şimdiki bilgilerimize göre bu en eski nüfusun Kafkasya'ya gelişi Üst Paleolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Keza Kuzey Kafkasya'nın bugünkü halklarının ve bunların içinde Karaçay-Balkarlar ve Osetlerin anılan bu en eski yerli nüfusla etno-genetik bağlantıları olduğu ise hem Antik Çağ hem de Orta Çağ yazılı kanaklarının yanı sıra paleoantropolojik, arkeolojik, antropo-lojik, kranyolojik, etnografik, lengvistik, genetik, v.s. araştırmalarla ispatlanmıştır⁹⁹.

Antropolog M.G. Abdushelishvili günümüzdeki Kafkasya nüfusunun bileşiminin 6 temel antropolojik tipten oluştuğunu, bu tiplerin hepsinin kuşkusuz Büyük Kafkas ve Avrasya ırkına men sup olduğunu belirlemiştir. Bunlardan Kafkasion/Kafkas grubuna Svanlar, Kakhetler, Osetler, Batı Dağıstan Grupları, Çeçen-İnguşlar ve Karaçay-Balkarlar'ı yerleştirdi.

Abduşelişvili Kafkasion tipini morfolojik olarak diğer tiplerden ayırt edici özelliklerini de şöyle tanımladı: Diğer Kafkas gruplarına göre geniş bir yüz, açık renkli gözler ve uzun boy. Keza coğrafya ve etnik faktörlerin sebep olduğu izolasyon koşullarında (otokton gelişmeye) bağlı olarak Kafkasya antik katmanının özelliklerinin günümüze kadar korunduğunu vurguladı (Abdushelishvili 1964).

Burada yazarın “Büyük Kafkas ve Avrasya ırkı” ifadesine biraz açıklık getirmem gerekiyor. Şöyle ki İlk modern insanın Afrika'da ortaya çıktığını, binlerce yıl devam eden bir süreçte çoğalarak yer darlığı sebebiyle Kızıl Denizi sahillerine ve Kuzey Afrika'ya doğru yayıldığını, buralardan Kızıl Deniz üzerinden Arap Yarımadası'na (Bab-el Mendep Boğazı muhtemelen geçişe müsaitti), oradan da sahili takiben Güney İran'a ve Hindistan'a ve Güneydoğu Asya topraklarına yayıldığını; keza şimdiki Sina Çölü'nü aşarak Doğu Akdeniz, Ön Asya ve Trans-Kafkasya'ya ulaştığını; aynı şekilde Anadolu ve Levant'tan hareketle Marmara Denizi boğazlarını geçerek Orta Avrupa ve Balkanlara geçtiklerini, bu sonuncuların Karadeniz'in batı ve kuzey sahillerini takip ederek Batı Avrasya ve Kafkas Önü düzlüklerine ulaştıklarını biliyoruz. Keza Doğu Akdeniz-Ön Asya menşeli ilk göçebelere bir kısmının Batı Gürcistan ve Doğu Karadeniz kıyılarını takiben Kuzey Kafkasya, Don-İtil-Ural havzaları ve Güney Sibirya'yı yurt edindikleri de bilinmektedir.

Bu durumda dikkat edilmesi gereken bir husus var: Bütün bu ilk göçmenler aynı kökten geliyorlar. Avrasya steplerinden Doğu Avrupa ve Kafkas Önüne gelen göçebeler de aynı orijinden geliyorlar. Bu duruma göre Büyük Kafkas ırkı ile Avrasya ırkı ezelde aynı ırka mensuptular. Antropologlara göre binlerce yıllık süreçte alt ırklar oluşsa da bazı temel unsurların sabit kalması mümkündür. Dolayısıyla Avrasya ırkına mensup insanlar Kafkasya yerlilerinin çok uzaktan akrabaları idiler. Eğer iki grup arasında etnik karışma olduysa (bu mümkündür) melezlerde belirgin bir somatolojik değişimin ortaya çıkmaması doğaldır. Netice itibariyle Abdushelishvili'in “Büyük Kafkas ve Avrasya ırkı” tanımlamasını bu açıklama çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Kafkasya ve onun içinde Kuzey Kafkasya tarih boyunca pek çok göçebe kavimlerle tanışmıştır. Bunlardan Kafkas Önü steplerine ayak basan ilk göçebe grubu Kurgan Kültürü veya Çukur Mezar Kültürü diye de anılan antik arkeolojik kültürün taşıyıcılarıdır.

⁹⁹ M.G. Abdushelishvili 1957, 1958, 1964; V.P. Alekseev 1960, 1967, 1974, 1989; E.P. Alekseyeva 1963, 1971, 1992; V.V. Bunak, 1953; G. F. Debets 1960; V. Ye. Deryabin 1999; (Kutuyev 2010 ve bir dizi diğerleri. Bkz. Kaynaklar Bl.).

Kafkasya'ya dışarıdan gelen kabile gruplarından biri de Dolmen Kültürü kabileleridir. Bunların Avrupa'nın Akdeniz kıyılarından, Malta ve Filistin'den, keza Trakya'dan Batı Kafkasya kıyılarına geldiklerini ileri süren hipotezler vardır. Ancak bilim adamları arasında tam bir konsensüs yoktur. Dolmencilerin Doğu Kara deniz kıyı kesimlerini ve Aşağı Kuban havzasını kendilerine yurt edindikleri mevcut dolmem mezarların iyi korunmuş kalıntılarıyla sabittir. Ama bunların Merkezi Kuzey Kafkasya'nın yerel sekencesinin etno-kültürel şekillenmesinde kalıcı etkileri olduğuna dair bilgi yoktur.

Dolmen Kültürü taşıyıcılarını yine stepli kavimlerden Katakomp Kültürü taşıyıcıları izlemiştir. Katakomp mezar geleneğinin çıkış yeri konusunda da çeşitli görüşler üretilmiştir. O.A. Krivtsova-Grakova, Katakomp cenaze defin geleneğinin, MÖ. III. b. yılın sonu ile II. b. yılın başlarında bütün Akdeniz bölgesinde yaygın olduğunu belirtiyor (Krivtsova-Grakova 1955). Dolayısıyla bunların da Akdeniz menşeli oldukları kabul ediliyor. Katakomp Kültürü taşıyıcıları Merkezi Kafkasya dağ eteklerine ve dağ vadilerine nüfuz etmişlerse de nüfus yoğunlukları muhtemelen az olduğu için etkileri pek fazla olmamıştır.

Bu son yabancıları (Kurgan Kültürü Taşıyıcılarının varisleri olarak kabul edilen) Srubnoy Kültürü (Ahşap Mezar Kültürü) kabileleri izlemiştir. Merkezi Kafkasya'da bir hayli Srubnoy Kültürü anıtı keşfedilmiştir. Dağlık Bılım köyü civarında yapılan arkeolojik araştırmalarda hem münferid eşyalar bulunmuş hem de Kafkasya'da gelecekteki Karaçay-Balkarların geleneksel ve etnografik kültürünün spesifik özelliği olan Tomruk Evlerin (Karaçay-Balkarlar bu evlere "Töñertke-üy" derler) kalıntıları Srub Kültürü'nün izlerini taşımaktadır. Keza Kuban Irmağı'nın yukarı akarında, Cögetey-ayağı ile bugünkü Balkar'da Bılım ve Holam kasabalarının yakınlarında Srubnoy Kültürüne ait anıtlar ortaya çıkartılmıştır. Srubnoy Kültürü Taşıyıcıları kendilerinden önceki Avrasyalı göçebeler gibi Merkezi Kafkasya'nın dağ eteklerine kadar geldilerse de genelde koyuncu-göçebeler oldukları için yerel nüfusun yaşadığı (büyük koyun sürülerinin barınmasına ve beslenmesine mümkün olmayan) dağlık alanlara yoğun biçimde nüfuz etmeleri zayıf bir ihtimaldir. Münferit sızmalar mümkündür, ancak yerli nüfusun etno-genetik gelişme sürecine tesir ettikleri düşünülemez. Karşılıklı sosyo-kültürel ve ekonomik ilişki kurlmaları ise doğaldır. Bunlar da öncekiler gibi Kafkasya'nın yerli nüfusunun arasında asimile olmuşlardır.

Buraya kadar isimlerini ve özgün kültürlerini kısaca açıklamaya çalıştığımız yabancı kabile gruplarının tamamı antik dönemlerde yaşamışlardır ve haklarında yazılı bilgi yoktur. Bunlardan sonra Kafkasya'ya gelen göçebe kabile grupları ile göçebe kavimlerin etnik isimleri antik yazılı kaynaklarda yer aldığı için bunları "tarihsel göçebeler ve kavimler" olarak değerlendiriyoruz.

Tarihsel göçebe kavimlerin ilki Kimmerler olup bunların da koyuncu-göçebe kavimlerin devamı olduğuna inanılıyor. Etnik kökenleri hakkında birçok varsayım ileri sürülmüştür. Bir kısım bilim adamları, MÖ. II. bin yılın ilk yarısında aşağı Volga bölgesinde yaşayan Poltavkinskiy Kültürü taşıyıcılarının Srubnoy Kültürü taşıyıcılarının ataları olduğu varsayımının kanıtlandığını, bu bölgenin Kimmerlerin ilk yurtları olabileceğini ileri sürerek Poltavkinskiy Kültürü taşıyıcıları Srubnoy Kültürü taşıyıcılarının öncülleri olduğu gibi Kimmerlerin de öncülleri olabilirler görüşünü savunuyorlar. Keza onların İran Dilli göçebeler olduklarını kabul ediyorlar. Buna karşılık bir kısım bilim adamları da Kimmerlerin Ural-Altay kökenli bir kavim olduklarını, dillerinin de aynı dil ailesine mensup olduğunu ileri sürüyorlar. Her iki görüş de kesin delillerle kanıtlanamamıştır. Ancak ünlü İtalyan lengvist Mario Alinei'nin bu konuda yaptığı dilsel çalışmalar Ural-Altay kökenlilik varsayımını inandırıcı biçimde güçlendirmiştir¹⁰⁰.

Kimmerler ile Kafkas otoktonları arasındaki ilişkilere gelince; Kimmerler Küçük Asya seferlerine başlarken çıkış noktası olarak Kuzeybatı Kafkasya'yı toplanma alanı olarak kullanmışlardır. Bu nedenle Batı Kuban bölgesi ile şimdiki Beştav (Piatigorsk) bölgesinde konakladıkları ve buralardan hareketle Kafkas Ardına geçtikleri bilinen bir gerçektir.

¹⁰⁰ Mario Alinei. *Interdisciplinary and linguistic evidence for Palaeolithic continuity of Indo-European, Uralic and Altaic populations in Eurasia, with an excursus on Slavic ethnogenesis*. Expanded version of a paper read at the Conference Ancient Settlers in Europe, Kobarid, 29-30 May 2003; ayrıca bkz. Y. Nevruz. Umumi Kafkas Tarihi'ne Giriş 2013, c. I, s. 150-153.

Keza Kimmerlerin Kobanlılar ile kültürel, tarihsel ve politik ilişkileri olduğu da kabul edilmektedir. Koban hazinesinde Kimmer tarzında çeşitli silahların zengin bir seti dâhil, çok sayıda at koşumu aksesuarlarından oluşan nesnelerin hacimli bir koleksiyonu bulunmuştur. Son yıllarda, bu tür objelerin miktarı bir hayli artmıştır. V.R. Ehrlich özellikle Faskau ve B. Rutha mezarlıklarında bulunan Asur-Urartu kökenli parçalanmış kask, buna ilaveten Kafkasya'da Klin-Yar mezarlığında keşfedilen antik zırh pulları (Zayuk, Psedakh, Klin-Yar, Kaban-Dağ definleri mezarlıkları), aynı şekilde bölgede Novoçerkasskiy dönemine ait pullu zırh seti buluntularına atıfta bulunuyor ki bu buluntular da Kafkas-Kimmer ilişkilerinin varlığını teyit ediyor. Keza Baksan Köyü, Germeçik, vs. de Kimmerlere atfedilen son buluntu nesneler arasında iki parçalı bronz gem, üç parçalı özengi, bıçak ucu, İskit öncesi dönem için karakteristik kılıç ve hançer tespit edilmiştir. Bu arada Kafkasya'nın izole dağlık bölgelerinde şimdiye kadar Kimmer maddi kültürü izlerine çok az rastlandığını da hatırlatalım. Kimmerlerin özellikle Merkezi Kafkasya'nın dağ eteklerinde yaşayan yerli nüfusunu sosyo-kültürel yönden etkilemesi mümkündür; aynı şekilde yerli nüfus da Kimmerleri etkilemiştir. Neticede Kimmerlerin de Srublular gibi Yerli Kafkas kabilelerinin arasında kimliklerini kaybederek asimile oldukları söylenebilir.

Kimmerlerin üzerine gelip konan İskitler, onların da üzerine konan Sarmatlar ve bunların hepsinden sonra Alanlar'ın Kafkasya Stepleri ve Kafkas Önü bölgelerini hakimiyet altına aldıkları hususunda ayrıntıya gerek yoktur. İskitler'in Koban Kültürel Tarihsel toplulukları ile dostane ilişkiler kurdukları antik kaynaklarca teyit edilmiştir. Sarmatlar dağlık alanlara pek nüfuz etmeseler de Dağ Etekleri ve Aşağı Kuban havzası yerlileri ile yakın ilişki kurmuşlardır. Bunlar hakkında da Srublular ve Kimmerler için söylediklerimizi söyleyebiliriz. İskitler ile Sarmatlar'ın Dağlık bölge otoktonları üzerinde belirgin bir bırakmadıkları biliniyor. Ancak Adıgelerin cedleri Meotlar ve Sindler ile yakın ilişki içinde oldukları antik Grek kaynaklarda kayda geçmiştir. Ne var ki nüfus itibarıyla çoğunluk teşkil eden Yerli nüfus yabancıları kendi içinde özümlemişler.

Alanlar'ın Merkezi Kafkasya'daki mevcudiyetleri ve Yerli Nüfus'a etkileri hakkında biraz izahat vermem gerekiyor. Zira Günümüz Osetleri ile Karaçay-Balkarları Alan kökenlilik yarışı içindeler. Bilindiği gibi Alanlar Miladi Çağ'ın başlarında Kafkas Önü steplerinde görünmüşler ve kesin tarihi ve sınırları belli olmayan Alan Birliği Devleti'ni teşkil etmişlerdir. Anılan birlik Tanais, Meotida, Tuna mansabı ve Ön-Kafkasya'da yaşayan kabileleri ve halkları içeriyordu. Alanların Kafkasya'yı gerçek anlamda yurt tutmaya başlamaları da Miladi IV. yy sonlarında Alan Birliği Devleti'nin Hunlar tarafından yıkılmasından sonra tahakkuk etmiştir. Aslında Hunlar Kafkasya'da pek uzun süre kalmadılar ve Alanların önemli bir kısmını da kendilerine katarak Avrupa'ya yönelik seferlerine devam ettiler. Alanların Kafkasya hakimiyeti sona erdikten sonra onların isimleri uzunca bir süre anılmaz olmuştur. Attila'nın ölümünden sonra, Avrupa Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasını izleyen dönemde Alanlar tekrar sahneye çıkma fırsatı buldularsa da IV-VII. Yüzyıllarda, Kafkasya'da Hun-Bulgar ve Hazarların hakimiyeti sebebiyle Alanlar siyasi bir güç oluşturamadılar. Bilahare Hazar Kağanlığı'nın çöküşünden sonra, IX. yüzyılın ortalarında Alanların önü açılmıştı. Ancak yine bölgede hakimiyet kuramadılar. Kafkas Önü steplerinde göçebe Kıpçaklar göçebe yaşamlarına devam ettiler. Kafkasya Alanları ise bölgede birlik sağlayıp devlet otoritesi oluşturamadılar. Yüz yıldan fazla süren bir siyasi belirsizliği takiben XIII. yy sonlarında sahneye çıkan Moğollar Alanların göstermelik yönetimlerine tümenden son verdiler.

Altınorda döneminde Alanların adı yine duyulmaz olmuştur. Anlaşıldığına göre Alan tayfaları daha güvenli alanlara, Kafkas dağ boğazlarına doğru çekilmişlerdir. Bundan sonradır ki Alanlar Merkezi Kafkasya otoktonlarıyla daha sıkı ilişki kurmuşlar hatta İran-Dilli Alanlar şimdiki Osetlerin yaşadığı bölgede dilsel değişmeye zemin hazırlamışlardır. Benzer dil değişim prosesi bu defa Türk-Dilli Alanlar ile Kıpçak tayfaları tarafından Karaçay-Balkarlar üzerinde etkili olmuştur.

Ancak bu etkileşim münhasıran dilsel alanla sınırlı kalmıştır. Neticede hem İrani Dilli hem de Türki Dilli Alan tayfaları yerli nüfus tarafından asimile edilmiştir. Bir başka ifadeyle Karaçay-Balkarlar Türk-Dilli yabancıların dillerini benimsemişler, lakin onları kemdi içlerinde özümsemişlerdir.

Diğer yandan Alan araştırmacıları, Alanların çıkış yerlerini ve etnik kökenlerini araştırırken üç farklı hipotez çerçevesinde görüşlerini belirlemeyi bir bakıma teamül haline getirmişlerdir. Bu hipotezler şunlardır: Sarmat hipotezi, Orta Asya hipotezi ve diğer görüşler. Orta Asya'dan gelen Alanların Tanais, Taman ve Kafkasya steplerinde yaşayan Sarmat artığı siyasi birlikleri (Aorslar, Siraklar, vs.) hakimiyet altına alarak Miladi I. yy'da Alan Birliği'ni oluşturduğu söylenebilir. Bu duruma göre Alan adı altında farklı etnisitelerin bulunduğu hususunda bilim adamları arasında konsensüs vardır. Bizim için önemli olanlar Türk Dilli Alanlar ile İran Dilli Alanlardır ki bunlar hakkında yukarıda yeterli bilgi verilmiştir.

Türk Dilli Kavimlerin Kuzey Kafkasya'nın yerli nüfusuna etkileri hususuna gelince; Kafkas Önü'ne ilk gelen Türk Dilli kabileler Bulgarlardır. Bunların Kafkasya'ya ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemekle beraber Hunlar'dan daha önce intikal ettikleri kesindir. Yazılı kaynaklarda verilen bilgilere göre Bulgarlar Miladi I. binyılın ortalarında Kafkas Önü steplerinde ve Kuban'ın aşağı akarı çevresinde yarı yerleşik bir yaşam sürüyorlardı. Henüz siyasi-askeri bir güç olarak ortaya çıkmadan önce Kuzey Kafkasya steplerinde Hun istilası yaşandı. Hunların hareket alanında bulunan Bulgarların bir kısmı yok edildi, bir kısmını Hunlar kendilerine katarak Avrupa seferine devam ettiler. Geride kalanlar da deha güvenli olan Kafkas Dağlarının eteklerine çekildiler. Ancak Hun tehlikesi geçtikten sonradır ki Bulgarlar eski yurtlarına döndüler. Zaman içerisinde kendilerini toparladılar ve Miladi VI. yy'da yerli sekene ile siyasi birlik oluşturdular. Antik kaynaklar Meotid gölünün yanında, Kufis (Kuban) nehri civarında Büyük Bulgar devletinin bulunduğunu haber veriyorlar. Bulgar Devleti parçalandıktan sonra bunların bir kısmı Balkanlara, bir kısmı İtil havzasına göç ettiler. Geride kalanlar da VIII-IX. yy'larda daha güvenli yerlere (Yukarı Kuban havzasına ve Elburus yakınlarına) intikal ettiler. Zamanla Karaçay-Balkarın (yerli cedlerini) dilsel yönden etkilediler.

Bulgarlardan sonra Kafkasya steplerine (Çinlilerin Juan-Juan adıyla andıkları) Moğol kökenli Avarlar geldi. Bunlar Orta Asya'da Türk boylarını da egemenlikleri altına alarak bir devlet kurmuşlardı. Miladi 535 yılından itibaren Aşina sülalesinden gelen Bumin ve İstemihan kardeşlerin önderliğinde Türk boyları Avarlara karşı ayaklandılar ve bağımsızlıklarını ilan ederek 552 yılında "Gök-Türk Kağanlığı" kurdular. Çok güçlenen Göktürk baskısına dayanamayan Juan-Juanlar/Avarlar yurtlarını terk ederek Talas boyundan İtil boyuna doğru hareket ettiler. Kuzey Kafkasya steplerine kadar geldiler. O sırada Kafkasya Alanları özerk bir yönetim teşkil ederek Terek Havzasında yaşıyorlardı. Avarlar Alanlarla ittifak yaparak Bulgarlara saldırdılar, onları kendi hakimiyetleri altına aldılar. Avarlar ise kısa bir süre Kafkasya'yı karıştırdıktan sonra 560-561 yıllarında Don'u geçip Avrupa'ya yöneldiler. Zira peşlerini İstemi Han'ın orduları takip ediyordu. Gök Türkler Kuzey Kafkasya düzlüklerinde yaşayan çeşitli kabileleri itaat altına aldılarsa da merkezde baş gösteren karışıklıklar sebebiyle geri dönmek zorunda kaldılar. Görünüşe göre Avarlar Kafkasya'da herhangi bir iz bırakmadan çekilip gitmişlerdir.

Avarları Hazarlar takip etti. Bunlar Kafkasya'ya çok önceleri gelmelerine rağmen Batı Göktürk Kağanlığına bağlı kaldılar. Gök Türk Kağanlığı zayıflayınca çevrelerindeki göçebe ve yerleşik kabileleri egemenlik altına alarak devlet şeklinde örgütlendiler. Hazar Devleti kurulduğunda Kuzeydoğu Kafkasya'da Aşağı Terek ile Sulak arasında yer alan toprakları içeriyordu. Keza Kafkas boylarının yanı sıra Karadeniz ve Hazar denizi çevresi steplerinde yaşayan göçebe kavimler de bu birlikte yer aldılar. Böylece Kuzey Kafkasya coğrafyasında yaşayan yerli ve eski göçebe kavimler Hazarların yönetiminde sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve askeri birlik teşkil ettiler. Bu yönüyle Hazar Kağanlığı'nı sosyo-politik anlamda Kafkasya'da kurulan ilk devlet olarak niteleyebiliriz (Nevruz 2013/285). Devletin idare merkezinin Orta-Çağ Arap kaynaklarında Belencer şehri olduğu kayda geçmiştir (Yâkût ar-Rûmî. Mu'cam al-Buldan, C. 1. /489, 490)*. Sözü geçen şehrin kalıntıları,

* **Mu'cemu'l-buldân** / eş-Şeyh el-İmam Şehâbeddîn Ebû Abdullah **Yâkût b. Abdullah el-Hamevî** er-Rûmî el-Bagdâdî. (معجم البلدان \ شيخ الامام شهاب الدين أبو عبد الله ياقوت بن عبد الله الحموي الرومي البغدادي) C. I, Beyrût: Dâru Sâdir: Dâru Beyrût, [1955]-1957.

Dağıstan dağlarına yakın Yukarı-Çiryurt şehri harabelerinin yakınında yer almaktadır (§, Kuzgun 1993/51-56.; Nevruz 2013/285).

Burada önemli bulduğum bir hususa dikkat çekmek istiyorum. Hazarlar ve Medine merkezli İslam Halifeliği (Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemi) arasında ilk temaslar başladığında Kuzey Kafkas kabilelerinin tamamı pagan inançlara bağlıydılar. Hazarlar ile İslam Halifeliği arasında ilk çatışmalar baş gösterince Doğu Kafkasya kabileleri (Dağıstanlılar ve Vaynahlar) Hazarların yanında yer aldılar. Özellikle Daryal Geçidi üzerinden gelen İslam Halifeliği keşif seferleri sırasında yerel Dağlı kabileler küçük gerilla grupları teşkil ederek İslam Devleti'nin keşif birliklerine ciddi kayıplar verdirerek onları geri çekilmeye mecbur ettiler. Aynı şekilde Derbent üzerinden gelen saldırılar esnasında da İslam ordusunu yanlardan vur-kaç yöntemiyle taciz ettiler ve Hazar ordusunun galip gelmesine yardımcı oldular. Orta Çağ Arap kaynaklarında gerilla vur-kaçlarının Alanlar tarafından yapıldığı bildiriliyorsa da bu bunaltıcı tacizleri yapan gerilla müfrezeleri yerli kabilelerden oluştuğu muhakkaktır. Çünkü Kafkas Dağları'nın sarp vadilerini, dağ yollarını ve büyük-küçük dağ geçitlerin en iyi onlar biliyorlardı ve dağlık alan savaşlarında da tecrübe sahibi idiler. Sonuç olarak savaşların ilk etabında Hazarların üstünlük sağladığı söylenebilir. Ancak ilk 30 yılda Dağıstan'da başlatılan (telkin yoluyla) İslamlaştırma hareketi kısa zamanda meyvesini verdi ve Dağıstan kabileleri fevç fevç (gruplar halinde) ihtida ettiler ve saf değiştirdiler. Hem İslam ordusuna yardım ediyorlar hem Hazarları sık sık taciz ediyorlar hem de düşman hakkında topladıkları bilgileri İslam Ordusu kumandanlığına iletiyorlardı. Dikkat edilirse savaşların bu ikinci etabında Emevi-İslam güçleri sonuç alıcı zaferler kazanarak Kama ırmağına kadar ilerlediler. Bundan sonra Hazar Kağanlığı duraklama, ardından da inhitat dönemine girdi. Neticede Hazarlar hem nüfusça az olmaları hem de (sonradan) Yahudiliğe intisap etmeleri sebebiyle Kuzey Kafkasya'da etno-kültürel ve dilsel anlamda kalıcı bir etki bırakmamışlardır. Bunda Hazar Yönetim merkezinin İtil Nehri mansabına taşınmasının da büyük payı vardır.

Kuzey Kafkasya steplerine (Ciscaucasus) son gelen Türki Tayfalar Kıpçaklardır. Aslında Ciscaucasus stepleri her zaman göçebelerin elindeydi. Bu sırada dağlık, ulaşılması zor, sarp Kafkasya dağ boğazlarında Yerli Kafkas kabileleri yaşıyordu. XI. yy. Gürcü kaynaklarında verilen bilgilere göre Kıpçaklar aynı yüzyılda Kafkasya'da bulunan Peçenekleri buradan kovdular ve bölgenin en önemli askeri-siyasi gücü oldular (Z.V. Ançabadze). Kıpçakların yayılmaları başlangıçta savaşlara ve husumete yol açtı. XI. yy'ın Gürcü yazarı Cuanşir "*O dönemde Kıpçakların yerli halklarla savaştıklarını*" bildiriyor. Yine aynı yazara göre, Kıpçakların Kafkasya'ya gelmesiyle Adıgelerin Kuban bölgesi toprakları büyük ölçüde daralmıştır (Ançabadze 1962/116)¹⁰¹. 1239 yılında Kıpçaklar ve Alanlar Batu Han tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra, Kıpçakların büyük bir bölümü Macaristan'a göç etti. Daha sonraları Kuban-Aşağı Malka-Terek ırmakları Kıpçaklar ile Kafkasya Yerli Kabileleri (Dağ önü düzlüklerinde yaşayan Kafkasya Alanları, Adıgeler ve Vayhahlar) arasında tabii sınır kabul edilmek suretiyle doğal sınırların belirlenmesi sonrasında politik açıdan bölgede kısmi bir sükûnet oluştu.

Kıpçak/Polovets anıtlarının (taşbabalar) bulunduğu yerler Yukarı Kuban, Beştav, Esentük ve Kuma'nın sol tarafını kapsamaktadır. Stavropol bölgesinde çok sayıda "*Taş Baba*" bulunmuştur. Keza Kıpçakların Ön Kafkasya'da bulundukları döneme ait (XII. yy.) Kuban'ın yukarı akarında, Büyük Zelençuk ve Urup'ta Kıpçak anıtları mevcuttur. Bazı araştırmacılara göre, Kıpçaklar ormanlık bölgelere de sızarak Karaçay-Balkarların etnogeneğinde önemli rol aldığını¹⁰² ileri sürüyorlarsa da bu varsayımın doğruluğu kabul edilemez. Zira yerli nüfus ile yabancı Göçebe kabileler arasındaki husumet ve dağlık-ormanlık bölgelerde ciddi toprak darlığı yüzünden Kıpçakların yerleşik yaşama geçip Karaçay-Balkarlarla (evlilik ilişkileri başta olmak üzere) yaygın sosyal ilişkiler kurarak onlarla karışıp kaynaşması çok az bir ihtimaldir. Taşbaba heykelciklerinde açıkça görülen (Mongoloid tipli) Kıpçaklar ile Kafkas Dağ boğazlarında izole bir hayat süren Kafkasion tipli Karaçay-Balkarların karışıp kaynaşmaları kabul edilemez. Münferid vak'alar istisnadır. Yerli nüfusun Kıpçakların

¹⁰¹ Naroçnitskiy 1988/149).

¹⁰² Bu görüşü ileri sürenler sadece dilsel benzerliği kanıt kabul ederek Karaçay-Balkarlar ve Kumukların Türk ırkına mensup olduğunu savunan yazarlardır.

düzlük alan hayvancılığı, keçecilik, at sütünden kımız yapma, v.s. gibi yararlı zanaatlarını ve geleneklerini ödünç almaları doğaldır.

Dilsel Türkleşmeye gelince; bu konuya sık sık dönmemin sebebi Merkezi Kafkas-ya'nın dağ vadilerinde yaşayan Yerli Kabilelerin (Karaçay-Balkarlar) dillerinin Türkleşmesi prosesinin tam olarak anlaşılmasını sağlamaya matuftur.

Dağlık alanda ulaşım güclüğü sebebiyle (uzun yıllar devam eden bir süreçte) ortaya çıkan dilsel farklılaşma yüzünden otokton/yerli kabilelerin birbirleriyle anlaşmakta zorluk çektikleri Antik Grek kaynaklarında açıkça belirtilmiştir. Yerli nüfusun bir kısmı da dağ eteklerinde oturuyordu, bu da bilinen bir gerçektir. Bulgar kabilelerinden başlayıp Kıpçaklara kadar Kafkas Önü steplerinde göçebe ve yarı göçebe bir yaşam süren Türki Dilli kabileler ile Dağ eteklerinde yaşayan Yerli kabileler arasında (sükûnet) dönemlerinde iyi ilişkiler kurulduğu muhakkaktır. Takas ticareti başta olmak üzere bazı alanlarda karşılıklı etkileşimin varlığı da yadsınamaz. Anılan ilişkiler sırasında Otoktonların çok sayıda şivelere ayrılmış telaffuzu güç dilleriyle anlaşmaları mümkün değildi. Telaffuzu daha kolay Kıpçak dilinin ortak dil olması kaçınılmazdı. Zaten Dağ eteklerinde yerleşik hayat süren Yerli Kabileler Bulgar Kabilelerinin Dağ eteklerine yaklaşmalarından itibaren Türki Dile aşına idiler.

Karaçay-Balkarların dillerinin Türkçeleşmesini bu açıklamalar çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Yüksek dağ vadilerinde yaşayan yerli nüfus gruplarının dağ eteklerinde yaşayan soydaşlarından Kıpçakçayı öğrenmeleri de akla yatkındır. Özellikle Timur istilasını sırasında bu sürecin hızlandığı muhakkaktır. Zira dağ eteklerinde yaşayan yerli ve yabancı kabilelerin (Yerliler ve Alanların hep birlikte) yüksek dağ vadilerine sığındıklarını biliyoruz.

Bütün bu istenmeyen yabancı misafirlerin sık sık yüksek dağ vadilerine sığınmaları sebebiyle (karşılıklı) sosyal ilişkilerde yerliler Türki dili veya İranî dili bir nevi "**lingua franka**" olarak kabul etmişler ve bu uzun süreçte kendi yerli Kafkas dillerini ihmal edip (istenmeyen misafirlerinin) dillerini benimsemişlerdir. Durum bu kadar açık iken Karaçay-Balkarları Türki kökenli, Osetleri de İranî kökenli olarak kabul etmek yanlışın da ötesinde bir halkın milliyetini zorla değiştirmek anlamına gelir.

Öte yandan Parlak Koban Kültürünün takipçileri olan Karaçay-Balkarların, geçimlerini paralı askerlik ve ganimete yönelik talan baskınlarıyla sağlayan göçebe Kıpçaklar veya yarı göçebe Alanlar tarafından asimile edilmeleri çok zayıf bir varsayımdan ibarettir. Aynı dilsel değişim süreci İranî Dilli Alanların dillerini benimseyen Osetler için de geçerlidir. Hem Karaçay-Balkarların yakın cedleri hem de Osetlerin yakın cedleri telaffuzu zor yerli Kafkas dillerini değiştirmişler ama onlara dillerini veren Türki Dilli Kıpçaklar ile Farsî Dilli Alanları geçmişî Üst Paleolitik-Eneolitik Çağa dayanan yüksek Kafkas kültürleriyle asimile etmişlerdir. Karaçay-Balkar Halkı'nın Etnik Kökeni çalışmamızın genetik bilim tabanında yapılan araştırma ve analiz verilerine gelince,

Kafkasya halklarının gen havuzu hem mtDNA hem de Y kromozomu verilerine göre Batı Asya/Ön Asya topraklarından farklı zamanlarda yapılan göçler ve sadece (küçük bir ölçüde) Doğu Avrupa Ovası'ndan yapılan göçler sonucu ve bunlara ilaveten izole edilmiş Kafkas popülasyonlarında (sonradan husule gelen) genetik sürüklenmelerle oluşmuştur.

Kafkasya'da yaygın olan Haplogrup H'nin en muhtemel menşesi yeri *Güney Kafkasya ve Ön Asya* bölgesidir. Bu haplogrup Son Buzul Maksimumundan önce ilk genişleme sürecini tamamladı. En eski soylar, Güney Kafkasya ve Kuzey Batı Kafkasya'da maksimum sıklıkta ortaya çıktı. Son Buzul Maksimumunun sona ermesinden sonra haplogrup **H**'de önemli bir genişleme meydana geldi. Daha sonra Güney Kafkasya ve Ön Asya'dan Kuzeydoğu Avrupa popülasyonlarına sadece küçük gen akışları oldu.

Kafkasya popülasyonları (yalnızca bu bölge için karakteristik olan) **G-M201**, **J-12f2** ve **R1-M173** Y kromozomu haplogruplarının yüksek frekanslı dağılım profili ile karakterize edilir.

Kafkasya halklarının gen havuzu hem mtDNA hem de Y kromozomu verilerine göre *Batı Asya* topraklarından (farklı zamanlarda) yapılan göçler ve küçük bir ölçüde de Doğu Avrupa Ovası'ndan yapılan göçler sonucu teşekkül etmiştir.

Kafkasya'nın mitokondriyal DNA havuzunun ana payı, *Batı Asya* popülasyonlarında sıklığı yüksek **HV, H, V, J, T, U, R1, N1a, N1b, N1c, W, X** haplogruplarından oluşmaktadır. Doğu Avrasya'dan da az miktarda da olsa çeşitli (A, B, C, D, E, F, G, Y, Z, M7-M13, R9 ve N9a) haplogruplar karışmıştır, ancak bunun %92,78'i Levant ve Anadolu kökenli Batı Avrasya soylarından oluşur. Kafkasya popülasyonlarında en yüksek çeşitlilik gösteren Haplogrup **H**'nin alt gruplarından biri **H13**'tür. Bu da onun *kökeninin Güney Kafkasya ve Batı Asya topraklarında olduğunu* teyid ediyor. **H3, H9, H10, H19** alt grupları da izole vakalarla temsil edilir.

Haplogrup **H1** Kuzey Kafkasya popülasyonlarında (%11-18) oranında bulunur ki *Karaçaylar ve Balkarlar arasında tüm H1 örneklerinin, Avrupa'daki en yaygın iki H1 alt sınıfı olan H1a ve H1b alt sınıflarına aittir*. Bu da *Karaçaylar ve Balkarların* genetik havuzunda haplogrup **H**'nin alt gruplarının (çok az da olsa) mevcudiyetini işaret eder. Aslında bu haplogrup **H** alt sınıfı en çok Batı Kafkasya popülasyonlarında bulunur. Bu durum anılan haplogrubun *Batı Asya topraklarından kuzeye*, esas olarak Karadeniz'in doğu kıyısı boyunca yayıldığını yansıtır. Ancak göç yolları Batı Hazar kıyı bölgesi ile de ilişkilidir. Özellikle Dağıstan popülasyonlarında **H** sıklığının yüksek olduğu göz önüne tutulmalıdır (İ. A. Kutuyev).

Aynı şekilde Haplogrup **H**'nin alt kladlarının farklı frekans spektrumları hem *Batı Asya* hem de Avrupa için büyük ölçüde ortak bir *Yakın Doğu anne soy mirasını* karakterize eder (Roostalu et Al. 2007).

Genel olarak, Kafkasya popülasyonlarında G2, J1, J2a, J2a2, R1a1 ve **R1b1b2** alt kladlarıyla temsil edilen üç ana haplogrup olan **G, J** ve **R1**, Kafkasya popülasyonlarının genetik çeşitliliğinin %86,4'ünü içerir. Çeçenler ve İnguşlar (onları) Kuzey Doğu Kafkasya'nın diğer popülasyonlarından ayıran çok yüksek bir **J2** haplogrubu frekansına sahiptir, lakin İnguşlar arasında **J1** haplogrubu pratikte çok azdır (%1,9), Çeçenler'de ise %24'e ulaşır.

Kuzeybatı ve Güney bölgelerini içine alan Batı Kafkasya'da **J2** ve **G**'nin yüksek frekansları görülürken, **J1** düşük frekanslar gösterir. Bununla birlikte, **G-M201, J-12f2 ve R1b1b2-M269** haplogruplarının varlığı, *Kafkasya'nın genetik havuzunun ağırlıklı olarak Batı Asya kökenli olduğunu gösterir*.

Haplogrup **J**, en yüksek frekansta soy çeşitliliğinin kaydedildiği *Batı Asya'da* ortaya çıkmıştır.

Netice itibarıyla hem mtDNA hem de Y kromozomu haplogruplarının dağılımının yanı sıra Kafkasya popülasyonlarındaki soy analizinin, *Kafkasya'daki çoğu popülasyonun genetik temelini yerel/otokton substrat olduğunu gösterdiği belirtilebilir*. Bu substrat, *Batı Asya topraklarından Üst Paleolitik dönemde Kafkasya'ya nüfuz eden bir bileşendir*.

Y kromozomuna gelince, Kafkasya'nın otokton popülasyonlarına özgü bir hap-logrup frekans dağılımı profili ayırt edilebilir: Yüksek bir **G-M201** frekansı (çoğunlukla **G2-P287**), **J -12f2 (J1-M267 ve J2-M172) ve R1-M173** (genelde **R1a1a-M17 ve R1b1b2-M269**) ile temsil edilen kısım). Haplogrup frekans dağılımının bu profili yalnızca Kafkasya'nın otokton popülasyonları için tipiktir ve dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmaz.

Bu arada Y-kromozomu belirteçlerinin karakteristik farklı coğrafik dağılımı nedeniyle Kafkasya'da iki ayrı bölge arasında (Doğu-Batı) farklılık görülebilir.

Bu sebepten dolayı bölgenin *kuzeybatı ve güney kısımlarının popülasyonları*, yüksek sıklıkta **J2-M172, G-M201 ve R1a1a-M17** haplogrupları ile karakterize edilir. Bu bölgede şimdiki Abazinler, Adıgeler, Karaçaylar, Balkarlar, Çerkesler, Kabardeyler, Osetler, Migreller ve Abhazlar bulunmaktadır. *Kuzeydoğu Kafkasya* bölgesi ise **J1-M267 ve R1b1b2-M269** haplogruplarının yüksek frekansları ile karakterizedir. Burası da şimdiki Andiler, Avarlar, Bagulallar, Çamalallar, Dargılar, Kumuklar, Lezgiler ve Tabasaran popülasyonları tarafından temsil edilir. Bu tür bir genetik farklılık büyük ölçüde Kafkasya'nın doğu Karadeniz bölgesi ve batı Hazar bölgesi ile ilişkilidir ve eski çağlardan beri bilinen Kafkasya'da yerleşmenin iki ana yolu fikriyle bağlantılıdır. Buna rağmen bölgenin genelinde Batı Asya ve Doğu Akdeniz kökenli mtDNA ve Y-kromozom çizgileri taşıyan genetik havuzun *Batı Asya kökenli olduğu* kanıtlanmıştır. Kuzey Kafkasya popülasyonlarında hem mtDNA hem de Y kromozomu verilerine göre **Doğu Avrasya bileşeni önemsizdir**: Doğu Avrasya haplogruplarının sıklığı %10'u geçmez (İ. A. Kutuyev).

Bu arada başka bir araştırmacı grubun yaptığı araştırmalara göre Kafkasya’da 22 popülasyondan alınan örnekler kullanılarak yapılan analizler sonunda genotipleme verileri (incelenen örneklerde) 33 haplogruptan 7'sinin dünyadaki en yaygın haplogruplardan biri olan **R1a**'nın alt dalına ait olduğu anlaşılmıştır. **R1a** alt Haplogrupları iki ana dala ayrılıyor: Avrupa **R1a-Z282**, Orta ve Güney Asya **R1a-Z93**). Yine 22 popülasyondan 1942 örnek üzerinde analizlerde Karaçay ve Balkar popülasyonlarında sırasıyla (%30,1) ve (%16,2) Y kromozomunun haplogrup **R1a-M198**'in baskın hattının **R1a-Z2123** olduğu ortaya çıkartılmıştır. Bölgenin diğer halklarında (Abhazlar, Adıgeler, Abazinler, Çerkesler, Kabardeyler) bu haplogrup nispeten azdır.

Diğer yandan yabancı (istilacı) gruplardan Srublular ve İskitlerin kalıntılarının incelenmesi sonucunda elde edilen veriler ilgi çekicidir: Bunlarda **R1a** (Z93, Z94 ve **Z2123**) haplogrubu öne çıkmıştır ki bu durumun Srubnoy ve İskit kültürlerinin antik dağılım alanında yaşayan Karaçay ve Balkar popülasyonlarındaki başlıca haplogrup **R1a-Z2123** haplogrubu olduğu düşünüldüğünde, Srublular ve İskitlerin Karaçaylar ve Balkarlar ile muhtemel bağlantısı mantıklı (gibi) görünüyor. Lakin İskitlerin her yerde İran dilliği hakkındaki tarihi literatürde hâkim olan görüş, özellikle Doğu İskitlerinin Türki dilli halklarla ve bilhassa dilleri Altay dil ailesinin **Kıpçak grubuna** ait olanlarla istisnai bağlantısını gösteren son çalışmalar ışığında **pek de doğru görünmüyor**. Aynı şekilde tarih yazımına göre İskitler ve Alanların doğrudan torunları olan Oset popülasyonlarında **R1a-Z2123** haplogrubu sadece tek bir bireyde bulunmuştur, yani yok mesabesinde (Dzhaubermezov et. al. 2019).

Bize göre genetikbilimin bu tespiti Avrupa Merkezci literatürde adeta postülat haline getirilen “Ostlerin Alan kökenliliği” varsayımını tam anlamıyla temelinden sarsmıştır.

XIII. Sonuç

Çalışmamızın “Önsöz” bölümünden “Sözün Özü” bölümüne kadar güvenilir ka-ynaklara istinaden verilen bilgilere dayanarak Karaçay-Balkarların etnik kökenlerinin genelde Kafkasya’nın, özelde Merkezi Kafkasya’nın yerli/otokton nüfus katmanına/substratına dayandığını arkeoloji, antropoloji, antik yazılı kaynaklar, lengüistik, etnografya, folklor ve modern genetik bilim verileri çerçevesinde açıklığa kavuşturmaya çalıştım.

Bir kısım araştırmacıların sadece (dil bileşenini) ölçü alarak ve bunu efsaneler, anlatılar, kadim gezginlerin ve tacirlerin gezi notları, onomastik kıyaslamalar ile takviye ederek etno-genetik köken belirleme çalışmalarını yeterli bulmuyorum. Aynı şekilde Karaçay-Balkarların menşeiini Miladi Çağın ilk yüzyıllarında Kafkas Önü steplerine gelen ve Türk-dilli oldukları kesin olarak kanıtlanamayan Alanlara veya Miladi V. yy başlarından itibaren Kafkas Önü düzlükleri ve dağ eteklerine gelen Orta Asyalı Türk göçebe kavimlerine dayama girişimlerini de isabetli bulmuyorum. Zira etnogenezi bilimi ile bağdaşmamaktadır. Her iki yaklaşım da Kafkasologlar tarafından kabul görmemiştir. Bu (umumi kabul) görmeyen iddiada ısrar etmenin Karaçay-Balkarları bin yıllardan beri birlikte yaşadıkları otokton kardeş halklardan soyutlamaktan başka ilmi bir gerçekliği yoktur.

Alanlar ile son gelen Türk boyu Kıpçakların Miladi XIV. yy’ın sonlarında (1395-1396) yaşanan Timur istilasına kadar günümüz Karaçay-Balkar Halkı’nın yaşadığı topraklarda yoğun bir biçimde yerleşik hayat yaşadıkları hakkında yazılı kaynaklarda kesin bilgi yoktur. Münferid küçük grupların dağ vadilerine sızmaları Karaçay-Balkarların dillerinin Türkçeleşmesini izah etmek için yeterli kanıt değildir. Zaten bunların yerel kabilelere fazla karışmadan izole halde yaşadıklarında kuşku yoktur.

Diğer yandan Timur istilası, hatta Moğol istilasından önce Yerli Kafkas Halkları etno-genetik gelişimlerini tamamlamışlardı. Sonradan ortaya çıkan yabancı etno-kültürel etkiler tekemmül etmiş bir etnisiteyi tamamen değiştiremez. Şayet Alanlar ve Orta Asyalı Göçebe Türkler Merkezi Kafkasya’ya geldiklerinde buraları (ıssız yerler) olarak bulmuşlarsa Alan veya Türk hipotezleri bir dereceye kadar kabul edilebilir. Bu konuda bir ihtimal bile söz konusu değildir. Zira arkeolojik araştırmalarla açığa çıkarılan Antik Çağ mezarlarından toplanan kafatası ve kemik buluntuların antropolojik yöntemlerle incelenmesi sonunda anılan bölgede en azından Erken Bronz Çağından beri insan yaşamının izleri ve sürekliliği kanıtlanmıştır. Fazla uzağa gitmeye gerek yok, bir kısım Srup, Kimmer, İskit ve Sarmat göçebe kabile grupları Kafkas Dağ Zincirinin eteklerine geldiklerinde Geç Koban Kültürü kabileleri ile karşılaştıkları ve onlarla sosyo-ekonomik ilişkiler kurdukları antik yazılı kaynaklarda yer almıştır.

Karaçay-Balkarların etnogenetik kökenlerini araştıran bilim adamlarının M.Ö’ki dönemlere uzanarak cetler aramaları en mantıklı yol iken, Miladi Çağda yaşayan Alanlar ile onlardan çok daha sonra Kafkasya steplerine gelen Bulgarlardan Kıpçaklara kadar Türk boylarının tümünü en eski ata-babalar olarak kabul etmelerini anlamakta güçlük çekiyorum.

Sözün burasında akla şöyle bir soru geliyor: Kâh koyuncu göçebe Persler kâh atlı-savaşçı göçebe Türkler asırlar boyu Turandan İrandan Tuna’ya kadar olan coğrafyada ayak basmadık yer bırakmadılar. Bunlardan en pasif olanları Maniç Çukurluğundan Kafkasların eteklerine kadar uzanan yarı bitek yarı çorak geniş bozkırlarda yarı göçebe yaşamı benimseyerek konakladılar. En hareketli ve en savaşçı olanlar uçsuz bucaksız Kuzey Karadeniz düzlükleri ve Orta Avrupa’nın bitek ovalarında (dar veya geniş) alanlarda siyasi-askeri hakimiyet kurmalarına rağmen siyaseten yok olup gittiler, kimliklerini de kaybettiler. Şimdi oralarda yaşayan modern uluslar kendilerinin Türk veya İran kökenlerini pek araştırmıyorlar. Buna karşılık Ciscaucasus, yani Kafkas Önü steplerinde yerleşen İran-Dilli ve Türk-Dilli kavimler zaman zaman örgütlenerek talana dayalı siyasi hakimiyet tesis ettilerse de ne Kuzey Kafkas kültürel tarihsel topluluklarını ne de Kafkas Ardi’nin henüz siyasi birlik kuramayan dağınık halklarını kendilerine benzetebildiler. Aynı şekilde Kuzeyli Göçebe Kavimler

ulaşımı nispeten kolay yerlerde yerleşik hayat yaşayan Kuzey Kafkas halklarına (yoğun biçimde karıştıkları halde) niçin hem dilsel hem de etno-kültürel yönden (bir iz bırakmadan) kaybolup gittiler?

Peki öyleyse Merkezi Kuzey Kafkasya'nın en yüksek dağ vadilerine sıkışarak izole yaşam süren az nüfuslu toplulukları (şimdiki Karaçay-Balkarlar ile Osetlerin cetleri) nasıl oldu da Alanlar ve Göçebe Türkler tarafından hem dilsel hem de etno-kültürel yönden İranize veya Türkize edildiler? Bizce bu hüküm doğru olmadığı gibi varsayım bile değildir. Avrupa Merkezilerin Osetlerin sonradan edindikleri İranî dili temel alarak Kafkasya'da Hind-Avrupalı bir topluluk teşkil etme gayretlerinin iğreti bir sonucudur.

Öte yandan (100 yıldan beri) ne anlaşılabilir bir tutkudur ki Kuzey Kafkasya'nın kadim yerli Halklarının modern torunları onomastik kıyaslama ve efsaneler ile önce Arap sonra Avrupalı gezginler ve tacirlerin kulaktan dolma gezi anılarını esas alarak Avrasyalı pastoral veya savaşçı göçebe kavimlerini kendilerinin (onurlu cedleri) olduklarını kanıtlamaya çalışmaları neyin nesidir?

Bu soruların ideolojik-politik değil bilimsel olarak cevaplanması gerekiyor. Altı-yedi bin yıllık ata yurtlarını ellerinden zorla alan kolonist-empyalist güç onlara bitmez tükenmez bir (etno-genetik köken araştırması) konusu vermiştir: “Avrasyalı göçebe kavimler sizlerin en eski cetlerinizdir, araştırınız, kanıtlayınız”. Onlar da 100 yıldan beri bıkmadan usanmadan ödevlerini yerine getiriyorlar, ama herhangi bir ilerleme kat etmeden oldukları yerde dolanıp duruyorlar.

Son yıllarda Osetler daha elastik bir yaklaşımı benimsediler. Uzun süre aynı fasit daireden çıkamamaları da en sonunda Koban Arkeolojik Kültürü taşıyıcılarının torunları olduklarını, Miladi Çağ'da İranî Dilli Avrasyalı Alanların yoğun etkisiyle yerli Kafkas Dillerini kaybederek Farsçayı benimsediklerini kabul ettiler. Ancak Oset adını bırakıp yerine Alan adını almalarını, aynı şekilde Osetya adını Alanya adı ile değiştirmelerini pek isabetli bulmuyorum. Çünkü gerçeği yansıtmıyor. Her halde bunun esasî ideolojiktir ve Vs. Miller'in Osetleri (dillerinden dolayı) Hind-Aryan ırka mensup olarak tanımlamasına istinat etmektedir. Ancak Osetlerin İranîliği hususunda son 20 yılda yapılan genetik çalışma verileri çerçevesinde (tarih yazımına göre) İskitler, Sarmatlar ve Alanların doğrudan torunları olduğu kabul edilen Oset popülasyonlarında, anılan halkların ana hablogrubu olan **R1a-Z2123** haplogrubu sadece tek bir bireyde bulunmuştur, yani yok mesabesinde. Kafkasya'nın kadim otokton halklarından olan Osetlerin sonradan ikame edilen mesnetsiz Alan kökenliliği şimdi karmaşık bir sorun haline gelmiştir. Anlaşıyor ki genetik köken araştırmaları doğru bilinen yanlışları düzelterek gibi görülüyor.

Netice olarak Karaçay-Balkar bilim insanlarının Antropolojik, arkeolojik ve (M.Ö. I. by'dan itibaren dolaşıma giren) yazılı kaynaklar, etnografya, folklor, genetik bilimi ve diğer tarihe yardımcı disiplinlerin ışığı altında ilmi bir yaklaşımla Karaçay-Balkarların etnogenetik kökenlerini çelişkili tartışmalar girdabından çıkartarak objektif bir biçimde ortaya koymaları milli bir görevdir. Bu çalışmayı da ehliyetli alimlerden oluşan bir kurul yapmalıdır.

Ayrıca Süper Etnos Kafkas Milleti'nin yanı sıra subetnik bir bileşen adı olarak alt etnik bir isim isteniyorsa ki bunda bir sakınca yoktur, As-Alan adını bıraksınlar da “Koban” adını alsınlar, Rusya Federasyonu bünyesindeki sözde federe cumhuriyetlerinin adını da Alanya değil “Kobanya” yapsınlar. Zaten Alanya adını Osetler kendilerine tescil ettirmişlerdir.

Ufuk Tavkul'un ifadesiyle bizim bu çalışmamız “Çok kapsamlı içeriği ile hem Karaçay-Malkarlıların Kafkasya'nın otokton halkı olduklarını hem de Kafkasya'da yaşayan Abhaz-Adige, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstanlılarla birlikte ortak bir genetik yapıya ve kültüre sahip olduklarını kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde bilimsel olarak ortaya koymuştur. Buradan hareketle bu coğrafyada yaşayan etnik toplulukları aralarındaki dil farklılığına bakmadan Kafkas milleti olarak tanımlamak mümkündür”.

Netice olarak etno-genetik köken belirlemede etkin rolü olan bilimlerle genetik bilim ışığında Karaçay-Balkar Halkının etnogenezi yeterince açıklığa kavuşturduğumu sanıyorum. Benim tespitlerime ve görüşüme karşı çıkanlar elbette olacaktır. Bilimsel zeminde yapılacak tartışmalar ve eleştiriler konunun netleşmesine hizmet edecektir. Bilindiği gibi tam gerçek fikirlerin çatışmasından ortaya çıkar.

Dr. Yılmaz Nevruz

31. XII. 2024 İstanbul

Doğrudan Yararlanılan Kayaklar

- Abayev, V. İ.** Ob Alanskoy substrate v Balkaro-Karachayevskoy yazıke. Materialy nauchnoy sessii po probleme proiskhozhdeniya Balkarskogo Karachayevskogo narodov (22—26 iyunya 1959 g.). S. 127-134. Kabardino-Balkarskoe kinyoe izdatelstvo, Nal'chik 1960.
(Balkar-Karaçay Halkının Köken Sorunu Üzerine Bilimsel Oturumların Materyalleri (22-26 Haziran 1959)-Kabardino-Balkarskoe kinyoe izdatelstvo, Nal'chik 1960.)
- Abdushelishvili M.G.** Osetinı (antropologicheskiy ocherk)//Trudı İnstituta eksperimental'noy morfologii AN GSSR. T. 6. — Tbilisi, 1957.
- Ob antropologicheskom sostave sovremennogo naseleniya Gruzii «Tr. Institut eksperimental'noy morfologii AN Gruzinskoy SSR», tom VII. Tbilisi, 1958.
- Antropologiya drevnego i sovremennogo naseleniya Kavkaza- Moskva: Nauka, 1964. (=Kafkasya'nın eski ve modern nüfusunun antropolojisi)- [(Doklady/ VII Mejdunar. kongress antropol. i etnogr. nauk (Moskva, avg.1964 g.))].
- Adler, Daniel S. et al.** Dating the demise: Neandertal extinction and the establishment of modern humans in the southern Caucasus. *Journal of Human Evolution*, Volume 55, Issue 5, November 2008.
- A. Lamberti.** Opsanie Kolkhidı ili Mingrelii. Zapisk Odesskogo Obşestva İstorii i Drevnostey, tom X, Odessa 1871.
- Alekseev, V.P.** İstoricheskaya antropologiya i etnogeneiz. İzdatel'stvo «Nauka», M.1989 // Tarihsel antropoloji ve Etnogeneiz. [Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез (arheologija.ru)].
- 1974, Proizkhojdenie Narodov Kavkaza, Kraniologičeskoe isslovedanie. İzdatel'stvo “Nauka”, Moskva 1974 // Kafkasya Halklarının Kökenleri, Kraniolojik Araştırmalar.
- 1967, Modusy rasoobrazovaniya i geograficheskoye rasprostraneniye genov rasovykh priznakov (Kontseptsiya polimorfnoy vida i yeye// İrk oluşumu modları ve ırksal özelliklere yönelik genlerin coğrafi dağılımı (Polimorfik tür kavramı ve antropolojideki önemi) [[eoarchive 1967 1 003 alekseev.pdf \(iea.ras.ru\)](#)]
- İstoricheskaya Paleoantropologiya i İstoriya (Fragman).
[ПАЛЕОАНТРОПОЛОГИЯ И ИСТОРИЯ (libmonster.ru)]
- Antropologicheskiye aspekty indoiranskoy problemy. Nartamongæ 2014 Vol. XI, N 1, 2. // Hint-İran sorununun antropolojik yönleri.
- Nekotorye problemy proiskhozhdeniya balkartsev i karachayevtsev v svete dannıkh antropologii. V kn.: O proiskhozhdenii balkartsev i karachayevtsev. Nal'chik 1960. // Antropolojik Veriler Işığında Balkarlar ve Karaçayların Kökenine İlişkin Bazı Sorunlar.
- Etnogeneiz. Moskva «Vısshaya shkola» 1986. İzdatel'stvo «Vısshaya shkola», 1986 [[Etnogeneiz-Alekseev-0 \(studfile.net\)](#)]
- Alekseyeva, E.P.** Karaçayevtsı i balkartsı drevniy narod Kavkaza –Nal'chik 1963 (Yeni baskı 1993).
- Alekseyeva, E. P.** Drevnyaya i srednevekovaya istoriya Karachayevo-Çerkesii. İzdatel'stvo «Nauka» Glavnaya redaktsiya Vostochnoy literaturı Moskva 1971.
- Arkheologicheskiye pamyatniki Karachayevo-Cherkesii Moskva «Nauka» İzdatel'skaya firma «Vostochnaya literatura» 1992.
- Alinei, Mario.** *Interdisciplinary and linguistic evidence for Palaeolithic continuity of Indo-European, Uralic and Altaic populations in Eurasia, with an excursus on Slavic ethnogenesis.* Expanded version of a paper read at the Conference Ancient Settlers in Europe, Kobari, 29-30 May 2003.
[<http://www.continuitas.com/interdisciplinary.pdf>]

- Aliyev. U.** "Karaçay" (Karaçayevskaya avtonomnaya oblast'), Istorikoetnolo-gicheskiy i kul'turno-ekonomicheskii oçerk. Kraynatsizdat — Sevkaevniga Rostov-na-Donu1927 // "Karaçay" (Karaçay Özerk Bölgesi), Tarihsel, Etnolojik ve Kültürel-Ekonomik İnceleme.
- Amirkhanov, Kh. A.** Çokhskiye poseleniye, Çelovek i yego kul'tura v mezolite i neolite gornogo Dagestana. Izdatel'svo «Nauka» glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury Moskva 1987. [[Cohskoe-poselenie.pdf](#) (researchgate.net)]
- Allan C. Wilson and Cann Rebecca L.** "The Recent African Genesis of Humans". SCIENTIFIC AMERICAN, Nisan 1992. [[Unknown \(pennds.org\)](#)]
- Ançabadze Z.V.** Kipçaki Severnogo Kavkaza po dannim gruzinskih letopisey XI— XIV vv.—V kn.: O proiskhojdenii balkartsev i karaçayevtsev. Nalçik, 1960.
- Andreyeva, M.V.** K voprosu o yuzhnikh svyaziakh maykopskoy kul'turi. // Sovetskaya arkheologiya 1977. №1. S. 39-56. [[M.B. Андреева, 1977 \(kronk.spb.ru\)](#)]
- Balanovsky, Oleg-Dibirova Khadijat et al.** Parallel Evolution of Genes and Languages in the Caucasus Region; *Molecular Biology and Evolution*, Volume 28, Issue 10, October 2011, Pages 2905–2920, [<https://doi.org/10.1093/molbev/msr126>].
- "Balkar-Karaçay Halkı'nın Kökeni Sorunu" Konulu bilimsel Konferans Materyalleri (22-26 haziran 1959).** Tebliğ sunanlar: T. Kh. Kumikov, S. K. Babaev, L.I. Lavrov, A.O. Laypanov, A.Kh. Sottaev, E.İ. Alekseeva, B. A. Alborov. 3. V. Ançabadze, V.İ. Abaev, A.I. Robakidze ve R. L. Kharadze, KH. A. Porkşeyan, E.B. Bernstein; söz alıp görüşlerini bildirenler: G. K. Canberidze, N.A. Baskakov, U.B. Aliev, X.G. Gimadi, M. M. Tsoraev, Z. M. Ulakov, P. G. Akritas, İ. L. Ulbaşev, T.K. Gidzhieva, T. K. Sheibler, I. V. Fadeev.
- Bar-Oz, Guy and Adler Daniel S.** Taphonomic History of the Middle and Upper Palaeolithic Faunal Assemblage from Ortvale Klde, Georgian Republic. *Journal of Taphonomy* 3 (4) (2005)
- Batçayev, V.M.** Iz istorii traditsionnoy kul'turi Balkartsev i Karachayevtsev. Nal'chik: El'brus,1986 // Balkar ve Karaçayların Geleneksel Kültür Tarihi Hk.
- Begeulov, R.M.** K diskussii o rasselenii Karachayevtsev v XVII-XVIII vv. Etnograficheskoye obozreniye // 17.-18. Yüzyıllarda Karaçayların İskânına İlişkin Tartışmalar Üzerine. Etnografik İnceleme. [<http://ilmu.su/k-diskussii-o-rasselenii-karachaevtsev-v-xvii-xviii-vv/>].
- Betrozov, R. C.** Adıgı; vo zniknoveniye i razvitiye etnosa, Nal'chik. «El'brus» 1998 // *Çerkeslerim Etnik Tarihi*, çev. Orhan Uravelli. Kafdav Yayınları Ankara 2009.
- (fragman), 20 yanvarya 2009.- Proiskhozhdeniye adıgov (otryvok iz knigi Ruslana Betrozova "Adıgı. Vozniknoveniye i razvitiye etnosa"), 2009. // *Çerkeslerin Kökeni* (Ruslan Betrozov'un "Çerkesler. Etnosun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi" Kitabından Alıntı).
- Bhopal, Raj,** reappraises Blumenbach, an important contributor to the scientific concept of race. National Library of Medicine national centr for biotechnology information . [[The beautiful skull and Blumenbach's errors: the birth of the scientific concept of race - PMC \(nih.gov\)](#)]
- Biciyev, H.H.** K voprosu o proiskhozhdenii karaçayevtsev, "Krupnovskiye chteniya-1971" // Karaçayların Kökeni Hakkında.
- Bulayeva, K. B.** Genetic Subdivision of Daghestan Ethnic Population. Russian Journal of Genetics, Vol. 39, No. 1, 2003. Translated from Genetika, Vol. 39, No. 1, 2003.
- Boulyginaa, Eugenia et al.** Mitochondrial and Y-chromosome diversity of the prehistoric Koban culture of the North Caucasus. *Journal of Archaeological Science: Reports*, Volume 31, June 2020, 102357.
- Bunak, V.V.** Cherena iz sklenov goriogo Kavkaza v sravnitel'no-antropologicheskom osveshchenii // Mukayeseli Antropolojinin Işığında Dağlık Kafkasya'dan Kesitler. Sbornik muzeya antropologii i etnografii-XIV. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1953, Moskva-Leningrad.
- Cavalli-Sforza, L.** The genetics of human population, con Walter F. Bodmer, San Francisco, W. H. Freeman and C., 1971 (İnsan popülasyonunun genetiği, Walter F. Bodmer ile birlikte)
- Cavalli-Sforza, L. African Pygmies, Academic Press, Orlando, 1986. (Afrika Pigmeleri, Academic Press, Orlando); Luke Taylor. Where Was the Birthplace of Modern Humans? 18 Kasım 2020 23:45 [[Where Was the Birthplace of Modern Humans? | Discover Magazine](#)]

- Caubermesov, M. A. et al.** Geneticheskaya kharakteristika Balkartsev i Karacha-yevtsev po dannim ob izmenchivosti mitokhondrial'noy dnk. Genetika, tom 5 № 1, 2019 // Mitokondriyal DNA değişkenliğine ilişkin verilere dayanan Balkarlar ve Karaçayların genetik özellikleri.
- Caubermesov M.A. et al.** Haplogroup R1a-M198 in Turkic-speaking populations of the North Caucasus. UDC 616-054.5(470.8) DOI: 10.34662/2588-0489.2019.2.1.33-38.
- Chuan-Chao Wang et al.** Ancient human genome-wide data from a 3000-year interval in the Caucasus corresponds with eco-geographic regions. Nature Commu-nications| (2019) 10:590 | <https://doi.org/10.1038/s41467-018-08220-8> | www.nature.com/naturecommunications
- Clark Peter U. et al.**-The Last Glacial Maximum. SCIENCE VOL 325 7 AUGUST 2009. [www.sciencemag.org]
- Claudius Ptolemy**, The Geography. Translated and Edited by Edward Luther Stevenson. Dover Publications, inc. New York 1991.
- Céline M. Vidal et. al.** Age of the oldest known Homo sapiens from eastern Africa *Nature* volume 601, pages579–583 (2022).
- Çeçenov, İ.M.** Vtoriye kurgannıye gruppy u seleniy Kişpek i Gegem II//AINKB.- Nal'chik: El'brus, 1984.
- Debets.,G.F.** Antropologicheskiy tipı. V kn. «Narodov Kavkaza», t. I. M.,1960.
- Paleoantropologiya SSSR. Izdatel'stvo Akademii Nauk Soyuz Moskva 1948.
- Antropologicheskiye issledovaniya v Dagestane // TIE. T. XXIII. M., 1956.
- SSCB'nin Paleoantropolojisi. - M., 1948. - T.IV. — (SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü Tutanakları).
- Deryabin, V. Ye.** Etnicheskaya antropologiya sovremennikh Narodov Kavkaza. Mnogomernoye kolichestvennoye izucheniye. Moskva 1999. [Бытие, гл.8, 4 введение (studfile.net)]
- Dolukhanov, P.M.** Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı, çev. S. Aydın. S. İmge Yayınevi, Ankara 1998.
- Dudarev, S.L, Pelikh, A.L, Savenko, S.N, Tsetskhladze, G.R.** Monografiya. arkheologicheskiye istochniki o Proiskhozhdenii i Etnopoliticheskoy istorii naseleniya severnogo kavkaza (problemı izuçeniya), Armavir 2020.
- Erdniev, U.E.** Osnovnie itogi Arkheologičeskogo izuçeniya Yüjnoy kalmıkii//IX Krupnovskiye chteniya. S. 4.
- Erlikh Vladimir R. et al.** Potential maternal kinship among humans from the Northern Caucasus “post-dolmen” burials. Journal of Archaeological Science: Reports 39 (2021) 103198.
- Federov, Ya. A.** İstoričeskaya etnografiya Severnogo Kavkaza “Arkheologi i etnografiya”. İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta 1983. [[Историческая этногра-фия Северного Кавказа — Федоров Я.А. \(klex.ru\)](http://istoricheskaya-etnografiya-severnogo-kavkaza-fedorov-ya-a.klex.ru)]
- Gaciyev, M. G.** İstoriya Dagestana s drevneyshikh vremen do nashikh dneı / In-t istorii, arkheologii i etnografii. T. 1. M.: Nauka, 2004. [instituteofhistory.ru/media/library/publication/files/История_Дагестана_с_древнейших_времен_до_XX_в._2004._T.1._u0yJWgC.pdf]
- Gadlo, A.V.** Etnicheskaya istoriya Severnogo Kavkaza X—XIII vv.1994, Sankt-peterburg izdatel'stvo s.-peterburgskogo universiteta 1994 (Kuzey Kafkasya'nın etnik tarihi10-13 yüzyıllar).
- Gagloyti. Yu.S.** Nekotorie problemı etnogeneza i etnicheskoy istorii Osetin//Osetinlerin Etnik Tarihi ve Etnogenezin Bazı Sorunları. «Etnogeneza i etnicheskaya istoriya osetin» Materialı mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii 15-16 maya 2014 g. Tskhinvali izdatel'stvo Yuogu 2014 g.
- Genetic research links Koban culture people** with ancient and modern ethnic groups of the Northern Caucasus. Popular Archaeology, Fall 2023 Issue. [[Genetic research links Koban culture people with ancient and modern ethnic groups of the Northern Caucasus – Popular Archeology \(popular-archaeology.com\)](http://Genetic_research_links_Koban_culture_people_with_ancient_and_modern_ethnic_groups_of_the_Northern_Caucasus_Popular_Archeology_popular-archaeology.com)]
- Gamba, Cristina et al.** Genome flux and stasis in a five millennium transect of European prehistory. Nature communications | DOI: 10.1038/ncomms6257

Gerasimova, M.M. Gorodskoye naseleniye Zapadnoy Alanii VIII-IX vv ne (po kraniologii mogil'nika moshchevaya balka). Vestnik antropologii, 2018. No: 3 (43).

——— Paleoantropologiya severnoy Osetii v svyazi s problemoy proiskhozhdeniya Osetin, 1994 g., EO, № 3 //Ossetilerin Kökeni Sorunu ile Bağlantılı Olarak Kuzey osetya'nın Paleoantropolojisi.

[eoarchive gerasimova 1994 3.pdf (iea.ras.ru)]

Gerasimova, M.M. Pejemskiy, D.V. Paleoantropologiya naseleniya Kobanskoy Kulturi 2013. Institut etnologii i antropologii RAN, Moskva, Rossiya, NIİ i Muzey antropologii MGU, Moskva, Rossiya // Koban Kültürü Nüfusunun Paleoantropolojisi. Rusya Bilimler Akademisi Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsü, Moskova, Rusya, Moskova Devlet Üniversitesi Araştırma Enstitüsü ve Antropoloji Müzesi, Moskova, Rusya, [pezhemsky@yandex.ru]

Gobejishvili, N.M. Interrelation of Colchian and Koban Cultures According to Burial Constructions and Funerary Customs (Late Bronze – Early Iron Age). Electronic Bilingual Scholarly Peer-Reviewed Journal "Spekali" of the Faculty of Humanities at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. [Bilingual Scholarly Peer-Reviewed Journal Spekali - Interrelation of Colchian and Koban Cultures According to Burial Constructions and Funerary Customs (Late Bronze – Early Iron Age) (tsu.ge)]

Golovanova L.V. et al. The Epipaleolithic of the Caucasus after the Last Glacial Maximum. *Quaternary International*, Volume 337, 9 July 2014, Pages 189-224.

Higham, Tom et al. Chronometric data and stratigraphic evidence support discontinuity between Neanderthals and early *Homo sapiens* in the Italian Peninsula. *Nature Communications* volume 15, Article number: 8016 (2024) Cite this article [(PDF) Chronometric data and stratigraphic evidence support discontinuity between Neanderthals and early Homo sapiens in the Italian Peninsula (researchgate.net)]

Hublin, Jean-Jacques. The modern human colonization of western Eurasia: when and where? Jean-Jacques Hublin. *Quaternary Science Reviews*. Volume 118, 15 June 2015, Pages 194-210.

Hudaverdiyan, Anahit. Ob etnogeneticheskikh vzaimootnosheniyakh peredneazi-atskikh (armenoidnykh), kavkasiyskikh i pontiyskikh populyatsiy // Vestnik armenovedeniya NAN RA, 2018. N 3 (18). //Batı Asya (Armenoid), Kafkas ve Pontus popülasyonlarının etnogenetik ilişkileri hakkında // Ermenistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Ermeni Çalışmaları Bülteni, 2018. N 3 (18). [(PDF) Об этногенетических взаимоотношениях переднеазиатских (арменoidных), кавкасионских и понтийских популяций // Вестник арменоведения НАН РА, 2018. N 3 (18). С. 128-152. (researchgate.net)]

İessen A. A. Raskopki kurganov na Donu v 1951 g //KSİİMK. M.,1954. Vıp. 53. S. 73-74.

Kaloev, B.A. Osetinskiye istoriko-etnograficheskiye etyudi. Moskva: Nauka, 1999. [Осетино-балкарские этнографические параллели » iratta.com: Осетия-Алания и Осетины-Аланы]

——— Alanskiy substrat v etnogeneze Balkartsev i Karachayevtsev po dannim etnografii. Vestnik Kabardino-Balkarskogo instituta gumanitarnikh issledovaniy. 2 (25) Nal'chik . 2015.

Karaketov, M.D. – Sabançiyev, Kh.-M. A. Karaçayevtsı. Balkartsı, biografiçeskaya istoriya, Moskva nauka 2014.

Kasyan, A. Maykop kültürü, kökeni ve dilsel kimliği: Bir dilbilimcinin görüşü.

Yazarın “Çin-Kafkas dili olarak Hatti dili” 2009–2010, adlı eserinden fragman. [Майкопская культура, ее происхождение и языковая идентификация: взгляд лингвиста | Генофонд РФ (xn--c1acc6aafa1c.xn--p1ai)]

——— Klinopisniye yazıki Anatolii (khattskiy, khurrito-urartskiye, anatoliyskiye): problemı etimologii i grammatiki 10.02.20 — Sravnitel'no-istori-cheskoye, tipologicheskoye i sopostavitel'noye yazıkoznaniye. Avtoreferat na soiskaniye uchenoy stepeni doktora filologicheskikh nauk. Moskva-2015.

Kharsiyev B.M.-G. K voprosu o Kavkasiyskom tipe v rabote M.G. Abdushe-lishvili «Antropologiya narodov Kavkaza» // M.G. Abdushelishvili'nin "Kafkasya Halklarının Antropolojisi" Çalışmasında Kafkasion Tipi Sorunu Hakkında.

[УДК 902.01(=1.35-81):572.1] [Microsoft Word - БИБЛИОГРАФ ОПИСАНИЕ (helri.com)]

Khotko, S. Kh. Karaçay – Strana na vershine Kavkaza. Ocherki istorii i kul'turi Karachaya. Sostavleniye, vstupil'naya stat'ya i kommentarii S.Kh. Khotko.– Maykop: ОАО «Poligraf YUG», 2011 // Karaçay:

Kafkasya'nın Doruğunda Bir Ülke. Karaçay'ın Tarihi ve Kültürü Üzerine Makaleler. S.H. Khotko'nun derlemesi, giriş makalesi ve yorumları – Maykop: OAO. “Poligraph YUG”, 2011.

Klein L. S. Prototipi katokombnikh kurulnits i problema proiskhojdeniya katakompniy kultury // arkeologičeskiy sbornik. Kultura plemen Severnogo Kavkaza v epokhu bronzı (II tis. Do n. e.) // MİA. M., Vıp. 1960.

Kobanskaya kultura. [Кобанская культура | Генофонд РФ (xn--c1acc6aafa1c.xn--p1ai)]

Kobiçev, V. P. Goroda, seleniya, jilitsa//Kultura i bit i jilitşe narodov Severnogo Kavkaza v XIX-XX vv. M., 1982.

Kokiev, G.A. K voprosu o proiskhozhdenii i vremeni rasseleniya Balkartsev i Karachayevtsev na nineshney territorii (fragman). Gaz.«Sotsialisticheskaya Kabardino-Balkariya». 1941, 28-30 yanvarya // Balkarlar ve Karaçaylar'ın Kökenleri ve Şimdiki Topraklarına Yerleşme Zamanları Sorunu Hakkında.

Korenevskiy, S.N. – Rezekin, A.D. Radiokarbonnaya khronologiya pamyatnikov kruga Maykopskogo kurgana i Novosvobodnenskikh grobnits. Stat'ya vypolnena chastichno pri sodeystvii granta RGNF 07-01-0066a , a takzhe grantov RFFI 060680168a, RGNF 08-01-18097e.

Kozenkova V.İ. Kobanskaya kul'tura Kavkaza//Stepi yevropeyskoy chasti SSSR v skifo-sarmatskoye vremya.-M.:Nauka, 1989.

——— Koban Kültürel ve Tarihsel Topluluğu: Kavram ve Anlam (Kısa Gezinti)-Makale. (Tarih Bilimleri Doktoru Valentina İvanovna Kozenkova Anısına). Koban Kültürel ve Tarihsel Topluluğu (Kafkasya'nın Eski Çağları Bağlamında). Makaleler özeti. Moskva 2021. Sorunlu editörler: A.A. Malışev-A.Yu. Skakov.

Krings Matthias et al. Neandertal DNA Sequences and the Origin of Modern Humans, Cell, Vol. 90, 19–30, July 11, 1997, Copyright 1997 by Cell Press. [[https://doi.org/10.1016/S0092-8674\(00\)80310-4](https://doi.org/10.1016/S0092-8674(00)80310-4)].

Krivtsova-Grakova, O.A. Steпноe Povolje i Priçernomore v epokhu pozney bronzı // MİA. M., 1955, Vıp. 115.

Krupnov, Ye. İ. Drebnaya istoriya Severnogo Kavkaza (İzdatel'stvo akademii nauk SSSR Moskva-1960), otvetstvennyy redaktor A. P. Smirnov. [Древняя история Северного Кавказа - Крупнов Е.И. (djvu.online)]

Krupnov Ye. İ. Srednevekovaya İnguşetiya. - Magas, İzdatel'stvo Serdalo, 2008.

Kumikov, T. X. Etnogenez balkarskogo i karaçayevskogo narodov v istoričeskoj literature, s. 70. Materialı nauçnoy sessii po probleme proishojdeniya Balkarskogo Karaçayevskogo narodov (22—26 iyunya 1959 g.). Kabardino-Balkarskoe knijno izdatelstvo Nalçık 1960 // Tarihi Literatürde Balkarlar ve Karaçayların Etnogezi.

Koban. Mitochondrial and Y-chromosome diversity of the prehistoric Koban culture of the North Caucasus [Mitochondrial and Y-chromosome diversity of the prehistoric Koban culture of the North Caucasus (xn--c1acc6aafa1c.xn--p1ai)].

Kokiev, G.A. K voprosu o proiskhozhdenii i vremeni rasseleniya Balkartsev i Karachayevtsev na nineshney territorii (fragman). Gaz. «Sotsialisticheskaya Kabardino-Balkariya»1941.

Kotovitch, V. G. Kamenniy vek Dagestana, redaktor: D. Atayev. Tipografiya Da-gestanskogo'filiala-AN SSSR g. Makhaçkala 1964. [Котович В.Г. 1964. Каменный век Дагестана.pdf (instituteofhistory.ru)]

Kozenkova, V. İ. Koban Kültürel ve Tarihsel Topluluğu: Kavram ve Anlam (Kısa Gezinti)-Makale. [(Tarih Bilimleri Doktoru Valentina İvanovna Kozenkova Anısına). Koban Kültürel ve Tarihsel Topluluğu (Kafkasya'nın Eski Çağları Bağlamında). Makaleler özeti. Moskva 2021. Sorunlu editörler: A.A. Malışev-A.Yu. Skakov].

——— Kobanskaya kul'tura v XX veke: vekhi v stoletnem issledovanii, 2007.

[Козенкова В.И. Кобанская культура в XX веке: вехи в столетнем исследовании » iratta.com: Осетия-Алания и Осетины-Аланы]

Krivtsova-Grakova, O.A. Steпноe Povolje i Priçernomore v epokhu pozney bronzı // MİA. M., 1955.

Krupnov, Ye. İ. Drebnaya istoriya Severnogo Kavkaza (İzdatel'stvo akademii nauk SSSR Moskva-1960), otvetstvennyy redaktor A. P. Smirnov. [Древняя история Северного Кавказа - Крупнов Е.И. (djvu.online)]

——— Srednevekovaya İnguşetiya. Moskva, Izd. Nauka, 1971// Orta Çağ İnguşetiya.

Krzewińska, Maja et al. Ancient genomes suggest the eastern Pontic-Caspian steppe as the source of western Iron Age nomads, 2018 Oct 3;4(10):eaat4457. doi: 10.1126/sciadv.aat4457. eCollection 2018 Oct.

- Kumikov, T. X.** Etnogenez balkarskogo i karaçayevskogo narodov v istoričeskoy literature, s. 70. Materiali naučnoy sessii po probleme proishojdeniya Balkarskogo Karaçayevskogo narodov (22—26 iyunya 1959 g.).
- Kutuyev İ. A.** «Geneticheskaya struktura i molekulyarnaya filogeografiya narodov Kavkaza», Ufa 2010. Vedushchaya organizatsiya: Mediko-geneticheskiy nauchnyy tsentr RAMN (g. Moskva).
- Kuzgun, Ş.** "Hazar ve Karay Türkleri", Ankara 1993.
- Lavrov, L. İ.** (Edit.). Karachayevtsı. İstoriko-etnograficheskiy ocherk. Karachayevo-Cherkesskoye otdeleniye Stavropol'skogo knizhnogo izdatel'stva Cherkessk — 1978.
- Laypanov, K.T.** "Etnogeneticheskiye vzaimosvyazi karachayevo-balkartsev s drugimi narodami" Çerkesk 2007 //Karaçay-Balkarların diğer halklarla Etnogenetik ilişkileri, [Microsoft Word - Laypanov-etnogenez-karacay_turklib.doc (elbrusoid.org)]
- Laypanov, K.T., Miziye, İ. M.** O proiskhozhdenii turkskikh narodov. İzdatel'stvo PAO, Çerkessk 1993 // Türk halklarının Kökeni Hakkında., çev. Hatice Bağcı, Selenge Yay. İstanbul 2008.
- Laypanov, K.T., Khatuyev, R.T., Şamanov, İ.M.** Karaçay s drevneyşikh vremen do 1917. İstoriko-etnografičeskiye oçerki. İKO “Alanskiy ermitaj”-Çerkessk 2009 // Eski Zamanlardan 1917’ye kadar Karaçay (Tarihsel ve Etnografik İnceleme).
- Laypanov, H. O.** K istorii karaçayevtsev i balkartsev. Karaçayevo-çerkesskoye knijnoye izdatel'stvo, 1957 // Karaçayların ve Balkarların Tarihi Hakkında.
- Lazaridis, İosif et al.** Paleolithic DNA from the Caucasus reveals 2 core of West Eurasian ancestry, September 21, 2018. ([Paleolithic DNA from the Caucasus reveals core of West Eurasian ancestry | bioRxiv](#))
- Levin, V.İ.** Etno-geograficheskoye raspredeleniye nekotorykh rasovykh priznakov u naseleniya Severnogo Kavkaza//Antropol. Journ. 1932. [[lavin_pont.pdf \(ponto-caucasica.org\)](#)]
- Liubov, V. Golovanova et al.** The early Upper Paleolithic in the northern Caucasus (New data from Mezmaiskaya Cave, 1997 excavation). Eurasian Prehistory, 4 (1–2): 43–78.
- Lovpache N. G.** Drevniy Maykop. – Maykop, Izd-vo OOO «Ayaks», 2008. [[cbsmp.ru/www/c/cbsmp.ru/images/articles_blocks/66430.pdf](#)]
- Lyubin, V. P. – Belyayeva, Ye. V.** Issledovaniye paleolita na Stavropol'ye v 2001–2002 gg. // Materialy po izucheniyu istoriko-kul'turnogo naslediya Severnogo Kavkaza. Vıp. VII. Arkheologiya, paleontologiya, krayevedeniye, muzeyevyedeniye. M.: Pamyatniki istoricheskoy mysli, 2007.
- Maksimenko V.Ye., Boyko A.L., Gurkin S.V., Mininkov N.A., Samarina N.** İstoriya Dona i Severnogo Kavkaza s drevneyshikh vremen do 1917 goda. Rostov n/D: İzd-vo Rost. un-ta, 2001.
- Marino, Mario.** At the Roots of Racial Classification: Theory and Iconography in the Work and Legacy of Johann Friedrich Blumenbach. Bérose-Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie, Paris 2022.
- Markovin, V. İ.** Dolmennye postroyiki v basseynе r. Kyafar. Sovetskaya arkeologiya No. 13, 1983, izd. “Nauka” Moskva, s. 90-108. [[Дольменные постройки в бассейне р. Кяфар — Марковин В.И. \(klex.ru\)](#)]
——— Kul'tura plemen Severnogo kavkaza v epokhu bronzy//MIA/ 1960.
- Marchani Elizabeth E. et al.** Culture creates genetic structure in the Caucasus: Autosomal, mitochondrial, and Y-chromosomal variation in Daghestan. *BMC Genet.* 2008; 9: 47. Published online 2008 Jul 17. doi: [10.1186/1471-2156-9-47](#)
- Mellars Paul-** Why did modern human populations disperse from Africa ca. 60,000 years ago? A new model. PNAS-June 20, 2006-vol. 103, no. 25. 9381–9386 Perspective.
- Menges K.G.,** Vostochniye elementi v «Slove o polku İgoreve». Pod red. Akad.A.N.Kononova.-L., 1979.
- Merpert İ. Ya.** Drevneyshiye skotovodi Volzhsko-Uralskogo mezhdurech'ya. M.: Nauka, 1974.
- T.M. Minaeva. Oçerki arkheologii Stavropol'ya. Kamenniy vek. Gl. 1. §. 1.
[[http://www.1777.ru/stavropol/one_lenta.php?id_one=561&id=19](#)]
- Mladopismennye yaziki narodov SSSR.** Izdatel'stvo Akademiya nauk SSSR. Moskva-Leningrad 1959 // [SSCB Halklarının Yeni Yazı Dilleri 1959].
- Miziev, İ.M.** 1986, Shagi k istokam etnicheskoy istorii Tsentral'nogo Kavkaza, izdatel'stvo «el'brus, Nal'chik, 1986 // Merkezi Gafgazin Etnik Tarihinin Köklerine Doğru, Çev. Süleyman Eliyarlı-Mehman Abdulla, TDAV. İstanbul 1993.

- 1996, İstoriya Balkarii i Karaçaya s drevneyshikh vremen do pokhodov Timura, izdatel'stvo tsentr Nal'chik 1996 // Antik Çağlardan Timur'un Seferlerine kadar Balkar ve Karaçay'ın Tarihi.
- 1998 (yeni b. 2011), Istoriya Karaçayevo-Balkarskogo naroda s drevneyshikh vremen do prisoyedineniya k Rossii // **Karaçay-Balkar Halkının Eski Çağlardan Rusya'ya İlhakına Kadar Tarihi** [Библиотека :: История кара-чаево-балкарского народа с древнейших времен до присоединения к России (elbrusoid.org)]
- Moisey Khorenskiy.** Armyanskaya Geografiya.VII veka. Po R. Kh. (Pripis-vavshayasya **Moiseyu Khorenskomu**). Tekst i perevod s prisovokupleniyem kart i obyasnitel'nykh primechaniy. İzdal K. P. Patkanov. St. Peterburg. Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, V. O. 9 l. № 12.
- Mounier, Aurélien; Lahr, Marta** (2019). "Deciphering African late middle Pleistocene hominin diversity and the origin of our species". Nature Commu-nications. 10 (1): 3406. Bibcode:2019NatCo..10.3406M. doi:10.1038/s41467-019-11213-w. PMC 6736881. PMID 31506422.
- Munçayev, R.M.** Kavkaz na zare bronzovogo veka (Neolit, eneolit, rannyya bronza) Izdatel'stvo «nauka Moskva 1975. [**Кавказ на заре бронзового века (неолит, энеолит, ранняя бронза)** (instituteofhistory.ru)]
- Eneolit Kavkaza // Eneolit SSSR. Arkheologiya SSSR. T. 3 (20) / pod red. akad. B.A. Rybakova. M.: Nauka, 1982.
- Nakhuşeva, V.Ş. (Editör)-Çoklu Yazar.** Narodı Karaçayevo-Çerkessii: İstoriya i kultura, Çerkessk 1988 // Karaçay-Çerkes Halkı: Tarih ve Kültür. [Библиотека :: Народы Карачаево-Черкесии: история и культура (elbrusoid.org)]
- Naroçnitskiy, A. L.** (Editör). İstoriya narodov Severnogo Kavkaza s drevneyshikh vremen do kontsa XVIII v. Moskva «Nauka» 1988.
- Natishvili A. İ., Abdushelishvili M, G.** Predvaritel'nye dannye ob antropologi-cheskikh issledovaniyakh gruzinskogo naroda. - Kratkiye soobshcheniya Instituta etnografii AN SSSR, 1955, vıp. XXII. // Gürcü Halkının Antropolojik Çalışmalarına İlişkin Ön Veriler. - SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü'nün kısa raporları, 1955, cilt. XXII.
- Nevruz, Y.** Kafkasya Davasıyla İlgili Hatıralarım (Gördüklerim, Duyduklarım, Bildiklerim). Kafkas Vakfı Yay. 2023 İstanbul.
- Umumi Kafkas Tarihine Giriş-Başlangıçtan Moğol İstilasına Kadar-Cild I, İstanbul 2013.
- Nikolayeva, N. A.-Safronov V.A.** Khronologiya i proiskhozhdeniye maykopskogo iskusstva // Khronologiya pamyatnikov bronzovogo veka Severnogo Kavkaza. - Ordzhonikidze, 1982.
- Ofer Bar-Yosef, Anna Belfer-Cohen, Daniel, S. Adler.** The implications of the Middle-Upper Paleolithic chronological boundary in the Caucasus to Eurasian prehistory. Anthropologie. XLIV/1, pp. 49–60. 2006.
- Ofer Bar-Yosef et. al.** Dzudzuana: an Upper Palaeolithic cave site in the Caucasus foothills (Georgia). Article in Antiquity, June 2011 DOI: 10.1017/S0003598X0006779X
- Ofer Bar-Yosef and Bernard Vandermeersch.** Modern Humans in the Levant. Publication Name: Cientific American April 1993.
- Ofer Bar-Yosef.** Neanderthals and Modern Humans Across Eurasia. T. Akazawa et al. (eds.), Dynamics of Learning in Neanderthals and Modern Humans Volume 1: Cultural Perspectives. Replacement of Neanderthals by Modern Humans Series, DOI 10.1007/978-4-431-54511-8_2, © Springer Japan 2013 [(33) Neanderthals and Modern Humans Across Eurasia | Ofer Bar-Yosef - Academia.edu].
- Ovchinnikov Igor V. et al.** Molecular analysis of Neanderthal DNA from the northern Caucasus (2think.org), 30 March 2000. Nature 404, 490- 493 (2000) © Macmillan Publishers Ltd. [(PDF) Molecular Analysis of Neandertal DNA from the Northern Caucasus (researchgate.net)]
- Comparison of Modern Human and Neanderthal DNA [Comparison of Modern Human and Neanderthal DNA (promega.es)]
- Pinhasi. Ron et al.** Revised age of late Neanderthal occupation and the end of the Middle Paleolithic in the northern Caucasus. Article in Proceedings of the National Academy of Sciences · May 2011 DOI: 10.1073/pnas.1018938108.

Pline L'Anciene. Histoire Naturelle, Texte français, Paris: Dubochet, 1848-1850. Livre six. XI, [1]; XV, [6]; XVIII, [4].

Ptolemeus, Claudius. Geografia, XI, 1-7 // VDĪ. 1948. Nr. 2.

Roostalu, U. Origin and Expansion of Haplogroup H, the Dominant Human Mitochondrial DNA Lineage in West Eurasia: The Near Eastern and Caucasian Perspective. *Molecular Biology and Evolution*, Volume 24, Issue 2, February 2007.

Rosa, Alexandra and Brehm António. African human mtDNA phylogeography at-a-glance Alexandra Rosa^{1,2} & António Brehm. *Journal of Anthropological Sciences* Vol. 89 (2011).

Slimak Ludovic. The three waves: Rethinking the structure of the first Upper Paleo-lithic in Western Eurasia, ed. M. D. D. Petraglia. *Plos one*. 2023; 18(5): e0277444.

Stringer, Chris 1989, Trinkaus, E. (ed.). *The Emergence of Modern Humans*. Pp. 67-96.

Strabon d'Amasia. La Géographie de Strabon. La traduction française: Amédée Tardieu, éditée à Paris, Hachette, en 1867.

[<http://www.mediterranees.net/geographie/strabon/I-1.html>].

Templeton Alan R. The Diverse Applications of Cladistic Analysis of Molecular Evolution, with Special Reference to Nested Clade Analysis. *International Journal of Molecular Sciences*. **2010**, 11(1), 124-139; <https://doi.org/10.3390/ijms11010124>.

——— Human Origins and Analysis of Mitochondrial DNA Sequences. 7 february 1991 Technical Comments, *Science*, Vol. 255.

——— Haplotype Trees and Modern Human Origins. Department of Biology, Washington University, St. Louis, Missouri 63130-4899. *Yearbook of Physical Anthropology* 48:33–59 (2005).

Tejero, Jose-Miguel et al. New insights into the Upper Palaeolithic of theCaucasus through the study of personalornaments. Teeth and bones pendants fromSatsurblia and Dzudzuana caves (Imereti, Georgia). *PLOS ONE* |

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0258974> November 8, 2021.

Trifonov, V. A., Shishlina, N. I., Hommel. P. (2019). Maikop Kültürünün Cenaze Mekanları Hakkında Yeni Veriler (Gömüler Mezarlığı, Kuzeybatı Kafkasya) [KSĪA-257.indd (liverpool.ac.uk)] Kısa adres: [<https://sciup.org/143171196>]

Trifonov, V. A. Nekotorie voprosi peredne-aziatskikh svyazey maykopskoy kultury// KSĪA AN SSSR, vıp 192, 1987.

——— Popravki k absolyutnoy khronologii kul'tur epokhi eneolitabronzy Severnogo Kavkaza // Mezhdı Aziyey i Yevropoy. Kavkaz v IV-I tys do. N. e. SPb., 1996.

——— Popravki k absolyutnoy khronologii kul'tur epokhi eneolita — sredney bronzy Kavkaza, stepnoy i lesostepnoy zon Vostochnoy Yevropy (po dannym radiouglerodnogo datirovaniya) // Bronzovyy vek Vostochnoy Yevropy:

kharakteristika kul'tur, khronologiya i periodizatsiya. Samara, 2001.

Tuallagov A.A. 2006, **Zakharikov A. P.** 2007 (S.L. Dudarev 2020) den naklen.

Underhill Peter A, Kivisild Toomas. Use of y chromosome and mitochondrial DNA population structure in tracing human migrations. *Annu Rev Genet* 2007;41:539-64. doi: 10.1146/annurev.genet.41.110306.130407.

Vadim Yu. Cohen-Vadim N. Stepanchuk. Late Middle and Early Upper Paleolithic Evidence from the East European Plain and Caucasus: A New Look at Variability, Interactions, and Transitions. *Journal of World Prehistory*, Vol. 13, No. 3, 1999.

Velikaya, N.N., Dudarev, S.L., Savenko, S.N. Etnogenez i etnopoliticheskaya istoriya Severnogo Kavkaza (drevnosti, srednevekov'ye, novoye vremya), İzvestiya nauchno-pedagogicheskoy Kavkazovedcheskoy Shkoly V.B. Vinogradova. Formirovaniye i evolyutsiya etnicheskogo sostava naseleniya, razvitiye etnopoliticheskikh vzaimo otnosheniy na Severnom Kavkaze v drevnosti // Kuzey Kafkasya'nın Etnogenezi ve Etnopolitik Tarihi (Antik çağ, Orta çağ, Modern zamanlar). V.B. Vinogradov Bilimsel ve Pedagogik Kafkas Okulu Bülteni. Nüfusun Etnik Yapısının Oluşumu ve Evrimi, Eski Çağlarda Kuzey Kafkasya'da Etnopolitik İlişkilerin gelişimi. [3 авropa_03.indd (pkm1903.ru)].

Vs. Miller. Osetinskie etyudi. Ç.Ş, Uçenie zapiski Moskovskogo universiteta, vip. 8, M., 1887.

Yardumian, A. et al. (Çoklu Yazar). Genetic diversity in Svaneti and its implications for the human settlement of the Highland Caucasus. [[Yardumian et al-2017-American Journal of Physical Anthropology.pdf](#)]

Zimmer, Carl (10 September 2019). "[Scientists Find the Skull of Humanity's Ancestor, on a Computer – By comparing fossils and CT scans, researchers say they have reconstructed the skull of the last common forebear of modern humans](#)". [The New York Times](#). Retrieved 31 December 2019.

İndeks

A

Abaev	54, 114	Alborov.....	7, 114
Abazinler 45, 48, 49, 51, 52, 53, 80, 96, 101, 109, 110		Alekseev 10, 24, 25, 26, 38, 41, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 103, 113	
Abdushelishvili.....	21, 22, 41, 45, 48, 49, 50, 103, 113, 116, 119	Alekseeva 7, 11, 28, 36, 44, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 72, 75, 77, 78, 114	
Abduşelişvili.....	11, 22, 103	Aleksey Mikhayleviç.....	4, 30
Abdzekhler	25, 51, 52	Aliev	7, 114
Abhaz-Adıge	11, 49, 62	Aliev,	7
Abhaz-Adige	24, 26, 62	Alimkina Mağarası	55
Abhazlar	10, 37, 45, 49, 79, 96, 101, 102, 109, 110	Alinei, Mario	68, 104, 113
Abzekh	17	Altay	32, 61, 104
Adamra	70	Alte Grubenkultur.....	68
Adıge tipi.....	48	Altınorda.....	29, 47, 105
Adıgeler.....	107	Amazonlar	81
Adıgey	17, 34, 49, 59, 63, 72	<i>American Indian</i>	21
Adler	18, 63, 90, 91, 92, 93, 94, 113, 114, 119	Amgata	32
Adurkhay	31	Ammianus Marsellius.....	35
Afanasiyev.....	32	<i>Anakharsis</i>	34
Agubek	18, 59, 63, 64	Anatomik Modern İnsan (Homo.....	89
Ahşap Kültürü	34, 73	Ançabadze	7, 107, 114
Ahşap Mezar Kültürü	28, 34, 73, 104	Andaklar	81
Ahtır Mağarası	18	Andiler.....	48, 99, 109
Akkieva	47	Andreeva	41
Akritas	7, 60, 114	Andronov.....	32
Aksaut.....	15	Antik Çağ	19, 56, 103, 111
Alabaster sundurması	17, 59	Aorslar.....	37, 47, 106
Alabaster Sundurması.....	18	Apsiller	81
Alan	12	Aragvi.....	75
Alan Kültürü	56	Arcangelo Lamberti.....	7
Alan-Aslar	8, 9, 27, 32, 33, 36, 41	Ardon.....	15
Alanlar . 4, 8, 10, 29, 32, 33, 35, 37, 39, 43, 44, 45, 47, 54, 56, 57, 81, 82, 85, 102, 105, 106, 107, 108, 111, 112		Armavir Besleneyleri.....	51, 52, 53
Albanlar	81, 82, 84	As-Alanlar	33
		Asparuh	36
		Assı.....	44
		<i>Assiag</i>	36

Asur	32, 105
Aşağı Culat	43
Aşağı Terek	106
Aşağı-Arkıız	43
Aşölyen	18, 19
Attasiler	83
Attila	105
Aurignacian	91
Autlev	17
Avar	4, 24
Avarlar	26, 48, 96, 99, 106, 109
Avrasyalı	28, 33, 34, 57, 69, 74, 81, 84, 104, 111, 112
Avrupa Hun İmparatorluğu	105
Aydadon	75
ayran bıla bişlak	34
Azak Denizi	39, 47, 61
Azeriler	45

B

Babaev	7, 114
Babaev,	7
Bab-el Mendep	103
Bab-el-Mandeb Boğazı	89
Babuev	9
Bagulallar	99, 109
Bajenov	4
Baksan	29, 30, 35, 105
<i>Balanovsky</i>	12, 114
Balkar	72, 73, 82, 84, 104, 106, 107
Balkarlar	3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 62, 73, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 115, 117
Balkhar	4, 30
Bar-Yosef	90, 119
Baskakov	7, 114
Baskhan	15

Baslikler (Barsiller)	81
<i>Batçayev</i>	12, 44, 114
Batı Asya	23, 26, 32, 48, 49, 65, 66, 67, 69, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 108, 109, 116
Batı Avrasya	60, 89, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 109
Batu Han	107
Baytal Çapkhan	23
Belencer	106
Belinsky	66, 77
Berdrigler	83
Bernstein	7, 114
Besleneyler	25
Beştav	104, 107
<i>Betrozov</i>	11, 12, 41, 46, 114
Bılım	73, 104
Bızıngı	15, 30
Biciyev	28, 36, 55, 114
Biyçesın	55
Blumenbach	21, 114, 118
Bokarev	62
Bomarlar	83
Boulygina	101, 102
Braidwood	17
brakikisefal	43
Bronzçağı	65
Budyen	31
Bulgar	10, 11, 30, 35, 36, 38, 43, 47, 106, 108
Bulgarlar	8, 9, 29, 33, 34, 35, 56, 57, 85, 106
Bunak	11, 22, 23, 24, 48, 49, 103, 114
Buyvol/Dombay	17, 18, 59
Büyük Kafkaslar	15
Büyük Laba	15
Büyük Liahvi	75
Büyük Zelençuk	60, 107

C

Canberidze	7
Candar Geçidi	15
Capelle-Brunn	17

<i>Caubermesov</i>	12, 115
Caucasian/Européen	21, 22
Caucasus	12
<i>Caucosoid</i>	21
Cav bölgesi	48
Cavalli-Sforza	22, 114
Cavbermezov	100
Chantre	74, 75
Chardin	7, 9, 30
Chemgui	53
Chiatura kasabası	90
Chokh	17, 18
Chuan-Chao Wang	68
Ciscaucasus	107, 111
Clark	92, 115
Claudius Ptolemeus	120
Cögetey	29, 41, 54, 55, 68, 73, 104
Cromagnon	17
Cuğutur	91, 92

Ç

Çamalallar	99, 109
Çeçen-İnguş	72
Çeçenler	11, 26, 45, 48, 56, 75, 96, 98, 109
Çeçenov	46, 66, 70, 71, 115
Çeçenya	41, 71
Çegem	15
Çerek	15
Çerkes	17
Çerkesler	29, 30, 37, 45, 48, 49, 101, 109, 110, 114
Çerkessk	10
Çukur Kültürü	28, 34, 68, 69, 73
Çukur Mezar Kültürü	103

D

<i>Dag-sas</i>	36
Dağ Yahudileri	51, 52

Dağıstan... 4, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 35, 41, 42, 45, 46, 49, 50, 59, 60, 62, 63, 64, 71, 72, 75, 78, 80, 81, 82, 84, 95, 96, 97, 100, 103, 107, 109	
Dağıstan-Nakh proto-dili	49
Dargı	4
Dargılar	25, 26, 48, 49, 96, 99, 102, 109
Darvinist evrim teorisi	87
Daryal	15
Daryal Boğazı	35
Daryal Geçidi	15, 107
Debets	11
Degen-Kovalevskiy	23
Derbent	28, 60, 107
Derbent güzergâhı	60, 61
Derbis	84
dermatoglyphics/parmak izi bilimi	45
Deryabin	45, 103, 115
Dıkhtau	15
<i>Dibirova</i>	12, 114
Didotslar (Didolar)	81
Didoylar	48
Didurlar	81
Digorya	23
Dioskurias	82, 84
Dolbejev	23
dolikosefal	23, 43, 65
Dolmen Kültürü	28, 44, 70, 104
Dolmenciler	70
Dolukhanov	18, 115
Dolukhanov, P.M.	18, 115
Dravit	61
Drevne yamnıoy kultırı	68
Drujba çiftliği	55
Duba-Yurt	23
Dudarev	12
Dyaçkov	31, 38
D'yakonov	62
Dzudzuana Mağarası	90

E

Ehrlich	105
Ejovizm	3, 4
Elam	32, 61
Elburus	15, 29, 33, 72, 82, 106
Elhotov	35
Elkanov.....	55
Emevi-İslam	107
Eneolitik 11, 18, 23, 24, 55, 57, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 71	
Epicanthus	48
Erken Tunç Çağı.....	11, 18, 49, 65, 66, 67
Ermeniler	41, 45
Eskimo-Aleut.....	61
Eşkakon	55
Europoid	25, 26, 32, 33, 41, 43, 44, 45, 48, 53, 56

F

Fadeev	7, 114
Farmakovsky,	76
Farsça	7, 8, 29, 78
Faskau.....	105
Federov.....	26, 48, 50, 61, 64, 115
Fedor Yelçin	4
Fedorov	11
Feldhofer	87, 88, 93
Fiakdon.....	15
Filimonov	74, 76
<i>filogenetik</i>	88, 93, 95, 136
Fon-Erkert	51
Formozov	66
Freeman	22, 114
Fteirofajlar	81
Fyodor	4

G

Gaciyev.....	62, 115
--------------	---------

<i>Gadlo</i>	12, 44, 115
Gadzhiev.....	50
<i>Gagloyti</i>	13, 115
Gaius Plinius Secundus	47
Gan	35
<i>Gerasimova</i>	12, 44, 45, 116
Germençik	105
Gernes.....	75, 76
Gidzhieva	7, 114
Gimadi.....	7, 114
Ginchi	49
Gizeldon	15
<i>Gobejishvili</i> ,	12, 116
Gorodtsov	75
Gök Türk Kağanlığı.....	106
Göktürk.....	106
Gubu.....	17, 59, 60
Gubur.....	18
Gudamaklar	81
Güney Fil Mağarası	55, 59

H

Hallstatt Kültürü	74, 75
Hamit Laypanov	3, 8, 9, 30, 31
Hamit Layponov.....	3
Hamit Orazoviç Laypanov.....	3, 8, 30
Hanafi Hacı Muratoviç Biciyev	9
Hatti dilleri	62
<i>Hatuyev</i>	41
Hazar	65, 105, 106
Hazar Kağanlığı.....	35, 57, 105, 106, 107
Hazarlar	8, 9, 29, 33, 34, 39, 47, 82, 85, 106, 107
Heniokh	84
Heniyokya	82
Higham	92, 116
Hint-Avrupa.....	43, 61
Hitit	32
Holam	30, 73, 104
Homo Sapiens.....	17, 19, 22, 57, 59, 60, 61, 63, 103

Homo Sapiens sapiens	17, 19, 22, 57, 59, 60, 61, 63, 87, 88, 89, 93, 103
Hunaçı Malkarlıla	35
Hun-Bulgar	35, 37, 105
Hunlar.....	3, 8, 9, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 43, 47, 57, 80, 81, 82, 85, 105, 106

I

Ispravnaya	55
------------------	----

i

<i>İ. Krupnov</i>	12
İ.M. Miziev.....	4
İaksamatlar	81
İatlar	83
İberya.....	82, 84
İbrahim Magamedoviç Şamanov	10
İkon-Khalka	55
İnal-Kuba.....	29, 31
İngušetya	15
İnguşlar..	11, 22, 26, 41, 45, 48, 56, 75, 81, 82, 96, 98, 103, 109
İnstinler.....	48
İppofajlar	81
İraf Osetleri.....	53
İranize.....	112
İskit....	32, 33, 34, 36, 42, 47, 55, 57, 77, 78, 101, 102, 105, 110, 111
İskitler..	4, 9, 29, 32, 33, 34, 35, 37, 42, 44, 46, 47, 55, 57, 80, 82, 83, 85, 105
İslam Devleti	107
İslam Halifelîği.....	107
İsmail Musayeviç Miziye v.....	9
İspun.....	70
İşkharatau	15
İtil-Ural.....	28, 32, 103

J

Japhetic-Türk.....	38
Jav Osetleri	53
Jessen.....	23, 55, 75, 76
Jordan	35
Juan-Juanlar.....	106

K

Kabardey-Balkar..	9, 15, 17, 18, 33, 39, 43, 54, 59, 68, 69, 75
Kabardeyler .	25, 26, 29, 30, 39, 45, 48, 49, 51, 52, 53, 56, 79, 80, 99, 109, 110
Kabardin-Balkar	12
Kadusiler	81, 82, 83, 84
Kadusiler,	81, 82
Kafa indeksi.....	52
Kâfar Nehri.....	70
Kafkas Ardı	26, 34, 111
Kafkas Geçitleri.....	32
Kafkas Irkı.....	21, 22
Kafkas Kültürü	46, 61, 71, 72, 84
Kafkas Milleti.....	4, 71
Kafkas Otoktonları	11, 57
Kafkas Önü	39, 57, 59, 66, 69, 70, 72, 73, 75, 84, 103, 105, 106, 108, 111
Kafkas Ötesi	22, 65, 72
Kafkasardı	64
Kafkasion ..	5, 8, 11, 21, 22, 24, 26, 41, 45, 48, 49, 50, 53, 56, 103, 107, 116
Kafkasion tipi	21, 41, 48, 49
Kafkas-Önü	37, 46, 47, 69, 72
Kafkasya Alanları.....	8, 29, 43, 57, 105, 106
Kafkasya Dağ Zinciri	97
Kakhetler	22, 41, 103
Kala-Tüb mağarası	59
Kala-Tüp mağarası	18
Kalkolitik Çağ	58, 67
Kaloev	12

Kamennomost Mağarası	60	Kheller	81
Kandarlar	83	Khenutlar (Khenuklar).....	81
Kantabria	89	Khevsurlar	11
Kara Mağara	17, 18, 59	Khodnev	30
Karabaş	55	Khodz ırmağı	18
Karaçay-Balkar .. 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 46, 54, 56, 57, 59, 68, 69, 78, 85, 111, 119		Khomarlar	83
Karaçay-Balkarlar	82	Khorasminler	83
Karaçaylar ... 3, 4, 9, 10, 11, 12, 15, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 36, 37, 38, 39, 41, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 79, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 109, 110, 117		Khorenli Moses	81
Karadeniz Şapsığları	51, 52	<i>Khotko</i>	12, 116
Karaketov	10, 44, 45, 46, 47, 116	Khurzuk	29, 32, 55
Karanogay Nogayları	55	Khusa	60
Karasov	55	Khuşlar	81
Karay	118	Kıpçak	11, 107
Karça	29, 30, 31	Kıpçaklar	8, 33, 34, 39, 43, 55, 56, 105, 107, 108
Karça Efsanesi	31	Kırgızlar	9, 27, 33
Kardenik	17	Kırım	27, 29, 31, 35, 37, 47, 61, 73
Kart-Curt	29, 37, 42, 54, 55	Kırımşavkhallar	4
Kartvel	24, 26, 61, 62	Kimmer	32, 33, 42, 57, 105, 111
Kasplar	81	Kimmerler	4, 9, 29, 32, 34, 35, 42, 44, 46, 80, 104, 105
Kasyan	67, 116	Kislovodsk	17, 29, 77
Katakomp Kültürü .. 28, 42, 43, 57, 70, 71, 72, 73, 104		Klaprot	4
katakomp mezarlar	56	Klaudius Ptolemaeus	81
Kazbek	82	Klinyar	75, 77
Kazi Tanayeviç Laypanov	9	Klin-Yar 3	101, 102
Keferov	43, 46	Klukhor (Makhar)	84
Kemguiyeler	25	Klukhor Geçidi	15
Kemğuyılar	51, 52	Koban .. 5, 9, 10, 12, 32, 36, 37, 38, 42, 46, 47, 54, 55, 56, 57, 62, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 105, 108, 111, 112, 115, 116, 117	
Keunej	70	Koban Kültürel Tarihsel Topluluğu	75, 78
Khainides	81	Koban kültürü	55, 77
Kharadze	7, 114	Koban Kültürü .. 5, 9, 10, 12, 32, 36, 37, 38, 42, 46, 47, 54, 55, 56, 62, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 84, 111, 116	
Kharsiyev	22, 41, 116	Kobanlılar	10, 37, 43, 57, 75, 80, 105
Khasaut	54, 56	Kobıçev	73, 117
Khataldon	15	Kokiev	12, 39, 117
Kheburlar (Khebarlar)	81	Kolkhida'ya	82
Kheçmataklar	81	Kolkhide	74

Komanlar	83
Korenevskiy	66, 67, 117
Korenevsky	66
Koştantau	15
Koştau	15
Kozenkova	42, 46, 76, 77, 78, 117
Kozma Nokho	18, 59
Köndelen (Gundelen)	23
kranyolojik	22, 23, 25, 45, 51, 82, 103
Krasnodar	17
Kriçevskiy	63
Krivtsova-Grakova	73, 104, 117
Kruglov	63
Krupnov	24, 33, 36, 46, 64, 72, 75, 76, 77, 78, 117
Krupnov E. İ.	64
Ksani	75
Kuba mezarlığı	55
Kuban	11, 15, 17, 18, 23, 29, 31, 32, 35, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 104, 105, 106, 107
Kuban Başı	29
Kuban Havzası	71
Kuban Nehri	15
Kuban Şapsığları	51, 52, 53
Kubrat	35
Kudaro I.	18
Kudetler	81
Kuftin	22, 76
Kumanlar	56
Kumikov	7, 10, 13, 38, 39, 114, 117, 118
Kumikov,	7
Kumuk	4
Kumuklar ..	25, 26, 38, 45, 49, 50, 52, 96, 99, 101, 109
Kumukov	38
Kumuş	55
Kura Nehri	15
Kura-Aras	41, 65, 66, 67, 68
Kurcips anıtları	18
Kurcips ırmağı	90
kurgan	42, 55, 56, 68, 69, 70, 72

Kurgan Kültürü	9, 28, 32, 33, 34, 42, 44, 46, 57, 61, 65, 68, 69, 70, 71, 85, 103, 104
Kurgan Mezar	65
Kurgancılar	34, 46
Kuruzlar	48
Kustlar (Kistler)	81
Kuşkha	15
Kutrigur	35
Kutuyev	95, 96, 97, 98, 99, 103, 109, 118
kuvut/ kavut	34
Kuzey Kafkas Kültürü ...	36, 42, 46, 57, 65, 71, 72, 75
Kuzgun, Ş	107
Küçük Asya	48, 61, 104
Küçük Laba	15
Küçük Liahvi	75

L

Laba	17, 18, 32, 56, 59
Lak	4
Lamberti	8, 9, 30, 113
Lavrov	7, 11, 23, 114, 118
Lavrov,	7
Laypanov 3, 7, 10, 12, 30, 31, 32, 33, 34, 41, 114, 118	
Lekler	81, 82
Levant	18, 19, 24, 33, 59, 60, 61, 88, 89, 91, 93, 96, 109, 119
Levin	25, 51, 52, 118
Leylatepe Kültürü	67
Lezgi	4, 49
Lezgiler	48, 96, 99, 102, 109
lingua franka	108
Lyubin	17, 19, 60

M

Macar	30, 31, 32
Macarlar	27, 34
Mahmut Dudov	3, 30
Malka	15, 23, 107

Malka Irmağı.....	15
Maniç.....	73, 111
Maratlar	83
Mard halkı	83
Margollar.....	81
Mario Alinei	104
Markovin	41, 46, 66, 70, 71, 72, 118
Markovin, V.İ	70
Marukh	15
Maruslar	83
Maykop..	11, 18, 32, 34, 41, 42, 46, 55, 56, 59, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 116, 118
Maykop Kültürü	32, 34, 41, 46, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75
Mekegi.....	17, 18, 59
Mellars.....	89, 118
Mengens	42
Meotida.....	47, 105
Meotlar	82, 105
Merkezi Kafkasya..	7, 8, 11, 12, 15, 18, 19, 22, 24, 26, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 44, 46, 57, 59, 62, 63, 64, 65, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 78, 80, 81, 82, 84, 104, 105, 108, 111
Merpert.....	32, 69, 73, 118
Meshveliani	90
Metal Çağları.....	58
Metalurji	55
Mezdegu	75
Mezmaiskaya.....	59, 88, 90, 92, 93, 94, 118
Mezmaiskaya Mağarası	88, 90, 92, 93, 94
Mezolitik	17, 18, 59, 60, 67
Migreller.....	49, 96, 109
Mijirgi	15
Miller.....	8, 29, 30, 38, 76, 112, 121
Minaeva.....	55, 118
Minaeva, T.M.	18, 115, 118
Mingitau	15
Mirfatih Zakiyevîç Zakiev.....	9
Miziev.....	4, 34, 54, 64, 84, 118
Modern İnsan.....	17, 22, 60, 61

Mongoloid	11, 21, 25, 32, 33, 47, 107
Mousterian.....	55
Mu'cam al-Buldan.....	106
Munçayev	18, 42, 65, 119
<i>Murat Caddayevîç Karaketov</i>	10
Musteryen.....	18

N

Nah	24, 45, 62
Nah-Dağıstan.....	62
Nakhuşeva	10, 11, 12, 36, 119
nakırda	80
Nalçık	7, 8, 9, 10, 11, 12, 27, 33, 38, 43, 44, 46, 47, 49, 56, 59, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 84, 113, 114, 117
Naroçnitskiy	19, 60, 63, 64, 65, 71, 72, 107, 119
Narsana.....	35
Nart Destanı.....	37
Nartsana.....	64
Nasotiler	83
Neandertaller	87, 88, 93
<u>Necitaylo</u>	74
Nevruz	5, 17, 18, 71, 72, 79, 82, 85, 104, 106
Nikifor Toloçanov	4, 30
Nioradze,	76
Noğaylar	25, 26, 52
Nostratik.....	61

O

Odontolojik/Dış bilimsel	45
Ofer Bar-Yosef	90, 91, 119
Ogurlar	47
Onogurlar	47
Orta Aya	106
Orta Doğu.....	96
Orta Tunç Çağı.....	18, 55, 70, 72
Orta-Çağ	22, 28, 36, 38, 56, 58, 81, 106
Orta-Khacokh	18
Ortasya	106

Ortvale Klad	90, 91, 92, 93, 94
Osetinler	12
Osetler ... 10, 12, 15, 22, 26, 37, 38, 39, 41, 45, 48, 49,	53, 56, 62, 79, 80, 82, 83, 85, 96, 101, 102, 103,
108, 109, 112	
Osetya.....	15
Ovchinnikov	88, 93, 119
Oveçka nehri.....	18, 63
Ovs	35
Ovslar/Aslar.....	35
Oxus	84

Ö

Önasya	18, 65
Ön-Türkler.....	32
Özbekler	9, 27, 33
Özet	1

P

Paleolitik.....	17, 18, 60
Pantyukhov	25, 51
Parikanlar	83
Parrasiler.....	83
Peçenekler	8, 29, 33, 34, 43, 56
<i>Pejemskiy</i>	12, 116
Pelikh	12
Piatigorsk.....	104
Pit Grave Culture	68
Pleistosen.....	90
Plinius.....	81, 82, 83, 84
Podkumk.....	56
Polovtslar.....	56
Poltavinskiy Kültürü.....	104
Pontus tipi.....	48, 49
Porkşeyan	7, 114
Protoaurignacian.....	89
Proto-Finno-Ugric	47
Proto-Nakh-Dağıstan.....	62

proto-Türk	9, 28, 32, 34, 44, 47
Przhevorsky,	76
Psefir	18
Psekups.....	18
Pşavlar	11, 48, 52, 53, 62
Pukhlar	81

Q

Qafzeh Mağarası.....	89
----------------------	----

R

Raçalar.....	11
Raj Bhopal.....	21
Ramazan Karça.....	3, 30
Raşit Tokhtaroviç Hatuyev	10
Rezepkin.....	66, 67, 117
Rion	75
Robakidze.....	7, 114
Rojkao köyü	18
<i>Roostalu</i>	13, 98, 109, 120
Rostovtsev	76
Ruslanova	18, 59
Rustav	49
Rutha	105

S

Sabançıyev	10
Safronov	65, 119
Sahra Altı Afrikalı	88
samarkav	80
Samoyloviç.....	38
Sanarlar.....	81
Saragurlar	47
Saranglar.....	83
Sarapar.....	84
Sarıtüz.....	34
Sarmat.....	32, 33, 34, 37, 43, 47, 55, 77, 78, 106, 111

Sarmatlar ...	4, 9, 29, 32, 33, 34, 37, 42, 44, 55, 57, 81, 82, 83, 85, 105
Satsurbliia	92
Savenko	12, 59, 61, 77, 115, 120
Serjen-Yurt	75
Shchukin	31, 51
Sheibler	7, 114
Sısoev	31
Silvler	81
Sindler	82, 105
Siraklar	37, 47, 81, 106
Sirmat	84
Slimak	89, 120
Smith	88
Sommier	25, 51
Son Buzul Maksimumu	92, 93, 96, 138
Sosruko mağaraları	17, 18, 59
Sottaev	7, 114
Sottaev,	7
Srub Kültürü	34, 73, 104
Srubnoy	28, 33, 34, 56, 73, 74, 104
Srupnoy Kültürü Taşıyıcıları	74, 104
Starostin	62
Stavropol	107
Strabon	80, 81, 82, 83, 84, 120
<i>Stur-Assiag</i>	36
Sulak	106
Sunja Nehri	15
Sümer	28, 32, 34, 66
Svaneti	12
Svanlar ...	10, 22, 37, 41, 43, 48, 52, 53, 56, 62, 79, 96, 100, 103

Ş

Şamanov	12, 41, 118
Şıbıla	37, 79
Şible	37

T

Tabasaran	99, 109
Tabasparlar	81
Takotslar (Tarklar)	81
Taman	18, 29, 41, 60, 65, 106
Tambiev	38
Tanais	105
Tarasov	31, 38
Taşköpür	29
Tatarlar	32, 100
Taulu	15
Taus	44
Teberdi	15
Tebuyev	43
Tejero, Jose-Miguel	92, 120
Tekeev	55
Tekhov	76, 77
Templedon	88
Terek	15
Terek Nehri	15
Tereze	55
Termo-Lüminesans Tarihleme	90
Tetramitsi	64
Thalgren	76
Tınavuz	4
Tli 75, 77	
Töñertke-üy	73, 104
Töngertke	55
Tram	31
Transkafkasya	19, 21, 26, 30, 37, 41, 55, 60, 67
Trifonov	66, 70, 72, 120
Tripillya Kültürü	64
Tripilye	64
Tripolis	64
Tsanarlar	81
<i>Tsetskhladze</i>	12
Tskhavatlar	81
Tsmi	17, 18
Tsoraev	7, 114

Tşukin.....	25
Tuallagov.....	17, 120
Tuna mansabı	105
Tushabramishvili	90
Tuşlar.....	11, 81
Türk-Alan.....	5, 27, 29, 57
Türkize	112

U

Uçkulan	15, 29, 34, 37, 42, 55
Ukrayna	37
Ulavov	7, 114
Ulbaşev.....	7, 114
Ullukam.....	15
Umar Aliyev	7, 9
Umumi Kafkas Tarihi'ne Giriş.....	17, 80, 104
Underhill.....	95, 120
Ural-Altay.....	104
Ural-Yukagir	61
Uratu	105
Uruk.....	15
Urup.....	15, 17, 18, 32, 42, 46, 75, 107
Ust-Ceguta.....	18, 46, 59, 68
Utigur	35
Uvarov	75, 76
Uvarova	75
Uzunkol	15

Ü

<i>Üst Paleolitik</i>	17, 18, 19, 22, 26, 41, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 71, 103
-----------------------------	---

V

V.P. Lyubin	19
-------------------	----

V.V. Bunak.....	12
Valery Pavloviç Alekseev	10
Vaynahlar	10, 41, 42, 107
Velikaya	12, 61, 120
Virubov.....	25, 51
Vindija Mağarası	92
Vinogradov	77, 120
Virchow.....	74, 75
Virkhov.....	76
Volga	37, 42, 61, 73, 104
Vozvijenskaya köyü	63
VP. Alekseev	10

Y

Y kromozom.....	49, 95, 96
Yâkût ar-Rûmî.....	106
Yakutlar	9
<i>Yardumian</i>	12, 121
Yaşlı Plinius	34, 80, 81, 82, 83
Yavor.....	17, 60
Yavora sitesi	18
Yerel/Otokton.....	41, 44, 57
Yujnıy mağarası	18
Yukarı Çegem Mezarlığı	44
Yukarı Kuban	56, 106

Z

Zakhariev.....	4
Zamyatnin.....	60
Zaramag Boğazı	17
Zayuk-3	102
Zelenchuk	15
Zelenchuk Besleneleri	51

Genetik Bilimde Kavramlar ve Sık Kullanılan Kısaltmaların Açılımları

AFLP: Amplified Fragment Length Polymorphism (**AFLP**)/(Amplifikasyon Parça Uzunluğu Polimorfizmi) (**AFLP**)

Afrika'da: L, L1, L2, L3, L3*

AG3: Afontova Gora3/Афонтова гора: Sibir'de bir dağ (**AG3**)

Ağacın dalları (türler arasındaki bağlantıları ve dolayısıyla onların atalarını temsil eder), o noktadan itibaren dahil edilen tüm türlerin ortak ata dediğimiz şeyden çeşitlenir.

Allele: Genetik materyalin değişken bir parçası. Diploid organizmalar, DNA'nın herhangi bir belirli bölümü (gen, sensu latu) için (iki potansiyel alel' e) sahip olacaktır. Aleller her iki kromozomda aynıysa (veya ayırt edilemezse) birey bir homozigottur; farklıysa heterozigottur.

Allozymes: Uygun boyama ve nişasta-jel elektroforezi ile görselleştirilebilen kodominant protein varyantları (aleller)

Alu: (Acid Lactase Uni/ Asit Laktaz Birimi). **Alu elementleri**, (yalnızca primatlarda bulunan bir tür "zıplayan gen") veya transpozon elementi (**TE**).

Amerikan yerli halkın'da: A, B, C, D, ve bazen X bulunur.

AMH: Anatomically Modern Humans/Anatomik Olarak Modern İnsanlar (**AMH**)

AMS Accelerator Mass Spectrometry (**AMS**)/(Hızlandırıcı kütle spektrometrisi) (**AMS**)

ANE: Ancient North Eurasians/Antik Kuzey Avrasyalılar (**ANE**)

Asya'da: **A, B, C, D, E, F, G**

Autosome (Otozom): Cinsiyet kromozomu dışındaki kromozom.

Avrupa'nın Geneline: **H, V**

Az kullanılan kavramlar hakkında açıklamalar:

B P: Before Present= Günümüz Öncesi (**GÖ**)

BA: Bronze Age/Bronz Çağı

Bir canlının gen ve kromozomlarındaki "genetik materyale" verilen addır. Canlıların en temel birimi olan hücrede fizikokimyasal özelliklerin ortaya çıkarılmasında kullanılan genetik talimatların hepsine de genom denilebilir.

Bir hücrede bulunan DNA molekülünün tümüne genom adı verilir. Genomu oluşturan alfabe, DNA molekülü şeklinde kodlanmış 4 harften (Adenin, Guanin, Sitozin, Timin) oluşmaktadır.

CHG: Kafkasya avcı-toplayıcıları (**CHG**)/Caucasus Hunter-Gatherers (**CHG**)

Cinsiyetten bağımsız olarak tüm insanlar bir mitokondriyal kromozoma sahiptir.

Clade/Klad: Monofiletik takson grubu.

Clade: Ortak bir atadan evrimleşen organima grubu

Cladistics: Evrimsel ağaçları yeniden yapılandırma yöntemi.

Codominant//Kodominant: Homozigot fenotiplerden farklı olan heterozigot fenotiplerin ifadesi. Mikrosatellitler kodominant genetik belirteçlerdir

Diallelic markers: Diallelik belirteçler (SNP'ler)

Diğer bir anlatımla, söz konusu süreçlerin oluşturduğu bütünlük içindeki genetik çeşitliliğin coğrafi varyasyonunu inceleyen bilim dalı olarak da ifade edebiliriz.

Diploid: Çift kromozom takımına sahip (genellikle bir paternal ve bir maternal set).

DNA topolojisi, çift sarmalın iki ipliği arasındaki ilişkidir.

DNA topolojisi, DNA'nın 3 boyutlu uzayda nasıl büküldüğünü, kıvrıldığını ve düğümlendiğini inceleyen büyüleyici bir alandır.

EF: Early farmers/İlk çiftçiler (**EF**)

ESHG: European and Siberian Hunter-Gatherers/Avrupalı ve Sibiryalı avcı-toplayıcılar

ESR) Electron Spin Resonance (**ESR**)/ Elektromanyetik radyasyon ölçümüne dayalı yaş belirleme

EUP// Early Upper Paleolithic/Erken Üst Paleolitik

Exon/ Ekzon: Amino asitleri kodlayan DNA bölümü.

Farklı türler arasındaki evrimsel ilişkilerin bir aile ağacıymış gibi grafiksel temsidir.

Fenotip: Bir organizmanın ifade edilen karakteristiği veya özelliği; buna organizmanın görünümü, fiziksel özellikleri, biyokimyası, fizyolojisi ve davranışları dahil olabilir. Bir organizmanın fenotipi genetik yapıdan (genotip) veya genler ile çevrenin etkileşiminden kaynaklanabilir. Fenotip örnekleri: Kürk rengi, kan grubu, hastalık durumu, vb.

Filocoğrafya: Yakın ilişkili türler arasındaki ve/veya tür içindeki soy hatlarının coğrafi dağılımlarını inceleyen evrimsel, istatistiksel ve matematiksel süreçlerin bir bütünü şeklinde tanımlanabilir.

Filogenetik ağaç

Filogenetik: Biyolojide filogenetik çeşitli organizma grupları arasındaki evrimsel ilişkinin araştırmasıdır.

Filogeni, türlerin evrimsel tarihi

Fitness/ Uygunluk: Popülasyon genetiği açısından en kolay özetlenen kavram, yalnızca yaşayabilirlik seçilimi altında bir genotipin göreceli artış oranıdır.

F_{ST}: Fixation Index/sabitlenme indeksi. Fiksasyon indeksi (FST), genetik yapı nedeniyle popülasyon farklılaşmasının bir ölçüsüdür. Sıklıkla tek nükleotid polimorfizmleri (SNP) veya mikrosatellitler gibi genetik polimorfizm verilerinden tahmin edilir.

Genetic drift/ Genetik sürüklenme: Alellerin rastgele kaybıyla heterozigotluğu azaltan bir kuvvet.

Genetic markers/ Genetik belirteçler: Bireyler ve taksonlar arasında genetik çeşitliliğin belirtici olarak kullanılan herhangi bir özellik.

Genom: Bir organizmanın kromozomlarından birinde bulunan tam DNA dizisi veya **Genome/Genom**, bir organizmada bulunan kalıtsal materyalin tamamının ortak adıdır (örneğin, ökaryotlardaki kromozom setindeki tüm DNA). Bu, memelilerin 20.000'den fazla genini oluşturan DNA'nın yanı sıra DNA'nın tüm kodlamayan bölgelerini de içerir. Genom içinde bulunan bilgi **DNA** veya **RNA** moleküllerinin nükleotid dizilerinde kodlanmış olarak bulunup "gen" adı verilen birimlere bölünür.

Genotype: Bir bireyde bir veya daha fazla lokusda bulunan DNA varyantlarının kümesi.

Güney Avrupa'da: J, K

GVS1: Genetic Variants in leaf Senescence/ (Yaprak Senesans (yaşlılık) sındaki Genetik Varyantlar)

Haplogroup kısaca, ırkların ait olduğu genetik gruplardır. Haritalarda görülen **P** haplogrubu ilk Türk genidir. **P** daha sonra ikiye bölünüyor, **Q** ve **R** olarak yoluna devam ediyor. Bugün **P** ve **Q** haplogrubuna ait halklar bakiye durumundadır. **Q** 'nun bir kolu **R** ile birleşiyor, **R**, **R1a** ve **R1b** olarak ikiye bölünüyor. Bu birleşen koldaki **Q R1a**'nın içinde eriyor.

Haplogroup **R1a** veya **haplogroup** **R** **M420**, İskandinavya ve Orta Avrupa'dan güney Sibirya ve Güney Asya'ya kadar uzanan, Avrasya'daki geniş bir bölgeye dağılmış bir insan Y-kromozom DNA haplogrubu. Son buzul çağı zamanda gerçekleşmiştir.

Haplogruplar:

Avrupa'nın Geneline: **H, V**

Güney Avrupa'da: **J, K**

Kuzey Avrupa'da: **T, U, X**

Yakın Doğu'da: **J, N**

Afrika'da: **L, L1, L2, L3, L3***

Asya'da: **A, B, C, D, E, F, G**

Amerikan yerli halkın'da: **A, B, C, D, ve bazen X**

Haplogroup: Y-DNA ve mtDNA için ayrı ayrı ve harflerle sembolize edilen gruplara denir.

Haplotip: birlikte kalıtılan alellerin bir kombinasyonu olarak tanımlanır; aynı kromozomda bulunan bir dizi DNA polimorfizmi.

HG: Hunter-Gatherer (**HG**)/ avcı-toplayıcı (**HG**)

Homology: Aynı kökene sahip olma (ortak bir atadan türeyen genler veya karakterler için kullanılır).

Homozigot: Belirli bir lokusta aynı alellere sahip olmak. Her otozomal genin iki kopyasına sahip olan diploid organizmalarda bu, aynı varyantın iki kopyasına sahip olmak anlamına gelir.

HVS1: Hypervariable Segment 1/Hiperdeğişken segment 1

İllumina dizilimi: (yeni nesil dizileme (NGS) teknolojisi)

İntron: Bir genin protein kodlayan dizileri içindeki DNA dizileri;

İUP Initial Upper Paleolithic/ İlk Üst Paleolitik

KA (ka): kilo annum (thousand years)-bin yıl

Kuzey Avrupa'da: T, U, X **kya** – bin yıl önce. Mes.: B45 kya: 45000 yıl önce.

LAD: Last Appearance Date (**LAD**)/ Son Görünüm Tarihi (LAD)

LCA: Last Common Ancestor (**LCA**=Son ortak ata)

LCA: Last Common Ancestor/Son ortak ata

LD: Linkage Disequilibrium (LD)/ Bağlantı Dengesizliği (**LD**)

LGM: Last Glacial Maximum/Son Buzul Maksimumu (**LGM**)

LMP: Late MiddlePaleolithic/Geç Orta Paleolitik (**LMP**)

Lokus: Bir kromozomdaki belirli bir genin yeri. Çoğul hali lokuslardır.

MIS: Marine İsootope Stage/Deniz izotop aşaması

Micoquien, Eemian'da ve Würm buzullaşmasının erken bir bölümünde (yaklaşık MÖ 130.000 ila 60.000) bulunan erken Orta Paleolitik bir endüstridir. Micoquien, belirgin şekilde asimetrik bifasiyallerin görünümüyle teknolojik olarak ayırt edilir.

Mikrosatelit: Genom boyunca bol miktarda bulunan, genellikle kodlamayan alanlarda bulunan ve oldukça değişken ve mutasyona eğilimli olan tekrarlanan DNA bölgeleri (kısa tandem tekrarlarına bakın). Belirli bir mikrosatelitin çeşitli formları (tekrar sayısındaki farklılıklarla tanımlanır) aleller olarak adlandırılır ve bunlar Mendel tarzında kalıtılır. Mikrosatelit düzeyindeki genetik çeşitlilik, bireyleri tanımlamak için kullanılabilir (mikrosatelit belirtecine bakın).

Mikrosatelit marker: Genom boyunca bol miktarda bulunan, genellikle kodlamayan alanlarda bulunan ve oldukça değişken ve mutasyona eğilimli olan tekrarlanan DNA bölgeleri (kısa tandem tekrarlarına bakın). Belirli bir mikrosatelitin çeşitli formları (tekrar sayısındaki farklılıklarla tanımlanır) aleller olarak adlandırılır ve bunlar Mendel tarzında kalıtılır. Mikrosatelit düzeyindeki genetik çeşitlilik, bireyleri tanımlamak için kullanılabilir

Mitokondri nedir? Hücrede enerji üretiminden sorumlu olan oksijenli solunumun gerçekleştiği, hücrelerin sitoplazmasında bulunan küçük hlkasal DNA'sı ve ribozomları olan bir moleküldür.

Mitokondriyal DNA: Mitokondrionlar içerisinde bulunan genetik materyale "**mitokondriyal DNA**" ya da kısaca "**mtDNA**" adı verilir. Bu genetik madde münhasıran anneden çocuğa geçer.

Mitokondriyal kromozom annelerden oğullara ve kızlara aktarılır.

Molecular clock hypothesis: Moleküler değişimin zamanla doğrusal, farklı taksonlarda ve farklı yerlerde sabit olduğu hipotezi.

MRCA: Most Recent Common Ancestor/En Son Ortak Ata (**MRCA**)

MTA: Mousterian of Acheulian Tradition (**MTA**)/ Aşölyen Geleneğinin Musteryen'i (MTA)

NRV Non-recombining Region of the human Y-chromosome (NRV)/İnsan Y-chromozomunun yeniden birleşmeyen bölümü

Nucleotides. DNA'nın (ve RNA'nın) yapı taşları.

Nükleotid: DNA'nın (ve RNA'nın) temel yapısal birimi olan organik bir molekül. Nükleotidler, azotlu bir baz, beş karbonlu bir şeker molekülü ve bir fosfat grubundan oluşur. DNA'da azotlu bazlar Adenin (A), Guanin (G), Timin (T) ve Sitozin'dir (C). RNA'da Urasil (U), Timin'in (T) yerini alır.

PCA Principal Component Analysis/Ana bileşen analizi

PCR: Polymerase Chain Reaction/polimeraz zincir reaksiyonu.

PDF: Probability Distribution Function (PDF)//olasılık dağılım fonksiyonu (**PDF**)

PGNE: Post-glacial Near Easterners and North Africans/ Son Buzul sonrası Yakın Doğulular ve Kuzey Afrikalılar (**PGNE**)

Polimorfizm: Belirli bir lokusta iki veya daha fazla farklı dizi varyantının bulunması.

PPNB: Pre-Pottery Neolithic B/Çanak Çömlek öncesi Neolitik Çiftçiler (**PPNB**),

RFLP: Restriction Fragment Length Polymorphism// (Kısıtlama parçası uzunluk polimorfizmi)

Short tandem repeats (STR): DNA'da bulunan, genellikle 1-6 baz çifti olan kısa bir nükleotid baz çifti dizisinin bir birim olarak tandem olarak tekrarlandığı (yani bir sonrakinin hemen ardından gelen tekrar) tekrarlanan bir desen. STR'ler en sık genomun kodlamayan bölgelerinde görülür.

SNPs//SNİPs :Single Nucleotide Polymorphisms/ tek nükleotid polimorfizmleri. İnsanlarda en sık görülen genetik varyasyon türü

SNPs: Single nucleotide polymorphisms/Tek nükleotid polimorfizmleri

STR:Short Consecutive Repetitions/Kısa ardışık tekrarlar (STR'ler), Y kromozomu üzerindeki belirli bir konumda bir genetik kod dizisinin kaç kez tekrarlandığını ölçer.

Tafonomi çürüyen organizmaların (fosilleşmişlerse) nasıl fosilleştiklerini inceler.

Taksonomi: canlıları sınıflandırma ve isimlendirme

Tarihin bir noktasında var olan tüm türleri göz önünde bulunduracak olursak, hepsinin zaman içinde çeşitlenerek şimdiki türlere dönüşen ortak bir atadan türediğini söyleyebiliriz.

Tek ebeveynli kromozomlarda bulunan ve yalnızca tek bir ebeveynden çocuklara kalıtsal geçen genomdaki bir dizi mutasyondur: Rekombinasyon ve mutasyon.

TL: Thermo-Luminescence dating (**TL**): Seramik ve kristal içerikli tortuları tarihlemeye.

Topoloji, ağacın dallanma yapısıdır. Taksonlar arasındaki ilişki kalıplarını gösterdiği için biyolojik açıdan özel bir öneme sahiptir.

WHG: West Hunter-Gatherers/batılı avcı-toplayıcılar (**WHG**)

Y kromozomu babadan gelen bir kalıtımı tanımlar ve babadan oğula geçer. Oğullara ve kızlara değil, sadece oğullara geçer.

Y kromozomu ise sadece baba tarafından aktarılan genetik bir maddedir.

YBP: Years before present // günümüzden önceki yıllar